

T.C
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
2019-YL-175

ADALET AĞAOĞLU ROMANINA YANSIYAN ZAMANIN
İZDÜŞÜMÜ

HAZIRLAYAN
Hamide YAZER

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. H. Yasemin MUMCU

AYDIN – 2019

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
GİRİŞ.....	1
1. ZAMAN ROMANI (ZEİTROMAN).....	4
2. ROMAN VE GERÇEKLİK	8
3. ADALET AĞAOĞLU.....	12
3.1. Hayatı.....	12
3.2. Edebi Kişiliği.....	13
4. ÇAĞ ANLATIMI.....	17
4.1. Cumhuriyet ve Sonrası	17
4.1.1. Cumhuriyet Gençliği	17
4.1.2. Tek Parti Dönemi.....	41
4.1.2.1. İkinci Dünya Savaşı Dönemi.....	53
4.1.3. Demokrat Parti Dönemi	59
4.2 Bunalımlı Yıllar	76
4.2.1 27 Mayıs İhtilali	77
4.2.2 12 Mart Muhtırası	86
4.2.3 12 Eylül Askeri Darbesi.....	111
4.3 Modern Türkiye.....	143

SONUÇ.....	164
KAYNAKLAR	170
ÖZGEÇMİŞ	174

KABUL VE ONAY SAYFASI

T.C

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Hamide YAZER tarafından hazırlanan “Adalet Ağaoğlu Romanına Yansıyan Zamanın İzdüşümü” başlıklı tez, 26/08/2019 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı, Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan			
Üye			
Üye			

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen Yüksek Lisans tezi, Enstitü yönetim kurulunun tarih sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Ahmet Can BAKKALCI
İmzası

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI

T.C
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgiler bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

...../...../ 2019

Hamide YAZER

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze uzanan tarihi süreç, Adalet Ağaoğlu romanları üzerinden incelenmiştir. Elbette, sancılı yakın tarihimizi anlatan birçok edebi eser, tarihi kitap, tanıklıklar, dönemin gazeteleri bununla birlikte televizyon ve radyo kaynakları mevcuttur. Ancak günümüz Türkiye'sinin doğumuna şahit olmak için çıktığım bu yolda, kalemine hayran olduğum Adalet Ağaoğlu'nun tuttuğu ışık, yararlanabileceğim en doğru kaynaktı. Çalışmada Adalet Ağaoğlu'nun farklı süreçlerde kaleme aldığı dokuz romanını bir bütün olarak inceleyerek “tarihi yapan ele” teslim olan günümüz insanı ile karşılaştım. Bundan dolayı çalışma, tarihi süreç üzerinden bugünün inşasına odaklanmaktadır.

Bu çalışmayı hazırlarken yardımlarına başvurduğum kişilerin adını bu noktada anmam gerek. Öncelikle, tez konusunu belirlemede isteklerime göz önünde bulundurarak bana her konuda yardım eden ve tezin yazım aşamasında fikirleri ile bana yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Hanife Yasemin MUMCU'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, yüksek lisans sürecim boyunca aldığım derslerle yeni ufuklar açmama yardımcı olan Dr. Öğr. Berna AKYÜZ SİZGEN'e teşekkürü borç bilirim. Bununla birlikte bana her zaman destek veren özellikle tezimi hazırlarken sık sık yardımına koşan ağabeyim Recep YAZER'e teşekkür ederim. Bir teşekkürü de tez üzerine uzun uzun konuştuğum, bana farklı bakış açıları gösteren değerli arkadaşım Ceren ÖNAL'a borçluyum.

Teşekkürlerin az kalacağı lisans ve yüksek lisans hocalarımda da bana kazandırdıkları her şey için teker teker teşekkürlerimi sunarım. Son olarak da beni bugünlere getiren ve benden hiçbir zaman desteklerini esirgemeyen anne ve babama sonsuz teşekkürler.

HAMİDE YAZER

AYDIN 2019

ÖZET

ADALET AĞAOĞLU ROMANINA YANSIYAN ZAMANIN İZDÜŞÜMÜ

Hamide YAZER

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. H. Yasemin Mumcu

2019, vii + 174

Büyük bir İmparatorluğun dağılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti, başlangıcından günümüze toplumun her kesimini etkileyen önemli kırılmalar yaşamıştır. Cumhuriyet Tarihimiz için önem arz eden bu dönüm noktaları, birçok edebi esere de konu olmuştur. Toplumunu etkileyen bu önemli olayları konu edinen romanlara *zeitroman* (çağ romanı) adı verilir. Elli yıla aşkın yazın hayatına devam eden Adalet Ağaoğlu'nun eserleri de toplumu ve içinde bulunduğu çağı anlatışıyla bu roman türünün özelliklerini taşımaktadır. Bu nedenle Adalet Ağaoğlu'nun Türk Edebiyatı'na kazandırdığı dokuz roman içerisinde dönemin toplumsal yapısını etkileyen tarihi olayları bulmak mümkündür. Kuruluşunun yüzüncü yılını kutlamaya hazırlanan Türkiye Cumhuriyeti'nin bu tarihsel dönüm noktaları, tezimizin ana konusunu oluşturan Adalet Ağaoğlu romanları çerçevesinde incelenmiştir. Toplumumuzun kırılma noktası olarak adlandırabileceğimiz dönüşümlerin yaşandığı zamanları tez içerisinde belirli bölümlere ayırdık: Cumhuriyetin ilk yılları, Tek parti dönemi, Demokrat Parti dönemi, askeri darbeleri içine alan bunalımlı yıllar ve son olarak da günümüz Türkiye'sini kapsayan modern Türkiye. Burada amacımız tarihimizde yer alan ve toplumu büyük oranda etkileyen ve değişimine sebep olan bu olayların belirli sıra ile incelenmesidir. Bu amaçla tasnif ettiğimiz tarihsel olaylar, verilen tarihsel bilginin ardından Ağaoğlu'nun romanlarında ele alınış şekli üzerinde durulmuştur. Tezimize konu olan eserlerin kurgusal bir metin olduğu gerçeği yadsınmadan bireyin ve toplumun dönüşümü tarihi gerçeklik bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Adalet Ağaoğlu, Çağ Romanı, Cumhuriyet Tarihi.

ABSTRACT

THE TRACES OF TIMES REFLECTED IN ADALET AGAOLU'S NOVELS

Hamide YAZER

MSc Thesis at Turkish Language and Literature

Supervisor: Prof. Dr. H. Yasemin MUMCU

2019, vii + 174

The Republic of Turkey established after the disintegration of the Ottoman Empire has lived important political events affecting every segment of society. This political events which are important for our Republican History, have been the subject of many literary works. The novels dealing with the events that cause to be social upheaval are called *zeitroman*. Adalet Agaoglu is a novelist who has been writing for more than fifty years, and her novels have the characteristics of this type of novel because of narrating the story of society and the era in which they have lived. Therefore, it is possible to find historical events affecting the social structure of the period within the nine novels which were written by Adalet Agaoglu. The historical milestones for the Republic of Turkey preparing to celebrate the centenary of the establishment are the main subject of our thesis in conjunction with how it is discussed in her novels, accordingly. We have divided the periods, when the social upheaval takes place, in our thesis: The first years of Republic, the single-party regime, the rule of Democratic Party, the periods of political turmoil involving military coups and modern age including today's Turkey. Our aim is to analyze the social cases that affect and transform society, respectively. It is for his reason that first of all we have classified them, and then we have studied how they have been narrated in given novels. The change of individual and society has been evaluated without rejection of the fact that the novels which are subject to our thesis are fictional works in the context of historical reality.

Key Words: Adalet Agaoglu, *Zeitroman*, The History of Republic.

GİRİŞ

Yaklaşık olarak 600 yıl hüküm süren bir imparatorluğun çöküşüyle başlayan 20. yy. gerek ülkemizde gerekse dünyanın herhangi bir yerinde gittikçe artan teknolojik gelişmeler ve bunun getirisiyle artan siyasi ve sosyal olaylarla birlikte oldukça kaotik bir çağ olmuştur. İki büyük dünya savaşı ve ardından gelen soğuk savaş dönemi, bunlara paralel olarak sürekli değişen sınırlar ve ekonomik sorunlar bu çağda ülkelerin baş etmesi gereken belli başlı problemlerdi. Savaş sonrası artan sanayileşme, tüketim çılgınlığı ve belli bir ivme kazanan teknoloji, insanların yaşamlarını kolaylaştırmanın yanı sıra onları kendi yalnızlıklarına da sürüklemekteydi. Bugüne kadar yaşanmış çağlardan oldukça farklı olan 20.yy bireyin hem kendi benliğini en iyi anlamlandırdığı hem de kendisinden aynı oranda uzaklaştığı bir dönemdir. Bu çağda hızlıca artan şehirleşmeyle küçük apartman dairelerine hapsolmuş insanlar, geriye dönüp bakıldığında 20.yy'dan günümüze kalmış bir mirastır. Siyasi ve sosyal açıdan gergin olan bir dönemde toplumdaki kaçıp kendisiyle yüzleşen bireyler hem topluma hem de kendilerine yabancılaşırlar.

Dünya genelinde zuhur eden bu durum bu yüzyıl içerisinde kaleme alınan edebi eserlere de aksettirilmiştir. Stuart A. Scheingold, *Political Novel: Re-Imagining the Twentieth Century* (2010:27) adlı kitabında aktardığı gibi, karmaşanın hüküm sürdüğü 20.yy'da moderniteye olan inancın gittikçe azalması edebi imgelemin ortaya çıkmasını sağlar. Sosyologların aksine bu çağın getirilerine ve götürdüklerine daha duygusal yaklaşan yazarlar eserlerinde, 20.yy'ı bütün çıplaklığıyla ele alarak okuyucularını hem yaşamakta oldukları çağ hem de yaklaşmakta olan gelecek üzerine düşünmeye sevk ederler.

Bu yüzyıl içerisinde ülkemizde bazı farklılıklar olmakla birlikte genel itibarıyla büyük bir savaş sonrasında kurulmuş Cumhuriyet'in karşılaştığı sorunlar ve bununla birlikte bütün bir dünyada hüküm sürmekte olan sosyo-politik karmaşalar etkisini hissettirmektedir. Böyle bir süreçte bu dönemde kaleme alınan edebi metinlerin de ülkedeki bu problemleri ele alması kaçınılmaz olmuştur. Yüzyılın başlarında politik amaçlarla yayımlanan köy romanları, sonrasında gelen işçi sınıfı ve sorunları, büyük şehirlerde hapsolmuş aydının çıkmazları ve tarihin görkemli yıllarına kaçış, bu çağ içerisinde Türk Edebiyatı'nda ele alınan belli başlı konulardır. Yıllar ilerledikçe

değişen konu başlıkları ülkenin o dönem içinde bulunduğu genel gündemini de bize aktarmaktadır. Bu tezde ele alınacak olan Adalet Ağaoğlu da 1960 sonrası başladığı yazın hayatında kendisinin ve ülkemizin geçirdiği yaklaşık olarak yetmiş yıllık bir süreci eserlerinde ayrıntılı bir şekilde işlemiş ve döneminin sorunlarını ortaya koymuştur. Bu düşünceyle, Adalet Ağaoğlu'nun romanları tezimizde çağına tuttuğu ışık bağlamında incelenecektir.

Yaşanılan dönemin eserlerde yankısını bulması, edebiyatta hiç de yeni bir şey değildir. Edebi metinler olarak tarihte karşımıza çıkan destanlar dahi döneminin unsurlarını taşımakta ve bize o döneme ait geniş çaplı bilgiler verebilmektedir. Ancak bu, eserin yaşanılan dönemi olduğu gibi ileriki nesillere sunan bir belge olduğu anlamına da gelmez. Aksine insanlık tarihinin ilk dönem metinlerinde (destanlar, masallar vb.) anlatı içinde zaman belirsizlik üzerinden vurgulanır. Bunun için “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, Bir varmış bir yokmuş” gibi ifadeler bu tarz metinlerde sık rastlanır. Eserin dönemine ait bilgiyi ise metnin doğrudan bize verdiği zaman atfı yerine alt okumalardan çıkarmak daha doğru olacaktır.

Metin, ister sözlü isterse de yazıya aktarılmış olsun belli bir zaman diliminde yaratılır ve belli bir zaman diliminde geçer. Bu da bir eserde iki zaman dilimi olduğu anlamına gelir. Bunlar kozmik zaman ve kurgusal zaman olarak adlandırılmaktadır. Reel ve fiktif zaman da denilen bu yapılar birbirinden bağımsız olabileceği gibi birbiriyle etkileşim içinde de olabilir. Ancak her ne olursa olsun kozmik ve kurgusal zamanın tamamıyla iç içe geçtiğini söylemek mümkün değildir. Zamanın doğru kullanımı edebi eserlerin başarısını etkileyen niteliklerden biridir. Özellikle de hikâyenin katmanlaştığı romanlarda; zaman unsuru anlatı için önemli bir hale gelir. Forster'a göre “...bir romanda her zaman bir saat vardır ve romanın temelini oluşturan “hikâye”, olayların zaman sırasına göre anlatılması demektir” (Aktaran Tekin, 2004: 108) Modern roman ve hikâyelerle birlikte Forster'ın ifade ettiği olayın zaman sırasına göre anlatımı yıkılmıştır. Zaman içerisinde atlamalar, geriye dönüşler modern romanlarda rastladığımız tekniklerdir. Buna rağmen zamanın kurgu içerisinde mantıksal bir dengeye oturtulması gerekir.

Bu noktada bilim dünyasında Einstein'ın getirdiği görecelik (relativizm) kuramı ve Bergson ile Wittgenstein gibi filozofların zamanı fiziğe değil de metafizik

temeline dayandırması (duree reelle) edebi dünyada da yankısını bulur. Buna göre geçmiş, şimdi ve gelecek olmak üzere üç boyutta inceleyebileceğimiz zaman dilimleri arasındaki keskin çizgi ortadan kalkarak, zamanın bu üç hali aynı anda işlenmeye başlanır. Buna bağlı olarak modern romancılar, insan zihnini ve bilincini kendilerine başlangıç noktası seçmişlerdir. Çünkü zaman ve mekân gibi insan dışı unsurlar dahi kişinin bilincinde var olduğu şekliyle anlam bulur. Böylece modern ve post-modern romanlarda klasik romanların aksine psikolojik zaman karşımıza çıkar. Klasik anlatılarda doğrudan okuyucuya verilen zaman artık yerini sezgiye dayalı anlatıma bırakır. Okuyucu artık fiktif zamanı satır aralarından çıkarmak durumundadır. Romanlarda zaman, anlatım için gerekli bir unsurdan çıkarak başkışı konumuna dahi getirilir.

“Zaman kategorilerin eskiden olduğu gibi geçmiş-şimdi-gelecek şeklinde değil, iç-içe, bilinçte yer ettiği gibi yansıtılması, romanda sürekli bir şimdinin varlığını tartışma alanına sokmuştur. Zaman algısındaki ilkeyi roman kurgusunda ön planda tutmak ve zamana ilişkin çeşitli açıklamalara, yorumlara yer vermek, yeni bir zaman çeşidini “zaman romanını” ortaya çıkarmıştır.” (Aytaç, 1995:30)

Aytaç’ın burada zaman algısı diyerek değindiği, hem spesifik bir zaman dilimi hem de kavram olarak zamanın kendisidir. Buna göre Proust’un *Kayıp Zamanın İzinde*, Thomas Mann’ın *Büyülü Dağ*, Faulkner’ın *Ses ve Öfke* gibi eserleri Aytaç’ın ifade ettiği zaman kavramı üzerine yazılmış zaman romanlardandır. Türk edebiyatında da Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Huzur* adlı romanı, yazarının zaman kavramını romanın bir unsuru olmasından öteye götürerek ona felsefî bir anlam yüklemesi ve romanın kişilerinden biri yapması nedeniyle de bu türde akla gelen ilk eserlerdendir. Gürsel Aytaç’ın “zaman romanı” olarak adlandırdığı bu roman türünde eserler verenlerden bir başkası ise çalışmamıza konu olan Adalet Ağaoğlu’dur. Bu tezde, Ağaoğlu’nun romanları zaman romanı (*zeitroman*) bağlamında incelenecektir. Ancak öncesinde Alman edebiyatında *Bildungsroman*ın bir alt başlığı olarak ortaya çıkmış olan zaman romanı (*zeitroman*) kavramına bakmak gerekir. Daha sonrasında Ağaoğlu’nun romanlarında işlenen zaman dilimlerini anlamlandırmayı sağlamak için roman ve gerçeklik arasındaki ilişkiye odaklanmak çalışmamızın ilerleyen bölümlerindeki çözümlenmeyi yapabilmek adına yararlı olacaktır.

1. ZAMAN ROMANI (ZEİTROMAN)

Bazı romanlar ele aldıkları konu itibarıyla yazarının içinde bulunduğu döneme odaklanır ve bu dönemi bütün çıplaklığıyla gözler önüne serer. Türkçede zaman romanı olarak adlandırabileceğimiz *zeitroman* da bu türü ele alan romanlara verilen isimdir. Kökenini Alman edebiyatında 18. yüzyıla dayandırabileceğimiz *zeitroman* terimi, o dönemde romantik yazarlar tarafından toplumdaki zihinsel akımları ve yönelimleri gerçekçi bir şekilde yakalayabilmek amacıyla dönemlerinin üzerine eğilmeleriyle ilişkilendirilir. Bu erken dönemden sonra toplumdaki sorunlara yönelen eserlerle *Gesellschaftsroman* (sosyal roman) ortaya çıkar. Temelde çıkış noktaları bakımından sosyal roman ile zaman romanı benzerlikler gösterse de daha sonraki yüzyıllarda asıl farkını ortaya koyar. Zaman romanı olarak kabul edilen bazı eserler her ne kadar içinde bulunduğu toplumu da anlatıyor olsa bile asıl ortak noktaları zamana odaklanmalarındır. Zaman romanı kesin çizgilerle ayrıştırılmış bir roman türü olmamakla beraber en genel tanımıyla J. A. Cuddon'ın, *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory* (2013:784) adlı sözlüğünde “...yaşadığı çağın eleştirel analizini yapan bir roman”¹ olarak ifade edilmektedir. Alman edebiyatı üzerine çalışmalar yapan ve ilk olarak *zeitroman* terimini Türkçede zaman romanı olarak kullanan kişi Gürsel Aytaç ise kabaca şu tanımı yapmaktadır.

“Zaman romanı zamanı konu alarak işleyen romandır. Bu tanımda zaman geniş dar iki anlamda kullanılmıştır. Demek oluyor ki bu tür romanlar ya belli bir zamanı ya da zaman konusunda değişik bir görüş getirmeyi, zaman kavramına yeni bir yaklaşımı, uygun imajlar ve uygun anlatım tekniği içinde dile getirir. Bu anlamda eser, bir çeşit deneyci roman (*experimentierender Roman*) olma yolundadır.” (Aytaç, 1999:219)

Aytaç'ın da belirttiği gibi bir romanın zaman romanı olabilmesi için iki belirgin özelliği olmalıdır. Zaman, hem tarihsel açıdan bir dilim olarak hem de zaman teriminin kendisi olarak romanda bulunabilir. Bir eserin, bu türe ait bir roman olarak kabul edilebilmesi için bu iki özellikten birinin olması yetmektedir. Erken dönem Alman edebiyatında karşımıza çıkan Karl Guztkow'un *Die Ritter vom Geists* (1850-51) gibi eserlerde zaman romanının bahsettiğimiz ilk özelliği kullanılmıştır. Daha

¹ “... a novel which is mainly concerned with an author's critical analysis of the age in which he or she lives.”

sonraki yıllarda Thomas Mann tarafından kaleme alınan ve bu türün en yetkin örneklerinden kabul edilen *Büyülü Dağ* (1924) yukarıda belirttiğimiz her iki özelliği de başarılı bir şekilde kullanmıştır. Ayrıca Thomas Mann, Mayıs 1939'da Princeton'da verdiği edebiyat derslerinde, eseri hakkında şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur:

*“O, her iki anlamda bir zaman romanıdır: hem tarihsel bakımdan Avrupa'nın savaş öncesi döneminin iç resmini çermeye çalıştığı için hem de saf zamanın kendisi yalnızca kahramanın bir tecrübesi olarak değil aynı zamanda romanda tek başına da önemli bir yere sahip nesne durumunda olduğundan dolayı.”*²(Mann, 1997:22)

Bu noktada Mann'ın vurguladığı “iç resim” kelimesi zaman romanını diğer çağdaş romanlardan ayırabilmek için önem arz etmektedir. Çünkü roman, içinde anlatılan dönemi her yönüyle barındırmalı ve yazar tarafından eleştirel bir bakış da getirilmelidir. Hemen her roman, yazıldığı döneme ait bilgiler barındırmasına rağmen bunlar hikâyenin arka planında karşımıza çıkar. Ancak bir zaman romanında hikâyeden daha çok odak noktayı bulunulan dönem ve koşulları oluşturur. Yazarın bu dönemi bizzat yaşamış olması da bu türü ayırt etmek konusunda önemlidir. Tarihi roman olma kaygısından da bu noktada ayrılırlar. Yazar, bizzat şahit olduğu veya halen daha içerisinde bulunduğu dönemi anlatır. Ancak eserin konusunu oluşturacak bu dönem, içinde bulunulan toplum için önemli olmalı ve toplum için “kırılma noktası” diyebileceğimiz değişkenlikleri barındırmalıdır. Örneğin Mann'ın *Büyülü Dağ* adlı eseri, Avrupa ve dünyayı esir alacak olan büyük savaş öncesi yaşanan süreci ele almaktadır. Romanda o dönemin gerçeği kurmacalaştırılmış bir şekilde anlatılmakta ve odak noktasını ise o döneme ait eleştiriler oluşturmaktadır.

Toplum için kırılma noktası kabul edebileceğimiz bu tarz dönemlerde bu türde yazılan roman sayılarında da bir artış gözlenmektedir (Matijevich, 1995:5). Bundan dolayı 20. yüzyılda yaşanan iki büyük savaş dönemi bu türde eserler ortaya koymak için gerekli zaman dilimini oluşturmuştur. Alman edebiyatında kökenini eskilere dayandırsak da diğer Avrupa edebiyatlarında Birinci Dünya Savaşı ile birlikte

² “Er ist ein Zeitroman im doppelten Sinn: einmal historisch, in dem er das innere Bild einer Epoche, der Europäischen Vorkriegszeit, zu entwerfen versucht, dann aber, weil die reine Zeit selbst sein Gegenstand ist, den er nicht nur als die Erfahrung seines Helden, sondern auch in und durch sich selbst behandelt.”

bu türde örnekler verilmeye başlanır. Ülkemiz edebiyatında ise İkinci Dünya Savaşı yıllarında yazılan eserlerde bu türün ilk örneklerine rastlamak mümkündür. Türkiye Cumhuriyeti olarak İkinci Dünya Savaşı'na fiilen girmemiş olsak da savaşın getirdiği ekonomik ve toplumsal sıkıntılardan payına düşeni alan ülkemizde, yaşanan bu sıkıntıları anlatmak için edebiyat, güzel bir işlev görmüştür.

“Yazarları bu tür romanlar yazmaya iten bu güdünün altında, toplumsal olarak yaşananlara “aydın” olarak tepki göstermeleri gerektiğine olan inanç yatar. Amaçları, belki de içinde bulunulan koşulları yüksek sesle dile getirmek ve insanların farkında bile olmadıkları şeyleri fark etmelerini sağlayarak, onlarda bir bilinç oluşturmaktır. Ayrıca, bu romanlarda siyasal bir tepki de söz konusudur ve anlatılan dönemlerin kendi yazdıkları gibi hatırlanmalarını sağlama arzusu vardır.” (Eroğlu, 2013:7)

Yukarıda Eroğlu'nun belirttiği gibi belli bir amaç doğrultusunda oluşturulan bu romanların bazıları politik roman kategorisine de girebilmektedir. Yazarın bakış açısı doğrultusunda yazılan romanlar belli bir tarafsızlık de yapabilmekte ve bu doğrultuda özellikle savaş dönemi yazılan eserler didaktik özellikler de taşımaktadır. Ancak roman kusurları olarak kabul edebileceğimiz bu özelliklere, bu türe ait başarılı örneklerde rastlanmamaktadır.

Zaman romanının ayırt edici özelliklerinden biri de karakter tasviridir. Belli bir dönemi anlatan bu eserlerde, anlatılan çağı daha geniş açıdan gösterebilmek için geniş bir kişi kadrosu bulunur. Hemen hemen her sınıftan, farklı bakış açılara sahip karakterlere bu romanlarda sıklıkla rastlanır. Ayrıca ana karakterler de olaylar karşısında çoğunlukla durağandır. Daha çok yaşananlara etki eden değil, kendi köşesinde olayları gözlemleyen, eleştiren; ama bunu hareketlerine yansıtamayan kişilerdir. Olayların akışına kapılıp sürüklenen bu kişiler yalnızca kurbandırlar. Yazara göre de asıl anlatılmak istenen kahramanın hayatı değil, onun hayatını etkileyen zamanının koşullarıdır. Bu noktada okuyucu da karakterleri ve olayları o çağdan ayrı düşünemez. Yaşanılan zamanla özdeşleşmiş kişilerdir artık onlar. Matijevich (1995) 1945 sonrası yazılan zaman romanlarının ortak özelliği olarak karakterlerinin kişisel özelliklerinin vurgulanmadığını ve onların sadece “çağının bir insanı” olarak sunulduğunu söyler. Bu nedenle okuyucular da bu karakterlerle özdeşleşmemektedir.

Yazarın amacı da dönemi eleştirmek olduğundan karakterlerini bir “kahraman”a dönüştürmez. Bundan ziyade onların başarısızlıklarına ve güçsüzlüklerine odaklanır. Bu karakterler için “anti-kahraman” terimini de kullanabiliriz.

Toplum için bir kırılma dönemini anlatan bu romanların bir başka özelliği ise sonlarının aynı çizgide bitiyor olmasıdır. Yaşanılan belli bir süreci anlatan bu eserler kesin bir çizgiyle sonlanacak şekilde bitmemektedir. Kimi zaman yaşanılan dönemin henüz sona ermemiş olması kimi zaman da etkilerinin halen devam etmesi gibi gerekçelerle romanlar genelde okuyucuda herhangi bir çağrışım uyandıracak şekilde ucu açık bitmektedir. Theodor Mundt bu durumu şu sözlerle açıklar:

“... novellenin dairesel yapısının aksine, romanın doğrusal ilerlemesi keyfi bir sonla bitebilir. (...) Tıpkı romana yansıtılan hayat veya onun sonsuzluğu gibi, romanın da bir sonuca varmasına gerek yoktur.” (aktaran Hillman, 1975:19)³

İncelememizin asıl konusunu oluşturan Adalet Ağaoğlu’nun romanları da yukarıda bahsettiğimiz zaman romanı özelliklerini yansıtmaktadır. Ağaoğlu, romanlarında Türkiye için dönüm noktası devirleri merkeze alarak hikâyelerini oluşturmuş ve kendi dünya görüşü çerçevesinde eleştirisini yapmıştır. Bu romanların birçoğunda aynı şekilde “zaman” kavramı üzerine Ağaoğlu’nun düşüncelerini yansıtan paragraflara rastlanmasına ve karakterlerin zaman üzerine felsefi düşüncelerine yer verilmesine rağmen bu üzerinde ayrıntılı bir şekilde çalışılabilecek bambaşka bir konu değeri taşıdığından bu tezde yer almayacak ve çalışmamızın esas noktası bu romanlarda anlatılan çağ ve onun özellikleri olacaktır.

³ “... in contrast to the circular structure of the Novelle, the linear progression of the novel may end in an arbitrary conclusion. ... like the endless continuity or life which it reflects, the novel, theoretically, need not conclude at all.”

2. ROMAN VE GERÇEKLİK

Geçmişte romanın tanımı yapılırken sıklıkla “yaşanmış veya yaşanması muhtemel olayların anlatıldığı” şeklinde bir cümleyle başlanırdı. Geçmişten günümüze bu tanımlamayı çürütecek farklı roman türleri (fantastik, gerçeküstü vs.) çıksa da genel itibarıyla romanın belli bir gerçekliğe dayandığı inancı devam etmektedir. “*Roman gerçeklikle kurmacalık arasında bir yerde, ama kurmacalık vasfı daha ağır basan, gerçekliği ancak malzeme olarak kullanıp, onu bozan ve dönüştüren bir yapıya sahip*” (Sağlık, 2010:31) edebi bir türdür. Modern romanlar metnin bir kurmaca olduğuna vurgu yaparken, gerçekçi romanlar ise bunun gerçek bir anlatı olduğuna okuru ikna etmeye çalışır. Bunun için de yazarlar, okuyucuya gerçek dünyayı doğrudan vermek yerine onu kendi hayal gücüyle dönüştürmeyi tercih ederler. Romanda dış dünyanın gerçeğini farklı boyutlarla anlatan, hem bize bir o kadar tanıdık gelen hem de bir o kadar uzak olan bir dünya yaratılır. Bize sunulan bu dünyayı, gerçek dünyanın bir illüzyonu olarak kabul edebiliriz. Bu noktada *mimesis* kavramına değinmekte fayda var. Aristoteles’in *Poetika* kitabında bahsettiği *mimesis* kavramına göre yazar, doğada gördüklerini taklit yoluyla yeniden yaratır. Ancak bu yeniden yaratma için önemli bir kıstas belli bir bütünlüğü sağlaması gerektiğidir. Bu bütünlüğün nasıl sağlanacağını ise Aristoteles’in sözleriyle aktaran Jale Parla şöyle ifade eder:

“*Taklitte aslolan “olay”dı ve bu olayın, başı sonu ortasıyla, tamamlanmış bir bütünlük halinde temsili gerekiyordu. Ama yaşam böyle mükemmel bir bütünlük arz etmediğine göre, olayı bütünlük içinde vermek mimesis’in diğer önemli kıstasını, yani gerçeğe benzerliği nasıl karşılayacaktı? Aristoteles bunu somut benzerlikle soyut benzerlik arasında yaptığı ayrımla halletmişti: Sanatta önemli olan temsilin tek tek somut olaylara tekabül etmesi değil, temsil edilen olaydan çıkarılacak genellemeydi. Romantik sanat anlayışına kadar da bu genelleme yoluyla gerçeği temsil fikrine sadık kalındı. Sanatın temsil ettiği şeyle (inanç, düşünce sistemi, dünya görüşü, ahlak, insan ilişkileri vb.) anlatının bütünlüğü arasındaki uyum temsilin ön koşullarından biri sayıldı.*” (2013:343)

Belli bir çağı anlatmak derdinde olan zaman romanlarının temeli de *mimesis*e dayanır. Tarih kitaplarında yer alan gerçeklikler bu tür romanlarda da karşımıza

çıkılmaktadır. Yazar, bunu yaparak okuyucunun o dönemi daha iyi kavrayarak verilen mesajı net bir şekilde almasını ister. Ağaoğlu'nun romanlarında da sık sık karşımıza çıkan gazete haberleri, bunun dışında dipnotlar, parantez içi detayları bu tür romanların başvurduğu detaylardandır. Ancak buna rağmen zaman romanlarını, "... *yanlış bir anlayışla ciddiye almak, onun hayali olduğunu bazen unutup onu, bir itiraf, gerçeğin hikayesi, bir hayatın ve devrin tarihi olarak görmek, bir belge, bir tarihçe olarak kabul etmek*" (Wellek-Warren aktaran Çıkla, 2017:130) bir hata olur. Çünkü bu eserlerde gerçekleri anlatmak için kurmaca, bir yöntem olarak kullanılmıştır. Toplumdaki yanlışları kendi bakış açıları çerçevesinde gören yazarlar, bunları okuyucuya da anlatma ihtiyacı duyarlar. Bunun için deneme, köşe yazıları, makale gibi doğrudan fikir beyan eden yazılar yerine, yanlışları bir olay örgüsü içerisinde sorgulamaya iterek göstermek yazarlar için daha makbul bir yöntemdir. Ayrıca, belli bir düzene karşı çıkan bu tür yazınlar, yazarları için de bir tehdit unsuru oluşturduğundan kurmacaya sığınmak en akıllıca yoldur. Ülkemizde buna sebep olarak otorite baskılarını gösterebiliriz. Osmanlı'nın yıkılış sürecinden itibaren toplum içindeki sıkıntıları siyasi kitaplar yerine edebi eserlerden öğrenmemiz bunun bir sonucudur. Tarihi belgelerin yazımı otoritelerin elinde bulundurulması, sanatçıların gerçekleri gösterebilmek için farklı yollara başvurmalarına neden olur. Edebiyat da bunun için en etkili yollardan biridir.

"Türkiye'de tek parti rejiminin her alanda tahribatı inanılmayacak derecelere ulaşmıştı. Devlet iktisadi kurumları, devleti güçlü tutmak için bürokrasiyi ve devletçi iş sahiplerini koruyor ve destekliyordu. Halksa işsizlik, yoksulluk içinde kıvranıyor, köylü göstermelik modernleşmeyi desteklemek için ağır vergiler ödüyordu. Yoksulluk içinde yaşayan halk yamalı elbiseler giyiyordu. Durumu tenkit edenler derhal "komunist", "solcu" diye hapsediliyor; dinden, İslam'dan, vicdan hürriyetinden bahsedenler "yobaz", "mürteci", "dini siyasete alet ediyor" diye mahkemelere düşüyordu. İşte bu durumda halkın acılarını, şikâyetlerini, kültür alanındaki baskıları dile getirecek tek araç edebiyat olmuştur. Tek parti döneminde Türkiye'nin karşılaştığı sorunların gizli veya örtülü şekilde tenkit edildiği, tartışıldığı yer edebiyattır." (Karpat, 2011:23-24)

Yukarıda görüldüğü gibi gerek Osmanlı'nın son döneminde gerekse Cumhuriyet döneminde, belli bir baskı altında olan yazarlar, gerçekleri edebiyatın

kurmacalığını kendilerine kalkan edinerek anlatmak derdine düşmüşlerdir. Ülkemizde kaleme alınan zaman romanlarını da bu çerçevede değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olur.

Yazarların “aydın” vasfı ile hareket ederek olan bitenin farkında olmayan halkı uyarmak, onların bilinçlenmelerini sağlamak istemesi 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl Türk edebiyatında sıkça karşılaştığımız bir durumdur. Halkın sesi olmak amacıyla yola koyulan bu yazarlar, dış dünyayı kendilerine kıstas belirleyerek “gerçekçi” eserler ortaya koyarlar. Tanzimat dönemi yazarlarından Ahmet Mithat Efendi, Namık Kemal, Şemseddin Sami ve Nabizade Nazım gibi isimlerin romanlarını bu kategoriye alabiliriz. Bu ilk dönem romancıları, eserlerinde kadın-erkek eşitsizliği, kölelik, yanlış batılılaşma gibi toplumda var olan sorunları ele almaktadır. Bu tarz romanlar belli bir ideolojik mesaj kaygısı olan fiktif yapıya sığınıp okuyucularını dünya görüşleri doğrultusunda ikna etmeye çalışan eserlerdir. Bu bakımdan romanların da tamamıyla tarafsız olduğunu söylemek boşa bir çaba olur. Her yazar kendi inançları ve düşünceleri doğrultusunda yazar. Romanında inandığı siyasi görüşün açıkça propagandasını yapmasa da düşüncelerinden tamamen bağımsız bir eser de oluşturamaz. Belli bir dünya görüşü çerçevesinde yazılan romanlarda mutlak bir suretle karşı görüşe de yer verilir. Farklı görüşlerin oluşturduğu çatışma edebi dil ile metne aktarılır. Bir nevi gerçek dünya dilin işlevsel boyutundan geçerek kurmacalaştırılır.

Romanın yazar tarafından gerçekliğine bakmamızın ardından okur için olan gerçekliğe de bakmak gerekir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi roman her ne kadar sırtını gerçeğe vermiş olsa da anlatılan bir kurmacadır. Ancak Umberto Eco'nun *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti* (2015) adlı kitabında bahsettiği okur çeşidi olan *ampirik okur* için okuduğu metin gerçek bir anlatıdır. Eco, kitabında, *Foucault Sarkacı* adlı kitabının yayımlanmasının ardından yıllardır görmediği bir arkadaşından aldığı mektubu anlatır:

“ ‘Sevgili Umberto, sana yengemle amcamın dokunaklı öyküsünü anlattığımı anımsamıyordum, ancak bu öyküyü romanın içinde kullanmış olmanı doğru bulmuyorum.’ Romanımda anlatının kahramanı Jacopo Belbo'nun amcasıyla yengesi olan bir Carlo Amca ile bir Caterina Yenge hakkında birkaç bölüm anlatıyorum; bu insanlar gerçekten de yaşamıştır: Birkaç değişiklik de olsa

ben çocukluğuma ait bir öyküyü, adları farklı olan bir yengem ile amcam hakkındaki bir öyküyü anlatmışım. O arkadaşım Carlo Amca ile Caterina Yenge'nin benim amcam ile yengem olduğunu, dolayısıyla onlarla ilgili bir "telif hakkımın" bulunduğunu, onun yengesi ile amcası olmadığını, zaten onun yengesi ile amcası olduğundan bile haberim olmadığını yazdım. Arkadaşım özür diledi: Öyküyle öylesine özdeşleşmişti ki, kendi amcası ile yengesinin başından geçen olayları romanda gördüğüne inanmıştı." (21-22)

Eco'nun verdiği örnekte de görüldüğü gibi arkadaşı okuduğu kitabı içselleştirerek romandaki kişileri kendi yengesi ve amcası zannetmiştir. Oysa yazarlar, karşısındaki okurun anlatılan her şeye inanmasını değil, onun ardındaki anlama varmalarını isterler. Eco'nun aynı kitabında bahsettiği *örnek okur*dan tam olarak beklentisi budur. Ona göre örnek okur, yazar ile bir anlaşmaya vararak "inançsızlığın askıya alınması"nı kabul eder. Bu okur, hikâyenin bir kurmacadan ibaret olduğunun farkındadır.

Neticede, romanlarda yer alan gerçeği yazar, bir hayalle süsleyip okuyucunun önüne koyar. Bu durum, çağı anlatma kaygısından dolayı büyük oranda gerçeklere yer veren zaman romanı için de geçerlidir. Bu çalışmamızda inceleyeceğimiz romanlar da kendi dönemlerini detaylı bir şekilde anlatan kurmaca metinlerdir. Tezi hazırlarken bu durumun bilincinde olarak, kitapların anlatıldığı dönemler üzerinden inceleme yapılmıştır. Kronolojik sıraya göre yapılan her bir bölümde kitaplardaki anlatıyı esas alarak o dönemin Türkiye'si gözler önüne serilecektir.

3. ADALET AĞAOĞLU

3.1. Hayatı

Adalet Ağaoğlu, 23 Ekim 1929'da Ankara'nın ilçesi Nallıhan'da doğdu. Asıl adı Adalet Sümer'dir. Dört çocuklu bir ailenin ikinci çocuğu ve tek kızıdır. Babası kumaş tüccarı Hafız Mustafa Sümer, annesi ev hanımı Emine İsmet Hanım'dır. İlkokulu Nallıhan'da okuduktan sonra ailesiyle 1938'de Ankara'ya taşındı. Ortaokul ve lise eğitimini Ankara Gazi Lisesi'nde tamamladı. Ardından 1950 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. 1954 yılında mühendis Halim Ağaoğlu ile evlendi. Yazım hayatına *Ulus* gazetesinde tiyatro eleştirileri yazarak başladı. 1948-1950 yılları arasında *Kaynak Dergisi*'nde şiirler yazdı. 1951'de sınavla Ankara Radyosu'na girdi ve o yıl *Aşk Şarkısı* adlı ilk radyo oyununu kaleme aldı. 1954-55 yılları arasında ise "Hayat Güzeldir: Her Şeye Rağmen Hayat Güzeldir" adlı radyo programını sundu. Sonrasında ise Radyo Tiyatrosu Müdürü oldu. TRT'nin kurulmasının ardından bir süre daha bu kurumda daire başkanı olarak çalışmaya devam etse de 1971'de görevinden ayrıldı. Bu süre içerisinde Ankara'nın ilk özel tiyatrolarından Meydan Sahne'yi arkadaşlarıyla birlikte kurdu ve *Meydan Sahne Dergisi*'ni çıkardı. (Andaç,2000:50) *Bir Piyas Yazalım* (1953), *Evcilik Oyunu* (1963), *Çatıdaki Çatlak* (1965), *Tombala* (1967) gibi devlet tiyatrolarında sahnelenen pek çok oyun kaleme aldı. 1973 yılında ise ilk romanı *Ölmeye Yatmak*'ı yayımladı. Ardından *Fikrimin İnce Gülü* (1976), *Bir Düşün Gecesi* (1979), *Yazsonu* (1980), *Üç Beş Kişi* (1984), *Hayır* (1987), *Ruh Üşümesi* (1991), *Romantik Bir Viyana Yazı* (1993) adlı romanlarını birbiri ardına yayımladı. Romanlarının yanı sıra *Yüksek Gerilim* (1974), *Hadi Gidelim* (1982), *Hayatı Savunma Biçimleri* (1997) gibi hikâye kitaplarını ve *Geçerken* (1986), *Karşılaşmalar* (1993), *Başka Karşılaşmalar* (1996) isimli deneme kitaplarını kaleme aldı. Anılarını ise *Gece Hayatım* (1991), *Damla Damla Günler I-II-III* (2007) kitaplarında topladı. 1983'ten beri İstanbul'da ikamet eden Ağaoğlu, 1996 yılında ciddi bir trafik kazası geçirerek iki yıl hastanede yattı. Bu olayın ardından yazım hayatına da uzun bir süre ara veren Adalet Ağaoğlu, son olarak 2014 yılında *Dert Dinleme Uzmanı* adlı romanını yayımladı.

3.2. Edebi Kişiliği

Tiyatro, hikâye ve roman alanında yazdığı eserlerle tanınan Adalet Ağaoğlu'nun edebiyata ilgisi küçük yaşlarda başladı. *Göç Temizliği* (2002) adlı anı kitabında annesinin okuma günlerinden ve dedesi Fuat Önder'de gördüğü *Yedi Gün* ve *Resimli Ay* dergilerinden bahseder ve "... ben o kitapları, annemin demir, evet demir karyolası üstüne yayıp da, ya yakalanırsam diye diye, yürek gümbürtüleri içinde okudum... Belki de, heceledim, demem daha doğru" diyerek anlatır. (17) İlk roman denemelerini lise yıllarında kaleme alan yazar, o dönem yazdıklarını sonradan yırttığını ya da yarıda bıraktığını söyler (Andaç, 2000:38-39). Liseyi bitirdikten sonra tiyatroya yönelen Adalet Ağaoğlu, yazdığı eleştiri yazıları ve oyunlarla adını duyurur. Oyunlarında genellikle toplum sorunlarını ele almaktadır. Yalnızca oyun yazarlığında değil hikâye ve romanlarında da topluma dönük taraf tutan yazar, toplumsal sorumluluk bilinciyle eserlerini kaleme almaktadır. Kendisi bununla ilgili "*Toplumun her bir sorunundan o toplumu yapan her bir kişi tek tek sorumlu. Evcilik Oyunu'nda da bu tek tek sorumluları sorunlarıyla ortaya getirmek istedim. O sorumlulardan biri de benim. (Yoksa siz değil misiniz?) Onun için göstermekle yetindim. Akıl vermek bana düşmez.*" (aktaran Şener, 2009:8) Yurdunun sorunları ile ilgili olan yazar, kadınlar üzerindeki namus baskısını da eleştirir. Kadın-erkek ilişkileri üzerine yazdığı *Evcilik Oyunu*'nda da bu sistemi yargılar. Her zaman sığ ahlak anlayışına karşı olan yazar, buna karşı insani değerleri yüceltir. 1965-66 yılları arasında İstanbul Şehir Tiyatroları tarafından sahnelenen *Çatıdaki Çatlak* oyununun da ise toplumdaki bir başka sorun olan ekonomik buhran ve güvensizliği konu edinmekteydi. Ne var ki bu oyunu ile birlikte dönemin siyasi çevrelerinin dikkatini çekerek, ilerideki sansürlemelerin önünü de açmış oluyordu. Yetmişli yılların başında kaleme aldığı *Kendini Yazan Şarkı* adlı oyunu ile de toplumu artık iyi niyet ve erdemin de kurtarmaya yetmeyeceğini dile getiriyordu. (Şener, 2009) Ağaoğlu'nun sürekli kendini yenilemesi, yeni konular, yeni biçimler denemesi onun yazarlığının bir parçasıdır. Oyunlarında da bu değişimin olduğunu vurgulayan Sevda Şener, oyunları içerisindeki tutarlılığa dikkat çekerek şunları söyler:

"Bu oyunların ortak özelliği, yapılarının sağlamlığıdır. Oyunun konusu yalın da, karmaşık da olsa, konuyu dokuyan bütün iplikler düzenli biçimde işlenir ve sonuca ulaştırılır. Oyunların malzemesi her bölüme aynı ağırlıkta olmak üzere

yerleştirilmiştir. Oyunların temaları, açık ve anlaşılır biçimde olay ve durumlara sindirilmiş, olayın gelişimi içinde olgunlaştırarak seyirciye sunulmuştur.” (2009:12)

Oyun yazarlığından sonra tanınırlığı artan Adalet Ağaoğlu, TRT'deki memuriyetinden istifa edip kendini tamamıyla yazmağa verdi ve ilk romanı *Ölmeye Yatmak*'ı 1973'te yayımladı. Bu, intihar etmek için otel odasına kapanan akademisyen Aysel'in burada geçirdiği yaklaşık bir saatin içine sığdırdığı geçmişiyle, iç içe geçmiş zamanları işleyen ilk romanıdır. Bu roman, sonrasında gelen *Bir Düğün Gecesi* (1979) ve *Hayır* (1987) romanlarıyla da ilişkilidir. Aynı kahramanı konu edinen bu üç roman da 1994 yılında *Dar Zamanlar Üçlemesi* adı altında yayımlanır. Ağaoğlu'nun farklı dönemleri anlatan bu eserlerinde toplumsal değişim, kişiler üzerinden takip edilebilir. Cumhuriyet Türkiye'si'nin toplumsal ve tarihsel değişim dönemlerini konu edinen romanları, aynı zamanda bu dönem içinde kişilerin çektiği var oluş sıkıntılarını da okuyucuya aktarmaktadır. Cumhuriyetle birlikte başlayan çağdaşlaşma dönemi, bunun kişiler üzerindeki etkileri, değişimi ve bununla birlikte çektiği sanrıları romanlarında anlatır. Toplum ve birey arasındaki ve bunları etkileyen sorunların ardındaki nedenleri inceler. Ağaoğlu bu romanlarıyla ilgili “*Benim bu üçlemem Cumhuriyet'in ilk ve üçüncü kuşaklarının serüvenidir. Bir ideolojinin toplumdan öte bireylerde yansımasıdır.*” der. (Ağaoğlu, 2008:173) Ayrıca bu romanlar, döneminin tarihsel bir kaydını da tutmaktadır. Ağaoğlu, romanlarını oluştururken gazete başlıklarını, radyo konuşmalarını, siyasi söylemleri bir tarihçi edasıyla eserine koymaktan geri durmamıştır.

1976'da yayımlanan ikinci romanı *Fikrimin İnce Gülü* ile, ilk romanında ele aldığı kadın ve aydın bakışından farklı olarak köylü bir erkek gözünden işçi sınıfına yönelir. Ekonomik olarak zorlu zamanlardan geçen ülkenin verdiği işçi göçü ve bunun sonucu olan sorunları ele alan bu eserde, toplumdaki yabancılaşma, Almanya'da işçi olarak çalışan Bayram üzerinden verilir. Adalet Ağaoğlu'nun diğer romanlarından farklı bir yere koyabileceğimiz bu ikinci romanı ile merkeze aldığı kişiler bakımından, toplumun farklı kesimlerinin sorunlarını da göz ardı etmediği söylenebilir. Ele aldığı konular ve teknikler açısından yeniliğe kapıları açık olan Ağaoğlu, ülkemiz yazınında uzak durulan cinsellik konusunu da romanlarında gittikçe dozu artan bir şekilde

işlemekten çekinmemiş ve *Ruh Üşümesi* (1991) adlı romanıyla da cinsellik ile ilgili kadın söylemi ve lûgatını oluşturmayı amaçlamıştır.

Adalet Ağaoğlu, *Yazsonu* (1980) adlı romanı ile de okuyucuyu, bir eserin yaratım sürecine dahil etmek ister. Kafasında dönüp duran ama onu bir türlü kağıda döküp yazmak istemeyen kadın yazarın, bir yaz sonunda sığındığı küçük bir sahil kenarında, yazmaya başladığı roman ve yazım süreci anlatılır. Var olan siyasi kaoslar ve her gün alınan ölüm haberleri arasında gittikçe yalnızlaşan insanın iç dünyası da gözler önüne serilir. Toplumsal açıdan zor zamanları anlatan bu roman, artık geride kalmış mutlu günlere duyulan özlemi ve o günlere sığınma isteğini anlatırken, kişileri aslında var olan süreçle de yüzleştirir. Ağaoğlu, bu romanını şu şekilde anlatır: “*Yazsonu* bir özlem romanıdır. Geçip gideni bir an durdurabilmek, bir kağıda çıkarabilmek... Ama açıkçası bu, bir düş bozumu romanıdır da. Çünkü özlem eksik bilmenin sonucudur. Fazla hızlı değişen hayatlar ise sanki eksik bilinmeye yazgılıdır.” (Ağaoğlu, 2008:17-18)

Başı sonu belli üç saatin içine sığdırılmış Türkiye'nin siyasi açıdan en çalkantılı dönemlerinden birini anlatan *Üç Beş Kişi* (1984) adlı romanı ise, hayatları birbiriyle kesişen farklı kişilerin, aynı zaman diliminde kendi geçmişleri içerisinde; anımsama, düşünme, çağrışım vb. boyutlarda gezintisini kendine konu edinmiştir. Romanda bir şehirden daha fazlası olarak yer alan Eskişehir, küçük bir Türkiye örneği olarak da görülebilir. Ağaoğlu, bu kentin tarihine kişilerin kendi geçmişi üzerinden bakmamızı sağlar ve Eskişehirli bir aile aracılığıyla da bütün bir toplumu görmemizi ister. Taşradan İstanbul'a göçün ivme kazandığı bir dönemde kaleme aldığı bu eser ile ilgili Ağaoğlu şunları söylemiştir:

“*Yükselen, yükselmesine karşı pek de güçlü olmayan taşra burjuvazisinin bastığı yerleri gıcirdattığını, o sesleri işittiğimi söyleyebilirim... Yeni taşranın eski büyük kentle, İstanbul'la yüzleşmesinden, cinselliğe dek, şiddetin kaynaklarına inmeyi tasarladığımı söyleyebilirim. 'Kahramanlık' ve 'güzellik imajlarının bu romanda olumsuz, olumlu yönsemeleriyle irdelemeye çalışıldığını söyleyebilirim. İnsan yaşamının birey tarafından ne oranda programlanabileceği programlanamayacağı benim bu romanda temel sorgulama alanım[...]*” (Ağaoğlu, 1993:227)

Romantik Bir Viyana Yazı (1993), merkezine meraklı bir tarih öğretmenini alır. Diğer romanlarında insan özelinden topluma bakış şekline bu kez insan-tarih gerçekliğini de ekliyor. Aynı zamanda *Yazsonu* gibi romanın yazım sürecini de veren yazar, “*tarihle bugünü, Doğu’yla Batı’yı sembol katında bir araya getirmeyi başarıyor*”. (Aytaç, 2009:45) Resmi tarih ile öznel tarihin -ya da yaşayan tarihin- çatışmasını verdiği bu romanından uzun bir süre sonra kaleme aldığı *Dert Dinleme Uzmanı* (2014), değişen çağın sıkıntıları ile boğuşan bir editörün notlarından oluşmaktadır. Kendisine dert dinleme uzmanı adı verilen bu kişi, intihar etmeden önce notlarını bir başka kişiye vermiştir. Kişi isimlerine, mekâna ve zamana yer verilmeyen bu kitapta, Ağaoğlu, okuyucuyu dert dinleme seansları aracılığıyla rastlantısal, çağrışımsal ve sezgisel bir serüvene çıkarıyor. Daha önceki kitaplarında intihar üzerine uzun uzun düşünüp bir sonuca vardırılmayan karakterlerin aksine bu romanın ana kişisi intiharını baştan gerçekleştirir. Böylece hep var olan bir umut durumu yerini umutsuzluğa bırakır.

Adalet Ağaoğlu, roman dışında hikâyelerinde de insan-toplum ilişkilerine odaklanır. Toplumsal olayları, kişilerin belleğinde yer etme şekliyle verir. İlk öykülerini topladığı *Yüksek Gerilim*’de, romanlarında da sıkça bahsettiği an’ları merkeze alır ve bu kısa zaman dilimlerinde yaşanan dönemi gözler önüne serer. Sonrasında gelen *Sessizliğin İlk Sesi* ve *Hadi Gidelim* kitaplarında topladığı öyküleri ile toplum sorunlarına odaklanır. Yanlış bilinen gerçeklere, sahte değerlere, yanlış tabulara savaş açar. *Hayatı Savunma Biçimleri* ise bireyin iç dünyasına ve parçalanmışlığına yöneldiği öykülerden oluşur. Bu öykülerinde yaşanan süreç sorgulanırken birey kendi içsel hesaplaşmasını da yapmaktadır. Ağaoğlu, öykülerinde çatışmaları verirken yer yer alaycı ve kimi zaman ironik bir tutum takınır.

Adalet Ağaoğlu’nun farklı yazın türlerini de denemekten kaçınmadığını belirtmek gerekir. Rüya (*Gece Hayatım*) ve anı-roman (*Göç Temizliği*) gibi farklı türleri bir araya getiren yazınsal denemeler de yapmıştır. Ayrıca kimi zaman kendi yaşamı ve yazın hayatı hakkında fikir, kimi zaman da döneminin Türkiye’si hakkındaki endişelerine yer verdiği deneme kitapları (*Geçerken, Karşılaşmalar, Başka Karşılaşmalar*) da yayımlamıştır.

4. ÇAĞ ANLATIMI

4.1. Cumhuriyet ve Sonrası

4.1.1. Cumhuriyet Gençliği

Kurtuluş Savaşı'ndan zaferle ayrıldıktan sonra, Lozan Barış Antlaşması ile de özgürlüğünü ilan eden yeni Türkiye, ilk devrimini tamamlamış ve Cumhuriyet rejimine geçmiştir. Ancak, birbiri ardına gelen iki savaş sonrası halk fakir ve güçsüz durumdadır. Yıkılmış ve bozulmuş Anadolu'yu tekrar ayağa kaldırmak için Atatürk, sosyal hayat, eğitim-öğretim, siyasi, hukuk ve ekonomi ile ilgili Türk toplumuna ve yeni kurulmuş olan Cumhuriyet'e uygun birtakım yenilikler yapılması için harekete geçer. Türk toplumunu çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarabilmek için "inkılâp" adını verdiği birtakım değişiklikler yapmaya başlar. İlk olarak saltanatı ve halifeliği kaldırmasının ardından, yıllarca halk üzerinde sömürü olarak kullanılmış dini kendi çıkarları için kullanan tekke ve zaviyeler de bu inkılâplar ışığında tarihin tozlu sayfalarındaki yerini alır. Kıyafet kanunu, eğitim ve öğretimdeki reformlar, ülkenin ekonomik durumunu düzeltmek için hazırlanan kalkınma planları gibi yapılmış olan yeniliklerle Mustafa Kemal Atatürk, çağının gerisinde kalmamak ve toplumunu çağdaş bir seviyeye çıkarmak için çabalar. Çünkü, kurduğu Cumhuriyet'in uzun ömürlü ve bağımsız bir devlet olması için bu yenilikleri elzem olarak görür. Bu yüzden de kendisi Türk İnkılâplarını "*Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medenî icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktadır.*" (Yücel, 1988:823) şeklinde tanımlar.

Osmanlı Devleti, Batı'da gelişen yenilikleri takip edemediğinden çağının gerisinde kalmış ve en nihayetinde de yıkılmıştır. Atatürk bunu çok iyi bildiği için, en büyük eserim dediği Türkiye Cumhuriyeti'nin ilelebet var olması için modernleşmeyi ve kalkınmayı temel unsur olarak görmüştür. Ancak bunun yanında Türk milletinin geçmişinden gelen değerlerini ve kimliğini yok saymamıştır. Toplumumuzun tarihimize ve dilimize sahip çıkması gerektiğini savunmuş ve bunun içinde Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'nu milletimize kazandırmıştır. Türk milletinin çağdaş medeniyetler seviyesine kendi değerlerini sahiplenerek çıkmasını hedef edinmiştir. Bunun için de özellikle gençlere güvenmiştir. Çünkü yıllarca aynı köhneleşmiş zihniyetle yetişmiş neslin karşısında bilime ve uygarlığa açık yeni nesil bir nevi yeni

kurulmuş Cumhuriyet’i temsil etmektedir. Daha Kurtuluş Savaşı yaşanmadan önce Birinci Dünya Savaşı’nın korkunç yıkımının devam ettiği süreçte dahi Atatürk gençlere olan güvenini şu sözlerle dile getirmektedir:

“Her şeye rağmen muhakkak ki bir nûra doğru yürümekteyiz. Ben de bu imanı yaşatan kuvvet, yalnız, aziz memleket ve milletim hakkındaki sonsuz sevgim değil; bugünün karanlıkları, ahlâksızlıkları, şarlatalınlıkları içinde sırf vatan ve hakikat aşkıyla ışık serpmeye ve aramaya çalışan bir gençlik gördüğümüdür.”
(aktaran Ünaydın, 1998:5-6)

Bu sözlerin söylendiği 1918 yılı gerçekten de Türk milleti için zor şartların hüküm sürdüğü bir dönemdi. Böyle bir ortamda dahi Atatürk için ışık kaynağı gençlikti. Bu noktada Atatürk’ün gençlik diyerek hitap ettiği kitleyi de belirtmekte fayda var. Bilindiği gibi biyolojik olarak genç diye kastedilen belli bir dönemi ifade eder. Daha çok buluş çağı ile 25 yaş arası genç olarak görülse de Atatürk için gençlik bu yaş aralığını da aşarak fikrî bir anlam kazanır. Atatürk gençliği şöyle tanımlar: *“Benim anladığım gençlik, bu devrimin fikirlerini ve ideolojisini benimseyip gelecek kuşaklara götürecek kimselerdir. Benim nazarımda yirmi yaşında yobaz bir ihtiyar, 70 yaşında bir idealist ise gençtir.”* (Atatürk, 1997:456) Ona göre fikren genç olmak esastır. Bundan dolayıdır ki *Nutuk*’unu bitirirken “Ey Türk Gençliği” diyerek gençlere seslenmiş ve rejimi onlara emanet etmiştir. Çünkü her dönem olduğu gibi muhalif kesimler, Cumhuriyet’in ilk yıllarında da bulunmaktaydı. Atatürk’ün yapmış olduğu inkılâplara karşıt olanların karşısında ise Mustafa Kemal’in yaratmış olduğu Cumhuriyet gençliği yer almaktaydı. Bu dönemde Cumhuriyet gençliğinin oluşturduğu aydın sınıf içerisinde Halide Edip, Yakup Kadri, Reşat Nuri, Faruk Nafiz, Yusuf Ziya Ortaç, Enis Behiç Koryürek gibi pek çok yazar ve şair de vardır. Bu kişiler Atatürk’ün yapmış olduğu inkılâpları onun da desteğiyle eserlerinde anlatarak daha geniş bir kitleye ulaşmaya çalışırlar. Bu dönemde Yakup Kadri tarafından kaleme alınan *Ankara* romanı ve Reşat Nuri’nin *Miskinler Tekkesi* gibi romanları bu amaca hizmet eden eserlerdendir.

1929 doğumlu Adalet Ağaoğlu, Cumhuriyet’in içine doğan ilk nesildendir. Kendisi de bunu *“Biz değişim döneminin, yani devrimin içine doğmuş sayılırız.”* (Andaç, 2000:34) diyerek anlatır. Cumhuriyet’in bu ilk nesli, Atatürk’ün gösterdiği

çizgide ilerleyen aydınlar olmak üzere yetiştirilirler. Ancak, yıllardır süregelen düzenin değişimi kolay olmayacaktır. Anadolu insanı Ata'nın sözlerini her şeyin önüne koysa da yılların getirdiği alışkanlıkları bırakmak da kolay değildir. Ağaoğlu da taşralı bir ailenin kızı olarak bu çatışmaları ve geçiş döneminin zorluklarını yaşamış ve eserlerinde de bunları anlatmıştır.

İlk romanı *Ölmeye Yatmak*, Ankara'da bir öğretim üyesinin psikolojik sorunları neticesinde bir otel odasında ölmeye yatması ve bununla birlikte geçmişiyile yüzleşmesini konu edinir. Ağaoğlu, otel odasında ölümünü bekleyen Aysel üzerinden 1938-1968 yılları arasındaki Ankara'nın ve ülkenin değişimini, çeşitli toplumsal çatışmaları okuyucuya aktarır. Yıkılan imparatorluğun üzerine kurulmuş Cumhuriyet'in genç kuşakları Aysel ve onun gibi Cumhuriyet nesli; Aydın, Ali, Sevil, Namık, Semiha, Hasip ve Ertürk'ün çocukluk, ilk gençlik yılları ve yetişkinlikleri üzerinden Türkiye'nin gelişimi anlatılır. Adalet Ağaoğlu, bu ilk romanı ile tarih kitaplarının göz ardı ettiği bir tarihi, kişiler üzerinden vermeye çalışır.

“Bazı romanlarda, söylenmek istenen ‘kişi’lerle, bazılarında aslında bir ‘kişi’ olmayan sembollerle ve genellikle bir araç olarak yararlanılan olaylar dizisiyle dile getirilir. Ölmeye Yatmak'ta kişiselleştirilen ve romanın içinde yaşamaya koyverilen ise, bir tarih kesimidir. İnsanlandırılmış bir tarih kesimi.” (Altıok, 1973:18)

Fusun Altıok'un da belirttiği gibi insanlandırılmış bu tarih kesimi, aslında Cumhuriyet'in ilk dönemidir. Romanın ana karakteri Aysel ve onun çevresindeki kişiler üzerinden anlatılan bu dönem, romanın ana gövdesini oluşturmaktadır. Aysel'i adım adım otel odasındaki ölüme yatmasına hazırlayan bu süreç, aynı zamanda Türkiye tarihinin bunalımlı yılları olan 1960-1980 yılları arasındaki dönemece de hazırlamaktadır.

Aysel'in otel odasında, suya atılan bir taşın bıraktığı halkalar misali uyandırdığı çağrışımlar, kronolojik sıra ile verilir. (Yalçın, 2017:593) İlköğreniminden, üniversitede öğretim üyesi olmasına doğru uzanan bu süreç, Aysel için kolay olmamıştır. Aysel'in babası Salim Efendi gibi kasaba halkı da, her ne kadar cumhuriyetin getirdiği yeniliklere açık olduğunu göstermek isteseler de geleneklerine

bağlıdırlar. Bu erken dönem için, Atatürk'ün getirmiş olduğu yeniliklere karşı olmak bir nevi vatana ihanettir. Bundan dolayı da halk, kendi içlerinde büyük bir çatışma yaşamaktadır. Aysel'in Cumhuriyet'in aydın bir evladı olarak yetişmesinde büyük emeği olan ilk öğretim öğretmeni Dündar Öğretmen'in hazırlamış olduğu mezuniyet müsamesesi bu çatışmayı vermek için uygun bir zemin oluşturur. Kız ve erkek çocuklarının bir arada olduğu bu müsamere, kasaba halkı için ilktir. Ancak, Dündar Öğretmenin yoğun çabası sonucu hazırlanan bu gösteri "*Batı'ya açılan bir pencere*"dir aynı zamanda. (Ağaoğlu, 2012:7) Bundan dolayı da Dündar Öğretmen'in onlardan istediği her türlü yardımı da yapmaktan geri durmamışlardır. Müsamere günü de kendilerine ayrılan yerlere oturarak, "*polka ve rondo ile kirlenen namuslarını örtbas etmek için durmadan öksürüyorlar, kafalardaki bütün sıkıcı düşünceleri kovalamak için gerekli gereksiz gülüyorlardı. Medeni olmak buyrulmuştu. Eh, ne yapsın onlar da, medeni olmuşlardı işte. Suç kendilerinde değildi.*" (Ağaoğlu, 2012:18)

1938 yılı içinde gerçekleştirilen yıl sonu temsili, kadın erkek umumi bir yerde ilk bulunuşlarıdır. Osmanlı dönemi halka açık alanlarda uygulanan haremlik selamlık uygulaması Cumhuriyetle birlikte kalkmış olsa da henüz kadınların erkekler ile aynı konum da yer almaları için erken bir dönemdi. Bundan dolayı da temsile katılan kadınlar tedirginlik duymaktadırlar. "*Yaşlı kadınlar damalı örtüleriyle yüzlerini kapatıyorlar. İçlerinden on kez, "Allah'ım sen günah yazma" diye yakarıp dua ederek, üç kere bağırarak tükürüyorlar.*" (A.g.e 9) Bununla beraber kadınlar kocalarıyla birlikte gösteriyi izlemeye gelmiş olsalar da onlarla aynı sırada bulunmamaktadırlar. Başöğretmenin düşüncesiyle "*İlk sıralar, sandalyeler gerisinde, yerli halktan erkeklere ayrı, kadınlara ayrı yerler*" hazırlanmıştır. (A.g.e., 9) Kasabalı kadınlar erkeklerin iki-üç sıra gerisinde kendilerine ayrılan yerde bulunmaktadırlar. Oysa Kaymakam ve savcının eşleri "*başlarına tavus kuşu tüylü süslü şapkalar*" (A.g.e., 9) giyerek eşraf ve esnafın önde gelen isimleri Şakir Ağa, Koca Torik, Katip Osman Efendi gibi isimlerle aynı sırada oturmaktadır. Müsameredeki bu oturma düzeni dönemin toplumu göstermek açısından önemlidir. Atatürk'ün "*Köylü milletin efendisidir*" sözünün aksine en arka sırayı alan kişiler köylüler ve kadınlardır. Kaymakam ve savcının dışında üst düzey görülebilecek kişiler memurlar ve onları takip eden esnaflardır. Cumhuriyet'in bu erken döneminde Osmanlı'nın sınıfsal yapısının halen daha devam ettiğini romanın bu kısmında görmekteyiz. Bununla birlikte kadının toplum içindeki yeri de erkeklerin ardından gelmektedir.

Müsamere, saygı duruşu ve ardından okunan İstiklâl Marşı ile başlar. Sonrasında *Meslekler* adlı Dünder Öğretmenin büyük bir şevkle yazdığı temsil ile devam eder, ardından polka ve rondo gelir ve onun ardından ise *Çiçekler, Böcekler ve Kelebekler* oyunu ile sona erer. Çocukların her birinin bir mesleği canlandığı ilk temsilde, adeta her bir çocuk gelecekteki kendi hallerini canlandırmaktadır.

“(…) bir Anadolu kasabasında, bir değerler karmaşasını oluşturan izleyiciler önünde ‘çağdaş’ ya da ‘batılı’ bir müsamerede rollerini oynamaya çabalayan çocukların, Cumhuriyet kuşağının, hayat boyu oynayacağı diğer rolleri de anlatır. O müsamere gerçekte romanın yapısal ve izleksel kurgusunu oluşturur. Yapay ve zorunlu kişilikleriyle sahnede koşuşturan çocukların nasıl büyüdükçe zorunlu kişiliklere hapsolunacağına simgesel bir ön oyunudur *Dünder Öğretmen’in müsameresi*” (Parla, 1979:54)

Aysel’in kentli bir memur kadını canlandığı bu oyunda topukları kırık ayakkabıları ve ipek çoraplarının üzerine giydiği kalın yün çoraplar, bütün bir ömür üzerinde taşınacaktır. Tıpkı Aysel gibi diğer çocuklar da bu oyunun kendilerine biçtiği rolleri yaşamaya devam edeceklerdir. Bununla birlikte bu oyundaki çocukların her biri aynı zamanda ülkenin yeni bir ateşidir. Onlara bu ülküyü aşıl原因an da Dünder Öğretmenidir. Kendini devrim ve Cumhuriyet’in bir neferi olarak adlandıran Dünder Öğretmen’in kendine ait bir hayatı yoktur. O bütün hayatını ülkeye adamıştır. Bu yüzden de onu romanda evli, çocuklarını yetiştiren bir baba olarak değil de, okulda, kasabada her an öğrencilerini ve halkı aydınlatmaya çalışan, bir parça da onları küçümseyen ama hep içinde ülke adına güzel günleri ve umudu barındıran biri olarak görürüz.

Dünder Öğretmen sık sık *Ulus Gazetesi* okumaktadır. Dönemin siyasi ve sosyal olaylarından *Ulus Gazetesi* aracılığıyla haberdar olan Dünder Öğretmen, yaşananlara da yalnız bu çerçevede bakmaktadır. Bu nokta da *Ulus Gazetesi*’nin o dönem için ne anlam ifade ettiğine de değinmek gerekir. Milli Mücadele yıllarında çıkmaya başlayan *İrade-i Milliye* gazetesi, 1920 yılında *Hakimiyet-i Milliye* adını, 28 Kasım 1934’te ise *Ulus* adını almış ve Demokrat Parti iktidarı döneminde kısa bir süreliğine kapanmışsa da *Yeni Ulus, Halkçı Yeni Ulus* gibi isimler olarak 28 Temmuz 1971 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür. (Yetim, 2006:35-37) Atatürk’ün desteklediği ve 1938 yılına kadar ülkenin en çok okunan gazetesi olan *Ulus*, sonrasında “parti gazetesi” adını

olarak CHP yayın organına dönüşür. Tek Parti döneminde *Ulus*'ta uzun yıllar başyazarlık yapmış Falih Rıfkı Atay bu durumu şu sözlerle açıklamaktadır: “*Ulus, CHP'nin gazetesidir. Ulus'ta baş veya orta bölüm yazılara imza koyanlar inandıkları davanın zayıflatılmasına, çürütülmesine, düşürülmesine, engel olmak için savaşımağa yalnız memur değil, mecburdurlar.*” (Yetim, 2006:36) Dünder Öğretmen'in yalnız *Ulus* okuması dahi onun dünya görüşünü anlatmaya yetmektedir. “*O kadar çok Ulus okumuştur ki artık, kömür alabilmek için yarım teneke gazyağını komşusuna satan Zeynel'i gururla yeni savcıya teslim etmiştir.*” (Ağaoğlu, 2012:172) Onun gözünde, zorlu ekonomik koşullarla birlikte kış gününde çocuklarını ısıtmak isteyen Zeynel vatan hainidir, kendisi ise sorumlu bir vatandaş. Cumhuriyete ve ülkeye mutlak bağlıdır Dünder Öğretmen ve hatta bu uğurda kendi kardeşi ile karşı karşıya bile kalır. Bir gün, zorla köy enstitüsüne okumaya gönderdiği kardeşi ona “*Nedir Türkiye'miz? Hangi boyadandır? Almancı mı, İngilizci mi? Hangi siyasi politikayı izlemekte? Hangi rejimi gütmekte. Bugün belli bir rotası olmayan ülkelerin kendileri de yoktur!*” (A.g.e., 174) diyerek çıkışır. Dünder Öğretmen, kardeşini değerbilmez olarak adlandırır ve ona yazdığı bir mektupta da “*Büyüklerimiz ne yaparsa iyidir. Görevini bil. Onu yap. Başka şey sana düşmez. Bu dünyada herkesin bir işi var.*” (A.g.e., 175) diyerek duruşunu ortaya koyar. Dünder Öğretmen'in işi yalnız vatana ve millete yararlı öğrenciler yetiştirmektir. Eleştirmeden, yalnız görevini yapar. Aysel'i okutmak istemeyen Salim Efendi'nin aklına girerek onun eğitimine devam etmesini sağlar. Eski öğrencisi Ali'nin okuması için elinden geleni yapar. Bütün bunları ülke için yaptığını söyler, çünkü onun görevi ülkeye yeni neferler yetiştirmektir. Siyasilerin görevi de ülkeyi yönetmektir. Dünder Öğretmen için siyasi büyükler, yemeyen, içmeyen, uyumayan, helaya gitmeyen insanüstü varlıklardır. Bu durum da onun gözünde mutlak bağlılığı getirir ve öğrencilerini de bu yönde eğitir. Yetiştirdiği Cumhuriyet neslinin de sorgulamayan, mutlak bağlılık duyan bireyler olmasını ister. Ne var ki Aysel ve arkadaşları Dünder Öğretmen'in ne kadar etkisinde kalsalar da bambaşka yöne savrulacaklardır.

Aysel ve arkadaşlarının geçmişinde önemli bir yer edinen Dünder Öğretmen ve onun öğrettikleri, özellikle Aysel'in otel odasına ölmeye yatmak için geldiğinde ilk hatırladıklarından olur. Aradan otuz yıl geçip, Aysel *Meslekler* adlı oyunda canlandığı gibi okumuş bir “kentli kadın” olduğunda işlerin ilk okul müsameresindeki gibi olmadığı gerçeği ile yüzleşir. Uzandığı yatakta içinden şunları geçirir: “*İnsan krepon kağıdından kanatlar takılınca kelebek olduğuna inanır. Koyun*

postunda koyun, kurt postunda kurt... Ülkü de giydirilebilir üstünüze ve Etlük tepeleri dağ görünür gözünüze." (A.g.e., 30) Bu yüzleşme romanın ana karakteri Aysel ile birlikte ön planda olsa da Dünder Öğretmen'in diğer öğrencilerinin de seneler sonra yaşadıkları da aynı hayal kırıklığıdır. Gençliğin gerçekle yüzleşmesine hazırlayan süreç, aynı zamanda ülkeyi de Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet'ten uzaklaştırarak bambaşka bir döneme hazırlamaktadır.

Romanda karşımıza çıkan Cumhuriyet nesli, ilkokuldan mezun olduklarında, Dünder Öğretmen'in öğretilerine körü körüne bağlıdır. Aysel Ankara'da, Aydın Galatasaray'da, Ertürk askeriyede ve hatta müezzin olan Hasip ve okula devam etmeyip küçük yaşta evlendirilen Semiha bile kendi hayatlarında onlara öğretilen doğrular çerçevesinde yollarını çizerler. Hasip camide yanık sesiyle ezan okurken, Dünder Öğretmen'in karşısına çıkmak istemez. "*Hasip, ikinci ezanını okuduktan sonra camiden çıktı. Pazaryerinden geçecekken Dünder Öğretmen'i gördü. Yüreği ağzına geldi. Yolunu değiştirdi.*" (A.g.e., 60) Bir yanı müezzin olduğu için mutluken bir yanı Dünder Öğretmen'e ihanet ettiğini düşünmektedir. Hasip'in böyle düşünmesindeki sebep, devlet büyüklerinin din ve dini kurumlara karşı tutumu ve onların doğrusundan şaşmayan Dünder Öğretmen'in düşünceleridir. Bu noktada, Hasip'in Dünder Öğretmen'e karşı mahcup hissetmesinin nedeni, müezzin olmasından çok, az önce okuduğu ezanın Arapça olması olarak yorumlanabilir. Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılan dini reformlarla İslamiyet millileştirilmeye çalışılmıştır. Bunun en belirgin örneği de 1927 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından kabul edilen Kur'an ve hadislerin camilerde Türkçe okunması gösterilebilir. Sonrasında ise 1932 yılında Mustafa Kemal'in isteği ile ezanlar da Türkçe okunmaya başlanır. (Kara, 2017:126-128) O dönemde ezanın Türkçe okunması teşvik edilse de herhangi bir yaptırım uygulanmadığı için yer yer Arapça aslı ile de okunmaya devam edilmektedir. Para ve hapis cezası gibi ağır yaptırımlar ise Atatürk'ün ölümünden sonra 1941 yılında yasa ile yürürlüğe girer. Hasip'in 1938 yılında küçük bir ilçede ezanı Arapça okuması ve bunu yaptığı için Dünder Öğretmenini görünce suçluluk duyması gayet olağandır. Ayrıca romanın bir diğer karakteri Aydın'ın İstanbul'da tuttuğu günlüklerden Hasip ile ilgili şu kısma değinilir: "*Bir Hasip vardı. (...)Babası hoca olduğu için, ona Kur'an ezberletilmiş. Kur'an'ı Arapça ezberlediğini bizden sakladı. Ben, öğretmenime söyledim. Neredeyse okuldan kovuluyordu.*" (Ağaoğlu, 2012:44) Hasip'in Kur'an'ı Arapça olarak okuyup ezberlemesi onun neredeyse okuldan kovulmasına neden olacak

kadar dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Bundan dolayı da Hasip'in müezzin olup Dünder Öğretmen'inin karşısına çıkmak istememesi anlaşılır bir durumdur. Hasip, Ata'nın isteğine karşı gelmiştir. Hem Arapça ezberlediği Kur'an, hem okuduğu ezan ve hem de yarıda bıraktığı eğitimi için suçluluk duymaktadır.

“Baharda, ilkokulu bitirdiğinden buyana öğretmeniyle de, öğrencilerle de karşılaşmaktan çekinir olmuştum. Yanık sesiyle camide ezan okumaktan bir yanı gurur duyuyor, ama bir yanı da kavut alamama, sapan atamama, bir yaşıtıyla okuldan konuşamama, postanın başına gidememe yalnızlığını yaşıyor.” (A.g.e., 60)

Hasip, bütün bunların ardından, Demokrat Parti'nin (DP) ilk kurulduğu yıllarda, kendisini Arapça Kur'an ezberlediği için azarlayanlara inat bu parti için çalışmıştır. Demokrat Parti iktidara geldiğinde ise yarım kalan eğitimini tamamlayıp diplomalı imam olmuştur.

Hasip gibi öğretmeni görünce mahcup olan bir diğer kişi de Ali'dir. Ali, okula yaşıtlarından daha geç başlamış, yetim ve fakir bir köylü çocuğudur. İlkokulu bitirdiğinde annesinin tarla işlerine yardım etmek için köyde kalmıştır. Bir gün kasabada Dünder Öğretmen ile karşılaşınca o da bulunduğu konumdan utanır. Yırtık ve kirli üstbaşı, annesinin öğretmene karşı cahil tavırları karşısında ezilen Ali, kendisini mahcup hissederken, Dünder, Ali'nin kendisine “Bay” yerine “Bey” demesine takılır. Bu karşılaşmadan sonra da Ali'yi “Bay Ali” olabilmesi için Ankara'ya sanat okuluna gönderir. Öğretmen, Ali'nin orada okuyabilmesi için kasabanın önde gelenlerinden Şakir Ağa ile konuşup, Ali'yi Hergele Meydanındaki oteline yamak olarak aldırır. Burada otelin ayak işlerine bakan Ali aynı zamanda Ankara Erkek Sanat Okulu'na gidip gelmektedir. Oteldeki ağır çalışma şartları, onu bunaltsa da şikâyet etmez. Başlarda hem Şakir Ağa'ya hem de Dünder Öğretmen'e minnet duyar.

“Halis muhlis Türk kanı işte damarlarındaki. Ve sen bu kana sorumlusun. Milletine sorumlusun. Ulu Atana, Dünder Öğretmen'e, Cumhuriyet'e, devrimlere, Esmâ Anana sorumlusun. Şakir Ağa'ya da. Elbet Şakir Ağa'ya da, salak! Ne kötülüğünü gördün? Kasılırmış. Kasılsın. Şu, bankaya giren memurlar

kasılmıyorlar mı? Yüzüne mi gülüyor herbiri? Selama mı duruyor önünde senin? Sana başkentte okuma yolunu açan kim? Dünder Öğretmen? Şakir Ağa yollamasaydı seni otele, yatırıp kaldırmıyaydı burda seni, iyi, Dünder Öğretmen ne yapabiliirdi bakalım? Kasılmış adam. Kasılacak elbet. Eşeğe yemini veren üstüne biner. Bi güzel de mihlar topuklarını karnına. Üç ayda bir yüzünü görüyorsun. İki tokadını yiyorsun, olup bitiyor. Hadi, sen Cumhuriyet'e sorumlusun. Elin adamı neye sorumlu?" (A.g.e., 119)

Kendini Cumhuriyet'e ve milletine karşı sorumlu hisseden Ali için şartlar ne kadar zor olursa olsun okulu bitirmek temel amacıdır. Ancak, Ankara'nın değişen siyasi ortamı ile birlikte Ali'nin de düşünce dünyası, Dünder Öğretmen'in öğretilerinden farklılaşır ve kendini ve içinde bulunduğu konumu sorgulamaya başlar. Ona anlatılan Türk ulusu ile Ankara sokaklarında bir tas çorba için birbirine giren kişileri arasındaki tezdı sorguluyor. *"Ama orada, aşevinin önünde öyle, çinko ya da bakır taslarını uzatarak duran kalabalığı Türklüğün yüz karasımış gibi görüyor. (...) Türk, hem bu denli yüceyken, hem nasıl bu kadar küçülmüş olabiliyor; buna akıl erdiremiyor."* (A.g.e., 124) İkinci Dünya Savaşı öncesine denk gelen bu dönemde ülkenin içinde bulunduğu durum, ekonominin kötüleşmesi açlığın önünü açmıştır. İstanbul ve Ankara gibi büyükşehirlerde de aşevleri kurularak, halka sıcak yemek dağıtılmaktadır. Böyle bir durumda Ali her ne kadar kendisi aç olsa da; sıcak bir çorbaya yüz sürmektense açlıktan ölmeyi yeğlemektedir. Bu noktada Ali, Ankara'da bir yapının üzerinde okuduğu "Tarihi yeniden yapan el seni de yapıyor. Ne mutlu sana!" cümlesine sığınacak ve ne zaman bir sorgulamaya girişse, aklına bu söz gelerek "yüce"liğinden ödün vermeyecektir. Ancak ilerleyen yıllarda Ali, Ankara soğuşunda çektiği sıkıntılarla değişir, hatta okulu ve oteli bırakıp bir tamir atölyesinde çalışmaya bile karar verir. Tam da bu esnada bir lokantada karşılaştığı devrimci gençler Ali'yi her yönüyle etkilerler.

"Ama ister memur olsunlar, ister bir memur olabilecek bilgiye sahipken işsiz gezsınler; ne önemi var? Ömründe hiç rastlamadığı ölçüde yürekliydi bu insanlar. Savaş üstüne, eğitim üstüne, ülkemiz ve yöneticilerimiz üstüne çok değişik, çok da haklıya benzer düşünceler söylüyorlardı. Her şeye rahatça dil uzatabiliyorlardı." (A.g.e., 179)

Ali'nin daha önce karşılaştığı kişilerden oldukça farklı olan bu gençler, lokantada uzun bir süre Ali ile konuşur ve ona şiirler okurlar. Ali, uzun süre onları aklından çıkaramaz. Konuştukları ve tartıştıkları konular hakkında kendisinin bir bilgisi olmamasından utanır; ama onlar ne söylerlerse haklı olduklarını düşünür. Sonrasında Aysel'in abisi aracılığıyla ülkücü hareketin içindeki gençlerle de buluşup konuşma imkânı yakalayan Ali, onlardan bu ölçüde etkilenmez. Ali, şiir okumayı ve hatta yazmayı seviyordur. Devrimci gençlerin okuduğu şiirler ile ülkücülerin dergilerindeki şiirleri karşılaştırır.

“İlkin şiirleri okuyor zaten. Ama fazla sürdüremeyeceğini anlıyor. Bu şiirlerden tat almıyor. Dün gece lokantada kendini daha bir sarıp sarmalayan şiirler dinlememiş olsaydı, belki şimdi bunları sevebilirdi. Dün geceki abilerin okuduğu şiirler yüreğini ısıtmıştı. Oysa şimdi bunları okumaya çalışırken kim olduklarını bilmediği birtakım adamları öldürmeye gider gibiydi.” (A.g.e., 199)

Nazım Hikmet'in Bursa'da hapis yattığı yıllar olan o zamanda Ankara ve İstanbul gibi ülkenin çeşitli şehirlerindeki yeni nesilleri etkilemeye başlayan ülkücü ve komünist hareketler romandaki cumhuriyet gençliğini de etkisi altına almaya başlamıştır. Ali'nin Nazım Hikmet şiirleriyle tanışması ve içinde bulunduğu durum itibarıyla kendini “ezilen halk” olarak nitelemesi onu devrimci hareketin içine çekmektedir. Tanıştığı devrimciler için Ali, tam bir halk çocuğudur ve onu aydınlatmak da onların görevidir. Uzun bir dönem dahil olduğu bu yeni çevre ile yeni ufuklar edinen Ali, bir kişi olabilmek için ille de bir diplomanın gerekli olmadığını farkına varır.

“Durun, durun. Biz varız. Dinleyin. Okumam için beni ite kaka başkente salıverdiler. Sonra da ardımı arayan olmadı. Yalnız öğüt verdiler. Okula gidip gelirken yollarda ne denli üşüdüğümü, okul sıralarında ne denli üşüdüğümü bilen olmadı. (...) Yine de öyle böyle okuduk. İstendiği gibi. Her şeyden habersiz kalarak vatanımızı, milletimizi nasıl sevmemiz, ne çok sevmemiz gerektiğini de öğrendik. Kara sevda gibi bir şey oldu bu sevgi. İnsanın eli ayağı kesiliyor. Acaba ne yapmak için bu kadar çok seviyoruz vatanımızı ve milletimizi?” (A.g.e., 444)

Dündar Öğretmen'in "bay" olabilmesi için onu gönderdiği Ankara'da, üniversite okumak yerine, liseden sonra Radyo Evinde çalışmaya başlar. *"Acaba şimdi tam da Türk Gençliği'nin muhtaç olduğu gücü asil kanında araması gereken bir zaman mı? Öyle de acaba Ali, vurdum duymaz bir memur olmuş, Atatürk'ün verdiği göreve sırt mı çevirmişti? 102 lira uğruna"* (A.g.e., 443-444) Kendi içinde sık sık sorgulama yaşasa da Ali, Erkek Sanat Okulu'nu bitirdikten sonra eğitimini sürdürmez. O, Nazım Hikmet'in anlayışıyla kültür ve bilginin yalnızca eğitim yoluyla değil yaşam ve tecrübe ile edinilebileceğini savunur. *Bir Düşün Gecesi* adlı romanda ise Ali bu düşüncesini doğrular nitelikte bilge bir kişi olmuştur. Bu romanda, *Ölmeye Yatmak*'tan farklı bir kimlikle karşımıza çıkan Ali, kendisine ait dükkanında tamircilik yaparken aynı zamanda 70'li yılların öğrenci hareketlerini desteklemekte ve yeni nesil devrimcilere yol göstermektedir. Ali, "Bay Ali" olamasa da Ali Usta olmuş ve hangi siyasi görüşten olursa olsun Ankara halkının güvenini kazanmıştır. *Bir Düşün Gecesi*'nde Ali'ye fazla değinilmese de onu, bu romanın ümitsiz aşığı Tuncer'in ağzından dinleriz. *"Ali Usta'yı tanıyan için, halkını sevmek soyut bir şey olmaktan çıkar. Ona duyduğum saygı ve güven, halkıma duyduğum güven ve saygı ile özdeşleşmiştir."* (Ağaoğlu, 2013:223)

Dündar Öğretmen'in bir diğer neferi, otuz yıl sonra Ankara'da bir otel odasında ölmeye yatan Aysel'dir. Romanın asıl anlatıcısı olarak karşımıza çıkan Aysel, tüccar Salim Efendi'nin kızıdır. Aysel'in babası, oğlu İlhan'ı okutur, ancak kızı Aysel'in okumasını istememiştir. Dündar Öğretmen'in araya girip Salim Efendi'yi ikna etmesi ile ilçenin önde gelen bir tüccarı olarak kızının okumasını kabul eder. Bunu Dündar Öğretmen şu şekilde ifade eder.

"Oğlunuzdan, kızınızdan aydınlık haberler aldığınızı umarım. Sizi bu ilçede herkese güzel bir örnek olarak göstermekten en büyük zevinci duymaktayım. Sağ olun, var olun. Beni kırmadınız. Kaymakamımızı kırmadınız. Aysel'i ortaokula gönderdiniz. Bu bile benim alnı açık yaşamama el verir Salim Efendi." (Ağaoğlu, 2012:61)

İlkokul eğitiminden sonra Dündar Öğretmen'in yoğun çabaları sonucu Aysel de Ankara'da eğitime devam eder. Başlarda ailesinden uzakta teyzesinin evinde kalan Aysel, burada daha özgür olacağını düşünür. Ancak bunun böyle olmadığını

teyzesi ve eniştesi ile birlikte gittikleri bir davette anlar. İlk okuldan arkadaşı, Aysel gibi okumaya devam edemeyen Semiha'ya yazdığı mektupta bu daveti anlatır:

“Burası Ulu Atamızın bize açtığı yolda medeni bir âlem. Bütün herkes kız demeden, erkek demeden orta yere çıkıp ikişer ikişer birbirlerine sarıldılar, döndüler. Bizim orda müsamerede oynadığımız oyunlardan çok daha samimi. Sen ne düşünürsün bilmem, ama ben çok uygar buldum. Dünder Öğretmen'in o kadar çabalayıp da bize zorla yaptırdığı bir işin böyle artık tabii bir şey oluşu çok hoşuma gitti. Fakat eniştem, yanımıza gelip de beni birlikte dans etmeye çağıran kırmızı saçlı bir oğlanı azarlayınca, çok utandım.” (A.g.e., 93)

Aysel'in Semiha ile mektuplaşmalarında sık sık değindiği kadın ve erkeklerin birbirleriyle ilişkileri onun modernlik algısını da ortaya koyar. Ona göre kadın ve erkeklerin partilerde rahatça dans etmesi modernliğin bir göstergesidir. Aynı şekilde erkeklerin kadınlara bakış açısı da bir toplumun uygarlığını ortaya çıkarır. Aysel'in aynı mektuplarda kadın ve erkeklerin birbirlerine kardeş gözüyle bakması gerektiğini savunduğunu görürüz. *“Biz Türk erkeklerine hep kardeşimiz gözüyle bakarız ve bakmalıyız. Onun dışında bizim kötü düşüncelerimiz olamaz ve olmamalıdır.”* (A.g.e.,93) Aysel'in bu düşüncesi kendi kadın kimliğinin önüne ülküyü koymaktan ileri gelir. Türk toplumunun kadınlara bakış açısının aynı kalıplaşmış düşünceler çerçevesinde olması, Aysel'in toplum içinde varlığını kabul ettirebilmek için kadınlığından feragat etmesini gerektirir. Aysel, aynı davranışı Türk erkeklerinden de beklemektedir. Ne var ki erkeklerin Aysel'e bakış açısı onun daha fazla kadın kimliğinden uzaklaşmasına sebebiyet vermektedir. Aysel'in yakın arkadaşı Semiha'nın dahi onun Ali ile arkadaşlığını yanlış anlaması kendi içine daha çok kapanmasına neden olur. Bu nedenle lise yıllarında Aydın'a karşı hisler beslese de Aydın'ın ona yaklaşma çabalarını hep kötü niyetli görerek uzaklaştırır.

Aysel'in okul yıllarında fazlaca arkadaşı olmaması, öğretmenleri ile de sorunlar yaşaması onu yalnızlığa itmektir. Okuldakilerin onu köylü bir kız gibi görüyor olduğunu düşünmesi onun geleneksel değerlere kin beslemesine neden olur. *“Başta öğretmenlerim olduğu halde, okulda beni hâlâ köylü görmelerine elbette üzülüyorum. Herkesin önlükleri dizinin üstünde, benimki dizimin altında. Herkesin saçları kısa, benimki hâlâ bildiğin gibi iki örgü.”* (A.g.e., 115) Okuldaki bu durumun

üstüne babasının muhtekir olduğunun ortaya çıkması ve on gün hapis yatması onu daha da yalnızlaştırır. Bu olayın ardından babası ve annesinin Ankara'ya yerleşmesi, çekilen maddi sıkıntılar Aysel'in özgürlüğünün iyice kısıtlanmasına neden olur. Bütün bunlar olurken Ankara'daki tek arkadaşı, Behire, Kütahya'ya hemşire olarak atanır. Bunun ardından onunla mektuplaşmaya devam etse de Aysel'in Nazım Hikmet sevgisi, Behire'nin onu vatan haini olarak suçlamasıyla tek arkadaşı ile de bağları kopar. Evde ise abisinin Aysel üzerindeki baskısı, okuduklarına karşı çıkması sıkıntılarını gittikçe büyütür. Evin içerisinde kendini fazla göz önünde bulundurmamaya çalışan Aysel, babasının onu eğitimden alıkoyacağından korkar. *“Babasının aklına getirmemek gerek, ne büyüdüğünü, ne de hâlâ okumakta olduğunu. Bir bardak su istedi mi, hemen fırlayıp vermeli. Ders çalışıyorum falan dememeli.”* (A.g.e., 262) Bundan dolayı zaten evin içinde silik olan kimliği, varlığı itibarıyla da görünmez olur. Aysel, annesi ve babasının gözünde abisi İlhan'ın arka planında kalmasını okuyup, özgür bir kadın olduğunda yeneceğini düşünür ve eğitimine daha fazla sarılır. Evlerindeki bu duruma binaen toplum içerisinde de kendi benliğini kabul ettirebilmek için Aysel'in okuması gereklidir.

Atatürk'ün kız çocuklarına verdiği değerle birlikte, Aysel gibi kendi döneminin imkânsızlıkları içerisinde eğitimine devam eden kız çocuklarının, toplum içerisinde bir var oluş mücadelesi vermeleri gerekir. Nitekim Aysel de toplumun ona dayattığı rollere karşı çıkarak başta babası, annesi ve abisi İlhan'ın baskısına rağmen eğitimini sürdürür ve sosyoloji doçenti olur. Aysel'in sosyoloji alanında uzmanlaşması da onun toplum içindeki arayışlarının güzel bir örneğidir. Erkeğin baskın olduğu aile içi iletişimde annesi Fitnat Hanım, kocası Salim Efendi tarafından dayak yiyip susturulan bir kadındır. Bütün bunlara Aysel de küçük yaşından itibaren şahit olur. Mezuniyet gösterisinde Aysel'in saçını örülü görmeyen Başöğretmene verdiği cevap aile içindeki bu durumu iyi bir şekilde ortaya koymaktadır. *“Babam anneme kızdı da, Başöğretmenim... Annem de, 'Ben karışmam artık, ne olursa olsun!' dedi... Ben de geç kalıyordum. Annem de ağlıyordu sonra...”* (A.g.e., 8) Babanın baskın olduğu ve diğer aile bireylerinin babası tarafından sindirildiği bu ortamda Aysel, kendi yalnızlığına uygun olarak Dünder Öğretmen'inin ona yüklediği sorumluluğu kendine var oluş amacı edinir. Bu sorumluluk, ülkesini Ata'nın işaret ettiği uygar medeniyetler seviyesine çıkarmaktır. Bütün aklını, gücünü bu hedef için kullanmaya çalışan Aysel, *“‘Türkiye'yi uygar medeniyetler seviyesine yükseltecek' görünüş ve çabada olmayan*

hiçbir şey ve hiç kimseyle ilgilenmiyordu.” (A.g.e., 272) Bu uğurda küçüklüğünden itibaren, romantik duygular beslediği Aydın yerine, İngiltere’de eğitim görmüş medeni biri olan Ömer ile evlenir. Aysel için Ömer diğer Türk erkekleri gibi değildir. Kadınların fikirlerine değer veren, onları bir insan olarak görebilen biridir. Ayrıca, Ömer’in arzu edilen yeni nesli her yönüyle temsil etmesi, Aysel’in edindiği amaca uygundur. *“Aysel, Ömer’in serinkanlı, fakat bilimsel doğru adına teoride mutlak bir yere ulaşan kuşkuculuğundan etkilendi.”* (A.g.e., 466) Ömer de Aysel gibi ülkeyi uygarlaştırma amacında olan, bunun için bilimin imkanlarını kullanan, sorgulayıcı bir bilim insanıdır. Ortak bir amaç etrafında buluşarak evlenen bu çiftin, 1960’lı yıllara gelindiğinde, artık aynı hedef için farklı yolları denediklerini görürüz. Orta yaşa gelen Aysel, ülkesi için kendisinin artık bir şey yapamayacağını, bütün ümidinin artık gençlikte olduğu fikrini edinir. Bu yüzden de Aysel’in üniversiteden öğrencisi aktivist bir genç olan Engin ile birlikte olur. Bunu Aysel kendi sözleri ile şu şekilde açıklar;

“Evet. Bir kez yattım öğrencimle. Bu yatıştan kısa süren, değişik bir tat aldım. Burası gerçek. Bedenimden çok, beynimde kurulan bir imparatorluğun şehvetiydi belki. İnsan kendini tek başına özgürleştiremezse ve tek başına özgürleşme düşü içinde boğulmuşsa, kendinden sonra gelenlerin altına yatmalıdır.” (A.g.e., 54)

Aysel’in böyle bir ilişkiye girmesinin ardındaki sebebin, cinsel isteklerden ziyade, özgür bir kadın olabilmek olduğunu görürüz. Yıllarca baba evinde düşüncelerine değer verilmeyen, abisi İlhan’ın arkasında kalan, sevdiği kişi Aydın tarafından ise, uygar bir kadın olamamakla suçlanan Aysel için böyle bir ilişkiye girmek kendi varlığını özgürleştirmek anlamına gelmektedir. *“Ah, en sonunda okumuşluğumun bir işe yaradığı duygusu içindeyim. Somut, elle tutulur. Vermek, vermek... Sakınılmış ne varsa...”* (A.g.e., 371) Aysel, Engin ile birlikte olduğu için kendini daha özgür hissetse de yine de bunu yaptığı için pişman olarak Ankara’da sabah saatlerinde bir otele gider ve orada kendi ile bir hesaplaşma içine girer. *“(…) vatani kurtarmak uğruna bir erkeklik organını karşımda dolaştırmanın utancıdır belki de benim burada ölmeye yatmamın nedeni.”* (A.g.e., 427) Otele kendini öldürmek için gitmesine rağmen intihar kelimesini kullanmaz, onun yerine *“ölmeye yatmak”* kelimesini tercih eder. İntihar için kişinin kendini öldürmek amacıyla bir eyleme geçmesi gereklidir. Oysa, Aysel otel odasında herhangi bir eyleme gerek duymadan

öylece yatağa uzanıp ölümünü bekler. Bu sırada onun kendisiyle yaşadığı hesaplaşma yaşadığı bu gizli ilişkiyi de anlamlandırma ihtiyacını doğurur. Öğrencisi ile girmiş olduğu ilişkiyi bilimsel etik açısından değerlendirmeye çalışsa da daha çok bu ilişkiyi topluma karşı bir başkaldırı, kadının özgürleşmesi olarak değerlendirir. (Yalçın, 2017:597)

“Bir öğretim üyesi, öğrencisiyle nasıl özel bağlar kurabilirmiş! Hem de yatıp kalkmacasına! Nasıl düşünecektim başka? Bir aydın gibi. Evet. Aydın bir kişi gibi. (...) Saygı... İlle gerekli mi peki? İlle kürsülerin tepesinde mi durulacak? Kürsülerin tepesinde olunca bir dokunulmazlığa mı bürüneceğiz? Hem canım, kadınlığımı, kocamın yanında bile düşünemem ben. Beni düşündüren hep başka şeylerdir. Hep başka şeyler... Daha yüce daha soylu şeyler. Okudum, o kadar öğrendim. Koştum, koştum... Neredeyse yoruldum. Neredeyse bir köşede oturmak dönemi. Neredeyse... Ama daha vatan... Kurtarmak, yüceltmek, öğrenmek, öğretmek, koşmak daha... Daha uygarlaşmak... Batı... Az gelişmiş... Çok gelişmiş... Gelişmekte olan yani... Daha kurtarmak... Kurtulmak...”
(Ağaoğlu, 2012:377-378)

Aysel, ona yüklenen bütün kimliklerinden sıyrılıp çıplak bir vaziyette uzandığı yatağından, kendine yeni bir amaç edinerek çıkar. Çırılçıplak yattığı yatakta geçmişinden Engin'e kadar, hatırladığı anıları ve girmiş olduğu hesaplaşma onun, o yataktan daha güçlü bir şekilde çıkmasına yardım eder. Artık, onun gayesi, kendisine ve arkadaşlarına yaşatılanların sorumlusu olan ve onların birey olma hakkını elinden alan kişilere bunun hesabını sormaktır.

“Her birimiz çekip gitmeden, bir odada ölümle tokalaşmadan önce, kim hesabımızı kimden soracak? Vatana yararlı bir evlat olmak için onca iyi niyetin, inanmışlığın, saflığın sonunda biraz sol yayınla bolca da masa altlarından kadın bacağı sıkıştırmaya gelinmişse, günübirliği pırıltılarla avutulmak için donatılmışsa her şeyler, bizim soracağımız ve bize de sorulacak sorular olmalı.”
(A.g.e., 433)

Aysel'in kendine yeniden bir misyon edinerek ölmekten vazgeçmesi, onun otele gelip ölmeyi istemesi kadar silinik bir şekilde verilir. Aysel tam olarak ne ölmeyi ne de

yaşamayı istemektedir. O, kaybettiği amacının yerine başka bir gaye koyarak uzandığı yataktan kalkabilmiştir. Otel odasında Aydın'ı aramaya karar verdiğinde ona "saksı çamı" diyerek seslenmeyi düşünür. Kendi nesli için "Hepimiz saksı çamıyız" der. (A.g.e., 347) Ölmekten vazgeçerek, duşa girip çıktıktan sonra da kendisini saksısını kırmış bir şekilde hayal eder. Yalnızca bir saksıya sıkıştırılmış hayalleri, benlikleri, Aysel'in bu hesaplaşmasından sonra kabına sığmamaya başlar. "Duştan çıkıyorum. Bir saksıyı çatlatıp ağır ağır toprağa yayıldığımı duyuyorum. Ama toprağın beni kavrayıp kavramayacağını bilmiyorum." (A.g.e., 477) Artık, onlara dayatılan kalıplardan kurtulmuş olsa da Aysel'in içinde bir nebze de olsun endişe devam etmektedir. Ancak yine de cumhuriyet neslinin hesabını sormak amacıyla oteli terk eder.

Aysel'e her anlamıyla benzeyen Ömer de *Ölmeye Yatmak*'ın ardından gelen *Bir Düşün Gecesi*'nde öğreniriz ki genç bir kızla ilişkiye girmiştir. Ömer'in de kendini gençleştirmek için girdiği bu ilişki *Bir Düşün Gecesi* romanında vurgulanır. Ömer'in İlhan'ın kızı devrimci Ayşen ile yaşadığı ilişki, Ayşen'in babasının zoruyla bir başkasıyla evlenmesiyle sona erer. İkinci romanda Aysel ile Ömer'in birbirlerinin ilişkilerinden haberdar olduğunu görürüz. Çıkış noktası olarak aynı amacı taşıyan bu kişiler, bu yüzden de birbirlerini anlamada sorun yaşamazlar. Ancak, ortak gayeleri için birbirlerine ihtiyaç duymadıklarını anlamalarıyla *Bir Düşün Gecesi*'nin sonunda evliliklerini bitirirler ve *Hayır* romanında Aysel, yalnız ama yine de savaşımaya devam eden bir kadın olarak karşımıza çıkar. Bu romanda, Aysel artık düşüncelerini yazıya dökerek kendinden sonra gelen nesilleri aydınlatma misyonunu edinmiştir.

Dündar Öğretmen'in bir başka öğrencisi Aydın ise, diğer öğrencilerden gerek kültür gerek düşünce anlamında farklıdır. Aydın kaymakamın oğludur ve maddi açıdan daha rahat ve özgür bir ortamda yetişir. İlk öğrenimden mezun olduktan sonra da İstanbul'da Galatasaray Lisesi'ne başlar. Taşrada ailesiyle birlikte yaşarken babasının konumu itibarıyla sürekli saygı duyulmaya alışan Aydın için İstanbul'da okumak büyük bir hayal kırıklığına dönüşür. Başlarda, arkadaşları tarafından taşralı bir öğrenci olduğu için alay konusu olur ve taşrayı, oradaki hayatını özler. Ama bir yandan da Dündar Öğretmen'in yetiştirdiği bir nefer olarak okulda kendini geliştirip Avrupalı bir idealist olabilmek için buradaki hayata ayak uydurmaya çalışır. Aydın, Galatasaray Lisesi'nde okumaktan büyük bir onur duymaktadır. Okuldaki öğretmenleri ile ilköğretimdeki öğretmenleri arasındaki bir karşılaştırma dahi yapar. Galatasaray'daki eğitimcilerin

Fransızlardan veya iyi derecede Fransızca bilen kişilerden oluşması, Aydın için bu kıyaslamada üstün gelmek için yeterlidir. Aydın'a göre okulda öğrendikleri Fransızca medenileşmenin bir göstergesidir. Fransızca'yı ilk öğrendiği yıllardan yetişkin olmasına değin kelimelerin arasına Fransızca sözcükler ekleyerek konuşmuştur. Aysel de onun bu durumunu şu şekilde eleştirir. “'Benimle niye Alaxandre Dumas Fils 'çe konuşuyorsun?' demedim. Büyümemiş çocuk gülüşünü bazı küçük duraklara saklar o. Aktardığı bir şeyi bilebileceğim aklına gelmez. Ne yapsın? Ona en iyi ezberletilen: 'Je suis, je suis, je suis...' ” (A.g.e., 51) Aydın, kendisini taşradaki arkadaşlarından farklı görür. Ona göre, Aysel gibi diğer arkadaşları da kendilerini ne kadar geliştirseler de onun gibi medeni olamayacaklardır. Onun böyle düşünmesine bir sebep de Galatasaray'da okumasıdır.

“İlk okulda bizim sınıftan Ertürk'ü Bursa'ya askeri liseye göndermişler. Bana bir resmini yollamış Ertürk. Okulun üniformasını giyinmiş olarak çekirmiş. Şapkası koca kulaklarının üstüne hiç yakışmamış doğrusu. Babası, Emin Efendi diye biri. Hali vakti fena değil. Ama, ne olsa köylü işte. Avrupai kafalı biri olsa o da oğlunu Avrupai bir okula gönderirdi.” (A.g.e., 49)

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethi ile “Galata Sarayı Ocağı” adıyla açtığı günümüz adıyla Galatasaray Lisesi, Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren “Batılılaşma”nın sembollerinden biri olur. (<http://www.gsl.gsu.edu.tr/tr/tarihce/genel>) Cumhuriyet'in bu ilk yıllarında ise Osmanlı'daki tesirini sürdürmeye devam eden lise, kurum olarak devlete bağlanmasıyla Atatürk'ün hedeflediği Türk gençlerini yetiştirmeye başlar. Türkiye için henüz erken bir dönemde Avrupa standartlarında eğitim veren lise, Aydın gibi kendi döneminin önde gelen kişilerin çocuklarının eğitimine ev sahipliği yapmaktadır. Kaymakamın oğlu olmasından dolayı kendini diğer çocuklardan üstün gören Aydın, böyle bir okulda okuyan diğer çocuklar karşısında kendini daha küçük hisseder. Bu durum, ailesi ile iletişimine de yansır. Başlarda babasının medeni ve uyanık olması ile gurur duyan Aydın, daha sonrasında ailesini Fransızlar kadar kibar olamadıkları için suçlar. “Yazın da hep ailemin yanındaydım ve onların her halinden çok rahatsız oluyordum. İlçe bana köy gibi göründü. Babam kaymakam olduğu halde yemekte ağzını çok şaplatması sinirime dokunuyordu.” (A.g.e., 97) Babasının Ankara'ya tayini ile İstanbul'daki eğitimini yarım bırakıp Gazi Lisesi'ne devam eden Aydın, oradaki arkadaşlarını cahil ve köylü diyerek küçük görür. Aynı okulda İsmet İnönü'nün oğlu Erdal İnönü'yü kendine yakın

bulan Aydın, onunla arkadaşlık etmektedir. İleride bir yetişkin olduğunda dahi insanlara karşı hor gören tavrıyla iletişim sorunları yaşayan Aydın, babasının uzun yıllar Demokrat Parti döneminde vali olması nedeniyle 60 sonrası Peşte'deki hariciyeci görevinden ayrılmak zorunda kalır ve bunun sorumlusu olarak babasını görür. Sonrasında İstanbul'da açtığı, yalnızca sol yayınları basan yayınevi, Aydın'ın romanın başından beri olan kafa karışıklığını en doğru özetleyen icraatı olur. Ölmek için uzandığı yatakta kendi neslinin karmaşıklığını sorgulan Aysel, Aydın'ın bu çelişkilerine de yer verir.

“Ama basıp istifayı Dışişleri'nden, onca dilediği 'Hariciyecilik' mesleğinden, niye İstanbul'da tümen tümen sol yayınlar basan bir yayınevi kurduğunu soracağım Galatasaraylı Aydın'a. Bunu sormak hiç aklıma gelmemişti. Tepip çitkırıldımılığı; o, bir tabak içinde çatal bıçakla armut ve şeftali soymaları sefir sofralarında ve sofraların altında bacaklarını kadın bacaklarına değdirmeleri, o, 'Vous permettez?.. Avec plaisir' demeleri, usanasiya Moustache sürünmeleri, usanasiya Calèche koklamaları ve gittiği her yerde milletvekili karşılamayı, milletvekili uğurlamayı, karşılamayla uğurlama arasında milletin vekillerinin karılarına ucuzluk satışlarından avuç ölçüsüne göre sütyen aramayı, satıcı kızların kalçalarını kararlayıp kararlayıp lasteks mayo, korse, don seçmeyi. Evet. Tepip bütün bunları nihayet, oh nihayet, aslan gibi, bir değişim kavgasına yayınlarıyla katılışına sevinmişim. Yine de seviniyorum tabii. Ama onca, yılların getirdiği onca susuzluk, aç gözlülükle okunan bu kitapları, bu kitapların yeni yeni biriktirdiğini yeni okuryazarlarda, evet biriktirdiğini, nereye, kiminle, nasıl akıtacağız? Elbet, Parti'nin İstanbul'da bir ilçesinin başkanıdır da Aydın. Bilecektir. Ne yapacağız birikenini.” (A.g.e., 348-349)

Aysel otel odasında en çok Aydın ile konuşmak ister. Onu arayıp bu soruları sormak ve ondan “niye büyük umutlarla yetiştirilen kendi nesillerinin hiçbir işe yaramadığının” cevabını almak ister. Bunun yanında ona, kocasını aldatıp öğrencisiyle birlikte olduğunu anlatmak ister. Aysel'in kendini özgürleştirmek için girdiği bu ilişkiyi uzun yıllar kendisini çağdaş bir kadın olamamakla suçlayan Aydın'a anlatmak istemesi Aysel'in hesaplaşmasının henüz daha bitmediğini gösterir. Aysel, Aydın'ın gözünde de kendini özgür kılmak ister.

Aydın'ın kadınlara karşı tutumu da küçümseyicidir. Atatürk'ün istediği yeni nesil kadın erkek eşit bir şekilde her alanda söz sahibi olması iken Aydın, meseleye daha cinsiyetçi yaklaşmaktadır. Daha ilkokul yıllarında kendisine karşı duygular beslediği Aysel'i her fırsatta hor görmekte ve o ne kadar başarılı bir doçent olsa dahi Aysel'i kendisiyle bir tutmamaktadır. Aydın, Türk kadınlarının da kendisi gibi bilgili ve başarılı olabileceğini düşünmez. Onun gözünde kadın çoğunlukla cinsel bir objedir.

“Öptü sonra Aysel'i. Elbet öpebilirdi. Madem ki bir parka gelinmiş birlikte. Birlikte birer bardak da bira içilmiş az önce... Öpüşülebilir. Durum bunu gerektiriyor. (...) Yer yerinden oynasa Aydın yanındakinin, sadece bir kadın olduğunu unutamayacak. Yanındakinin insanlar içinde bir insan olduğunu düşünemeyecek...” (A.g.e., 457-458)

Aydın, Türk kadınının medenileşebilmesi için, çekingenliklerini atması gerektiğini düşünür. Türk gelenek ve göreneklerine göre yetişen kadınların, Avrupalı kadınlar gibi rahat olmamasından yakınır. Sonunda Aysel ile de öpüşen Aydın, onu uygar bir kız gibi görmeyi başarır. *“Hah şöyle! Şimdi uygar bir kız gibisin işte. İtmeyen, kaçmayan, nazlanmayan, erkeğini yalnız komayan...”* (A.g.e., 458) Bunu bir medeniyet kıstası olarak gören yalnızca Aydın değildir. Aysel de ilk gençlik çağında rahatça hareket edebilmeyi uygarlığın bir göstergesi olarak algılar. *“Orada ilk 'Avrupalı kız' oluşumu. Aydın'la oturup bir bardak bira içişimi yani. Daha da 'Avrupaileşip' az sonra karlı bir bank üstünde kışım üşüye üşüye elimi tutmasına izin verişimi. Ne üstünde oturduğum ıslaklığı, ne yanımdaki genci; fakat uygar olmayı sevişimi...”* (A.g.e., 345) Ancak, Aysel için iki genç olarak parktaki öpüşmelerinde eksik olan bir şeyler vardır. Hoşlandığı bir erkekle rahatça öpüşebilmesine rağmen halen daha kendini “uygar bir kız” gibi hissedememektedir. Oysa, öğrenci değişim programıyla gittiği Fransa'da tanıştığı Alain'in yanında kendini daha özgür hissetmiştir. Alain, kadınlara cinsel bir meta olarak bakmayan biridir. Aysel'e göre Fransa'da erkeklerin bu tutumu, oradaki kadınların Türkiye'ye göre daha özgür yetişmesini sağlamaktadır. Dönemin siyasal olayları hakkında Alain ile rahatça tartışabilen Aysel, Alain'in kendisine birden sarılıvermesi karşısında ülkesindeki kadın erkek ilişkilerini düşünür.

“Alain’in öyle büyük bir doğallıkla kendini kucaklayıvermesi Aysel’i hiç irkiltmedi. Tek düşünce: Alain’le arkadaş olmak ne güzel! Gözleri kollarını, bacaklarını yemiyordu. Gözleri ‘Sen bir şeyden anlamazsın’ da demiyordu. Alain oysa, henüz yirmi yaşında. Neden sanki ötekiler, kendi ülkesinin gençleri de böyle değillerdi? Acaba neden Aydın, Alain gibi olamıyordu?” (A.g.e., 453)

Aysel, Alain ile Aydın’ı kıyaslar. Türk erkeklerinin de onun gibi kadınlara değer vermesini, yalnızca cinsel bir meta olarak görmemesini ister. Sonrasında evlendiği Ömer ise düşünce açısından Alain’e benzemesiyle dikkat çeker. Ömer de tıpkı Alain gibi Aysel’in fikirlerine değer veren, karşılıklı uzun uzun konuşabildiği biridir. Aydın’ın kadınlara karşı küçümseyici tutumu, Aysel’in onu ne kadar sevse de kendisinden uzaklaştırmasına neden olur. Otel odasında da ölmekten vazgeçip onu aramasından sonra, Aydın’ın yanına gelmesini beklemeden oteli terk eder.

Aysel’in ağabeyi İlhan da Dünder Öğretmen’in öğrencilerindedir. Liseyi Ankara’da Gazi Lisesi’nde okuyan İlhan, Aysel gibi babasının baskısı altında ezilen bir çocuktur. Babası ile arasında her ne kadar sorunlar olsa da Salim Efendi’nin ilçede bir muhtekir olduğunun ortaya çıkmasıyla devlete ve devlet büyüklerine öfkesi başlar. *“Bundan bir hafta kadar önce abim İlhan eve alı al moru mor geldi. ‘Ben artık o okula gidemem kimsenin yüzüne bakamam’ diyor. (...) Abim o gün bugündür mektebe gitmiyor ve el içine bile çıkmak istemiyor.” (A.g.e., 113)* Eniştesinin ona bulduğu raporlarla eğitimine geri dönen İlhan’ın düşünce anlayışı tamamıyla değişir. O dönemin öğrencilerini etkisi altına almaya başlayan ülkücü hareketlerin içine dahil olur. Ergenliğin de verdiği öfke ve hırçınlıkla sık sık babası ve Aysel ile tartışan İlhan, dağıtılması yasak olan turancı gazeteler basıp gizlice dağıtır. Babası Salim Efendi’nin Ankara’da açtığı dükkan ile ilgili de muhtekir olduğu için tutuklanması, İlhan’ın devlete karşı daha da kinlenmesine neden olur.

“Hele hele... vay babam vay... Beylerimiz dükkânımızı da kapayacaklardı neredeyse. Boru mu? Bir suç bulamadan nasıl kaparlar milletin dükkânını? Görürsün abi, babamı da salıverecekler. Salıvermezlerse adliyelerini başlarına yıkarız. Yıkamaz mıyız? (...) söylesene Fethi Abi? Yıkamaz mıyız bu adamların başlarına adliyelerini de, mahkemelerini de? Ben niye bekliyorum lise bitirmelerde? Vekilin oğlunu dövdüm de ondan, değil mi? Dövülmez mi o züppe

peki? Heleee, hele daha neler yapacağız onlara, değil mi Fethi Abi?” (A.g.e., 193)

İlhan, her söylediği söz için Fethi Abi’sinden onay almak ister. Çünkü turanı ve ülküyü kendi düşünceleriyle değil ona anlatılanlarla tanımıştır. Bu yüzden de bir gün, Halk Evi’ndeki edebiyat toplantısını basmaya gidip tutuklanmış olan arkadaşlarını gördüğünde arkasına bakmadan kaçar. Tutuklanmaktan korkan İlhan, o günden sonra da kendini sorgulamaya başlar. Ona öğretilen davası ile korkuları arasında kalınca İlhan’ın korkuları ağır basar ve bu tarz örgütlerden uzak durur. İlhan paranın artık tek otoriter güç olduğunu anlamıştır ve sadece hukuk fakültesini bitirerek avukat olup zengin olma hayalleri kurar. *“Dün kanlı bıçaklı olduğumuz Yunanlılar ile bile sıkı dostluk anlaşmaları imzaladık. Bana mı kaldı vatana canımı adamak ve Altaylar’a gitmek?”* (A.g.e., 447) Bundan sonra İlhan, ülkedeki bütün siyasi görüşlere ve kişilere karşı ılımlı bir politika izler. Kimseyi ürkütmeden kendi düzenini kurmanın peşindedir. 1960’lara geldiğindeyse, hayalindeki gibi ünlü bir avukat olmuş, her kesimin huyuna giderek her iktidar döneminde zenginliğine zenginlik katmıştır. Aysel, ağabeyinin bu durumu ile ilgili şunları söyler:

“Onunla uzak iki ülkede yaşar gibiyiz. İşverenin ünlü avukatı. Şimdi Çankaya’nın tepesine mermer girişli apartmanını diktiriyormuş. Karısına banyo fayanslarını seçtirecek. Adını da Emek koyar belki. Bu yapıya tek kuruş yatırmamıştır. Birinden arsayı iki daire karşılığında almış, sonra, daha temel atmadan bütün daireleri tek tek satmıştır. Bir zamanlar Meclis’te kendine bir de milletvekilliği bulmuştu. Namazlar kıla, mahkemeler basa, alanlarda ‘Kıbrıs Türk’tür, Türk kalacaktır!’ diye diye vatani Türk oğlu Türk yapacak, kurtaracaktı. Kendini kurtardı.” (A.g.e., 250)

Ona öğretilen değerlerle ne ülkeyi ne de kendini kurtarabileceğini anlayan İlhan, toplumun kurallarına uyararak kendini kurtarma derdine düşmüştür. Bir nevi toplumu değiştiremeyince kendini değiştirip toplum içinde sıradanlaşmıştır.

Romanda anlatılan bir başka cumhuriyet genci de Namık’tır. Namık, Dündar Öğretmen’in onlara aşladığı ülkeye en az bağlı olan kişidir. Namık, vatanın önüne kendi çıkarlarını koyan, fakirliğinden kurtulmak isteyen, hayatın içinde var olan

karakterlerdendir. İlköğreniminden sonra Ankara’da bulunan uzak akrabalarının yanına yerleşir ve Başkentte Gazi Lisesi’ne gitmeye başlar. Burada İsmet İnönü’nün oğlu Erdal İnönü ile arkadaşlık eder. Bu, Namık için çıkarları doğrultusunda yaptığı arkadaşlıktır. Çünkü, Namık, önemli bir yerlere gelebilmenin okuyup kendini geliştirerek değil de birilerine dalkavukluk yaparak olabileceğini düşünür. Bunu da Aydın’ın yazdığı günlüklerden anlayabiliriz. “*Namık, beni sevmezdi, ama nedense hep çantamı taşırdı. Galiba babam ona bunun için üç beş kuruş, annem de benim eski elbiselerimi veriyormuş.*” (A.g.e., 45) Namık’ın arkadaşlıkları sevgiye dayanmadığından uzun süreli de olmamaktadır. Erdal ile kısa süreli arkadaşlığı sona eren Namık, onun akasından konuşmaktan da geri durmaz. “*Dersten çıkınca Namık yanıma gelip, ‘Biz mazeretsiz mektebe gelmezsek, kıyamet kopar ama...’ dedi. Erdal’ı kastediyor tabii. Erdal zaten Namık’la arkadaşlığını kesti. Namık herhalde bunun kızgınlığından olacak, ikide bir laf atıyor böyle.*” (A.g.e., 213-214) Zengin bir aileden gelmeyip, bir de üstüne derslerinde başarısız olan Namık, okulda hocalarına ve arkadaşlarına karşı bir öfke içerisindedir. Başarılı olmamasının nedeni olarak fakirliğini görür. Sık sık hocalarıyla da tartışan Namık, içinde bulunduğu yalnızlıkla dönemin ülkücü hareketlerinin içerisine girer. Bir yere ait olma hissiyle içerisinde bulunduğu bu topluluğa düşünsel bağlamda inanmaz. Bundan dolayı da baskına uğradıkları ilk saldırıda her şeyi polisler anlatıp, ülkücülerin isimlerini vermekten geri kalmamıştır. Aynı zamanda içinde bulunduğu bu durumu dahi kendi lehine çevirebilmiştir. Polis baskınında yakalanınca diğer arkadaşları ülkeye ihanet etmemek için kimsenin ismini vermezken, Namık, bildiği bütün her şeyi serbest kalma koşuluyla polisler anlatır. Daha sonra ise polisler verdiği önemli bilgilerin kendisinin CHP’ye olan bağlılığından olduğunu savunarak, babası CHP vekili olan Günay’dan da bu yüzden yardım talep eder:

“*Vatanıma olan borcumu biraz olsun ödeyebilmek için ırkçuların davasında şahitlik ettim biliyorsun. Herhalde benim bu şahitliğim bu davada çok yararlı olmuştu. Baban da bu yüzden benimle iftihar etmişti. (...) Duyduğuma göre benim bütün varlığımla bağlı olduğum CHP’nin İstanbul’da bir talebe yurdu varmış, fakat bu yurda değil parasız, paralı olarak girmek bile çok zormuş. Tahsiline devam etmek isteyen bir kardeşin olarak, babana söylesen de beni bu yurda parasız alsalar.*” (A.g.e., 361-362)

Namık, arkadaşı Günay'ın babasının yardımı ile CHP'nin yurdunda kalıp İstanbul'da yüksek ticaret okumaya başlar. Ancak, Namık siyasi çevrelere fazlaca girip çıktığından dolayı bu yurttan da atılır. Atılma sebebi olarak da komünizm propagandası yapması gösterilir. Namık herhangi bir siyasi görüş peşinde olmadan çıkarına göre hareket ettiği için ne komünistlere yaranabilmiştir ne de CHP'lilere. Elindeki bütün imkânlarını kaybettiğini düşünüp hem Günay'a hem onun babasına, hem de Milli Şef İnönü'ye ve onun oğluna savurduğu küfürler onun hayatında yeni bir kapının açılmasını sağlar. O dönemde İnönü ve CHP karşıtlarının toplanmaya başladığı Demokrat Parti (DP) Namık'ı kendi teşkilatlarına alır. Artık sığınabileceği ve istediği kadar pohpohlayıp kendini yükseltebileceği bir kapı bulan Namık, en büyük CHP düşmanı olur. Romanın sonuna doğru görmekteyiz ki Namık bütün bu yalakalıkları yardımıyla DP sayesinde okulunu bitirmiş ve güzel bir iş edinmiştir. Anlatıcı Namık'ın bu durumunu şu atasözleri ile anlatır: “*Mühür kimde ise Süleyman odur. Ya da: Isırarak it dişini göstermez; Isıramadığın eli öp başına koy.*” (A.g.e., 441) Bu sözler Namık'ın yaşam felsefesini açıklamaktadır. En sonunda istediği hayata kavuşmuştur. Karısı ve hatta metresi dahi vardır. “*Namık, önemli bir bankanın önemli bir koltuğuna oturdu. Kredi istemeye gelen köylümüzü, efendimizi elinin tersiyle kovdu. Tarım kredisi alıp İşhanı yapanlarla Gar Gazinosu'nda yemek yiyip numaraları seyretti.*” (A.g.e., 471)

Dündar Öğretmen'in bir diğer neferi Ertürk ise ilk öğreniminin ardından Bursa Askeri lisesine devam eder. Ülkenin siyasi açıdan sıkıntılı günler yaşaması özellikle askeri okullardaki eğitimin sıkılaşmasına neden olduğundan Ertürk, bu lisede hayatının en zor günlerini yaşar. Bir gün kitapçıda görüp aldığı André Gide'nin *Dar Kapı* adı eserini okuduğu için vatan haini ilan edilir. Oysa, Ertürk'e henüz ilk okul yıllarında Dündar Öğretmen'in öğrencilerine okumayı sevdirmesi, bunun kötü bir şey olmadığını hissettirmiştir. O dönemin yasaklı kitaplarından yalnızca biri olan *Dar Kapı*, yüzünden neredeyse okuldan atılacak olan Ertürk, bundan sonra onların “oku” diyerek kendisine verdiği şeyleri okumayı, “düşün” dediklerinde düşünmeye karar verir. Bir daha üstlerini üzecek hiçbir davranışta da bulunmayan Ertürk, “itaatkâr” bir öğrenci ve “itaatkâr” bir asker olarak onları hep gururlandırır. 1955 yılında Kore Savaşı patlak verdiğinde ise sorgulamadan bu topraklara gidip savaşır. Ama yine de istediği ilgiyi bir türlü ne üstlerinden ne çevresinden görebilir. “*Bir gün bir de Anadol*

alacak ve yine de ne vatana, ne karısına yaranamayacak. Oysa ölümlerden kurtulmuştu bir zamanlar Kore’de, vatan uğruna...” (A.g.e., 471)

Dündar Öğretmen’in bir başka neferi de Sevil’dir. Savcı’nın kızı olan Sevil, Batı hayranı ailesinin etkisiyle rahat yetişmiştir. İlkokul çağlarında keman çalmaya başlar ve babasının tayini ile İstanbul’a gittiğinde orada da bu eğitimini devam ettirir. İstanbul’dayken Aydın ve onun ailesiyle de görüşmeye devam eden Sevil, şımarık tavırlarıyla onu modern bir kadın olarak gören Aydın’ı bile kendinden soğutur. Bir gün Tilla’daki bir partiye gittiklerinde yanlarındaki parlak saçlı çocuk ve kızın yanında Aydın’ın kendisine Fransızca seni seviyorum demesini ister. Aydın bunu söylediğinde ise Aydın’ı iterek “*Ama ben seni sevmiyorum, ne yapalım*” diyerek dans pistinin ortasında Aydın’ı bırakıp gider. Sevil bu hareketleri başkalarına karşı kendini yüceltmek amacıyla yapmaktadır. Bunu sık sık annesi ve babasına karşı da yapan Sevil, annesinin okuma yazma bilmemesini ve babasının ise kendisine göre cahil olmasını sık sık yüzlerine vurur. Buna karşın mimar amcası ve onun eşi Alman yengesini çok sevmektedir. “*Daha sık arayamazlar mı sanki kendilerini mimar amcalar? Daha çok paylaşamaz mı doğum günü, yılbaşı, paskalya, evlenme yıldönünlü akşamlar? İsa daha sık doğamaz mıydı sanki?*” (A.g.e., 159-160) Sevil’in Batı düşkünlüğü herhangi bir millete değildir. Aydın’ın Galatasaray’dan gelen Fransız hayranlığı olmasına rağmen, Sevil, Belçika’da hizmetçilik yapmış olan Alman yengesini de Fransızları da İngilizleri de sevmektedir. Dündar Öğretmen’inin ona öğrettiği ülküyü diğer çocuklardan daha farklı bir şekilde yaşayan Sevil için şık giysiler giyip, güzel yemekler yiyerek partilere katılmak uygarlaşmanın bir göstergesidir. Aynı zamanda Sevil, mimar amcasının Almanya’dan tanıştığı arkadaşından aldığı keman derslerinde müziğin ve sanatın da uygar olabilmek için gerekli olduğunu öğrenir. Kız kolejini bitirip sanat çevresi içinde önemli bir yere gelmiştir. Aysel Ölmeye Yatmak’ın sonlarında Sevil’in aktüel zamanı için şunları söyler; “*Bir armatörün oğluyla evlendi, boşandı. Oğlunu istemeyerek (!) baba tarafına bıraktı. Ona doğum günlerinde almış olduğu oyuncakların adını andı.*” (A.g.e., 472) Sevil, yetişkin olduğunda dahi küçüklüğündeki şımarık ve vurdumduymaz tavrından geri durmamıştır. *Bir Düğün Gecesi*’nde ise Sevil artık devrimci hareketlerin içerisine girmiş olarak karşımıza çıkar. Gerilla olup bu uğurda savaşan Sevil, hakkında ayrıntılı bilgi verilmesi de içine girdiği sanat çevreleri tarafından daha çok ilgi çekebilmek için bu hareketin içine girdiğini söylemek zor olmaz. Polislerden kaçarken Aysel’e sığınan

Sevil, bu evde birlikte polislere yakalanırlar. *Bir Düğün Gecesi*, Aysel'in devrim uğruna genç neslin altına yatmasına rağmen Ömer gibi hapis yatamadığı için kendinde hissettiği burukluğu bize verir. Çünkü o dönemde hapis yatmak devrimciliğin ön koşulu olarak addedilmektedir. Romanın sonunda ise Aysel, Sevil'i evinde sakladığı için gözaltına alınır; ama bu kez de devrimi bir türlü içselleştiremeyen Sevil yüzünden suçlu bulunması Aysel'in tam bir rahatlama yaşamasına engel olur. Roman da Aysel'in sonunda ulaştığı bu erinç kaynağının elinde tekrar yok olmasıyla biter.

Dündar Öğretmen'in yetiştirdiği Cumhuriyet neslinin her biri farklı hayatlara savrulmuştur. Yetişkin bir birey olduklarında Dündar'ın onlara öğrettiği ülkünün değil kendi ümitlerinin ve inançlarının peşinde koşmaya başlarlar. Aysel'in otel odasında kendi nesli için söylediği şu sözler onların ülkülerinin yitiriliş nedenini açıklamaktadır: “*‘Yeni bir kuşak doğuyor!’ Bizim çocukluğumuz için böyle denirdi. Böyle doğumun ayrı bir sorumluluğu vardır. ‘Ey Türk Genliği! Birinci vazifen...’ İlk görev. Nedir ilk görev? Size verilen, sizin de gücünüzü ölçmeden yükleneceğiniz bir sorumluluk.*” (A.g.e., 27) Bu nesil üzerine yüklenen sorumlulukları kaldırmaya gücü yetmemiş ve bu sorumlulukların altında ezilmişlerdir. Aysel bütün bunların farkında olup ölmeyi, Ali kendi yaşadıklarını gençler yaşamasın diye onlara göz kulak olmayı, Aydın, İlhan, Namık, Sevil ve Ertürk ise toplumun onlara dayattığı kimlikleri giymeyi tercih etmişlerdir.

4.1.2. Tek Parti Dönemi

Bir önceki bölümde Cumhuriyet'in ilk yılları, Adalet Ağaoğlu'nun ilk romanlarındaki karakterler üzerinden incelenmiştir. Bu karakterler Cumhuriyet'in planlı bir şekilde yetiştirmeye çalıştığı yeni nesildir. Bu kişiler değişim ve dönüşümleri yeni kurulmuş Cumhuriyet ile paralel bir çizgide ilerlemiştir. Cumhuriyet neslinin gelişimi ve dönüşümü, o dönemi anlayabilmemiz açısından önem teşkil etse de, dönemin siyasi ve sosyal yapısını Ağaoğlu'nun romanlarında ele alınış şekliyle de incelemekte yarar vardır. İlk olarak, Cumhuriyet rejimine geçilmesiyle başlayan ve uzun bir dönem mecliste tek bir partinin yer almasıyla devam eden ve tarih kitaplarında “Tek Partili Dönem” olarak yer alan devir ele alınacaktır.

Türkiye tarihinde Cumhuriyet'in, kuruluşu olan 1923'ten 1945'e kadar olan süreci tek parti dönemi olarak değerlendirilir. 1946 yılı ocak ayında Demokrat Parti'nin (DP) kurulması ile sona eren bu dönem, yeni kurulmuş devletin ve rejimin halka benimsetilmesi ve sosyal alandaki dönüşümler ile ön plana çıkmaktadır. Atatürk'ün kurmuş olduğu Halk Fırkası günümüzdeki adıyla Cumhuriyet Halk Partisi bu dönem boyunca meclisteki tek partidir. Atatürk'ün önderliğinde önce rejim değişikliği ardından Osmanlı hanedanının elinde bulundurduğu hilafetin kaldırılması ve hanedan üyelerinin ülkeden gönderilmesi yeni bir savaştan çıkmış suskun ulusun içerisinde kıpırdanmalara yol açsa da uygulanan baskıcı politikalar, tek parti hükümetini güçlendirmiş ve uzun yıllar muhalefetsiz olarak ülkeyi yönetmesine neden olmuştur. Halk Fırkası (HF) içerisindeki karşıt görüşlerin seslerinin ilk çıkmaya başladığı 1924 yılında, çok partili demokrasiye geçişin ilk denemesi de gerçekleşir. İsmet İnönü'nün HF içerisinde artan gücüne muhalif kişiler Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası (TPCF) adı altında toplanırlar. 17 Kasım 1924'te resmi olarak kuruluşu gerçekleşen TPCF ilk etkisini Cumhuriyet ismini bu partiye kaptırmak istemeyen Halk Fırkacıların partinin önüne Cumhuriyet ismini almasıyla sonuçlanır. (Zürcher, 2017:250) Neticede seçmen tabanında rejim karşıtlarının ve muhafazakâr kesimin toplandığı bu yeni parti, Doğu'da başlayan Şeyh Sait Ayaklanması ve 1926 yılında İzmir'deki Atatürk'e karşı planlanan suikast girişiminin ardından kapatılır. Bu esnada da Şeyh Sait Ayaklanmasını bastırabilmek için, hükümete kamu düzenini bozan her türlü örgüt ve yayınları yasaklama yetkisi veren Takrir-i Sükûn yasası kabul edilir ve Kurtuluş Savaşı sırasında çıkarılan İstiklal Mahkemeleri, biri doğuda ve bir diğeri ülkenin batısında olmak üzere tekrar kurulur. Böylelikle Cumhuriyet Halk Fırkası, ülkenin siyasi sistemini tek partili sistem olarak kabul ettirir ve bunu yasal olarak da 1931 yılındaki parti kongresinde ilan eder. (Tunçay, 1999:308) Yaklaşık olarak yirmi beş yılı kapsayan bu dönem içerisinde çeşitli ayrılıklar olsa da baskıcı yönetim altında ezildiği ve farklılıkların törpülediği bu süreç edebi eserlerde ve yazarların üzerinde gözlemlenebilir. Bununla birlikte çalışmamıza konu olan Ağaoğlu gibi o dönemi yaşamış, ancak sonradan yazmaya başlayan yazarların eserlerinde de bu dönemin izlerini bulmak mümkündür.

Bu dönemi ele alan romanları genel olarak üç kategoriye ayırabiliriz. Bunlardan ilki, dönemin politikalarını destekleyen romanlardır. Bu eserlerde iktidarın ideolojisini bulmak ve yapılan devrimlerin izlerini sürmek mümkündür. Aynı zamanda

iktidar karşıtı görüşlerin bağnazlık çerçevesinde yer aldığı bu romanlarda iktidar ve zihniyeti yüceltilir. İkinci grubu ise, ilkinin aksine gerçekleştirilen siyasi ve sosyal değişime karşı çıkan eserler oluşturmaktadır. Buna göre iktidarın baskıcı rejimi, devrimlerinin halka dayatılması gibi temel problemleri eleştirilir. Üçüncü grubu ise yapılan devrimlerin özüne bağlı olmakla birlikte iktidarın halka tutumunu ve davranışlarını eleştiren eserler oluşturmaktadır. Bu eserler toplumda oluşmaya başlayan yozlaşma üzerinde durmuşlardır. Buna göre Atatürk devrimlerinin arkasında duran bu eserler, iktidarın yanlış politikalarını bu yozlaşmanın asıl nedeni olarak görmektedir. (Haklı, 2008: 183) Her ne kadar Adalet Ağaoğlu bu dönem içerisinde eser vermese de, Tek Parti Dönemi'ne değindiği eserlerini, bu kategoriye göre üçüncü gruba koymamız gerekir. Özellikle bu dönemi geniş çapta ele aldığı eseri *Ölmeye Yatmak*'ta, devrim ideolojisini taşıyan yeni nesil üzerinde bu durumu görmek mümkündür. Romanın baş karakteri Aysel özelinde başlangıçta devrim ve parti koruyucusu olan yeni nesil, büyüdükçe yanlış uygulanan politikaların farkına varıp yönetimi eleştirmeye de başlarlar.

“Her şey yolunda görünüyordu. Artık öyle görünmemeli. Otuz yılda hiçbir yere gelinmemişse, bir başkaldırı mutlak olmalı. Bu hiçlik de yaşanmalı. Bir boşluğa olanca hızla düşülmeli. Bu düşüş gerçek yüzünü göstermeli. Bu düşüş yokmuş gibi yaşanılmaz. Düşülen yerden yıldızlar seyredilemez. Ülkücülük şıngısı ile Oscar Wilde bilgiçliği arasında asılı durulamaz. Bir yere dikilmeli. Orda sağa sola bakılmalı.” (Ağaoğlu, 2012:51)

Aysel'in otel odasında, bir yetişkin olduğu zamanda yaptığı bu eleştiri onun çocukluk yıllarının körü körüne bağlandığı ideolojisinin eleştirisidir aynı zamanda. Küçük bir çocukken devrimin savunucusu olmayı görev edinen Aysel ve niceleri için devlet büyüklerini eleştirmek düşünülemezdir. Dönemin yöneticilerinin her yaptığını doğru kabul etmek, Atatürk ve devrimlerine inanmak için bir önkoşuldur. Hal böyleyken bu yeni nesil için devleti savunmadan eleştiriye geçmek kolay olmayacaktır. Bunun için bilinçlenmenin gerçekleşmesi gerekir. Ancak, *Ölmeye Yatmak* romanını ele aldığımızda kişiler üzerinde bilinçlenmenin yaşanmadığını söylemek yanlış olmaz. Özellikle Aysel ve arkadaşları üzerinden verilmeye çalışılan değişim bir bilinçlenmeden çok zamana ayak uydurmak olarak adlandırabilir. Namık, Sevil, Aydın, Ertürk ve Semiha'nın değişimi mecazi anlatımla anlatacak olursak

ağaçlarından kopan yaprakların rüzgârın önünde bilinçsiz bir şekilde savrulması şeklinde nitelendirilebilir. Bu noktada Aysel ve Ali için ayrı bir parantez açmak gerekir. Çünkü roman boyunca ikisi de belli bir farkındalık yaşamıştır. Gerçekten de romanda topluma ve siyasi iktidara içi dolu eleştiriler getiren yalnızca Aysel ve Ali'dir. Bununla birlikte onların değişimini de bir bilinçlenme olarak ele alamayız. İkisi de, değişen toplum karşısında ona uyum sağlamak yerine başkaldırıyı seçerler. Netice itibarıyla da bu başkaldırı sonuçsuz kalır. Aysel kendini otel odasında ölümle burun buruna bulurken Ali de başkent Ankara'nın uzak semtinde küçük bir tamirci dükkânında kendine yer edinebilir. Yazar, Aysel'in ölmeye olan özlemini yanıtız bıraktığı gibi ölmeye yattığı andaki aydınlanmayı da okuyucuya veremez.

Roman boyunca Aysel'in neden ölmek istediğinin cevabını geçmişinden o gününe geçen sürede ve yaşananlarda ararken, aslında nedeni olarak cinsel kimliği ve toplumun kadın üzerindeki baskısını öne sürerek yazar, okuyucunun da bir aydınlanma yaşamasının önüne geçer. Romanın ilk başladığı 1938 yılı, yıl sonu müsamesesinden otel odasına kadar geçen sürede, toplumun kadına bakışı üzerinde herhangi bir değişim olmamıştır. Bunu Aysel, Semiha ve Sevil üzerinden görmek mümkündür. Toplumun her kesiminin ayrı ayrı değişime uğramasına rağmen kadına bakış açısı değişmemiştir. Modernleşmenin başladığı Osmanlı'nın son dönemlerinden Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar kadınlar, Batılılaşmada önemli bir rol oynarken onların üstlendiği bu görev de erkekler tarafından verilmiştir. Türk kadını şeklen Batılı bir kadına benzetilmeye çalışılmış; ancak yapısal olarak erkeğe bağımlı geleneksel Türk kadını çizgisinden çıkmasına izin verilmemiştir. Roman boyunca Aysel'in sorgulamalarının temelinde de bu problem yatmaktadır. Atatürk'ün kadınlara verdiği değer yasal statüye koyduğu 1926'da kabul edilen Türk Medeni Kanunu, ardından gelen 1930'da yerel seçimlere katılım ve 1934'te ise genel oy hakkı edinilmesi, ne yazık ki Osmanlı modernistlerinin kadına tutumundan çok farklı bir yaklaşım ortaya koyamamıştır. Amaç olarak kayda değer yenilikler getireceğinin müjdesi olan bu yasal düzenlemeler, kadına yeni roller biçmiş olmasına rağmen, kadının toplum içindeki karşılaştığı sorunları göz ardı etmesi nedeniyle dönemin şekilci siyasi tutumunu da ortaya koymaktadır. Bu döneme bakıldığında karşılaşılan problemlere yalnızca yüzeysel çözümler getirildiği, sorunların temeline inilmediği görülmektedir. Bu nedenle de ileride ülke, ordu tarafından ele geçirilmiş yönetimler, iç karışıklıklar, dış politikanın güvensizliği gibi birçok problemle yüzleşmek zorunda kalacaktır. Kadın problemi ise

yüzeysel olarak ele alınan diğer pek çok konudan biridir ve romanda da yazar dönemin bu bakış açısını Aydın üzerinden okuyucuya verir. Kendini Atatürk'ün gösterdiği ülküde ilerleyen Kemalist ve devrimci bir genç olarak tanımlayan Aydın'a göre Türk kadını Avrupai bir kız görünümünde olmalı ve hayatın her alanında erkekler ile birlikte yan yana olabilmelidir. Ancak, Aydın'ın sık sık dile getirdiği bu görüşün aksine Aysel ile parkta ilk öpüştikleri andan sonra Aysel'in ona taşralı geleneksel bir kızdan ziyade Avrupai bir kız gibi görünmesi, kadınların değişiminin sınırlarını yine erkeklerin çizdiği gerçeğini bize gösterir. Aydın'dan farklı görüşe sahip olan İlhan'ın arkadaşlarının gözünde Aysel "... mazbut, merbut. Tam bir Türk anası olmaya namzet." tir. (A.g.e., 234) Görünüş itibarıyla Aydın'ın Aysel'e biçtiği imaj ile ülkücü İlhan'ın arkadaşının biçtiği rol farklı görünse de temelde aynı güçten beslenirler; erkeklerin kadınlar üzerindeki baskısı. Yazar karşılaştırma yapabilmemiz için önümüze "*Gözleri kollarını, bacaklarını yemiyordu. Gözleri "Sen bir şeyden anlamazsın" da demiyordu*" (A.g.e., 453) dediği Fransız Allain'i koyar. Aysel'in ilk kendi benliğini keşfetme süreci de Allain ile birlikte Fransa'da arkadaşlık yaptığı yıllara denk gelir. Ülkeye döndüğünde ise ilerde kocası olacak Ömer ile tanışır. Birçok yönüyle Allain'i andırması, onun yanında herhangi bir role bürünmesi gerekmemesi nedeniyle Ömer'i diğerlerinden ayırır ve onunla toplum için birlikte savaşmaya çalışırlar. Ancak Aysel'in bu uğraşı da yetmemeye başlayınca, çocukluğundan beri ona öğretilen en değerli şeyini yani kadınlığını bu uğurda kullanmak, düşündüğü bir başka çözüm olur. Öğrencisi Engin ile yatmanın nedeni de bu gerekçedir. Aynı şekilde bir otel odasında ölmeye yatmasının nedeni olarak da bunu görür. "... vatanı kurtarmak uğruna bir erkeklik organını karşımda dolaştırmanın utancıdır belki de benim burada ölmeye yatmamın nedeni" (A.g.e., 427) Aysel'in içinde bulunduğu toplumun yargıları ile kendi yargılarının çatışması onu bu noktaya taşır.

"Gövdesiyle birlik bedeniyle doymak isteyenlere yetmek için kaç kişiyiz? Kaç parça olması, kaç parçaya bölünmesi gerek kadınlık zarımızın bütün okumuş erkeklerimizi doyurabilmesi için? Sonuna dek özgürleştirebilmemiz için onları ve vatanı bir gecede kaç yatağı bölüşmemiz gerek." (A.g.e., 428)

Netice olarak da Engin ile birlikte olması vatanı ve kendinden sonra gelen yeni nesli özgürleşmesini sağlamak amacı taşıyorken, ölmeye yatması özgürleşemeyen bir kadın olarak kendi varlığını özgürleştirme isteğidir. Bunu da romanın son sayfalarında

Aysel'in ölmekten vazgeçtiği anda Engin'i düşünerek söylediği şu sözlerinden anlayabiliriz: “*Şimdi hayran hayran ve güvenle yüzüne baktığın kadın özgür mü? Özgürleşti mi hiç değilse o? Söyle Engin. Kurtardı mı bir şeyleri? Bu mümkün mü? Tek başına kurtulmak ve kurtarmak mümkün mü?*” (A.g.e., 477) Aysel kendine bu soruları sorarak otel odasını tek eder; ancak ne sorduğu soruların cevabını verir ne de ölüm isteği gibi kendisinde yeşeren yaşama isteğinin nedenini bize bildirir. Yine de dönemin kadın sorununu derinden yaşayan Aysel için, toplumun her ne durumda olursa olsun taşıdığı umudu onun içinde de görmek sürpriz olmaz.

Dönem içinde var olan kadın sorununu Aysel üzerinden aktaran yazar, döneme ait değinilmesi gereken siyasi ve sosyal ayrımcılığı da Ali üzerinden vermeye çalışır. Ali, ne Aydın gibi zengin ve nüfuslu bir ailenin oğludur ne de Ertürk gibi askeri bir okula gitmektedir. Hem çalışıp hem de erkek meslek lisesinde okuyan Ali'nin önünde fazla seçenek yoktur. “*Ne olduğunu biliyordu Ali. Ama ne olabilirdi ki? Onu bilmiyordu.*” (A.g.e., 137) Oysa Ali'nin ne olacağını, toplum çoktan belirlemiştir. “*Sanki kaymakam olacak! Bi bok olamadın işte. Olamazsın da. (...) Okudun da ne oldun? Meslekse meslek. Kötü müydü şurdaki kaynakçı?*” (A.g.e., 182) Sonuçta Ali, bir köylü çocuğudur ve onun okuyup kaymakam, vali veya üst düzey bir memur olması beklenmemektedir. Ali, toplumda halen daha var olan sınıf ayrımına takılmıştır. Her ne kadar okuyup kendini geliştirerek bu ayrımı yıkmaya çalışsa da buna izin verilmez. Bu durumda Ali, sessiz başkaldırıyı seçer. Ona biçilen rolü kusursuz giyecek, ama yine de kendi doğrularının peşinde koşmaya devam edecektir. Aysel onun için “*kafasında kendi okulunu kurdu*” (A.g.e., 472) der. Tıpkı o dönem, Bursa cezaevinde yatmakta olan Nazım Hikmet gibi. Aysel ve Ali'nin yasaklı olmasına rağmen şiirlerini gizli gizli okuduğu ve hatta Ali'nin onun gibi şiirler kaleme almaya çalıştığı ünlü şair Nazım Hikmet, Aysel ve Ali'nin ilk gençlik çağlarında onları şiirleriyle etkileyen isimdir. Bu dönemde çeşitli siyasi suçlardan hapse gönderilen şair, tıpkı romandaki gibi gençlere şiirlerini ulaştırmaya devam etmektedir.

Demokratikleşmenin temel unsuru olan düşünce çeşitliliği toleransı için henüz erken denilebilecek bu dönemde, mecliste tartışılan konular dahi önce kapalı oturumda ardından açık oturumda görüşülüyordu. (Zürcher, 2017:262) Yani meclis içi oylamaların bile formaliteye dönüştüğü süreçte, halkta farklı düşünceler uyandırabilecek her türlü kişi ve kurumlara ağır yaptırımlar söz konusudur. Bundan

dolayıdır ki tek parti hükümetinin yönetiminde olduğu uzun yıllar Nazım Hikmet gibi pek çok yazarımızın eserleri toplatılmış ve hapis yatmışlardır. Farklı düşüncelerin sindirilmeye çalışılması uzun bir dönem etkili olsa da, giderek artan ekonomik problemler ve ikinci dünya savaşı boyunca süren sıkıntılı politikalar artık kuma gömülen kafaların yeniden yüzeye çıkmasına neden olur. Romanda bu süreci her bir Cumhuriyet neslinde gözlemlemek mümkündür. Siyasi baskının yoğun olduğu bu süreçte üniversite ve liselerde oluşmaya başlayan gençlik hareketleri ve siyasi bölünmeler arasında yeni nesil kendi kimliklerini bulmaya çalışırlar. Bu noktada yazarın romanın sorunsalı olarak belirlediği ve sık sık tekrarladığı “Tarihi yapan el seni de yapıyor” tümcesi anlam kazanır.

Türk toplumu tarihinden bu yana önemli toplumsal değişimler yaşamışsa da bunlar, toplumun kendi isteğiyle değil, tepeden uygulan yönlendirme ile olmuştur. Bunun son örneklerinden birini de yeni kurulan devlette bulabiliriz. Osmanlı ile birlikte yaşanan altı yüz yıllık monarşi yerini cumhuriyete bırakırken bunun Fransa’da ya da Rusya’da yaşanan örneklerinden farklı bir şekilde oluşması, halkın pasif konumunu korumasından kaynaklanır. Toplumun her türlü değişime karşı pasif kalması onu tarihi yapan ele bir kez daha teslim eder. Toplumun bilinçsiz bir şekilde bu değişime ayak uydurması, sorgulamadan istenileni vermesi ilk olarak yeni yetişen Cumhuriyet neslinin öğretileriyle çelişir. Ancak, otoriteye karşı gelmek onlar için zor olduğundan yazar, her biri için ayrı bir iteleyici güç koyar. İlhan için babasının haksız yere suçlanması, Namık’ın kaldığı yurttan atılması, Ertürk’ün okuduğu romandan dolayı suçlanıp daha da baskı altına girmesi, Aydın’ın batı hayranlığı, Aysel’in üzerindeki aile ve toplum baskısı, Ali’nin içinde bulunduğu parasızlık ve sefalet, her birinin yönetime karşı fikirler edinmesine neden olur. Her ne kadar “Benim tüm ümidim gençliktedir” diyen Atatürk’ün öğretilerini devam ettiren bir iktidar olsa da başta, bu yönetim yeni nesli anlayamamaktadır. Onlara sadece yapacaklarını söyleyip mutlak bağlılık beklemek bu dönemin hatalarından biridir. Bunun nedeni olarak da o dönemde topluma uygulanan değişim baskısı olduğunu söyleyebiliriz. Jale Parla, Ağaoğlu’nun romanlarını incelediği yazısında bu toplumu bir kişiye benzetir. “Kendisini yapan ele teslim olmuş, yüzeysel dinamizmiyle temeldeki durallığı giderek daha belirgin bir biçimde çelişen, şizofrenik bir kişi. Namık, Sevil, Aydın, Aysel, Ertürk, Semiha böyle bir şizofrenik babanın çocuklarıdır.” (Parla, 1979:54) Parla’nın bahsettiği baba ve çocukları, kendilerine verilen rollere hapsolmuşlardır. Bu bağlamda

romanın Dündar Öğretmen'in yazdığı, geleceğin bir minyatürü olarak gösterilen sahne oyunuyla başlaması ve büyüdüklerinde de her birinin bu oyundaki kişilere dönüşmeleri bunun en basit ve belki de en anlamlı örneğidir. Yönetimle ve toplumla sorunlar yaşayan bu kişiler, romanın sonunda birer yetişkin olduklarında da ne istediklerini tam bilemeyen, güçsüz, mutsuz bireylere dönüşürler. Bu nedenle onların büyüme ve bilinçlenme romanı değildir *Ölmeye Yatmak*, bundan ziyade, onları yaratan ele teslim olmuş, büyümemiş ve çocukluklarında hapsolmuş bir neslin anlatısıdır.

Ölmeye Yatmak dışında bu dönemi doğrudan ele aldığı bir başka romanı bulunmasa da yazar, diğer bazı romanlarında kişiler bazında bu döneme atıflarda bulunur. Bunun en belirgin örneğini de *Üç Beş Kişi* adlı romanında görmekteyiz. *Üç Beş Kişi*'de yazar Eskişehir'in köklü ailelerinin Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1980'li yıllara dönüşümünü anlatırken, geçmiş-günümüz-gelecek düzleminde romanını aktarır. Geriye dönüşlerde karşımıza çıkan tek parti iktidarı dönemi ve o dönemi romanda temsil eden Emin Efendi, romanın ilerleyen sürecinde başlayan çatışmaların ana kaynağını da oluşturmaktadır. Genel olarak değişimin başladığı bu çağın, büyük yanılgılara neden olduğunu ve nesiller arasındaki farkı açtığını söylemek yanlış olmaz. Emin Efendi, yıllarca çiftlikte yaşamış ve büyük toprakların sahibi olmuş biridir. Bu dönemde başlayan sanayileşme hareketlerine karşıdır ve zirai kalkınmadan yanadır. Bundan dolayı da sanayileşmeden yana olan oğlu Ferit Sakarya ile sık sık karşı karşıya gelmişlerdir. CHP iktidarının romandaki temsilcisi olsa da, romanın anlatıldığı zamanda ölmek üzere olan yatalak bir hastadır. Artık gücünü yitirmiş olan ve karşı çıktığı serbest sanayileşmeye boyun eğmiş bir siyasi yönelimin temsilidir. Eski heybetinden eser yoktur ve kızının ve torununun eline bakan, halen saygı duyulan, eski hatıraları hatırlatan bir imajdır yalnızca. Bunun yanı sıra *Fikrimin İnce Gülü* adlı romanda anlatılan Almanya'da çalışıp köyüne ziyarete gelmeye çalışan Ballıhisarlı Bayram karakteri, romanın zamanı itibarıyla 1960'larda olsa da çocukluk dönemi tıpkı *Ölmeye Yatmak*'ın karakterleri gibi tek partili döneme denk gelir. İdealizmden uzak bir görüntü çizen Bayram için, işçi ve göçmen sorunlarına değinen yazar onun üzerinden *Ölmeye Yatmak*'ta yaratmaya çalıştığı yabancılaşmayı en üst seviyeye çıkarır. Bayram, kendini ve çevresindekileri, uğruna uzun yıllar çalışıp zar zor aldığı Mercedes'in en küçük parçasından bile değersiz görür. Bayram, tam olarak toplumu yapan ele teslim olmuş bireydir artık.

Dönemin genel yapısına bakıldığında, ekonomik sıkıntılar karşımıza çıkar. İki büyük savaşın ardından, kurulan yeni devletin ekonomisinin elbette iyi bir durumda olması beklenemez. Bununla birlikte 30’lu yıllarda dünyada baş gösteren ekonomik kriz ülkeyi daha da büyük bir çıkmaza taşımıştır. Bu dönem uygulanmaya başlayan kalkınma planları, bunlara binaen açılan fabrikalar toplumda daha sonraki yıllarda giderek artacak olan şehirleşmenin ilk tohumlarını atmaktadır. *Bir Düşün Gecesi*’nde ünlü bir avukat ve müteahhit olarak karşımıza çıkan İlhan, bu dönemin eseridir. Bununla birlikte bu fabrikalaşmaya uzak kalmış olan Emin Efendi (*Üç Beş Kişi*) gibi toprak ağaları olduğu kadar, dönemin ekonomik sıkıntılarını fırsata çevirmeye çalışan ve bu şekilde zenginleşen Şakir Ağa (*Ölmeye Yatmak*) gibi kişiler de mevcuttur. Ali, Ankara’da Şakir Ağa’nın otelinde çalışırken şahit olduklarını şöyle anlatır:

“Mal kaçırmıyorlar keratalar! Bütün fakir fukaranın pamuklu karnelerini ellerinden almışlar. Sergievi’ndeki dokuma satışında da bir adam uydurmuşlar; arşınlatıp arşınlatıp basmaları, kaputbezelerini, nazillileri, tülbentlikleri hadi babam el altından Şakir Ağa’nın mağazasına. Hoş büyük savaş zenginlerinin yanında bunların yaptığı ne ki? Devede kulak.” (Ağaoğlu, 2012:183)

Ülkenin üretim sıkıntısı çektiği bu dönemde, ulaşılması zor olan ürünlerden biri de kumaştır. Bundan dolayı da Türkiye tarihinin ilk fabrikaları arasına tekstil de girer. Ancak yine de yeterli üretim sağlanamayınca Şakir Ağa gibi uyanık esnaf, ürünleri el altından ucuza alıp pahalıya satmaktadır. Bu dönemde baş edilmeye çalışılan bu uğurda birçok kişinin hapis yatmasına rağmen önlenemeyen muhtekir sorunu, kötü olan ekonominin daha da kötüleşmesine neden olmaktadır. *Ölmeye Yatmak*’ta da sık sık bahsedilen bu sorun, yalnızca tekstil ürünlerinde değil temel gıda ürünlerinden başlayarak her türlü yiyecek ve içeceğin yanı sıra tüketimin yapıldığı hemen hemen her ürün için geçerlidir. Aysel’in babası Salim Efendi’nin de köyden Ankara’ya mal kaçırdığı iddiası nedeniyle soruşturma geçirmesi ve Ankara’ya taşınmasının ardından burada açtığı dükkânının yine aynı sebepten kapatılması ve kendisinin tutuklanması Aysel’in geçmişe dair hatırladığı önemli anılarından. Ağabeyi İlhan’ın babasının tutuklanmasının ardından daha da yoğun bir şekilde ülkücü hareketlerinin içerisine girmesi ve yönetime daha da büyük kin beslemesi bu yüzdendir. Oysa romanda Aysel de ağabeyi İlhan da babalarının bir muhtekir olduğunun farkındadır. Buna rağmen asıl büyük soygunculara göz yumulup küçük esnafın yaptıkları yüzünden tutuklanması

onlarda yönetime karşı bir öfkenin uyanmasına neden olur. Aynı şekilde Ali de Şakir Ağa için çalışırken bu tarz ayrımcılıkları en yakından görmektedir. Ama yine de bir lokantada komünistler ile tanışıp onlarla sohbet edene kadar bu ayrımcılığın bir kader olduğu gerçeğini düşünmüştür. Bundan dolayıdır ki ilk hükümet eleştirisini yeni edindiği arkadaşlarıyla yaptığı sohbetin ardından gerçekleştirir.

“Seçimler yaklaşmış, hükümet yeni bir kararnameyle un, ırmik, makarna, şehriye nişasta ve bulgur yapabilmeyi, bunları rahatça satabilmeyi halka serbest bırakmış: yirmi üç vilayete de ekmeklik hububat verilmiş, bu hububatın dar gelirli vatandaşa dağıtılmasını buyurmuştur. Yine dar gelirli vatandaş için ucuz ekmek karneleri çıkarmıştır, ama Hergele Meydanı ’ndaki otobüslerden indirilen torba ve sepetlere karşı gösterilen büyük saygı ve özen, Ali için yine de şaşılacak, anlaşılabilir bir şeydir. O, dar gelirli vatandaşa dağıtılan karnelere sahip olmak hiç de kolay değildir. Ali akşamki lokantaya gidene değin, ‘Demek darında darı var’ diye düşünürdü. Şimdi alana uğrayıp, İlhan Abi ’nin yanına çıkmayı kurarken, dar gelirin bir maaş olduğunu anlıyor. Bir maaşın yoksa hükümet kapısından, dar gelirli de değilsin.” (A.g.e., 189)

Temel gıda maddelerinin karne ile alınmaya başlandığı 1940’lı yılların başında karneye ulaşmak da kolay değildir. Ali’nin söylediği gibi dar gelirli olabilmek için bile bir maaşa ihtiyaç duyulmakta ama ülkede binlerce kişi, ki bunlardan birisi Ali’nin ailesidir, herhangi bir düzenli maaşı olmadan yaşamaktadır. Bundan dolayıdır ki Ali, üniversite okumak yerine radyoevinde işe girmeyi tercih eder.

Ekonomik sıkıntıların yoğun olduğu bu dönemde, devlet çözümü vergileri arttırmakta bulmuştur. Başlangıçta, Osmanlı’da uzun yıllardır toplanan ve çiftçi için büyük bir yük olarak görülen Aşar vergisinin kaldırılması, yeni kurulan devletin halka vergiler açısından sıkıntı çektirmeyeceğinin habercisi gibidir. Ancak 1929’da dünyada baş gösteren ekonomik kriz, ülkeyi derinden sarsarak 30’lu yıllar itibarıyla yeni vergi düzenlemelerinin yürürlüğe girmesine neden olur. Dünya’da ortaya çıkan ekonomik krizin Türkiye’ye yansması, ekonominin tamamıyla devletçilik politikasına dayandırılmasına sebep olur. (Saraçoğlu, 2009:132) Ülkenin ekonomisine yön vermeye çalışan devletin de önemli bir gelir kaynağı olan Aşar’ın İzmir İktisat Kongresi’nde alınan bir kararla kaldırılmasının ardından yerini yeni vergi sistemleri

alır. Kazanç vergileri, hayvan vergileri, veraset vergisi, gümrük vergileri, muamele vergisi gibi pek çok isim adı altında farklı kesimlerden devletin devamlılığını sağlayabilmek için vergiler toplanmaktadır. “*Kazanç vergisi ve tatbikatı 3479 Sayılı Kanun’u da içine almak üzere Nihat Ali Üçüncü tarafından en son değişikliklere göre yazılmıştır.*” (Ağaoğlu, 2012:33) Romanda verilen aynı zamanda Ulus gazetesinde gerçekte de yayımlanmış olan bu yazı 30’lu yıllar da farklı adlarla çıkarılan vergi yükümlüklerinden yalnızca biridir. Vergi çeşitlerinin artması bu yıllar itibarıyla halkı büyük ölçüde sekteye uğratmamıştır; ancak daha sonraki yıllarda düşüşe geçen ekonomi ile birlikte vergi kaçırma gibi sorunlar baş göstermeye başlamıştır.

Osmanlı’nın son dönemlerinde Anadolu halkı ekonomik olarak zaten sıkıntılı bir durumdayken Kurtuluş Savaşı’nın baş göstermesi ve durumun daha da kötüleşmesi yeni kurulan devlete de fakir bir halk bırakmıştır. Cumhuriyet’in bu ilk sürecinde Anadolu halkı sıkıntılı günler yaşarken, İstanbul’da bir kesim ise çeşitli partiler düzenleyerek zengin bir hayat yaşamaktadır. Özellikle Büyükkada’daki Tilla’da düzenlenen bu partiler ülkenin genel durumundan çok uzaktır. “*Tilla’nın masalarındaki porselen fincanlarda güzel kokulu çaylar tütüyor. İnsan “Çay bulunmuyor” diyenlere şaşıyor. Fırıncıların una neden nohut ve bakla karıştırdıklarına da. Çünkü Tilla’da has undan yapılmış güzel, küçük rozettalar, paskalya çörekleri, meyveli kekler, çikolatalı pastalar satılıyor.*” (A.g.e., 149) *Ölmeye Yatmak* romanında Sevil ve Aydın üzerinden gösterilen bu hayatlar, ülkedeki farklı çevrelerce yaşanan hayatı da gözler önüne koyar. Sevil, Alman yengesi ve amcası ile birlikte sık sık bu çevrenin içinde yer alır. Çay partilerine katılıp sohbetler eden kendini bu çevrece kabul ettirmeye çalışan Sevil’in yanı sıra, Aydın da kısa süre yaşadığı İstanbul’da kaptan eniştesi ve halası sayesinde bu çevrelere girmektedir. Ankara’da Ali ve Aysel’in yaşadığı hayatlardan çok farklı olan bu yaşam biçimi, iki şehir arasındaki geçmişten günümüze uzanan yaşamsal farkı da ortaya koymaktadır. Günümüzde dahi, Osmanlı ve Bizans’ın başkenti olmuş ve ekonominin merkezi konumundaki metropol İstanbul karşısında, Cumhuriyet’in varlık kazandırdığı Ankara karşılaştırmaları geçerliliğini sürdürmektedir. Ağaoğlu romanında ülkede yaşamın zor bir durumda olduğunu vurgularken Aydın ve Sevil üzerinden İstanbul’da bambaşka hayatların yaşandığına da değinir. İstanbul’daki bu kişilerin aynı zamanda uzun uzun ülkenin geri kalanı için çözüm üretmeye çalışması ama yine de kendi yaşam tarzlarından ödün vermek istememeleri Ağaoğlu’nun vermeye çalıştığı ironiyi de

ortaya çıkarır. Sonuç olarak da *Ölmeye Yatmak*'ın ardından gelen *Bir Düğün Gecesi*'nde, Sevil'in yalnızca toplum içinde kabul edilebilmek için bir devrimciye dönüşmesi, İstanbul'daki bu kesimin şekilci anlayışını vurgulamaya yetmektedir. Bununla birlikte her iki romanda da karşılaştırmaya zemin hazırlayan İstanbul ve Ankara ayrımı, bizi Kurtuluş Savaşı yıllarına götürmekte ve hatta Yakup Kadri'nin *Ankara* romanında vurguladığı iki şehir arasındaki farkı çağrıştırmaktadır: İstanbul, Osmanlı hanedanlığını temsil ederken; Ankara, yeni kurulmuş Cumhuriyettir. Bu yüzden de halkı aç ve fakirdir. Ankara'dakiler Tilla Pastanesi'ndeki gibi pastalar yiyememekte, hatta saf undan yapılmış ekmeğe bile hasretlerdir. Ancak yine de geleceğe ümitle bakabilmektedirler. Yeni kurulmuş devlete inançları tamdır.

Bu dönemin önemli olaylarından biri de devletin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümüdür. 1938 yılında Dündar Öğretmen'in okuduğu gazeteler ilk olarak Atatürk'ün hastalığını haber verir:

“Reisicumhur Atatürk'ün duçar oldukları karaciğer hastalığı normal seyrini takip ederken... Pazar günü birdenbire aşağıdaki ârazı göstermiştir:

a) *Saat 14.30'dan 22.00'ye gittikçe artarak devam eden umumi zâf ile birlikte hazmi ve asabi âraz. Bu saate kadar nabız dakikada 116, teneffüs 22 ve hararet derecesi 36.5 idi.*

b) *Saat 22.00'den bu sabah 10.00'a kadar bu âraz kısmen hafiflemiş, nabız 104 teneffüs 20, hararet 36 derece olmuştur.*

c) *Yapılan muayene ve müşavere neticesinde tesbit ve tatbik edilen müdavattan sonra umumi ahvalde hafif bir salah görülmekle beraber vaziyet ciddiyetini muhafaza etmektedir.” (A.g.e., 70)*

Siyasi ortam içerisinde de çalkantılara yol açacağından Atatürk'ün uzun bir süre devam eden sağlık problemleri halktan gizlenir. Bütün bir hayatı savaşlarda geçen Atatürk'ün yaşadığı bu problemlerin daha ciddi boyutlara ulaşması sonucu, bu durum Tek Parti Dönemi resmi yayın organı sayılabilecek *Ulus* gazetesinde halka duyurulur. Dündar Öğretmen'in okuduğu gazeteyle ilk defa inanmak istemediği, Aysel'in onu ölümsüz olarak addettiği ve kabullenemediği bu olayın ardından da Atatürk'ün 10 Kasım 1938 günü saat dokuzu beşe geçe gerçekleşen ölüm haberi verilir. Atatürk'ün naaşının Ankara'ya getirilmesiyle düzenlenen törene katılan Aysel'in burada gördükleri romanda şu şekilde anlatılır:

“Aysel yüzünü hiç görmediği Atasının tabutunu, yağmurlu bir akşamüstü, abisinin ve eniştesinin elinden tutmuş olarak Kamutay’ın önünde görmüştür. Eniştesi tabutun çevresinde yanan altı meş’alenin altı oku anlattığını söylemiştir. Altı meş’alenin yanlarında, sağ ve sol da birer general, birer subay ve birer er de merasim üniformaları içinde, altı kişilik saygı nöbet grubunu teşkil etmişlerdir. General ve subaylar kılıçlarını çekmiş, hepsi de selamlama durumuna geçmiştir.” (A.g.e., 75)

Romadaki Cumhuriyet neslinin her biri düşünce yapısı itibarıyla birbirinden farklı olsa da onları birleştiren temel unsur Dündar Öğretmen’in onlara gösterdiği Atatürk sevgisidir. Onların bu ortak değerinin ölümü ise ileride tamamıyla farklılaşacak düşünce sistemlerinin ilk kırılmasıdır. Çünkü onları bir arada tutan değer artık yoktur. Bu ölümün izleri yalnızca yeni nesildeki ayrışıklarda değil aynı zamanda siyasette de hissedilecektir. Atatürk’ün ölümüyle İsmet İnönü’nün, partinin başına geçip reis-i cumhur olması, parti içinde ona karşı olanların da yeni arayışlara yönelmesine neden olacaktır.

1923’ten 1940’a kadar olan bu ilk dönem Atatürk’ün önderliğinde halka devrimleri benimsetmek ve ilerisi için yeni adımlar atmakla geçer. Bu dönemde çeşitli fabrikalar açılır, sanayileşmeye büyük önem verilir. Atatürk’ün teşvikiyle kadınlara toplum önünde verilen değer artar ve onlara birçok ülkenin çok öncesinde seçme ve seçilme hakkı bu dönemde verilir. Bu dönemde demokratikleşme adına bir iki adım atılmışsa da, bu girişimler hüsrarla sonuçlanmış, Atatürk hayattayken tek parti döneminin ağır yaptırımları kendini pek hissettirmemiştir. Daha sonraki süreçte demokratikleşmenin öneminin daha çok hissedileceği ve ülkenin ikinci bir dünya savaşına girmese de ekonomik olarak bundan etkilenmesi siyasi olarak mecliste başka kişilere de ihtiyaç duyulduğunu gösterecektir. Ancak bütün bunlara rağmen Ali, Aysel, Aydın gibi Cumhuriyet neslinin bu dönemde gelecek güzel günlere inançları tamdır.

4.1.2.1. İkinci Dünya Savaşı Dönemi

Tek Parti Dönemi boyunca yaşanan siyasi ve sosyal olaylar içerisinde İkinci Dünya Savaşı’nı ayrı bir yere koymak gerekir. Bu dönemin dolaylı olarak da sonunu getiren İkinci Dünya Savaşı, yalnız Türkiye için değil bütün bir dünya için ayrı bir

öneme sahiptir. Türkiye bu savaşa kağıt üzerinde girmese de kayda değer ölçüde savaştan etkilenmiştir. Avrupa'nın göbeğinde gerçekleşen bu savaşın sınırlarımız itibarıyla bize çok yakın olması ve savaştan dolayı ekonomimizin kötüleşmesi bu savaşın bize yansıyan önemli etkilerindedir.

Atatürk'ün ölümünden sonra başa geçen İsmet İnönü önderliğinde Türkiye, savaşın başından itibaren savaşa karşıt bir politika izlemiştir. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra zayıflayan halkı yeni bir savaşa çekmek istemeyen liderler, Avrupa'da başlayan karışıklığı yalnızca izlemekle yetinmişlerdir. Ancak bu süreçte, İtalya'nın Türkiye'ye tehdit oluşturacak şekilde hamlelerde bulunması, Türkiye'yi Fransa ve İngiltere safına yaklaştırmaktadır. 1939 yılında İtalya'nın Arnavutluk'u işgali ile Türk hükümeti İngiliz ve Fransızlarla karşılıklı yardım antlaşması imzalar. (Zürcher, 2017:299) Buna göre Türkiye gerekli askeri teçhizatı temin edebilmek için bu iki devletten maddi yardım almıştır. Türkiye'nin savaşa karşı olmasına rağmen herhangi bir tehdit oluşturacak bir duruma binaen ordunun hazır bir şekilde bekletilmesi kararı alınmıştır. Türkiye'nin Fransa ve İngiltere lehine taraf olması Almanya'da Rusya ile iş birliğine girme isteği uyandırır. Ancak bununla ilgili *Ulus* gazetesinde yayımlanan ve romanda da geçen şu yazı olası bir Rusya tehdidi ile yüzleşmek zorunda kalmayacağını da duyurmaktadır:

"...Hitler geçen hafta ikinci diplomatik mağlubiyete uğramıştır. Türk-İngiliz Paktı'nın imzalandığı haberi henüz alınmıştı ki Stalin, Fransa ve İngiltere ile müsallah bir ihtilafa girmekten imtina ettiğini Hitler'e açıkladı. Rusya'nın Almanya ile birlikte resmen beyanatta bulunmaya amade olduğunu, fakat sözden fiile geçmek istemediğini bildirmiştir." (A.g.e., 109)

Türkiye, İngiltere ve Fransa lehine taraf olurken aynı zamanda Almanya ile olan ilişkilerini de daha da güçlendirmektedir. Bu süreçte Almanya ile yeni ticaret anlaşmaları yapılmakta ve olası bir Almanya saldırısının da önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Türkiye'nin henüz savaşın yeni yeni şekillenmeye başladığı tarafların her ikisinin de lehine işler yapıyor olması halkta da tedirginlik uyandırmaktadır. Ancak her şeye rağmen İnönü ve ekibine güvenleri tamdır. *Ölmeye Yatmak*'ta Aysel'in Semiha'ya yazdığı mektupta savaş için yapılan tatbikatlar ve kendisinin bu duruma karşı tutumu şu şekilde anlatılır:

“Fakat harpten çok korkuyorum. Gerçi patlayan bu harp büyüklerimizin sayesinde, bize hiç ulaşamamış ama, ne bileyim işte, belki anamdan babamdan ayrı olduğum için olacak, öyle, bazen geceleri korkuyla uyanıyorum. (...) Fakat dün, dün burada hava tehlikesine karşı bir pasif koruma tecrübesi yapıldı. Gökyüzünde bir çok tayyareler uçtular. Bunlar bombardıman tayyareleriymiş. Çok alçaktan uçtular. Görersen, insanın kulaklarının zarı patlayacakmış gibi oluyordu.” (A.g.e., 91)

Bu dönemde Ankara’da ve İzmir’de devlet tarafından bombardıman tatbikatları yapılır. Ordudaki asker sayısı arttırılarak ülke her an savaşa girecekmiş gibi hazır bir şekilde bekletilir. Bu durumun halk üzerinde de etkileri görülmektedir. Özellikle romanda yazar Adalet Ağaoğlu’nun bu dönemi bizzat yaşamış bir kişi olarak bütün çıplaklığıyla yaşananları eserine koymuştur. Yapılan anlaşma ve görüşmelerden tutun da düzenlenen tatbikatlara kadar romanda o dönem yaşananlara tanıklık edilebilmektedir. Ağaoğlu aynı zamanda bu dönemin halk üzerinde uyandırdığı değişimi de eserine almaya çalışmıştır. Savaş her ne olursa olsun bir yıkımdır ve ülkemiz bu savaşa girmemiş dahi olsa bu yıkımı yaşamıştır. Bu dönemde ülkemize karşın herhangi bir fiziksel bir saldırı olmasa da halkta bıraktıkları ağır olmuştur. Milliyetçilik anlayışının bazı çevrelerce ülkücü yaklaşıma kayması bu döneme tekabül etmektedir. İtalya ve Almanya’da faşist iktidarların başa geçmesi, özellikle Almanya’nın Birinci Dünya Savaşı’nın ağır koşulları altında ezilirken doğan aşırı milliyetçi tutum, ülkemizde de yankı uyandırmakta ve İlhan ve Namık’ın romanda içlerine girdikleri ülkücü hareketler ortaya çıkmaktadır. Bu çevrelere göre Hitler ve yaptıkları anlaşılır boyuttadır. Bu kişiler savaş sürecinde, Almanya’nın tarafını tutmuşlar ve ülkede Almanya lehine propaganda gerçekleştirmişlerdir. Bunların tam zıttı olarak Fransa ve İngiltere’nin tarafını tutan pek çok kişi de vardır. Bu süreçte ülke mihver devletlerini destekleyenler ve bunlara karşıt müttefiklerin tarafını tutanlar olarak ikiye ayrılmıştı.

“Savaştan az buçuk haberli olanlar, yani gazete okuyup ajans haberleriyle Nurettin Artam’ın ‘Radyo Gazetesi’ni dinleyenler, bir yanda İngiliz-Fransızlılar, öte yanda Hitlerciler olmak üzere iki takım kurmuşlardır. Hitler’in attığı her gol, Hitlercilerin bıyıklarını biraz daha küçültmeleriyle sonuçlanmaktadır.” (A.g.e., 109)

Almanya'nın Osmanlı ile müttefik olduğu, Birinci Dünya Savaşı sonrası gücünü tekrar toplayıp saldırıya geçmesi, ülkede Hitler sempatanlığını da artırıyordu. Yeni Türkiye'nin "yurtta sulh cihanda sulh" politikasından uzak bir şekilde Hitler'i örnek alması gerektiğini söyleyen kişi sayısı da günden güne artmaktadır. Almanya'nın savaşın başında aldığı zaferler de bu kişilere ayrı bir özgüven verir.

Alman tarafgirliğinin yanında, Aydın gibi Fransızların tarafını tutan kişiler de yok değildir. Aydın'ın, o sıralarda Galatasaray lisesinde okumasından mütevellit, içinde Fransa hayranlığı zaten vardır. Bu durum da, onun bu savaşta Fransa'nın tarafını tutmasını sağlar. Aydın, Galatasaray'daki Fransız hocaları sayesinde savaş gündemini daha yakından takip edebilmekte ve bu lisede savaş üzerine arkadaşlarıyla da tartışmaktadır. Çünkü her ne kadar Galatasaray, Fransız lisesi olsa da bu okuldaki öğrencilerin çoğu da tıpkı ülkede olduğu gibi Almanya'nın savaşı kazanacağını düşünmektedirler. Aydın gibi, Almanya'yı desteklemeyen, Paris'in işgali karşısında derin üzüntü duyan bir başka kişi ise Aysel'dir. Hitler'in yaptıklarına ağabeyi İlhan'ın aksine daha objektif bakabilen Aysel, Hitler tarafından öldürülen masum insanların varlığından rahatsızlık duyar.

İkinci Dünya Savaşı, geçen yüzyılın en kanlı savaşıdır. Her iki taraftan da milyonlarca insan ölmüş ve ülkeler büyük yıkımlara uğramıştır. Almanya'nın Polonya'yı işgaliyle başlayan Avrupa'daki bu savaş, sonrasında Amerika, Çin ve Japonya'nın dahil olması ve İngiltere ile Fransa gibi devletlerin elinde bulundurdukları çeşitli kıtalardaki sömürge ülkeleri nedeniyle, dünyanın birçok yerine yayılmıştır. Pek çok farklı cephede savaşılması ve Stalin, Hitler gibi liderlerin acımasız politikaları ölü sayısını daha da artırmıştır. Ancak bu savaşın asıl yıkımını ise bilimsel buluşlarla orduların elindeki gücü arttırmak olmuştur. Kimilerine göre savaşın sonunu getiren ve geçmiş yüzyılın en büyük saldırısı olan Hiroşima'ya atılan atom bombası, savaşın artık askerlerin gücünden ziyade bilimsel güce kaydığının da göstergesidir. Bundan dolayı da ileride ABD ve SSCB arasında uzun bir dönem devam eden karşılıklı sürtüşmeler eski dünya düzenine göre var olan bir savaşı değil de "soğuk savaş" adı verilen daha çok devletlerin elinde bulundurduğu bilgiye ve teknolojiye dayalı bir çekişmeye neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı, Almanların Rusya'da aldıkları ağır yenilgiler ve Japonya'nın Amerika'nın saldırısı sonrası savaştan çekilmesi ile mihver devletlerin

yenilgisiyle neticelenir. Türkiye ise son ana kadar, tarafsızlık politikasını sürdürse de savaş sonrasında Sovyetler Birliği tarafından ilerde doğabilecek herhangi bir tehdit sorununu önleyebilmek amacıyla müttefiklerin yanında, bitimine çok az bir süre kala 23 Şubat 1945'te savaşa dahil olur. Buna rağmen Türkiye fiilen hiçbir cephede savaşmamıştır.

Sınırlarına yakın cephelerde devam eden savaş sürecinde Türkiye, herhangi bir bombardıman tehlikesini önlemek amacıyla, bu süre zarfında ülkenin pek çok şehrinde geceleri şehrin ışıklarını karartarak önlemler almıştır. Bu dönemde şehirlerde geceleri sokağa çıkma yasağı ve bunlara ek trenlerin, arabaların ışıklarına karartma uygulanır. Böylece akşam gerçekleşebilecek saldırıların yıkımının önüne geçmeye çalışılır. Vatandaş ise kendi evlerinin penceresini de kara çarşafarla kapatmaktadır. “*Gecede amma çabuk bastırıyor ha!.. Kara dokumaları yeniden bağlayıp çekmeli camların üstüne. Karatmaya hazır olmalı.*” (A.g.e., 124) Ali'nin her gün açıp kaldırdığı, otelin pencerelerindeki kara dokumaları, bu dönemin karanlık olan gecelerini daha da karatmaktadır.

Türkiye, dünyayı pek çok yönden etkileyen ve değiştiren bu savaşın dışında kalmayı başarabilmiştir. Ancak yaklaşık 5 yıl süren bu savaş sürecinde ülkenin ekonomik olarak düşüşe geçtiğini de belirtmek gerekir. Bu durumda devlet bir yandan siyasi arenada savaşın ülkeye sıçramasından korunmaya çalışırken diğer yandan ülke ekonomisi için adımlar atmaya çalışır. İleride uzun yıllar tartışılacak ekonomi politikaları da bu dönemde uygulanmaya başlar. Bunlardan ilki 1940 yılının ilk aylarında kabul edilen Milli Korunma kanunudur. Bu yasaya göre, hükümet ekonomiyi düzenleyebilmek için bugüne kadar olan bütün haklardan daha geniş ölçüde bir güce sahip oluyordu. Özel sermayenin önünü kesecek olan bu yasa, aynı zamanda piyasada bulunan malların daha da azalmasının ve çoğu ürün için karaborsanın oluşmasının da önünü açmıştır. (Akşin, 2000:170) Bundan dolayı da ülkenin pek çok yerinde karaborsa ticareti başlamıştır. Bu şekilde büyük vurgun yaşayan savaş zenginleri de özellikle İstanbul gibi şehirler de ortaya çıkmaya başlamıştır.

“İstanbul'da daha dağıtım komisyonlarında olup bitiyor her iş. Asıl o ithal mallarında. Kalayda, demirde, ayakkabı çivisinde, köselede, kahvede, çengelliğnede... Asıl vurgun böyle vuruluyor. Ondan sonra da kırk paralık

kürdanı kırk bir liraya sattın diye hadi babam garip vatandaş içeri!” (Ağaoğlu, 2012:183)

Bu dönemde, savaş zenginlerinin önüne geçmek ve malların satış fiyatlarını sabit tutabilmek için İhtikârla Mücadele Komisyonları kurulmuştur. Buna göre halk, çevrelerinde elindeki malları yüksek fiyattan satmaya çalışan kişileri tespit edip bu komisyonlara bildirebilecektir. Böylece muhtekirlerin önüne geçilebileceği düşünülmüştür. Ancak bu komisyonlar, yukarıdaki alıntıda bahsedildiği şekilde büyük vurguncuların aksine uyanık küçük esnafın cezalandırıldığı bir sisteme dönüşmüştür. Romanda bu komisyonların, nasıl işlediğini ise Ağaoğlu şöyle anlatır: “*Babalar, Pirinç-Bulgur, Şeker-Tuz, Çivi-Bakır komisyonlarında parmak kaldırıyorlar. Akşamları yazlıktaki evlerine terlemiş dönüyorlar. Ellerindeki paketlerde çekirdek kahve, çikolata, İngiliz kumaşı bulunuyor. Bir kupon fişer, bir kupon ganyer-dormöy.*” (A.g.e., 149) Hazırlanan komisyonların başındaki yürütücülerin asıl savaş zengini olduğu ve onlar kendi evlerinde piyasada bulunmayan ürünleri bulundurmaları gerçeği, “*Bir paket çikleti 13 krş. yerine 170 krş. 'a satan bir ticarethane*”ye (A.g.e., 110) ceza vermeleri ironiyi doğuruyor.

Bu süreçte Başbakan Refik Saydam'ın ölümünün ardından hükümetin başına getirilen Şükrü Saraçoğlu, ilk olarak karne uygulaması getirerek halkın bulmakta zorlandığı temel gıda maddelerini ulaşılabilir kıldı. Bunun yanında Saydam hükümetinin getirdiği Milli Koruma Kanunu'ndaki özel sermayeye devletin müdahil etme gücünün önüne geçerek karaborsanın önüne geçmeye çalıştı.

“Yazın sonu gelmiştir. Gazetelerde karne yayii ilanları artmıştır. Ama yiyecek içecek dağıtımında bir genişlemenin olacağı, karne usulünün birkaç kentimizde uygulanacağı, yaz içinde yetkililerce bildirilmiştir. Şükrü Saraçoğlu başkanlığındaki yeni hükümet, gıda maddelerine el konma kararının kalktığını, denetim görevinin de belediyeler ve ticaret odaları tarafından yapılacağı kadarını almıştır. İşte o yaz ayının bir Pazar günü, İstanbul'da Veliefendi'ye, at yarışlarına gidenler, aylardır ortadan kalkan 2,5 kuruşluk susamlı simide saldırmışlardır.” (A.g.e., 148)

Başlangıçta yapılan bu yeni düzenlemeler kayda değer ölçüde, piyasaları sakinleştirirse de devamındaki süreçte karnelerin de karaborsaya düşmesi ve fiyatların eskisinde olduğundan çok daha fazla artması ile sonuçlandı.

Bu dönemki savaş zenginlerinin önüne geçilemeyince devlet çareyi, bu kişilerden ayrıca vergi almakta buldu. Böylece kentlerdeki savaş zenginlerinden Varlık Vergisi, kırsal kesimdeki savaş zenginlerinden ise Toprak Mahsulleri Vergisi adı altında bir defaya mahsus vergi toplatılma kararı çıkarıldı. (Akşin, 2000:170-171) Ancak bu vergileri toplayabilmek için kurulan komisyonlar, Türk-Müslüman vatandaşlar ile gayri Müslimleri ayrı ayrı değerlendirmeye aldıkları için toplanan vergilerin büyük miktarı gayri Müslimlere aitti. Türk ve Müslüman savaş zenginlerinin çoğu, komisyonlardaki kişilerin takdiri ile küçük bir miktar ödedi. Ancak gayri Müslimlerin ağır vergilendirme koşullarıyla karşı karşıya kaldığı ve bu yüzden bazı kişilerin vergi kaçırmaya çalıştığı romanda da bahsi geçen bir konudur. Ancak vergi kaçırdığı tespit edilen bu kişileri ağır cezalar beklemektedir. *“Varlık Vergisi’ni zamanında ödeyemeyenlerin başına neler gelecek biliyor musun? Doğru Aşkale’ye!.. Hıh... Mükellefler tarafından hesap defterlerine zarar olarak geçirilen varlıkların hesabı sorulacak... Bununla ilgili kanun layihası Maliye Vekilliği tarafından Yüce Meclis’e sevk edildi bile...”* (Ağaoğlu, 2012:160).

Dünya, savaşın ardından yıkıntıları temizlemekle uğraşırken Türkiye, bu dönem, savaş zenginlerinden doğan ekonomik koşulları düzeltmek için çabalamaktadır. Yaklaşık beş yılı kapsayan bu süreçte farklı hükümetler başa geçse de meclisteki tek parti konumunu koruyan CHP, devleti yönetmekte yetersiz kaldığını göstermiştir. Ekonomik sıkıntılarla boğuşan halkın, İsmet İnönü ve CHP karşıtı tavır alması parti içinde de huzursuzluğun oluşmasına neden olmuştur. Bundan dolayı, İkinci Dünya Savaşı ülkenin kuruluşundan itibaren devam eden tek partili dönemin sonunu da getirmiştir.

4.1.3. Demokrat Parti Dönemi

İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik krizin getirisi olarak tek parti unvanını koruyan Cumhuriyet Halk Partisi, toplum nezdinde gözden düşmeye başlamıştır. İyi yönetilemeyen bu süreçte iç politikanın şekillenmesinde ortaya çıkan

parti içerisinde duyulan muhalefet sesler, ileride kurulacak olan Demokrat Parti'nin ilk kıvılcımlarını oluşturmaktadır. İlk olarak 1945 yılı bütçe görüşmeleri ve ardından çiftçiye toprak sahibi yapmayı içeren Toprak Reformu Kanunu Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan gibi isimler tarafından mecliste tartışmaya açılmıştır. Özellikle Toprak Reformu Kanunu'na muhalif olan bu milletvekilleri, siyasi arenada İnönü ve yönetimine ciddi eleştiriler getirmişlerdir. 19 Mayıs 1945 yılında İnönü'nün yayınladığı ülkede halk iradesinin gelişeceğine işaret eden bayram mesajının ardından, "Dörtlü Takrir" adıyla adlandırılan muhtıra Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından 7 Haziran 1945'te meclise sunulmuştur (Şahin-Tunç, 2015:33-34). Özünde, bu rejim biçiminin halkın özgür iradesini kısıtladığını ve anayasada bahsi geçtiği gibi hak özgürlüklerin tanınıp çok partili siyasi düzene geçilmesini savunan önerge, CHP tarafından reddedilmiştir. Ancak Adnan Menderes ve Fuat Köprülü çeşitli gazetelerde hükümeti eleştiren yazılar kaleme almaya başlamışlar ve bunun ardından da partiden ihraçları gerçekleşmiştir. Sonrasında bu durumu eleştiren Refik Koraltan'ın ihracı ve Celal Bayar'ın istifası üzerine yeni bir parti kurulması gündeme gelmiştir. Nihayetinde de 7 Ocak 1946'da Celal Bayar önderliğinde Demokrat Parti (DP) resmi olarak kurulmuştur.

Mecliste süre gelen, Demokrat Parti'nin kuruluşuyla son bulan bu tartışmalar, *Ölmeye Yatmak* romanında Aydın'ın gündemi takip edip yorumlaması ile okuyucuya verilir. Özellikle toprak reformu ile başlayan tartışmalar, memleketteki birçok kişi gibi Aydın'ın da kafasını karıştırmıştır.

"TBMM'de ise Toprak Kanunu görüşülüyor. Fakat görüşmelerde bazı çatlak sesler çıkıyormuş. Sayılardan Emin Sazak, Hikmet Bayur ve Adnan Menderes, bilhassa bu Adnan Menderes kanununun hazırlanışını hiç beğenmemiştir. Kanunda Nasyonal Sosyalist maddeler bulunduğunu iddia etmiştir. Nasıl olur? Aklım almadı. Bazıları da çatlak seslerin solcuların başının altından çıktığını söylüyor. Bildiğimize göre Celal Bayar, Recep Peker falan da şiddetli muhalifler arasındalar. Bunlar yakında Parti'den ihraç edileceklermiş. Onların da yeni bir parti kuracakları söyleniyor. Biz aslında artık çok partili olmalıyız. Mademki her Medeni ülkesinde çok parti var, elbet bizim de öyle olmalı. Fakat önce aynı partiden olup da sonra farklı parti kurmak bana çok çocukça geliyor. Lisedeki arkadaşlarımdan da biliyorum ki CHP'liler hep yakın dostturlar. Sonra

birbirlerinin yüzüne nasıl bakarlar? Mesela ben Erdal'la iyi arkadaşım ilerde başka bir partiyi tutmaya başlasam ona karşı biraz ayıp olur. Ben de çocukluk ediyorum. Elbette siyasette her şey efendicedir ve görüşler değişse de öyle olmalıdır. Benim fikrim bu.” (Ağaoğlu, 2012:391)

Demokrat Parti'nin kuruluş sürecinde önemli rol oynayan iç politika tartışmalarının özellikle toprak referandumunun yanı sıra dış politikanın da DP'nin kuruluşunda etkisinin bulunduğunu söylemek gerekir. İkinci Dünya savaşı sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler Örgütü, yeni bir dünya düzenine işaret ediyordu. Savaş karşıtı bir politikaya hizmet eden bu örgüt, Türkiye'nin dış politikasını şekillendirmesine yardımcı olabilirdi. Bu sebeple Birleşmiş Milletler'in kuruluşuyla Türkiye, bu topluluğa katılmıştır. Ancak Birleşmiş Milletlerin üye devletler için demokratik atılım adımları Türkiye için önemli bir engeldi. Bu sebeptir ki DP'nin kuruluş destekçileri arasında yurtiçindeki hükümet karşıtlarına ek, yurt dışı politikalarını daha güvenli bir şekilde sürdürmeyi hedefleyen kitleleri de saymak gereklidir. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün çoğulcu demokrasiye geçilmesini istemesi İnönü ve hükümetinin de daha ılımlı politika izlemesini sağlamıştır. Böylece tek parti döneminin sonunu getiren Demokrat Parti kurulmuştur. Demokrat Parti'nin kuruluş sürecini ve İnönü'nün çoğulcu demokrasiye yaktığı yeşil ışık *Ölmeye Yatmak*'ta da kendine yer bulur.

“Fuat Köprülü ve Adnan Menderes partiden çıkarılmış: Milli Şef de TBMM'de ikinci bir parti kurulması gereği üstüne ilk söylevini vermiştir.

Milli Şef'in son söylevi özetlenmiştir: 'Birleşmiş Milletler'in bir üyesi olan Türkiye de artık çok partili demokrasiyi benimsemelidir.'”(A.g.e., 411)

Aysel, *Ulus* gazetesinden Demokrat Parti'nin kuruluş sürecini takip etmektedir. Yukarıda romandan alıntılanan kısımdan da görüldüğü gibi İnönü, - Birleşmiş Milletler'den gelen istek üzerine- partiden ihraç edilen Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün yeni bir parti kurmasına engel olunmayacağını da garantisini verir.

Ölmeye Yatmak'ın Aysel'inin tıpkı Aydın gibi yıllardır süre gelen tek partili dönemin ardından, Milli Şef'in de onay vererek çok partili sisteme geçilmesi biraz

kafasını karıştırır. Çünkü yıllarca onlara söylenen ülkü ve bu uğurda çalışan siyasilerin varlığına ek, muhalefet kavramı onlara anlatılandan çok uzaktır. Ancak her şeye rağmen siyasilere olan sonsuz güveni ile bu yeni süreci de ülküleri bağlamında desteklemeye hazırdır.

“Atatürk’ün öldüğü yıl ilk okulu bitirenler artık yaşça büyüktüler. Ama az ya da tek partili bir demokrasinin ne demeye geleceğini bilemeyecek ölçüde de çocuk kalmışlardı. Büyüklerin yaptığı ve yapacağı her şey iyi. Artık yalnız bu iyi olan her şeye katılmak gerekiyordu. Bunun için büyünüyordu.” (A.g.e., 411)

Yalnız Aysel ve yaşlıları için değil memleketteki pek çok kişi için çok partili demokrasi yeni bir söylemdi. Cumhuriyet’in kuruluşu ile demokrasiye geçilmiş ama küçük denemeler dışında hep var olan tek bir parti vardı: Cumhuriyet Fırkası daha sonraki adıyla Cumhuriyet Halk Partisi. Cumhuriyet öncesi ise monarşi ile yönetilen Osmanlı son zaman meşrutiyete geçmiş olsa da demokrasi, Cumhuriyet ile birlikte Anadolu topraklarına giriş yaptı ve ilk kez demokrasinin gerçek yüzü olan çoklu parlamenter sisteme geçişin önü açılmıştı. Yediden yetmiş yediye herkes için yeni bir durumdu. Buna rağmen, Demokrat Parti kendini halka kabul ettirmeyi başardı.

DP, resmi olarak kuruluşunun ardından halk tarafından yoğun bir ilgi ile karşılanmıştır. Yıllardır süregelen opsiyonsuz CHP yönetimi ve bir türlü iyileştirilemeyen ekonomik sorunlar, yeni bir partinin kurulmasıyla tabandaki hükümet karşıtı kitlenin bu parti çevresinde toplanmasını sağlamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sürecinde uygulanan yanlış ekonomi politikaları, ortaya çıkan savaş zenginleri ve buna karşın fakir halkın üzerine daha da yük olan ağır vergiler, DP’nin destekçilerinin artmasını sağlayan gerekçelerin başında geliyordu. DP, hızlı bir şekilde merkez ve vilayetlerde teşkilatlanmaya gitmiş ve ülkenin en ücra köşelerinde dahi halk tarafından tanınmaya başlanmıştır. Bu durumdan endişe duyan CHP yönetimi 1947 yılı içerisinde olması gereken hem belediye hem de genel seçimi öne alarak erken seçime gitme kararı almışlardır. Seçimlerin öne alınması, DP’ye seçimler için gerekli hazırlık sürecini bırakmamak olduğu gerçeğini de ortaya çıkarmaktadır. Bu durumun farkında olan DP cephesi ise seçimlerin planlanan süresinde gerçekleşmesi gerektiğini öne sürse dahi mecliste alınan hızlı bir kararla ilk önce belediye seçimleri gerçekleşmiştir. Ancak DP, belediye seçimlerini protesto etmek amacıyla

katılmamıştır. Belediye seçimlerinin ardından 21 Temmuz 1946 tarihine ise erken bir genel seçim koyulmuştur. Belediye seçimlerini boykot etmek için katılmayan DP, bu seçime ise uzun tartışmalar sonucunda katılma kararı almıştır. (Eroğlu, 1990:25) Erken bir genel seçim ile sandık başına gitmeye hazırlanan halk için alışılmadık bir durum vardır. Yıllarca sessiz bir şekilde geçen seçim dönemleri, DP'nin ilk kez katılacağı bir seçim öncesi düzenlediği mitingler ile adayların il il gezmesi ve halka ulaşma çabaları Türkiye için oldukça yenidir. Daha sonraki seçimlerde bir rutine dönüşecek olan bu durum, CHP'nin oy kaybetmesine neden olan durumlar içerisinde ele alınabilir. Bununla ilgili Ağaoğlu'nun romanı *Ölmeye Yatmak*'ın son kısmında yeni bir deneyim olan seçim mitinglerine ve DP'nin teşkilatlanmalarına da değinilmiştir. Hasip'in mikrofonlu hoca olarak DP'nin mitinglerine katılması ve Namık'ın kaldığı yurttan atılması sonucunda CHP'ye ettiği küfürler ile DP il teşkilatına girmesi, bu dönemde gelişmeye başlayan Demokrat Parti cephesinin Ağaoğlu'nun ilk romanındaki yansımalarıdır. Ayrıca *Fikrimin İnce Gülü*'nde 1950 seçimlerine gidilen süreçte, DP'li vekil adayları tarafından yapılan mitingler de verilir. Romanın baş karakteri Bayram'ın yaşadığı Eskişehir'in Ballıhisar köyüne de bir vekil adayı gelmiş ve Ballıhisarlılara seslenmiştir.

“Kıymetli hemşehrilerim, aziz Ballıhisarlı'lar! Köylünün salâh yolu bu! Salâh yolu, Demokrat Partimizin, sizin partinizin başa geçmesi! İşte o zaman isteyin bizden su, isteyin bizden yol! Size kredi, size cami, size toprak! İş mi iş. Para mı para. B ize oy vermek kendinize oy vermektir! Bize oy verene traktör, bize oy verene kamyon, bize oy verene işte bundan güzel bir araba! Sefaletle paydos! Buğdayınız yüksek fiyatla satın alınacaktır. Baylar, paşalardan ne gördünüz? Ölüm, zulüm! Artık hepsine paydos! Hepsi yeter olsun! Yeter, deyin! Yeter.”
(Ağaoğlu, 2014a:151)

21 Temmuz 1946'da gerçekleşen DP'nin de katıldığı genel seçimler günümüzde dahi tartışılan, demokrasi tarihine kara bir leke olarak geçmiş bir seçimdir. Demokrasinin halka vermiş olduğu özgür iradeyle seçme ve seçilme hakkının aksine seçim, çeşitli baskıların altında açık oy kullanımı gizli sayım şeklinde düzenlenmiştir. Buna ek olarak da DP yanlısı seçmenlerin Anadolu'nun farklı yerlerinde uğradıkları çeşitli baskı ve işkenceler bu seçimin üzerindeki lekelerden biridir. Demokrat Parti'nin birçok yerde yapmış olduğu, seçimdeki usulsüzlükleri içeren itirazlar sonuçsuz kalmış

ve CHP 395 milletvekili çıkarırken DP 66 milletvekiliyle meclise girmeyi başarmıştır. (Şahin-Tunç, 2015:48) Seçim öncesi miting alanlarında başlayan karşılıklı atışmalar seçim sonucunda ise meclise yansımış ve 1950 yılında DP iktidara geçene kadar devam etmiştir. Ancak DP'nin iktidara gelişiyle de bu tartışmalara yeni bir boyut getirildiğini söylemek güçtür. Demokrat Parti'nin muhalif olarak eleştirdiklerini DP iktidara geçtikten sonra CHP'nin savunmaya başlaması ve DP'nin muhalefet iken getirdiği CHP iktidarı sürecinde uygulanan yöntem eleştirilerine rağmen kendi iktidar olunca bu yöntemleri kullanmaya devam etmesi, Türkiye siyasetinin günümüz politikasına kadar taşınmış olan bir handikabıdır. Zira, 1947 seçimlerini eleştiren DP cephesinin, iktidara geldikten sonra yapılan seçimlerin bu seçimde olduğu gibi açık oy kullanımı gizli sayım başta olmak üzere pek çok ortak özellik taşıması ve bunların muhalefet konumuna gerileyen CHP tarafından eleştirilmesi, bahsettiğimiz handikabın ilk örneklerindedir. Türk siyasetindeki muhalefet olma anlayışının temellerini de bahsi geçen bu döneme dayandırmak pek de yanlış olmaz. Netice itibarıyla, 1947'den 1950'deki genel seçime kadar Türkiye'nin kuruluşundan itibaren mecliste var olan tek partinin yanına yeni kurulmuş Demokrat Parti de katılmıştır. Çoğulcu demokrasi için büyük bir adım olan bu durum ülkenin geleceği için de önem teşkil etmektedir. Bu dönem boyunca meclis içindeki ateşli tartışmalar halka yansımış ve CHP'nin bütün önlemlerine rağmen halk arasında DP taraftarlığı gittikçe artmıştır. Bunu Ağaoğlu'nun romanlarında da görmek mümkündür.

Ölmeye Yatmak'ın son kısımlarında bahsi geçmeye başlayan DP'nin kuruluşu ve iktidara geçişi, asıl olarak Ağaoğlu'nun *Bir Düğün Gecesi* romanında etkisini hissettirir. Ancak bu romanda da olayın geçtiği dönem, DP yönetimine karşı yapılan ihtilal sonrası olduğu için dönemi bütün özellikleriyle verildiğini söylemek güçtür. Yazar Adalet Ağaoğlu'nun Demokrat Parti ve çevresine karşı tutumunun da bunda etkin rol oynadığını söylemek yanlış olmaz. Zira, romanlarda Demokrat Partili olarak verilen şahıslar belli çıkarları uğruna bu parti çevresinde toplanmış dürüst olmayan, “güvenilmez” kişilerdir. Aşırı muhafazakâr, Arapça ezan ve din kitapları okuduğu için suçlanan Hasip, askeriyede kendine yer edinebilmek isteyen Ertürk ve güçlüünün yanında olarak güçlü olmaya çalışan Namık ile İlhan, Demokrat Parti'nin her iki romandaki temsilcileridir.

Ölmeye Yatmak romanının sonuna gelindiğinde DP'nin seçimle iktidara gelişi kısa bir paragrafla ifade edilir. “Çok geçmedi. DP kahir ekseriyetle iktidarı aldı. Bunun halk iktidarı olduğu söylendi. Hani o güne dek hep büyüklerimize şükran ve minnetlerini sunup durmuş olan halkımız; köylümüz, efendimiz iktidarı...” (Ağaoğlu, 2012:387) Gerçekten de 14 Mayıs 1950 tarihli seçime gelindiğinde DP, oyların büyük bir çoğunluğunu alarak meclisteki 487 üyeden 408'ini almayı başarmıştı. (Şimşek-Yıldırım, 2014:279) Böylece Celal Bayar cumhurbaşkanlığına ve Adnan Menderes de başbakanlığa seçildi. DP, kuruluşundan itibaren beş yıllık süreçte muhalefet olarak getirdiği eleştiriler ve yaptıklarıyla halkın güvenini kazanmayı başarmış ve bunu da sandık sonuçlarına yansıtmayı bilmişti. Bu seçim sonucuyla birlikte Türkiye için yeni bir dönem başlar. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren iktidarı elinde bulunduran CHP'nin yerine halkın iktidarı söylemiyle yola çıkan DP artık yeni hükümeti kurmuştur.

DP'nin ilk icraatlarından birini askeriyede ve bürokraside yaptığı değişimler oluşturur. DP yönetimi yıllardır CHP emirleri altında çalışan, Milli Şef İnönü'ye bağlı bulunan bu iki kesimi bir tehdit olarak görür. Bu nedenle olası bir darbe ihtimaline karşı ordunun ve bürokrasinin üst düzey yetkililerinde değişiklikler yaptı. (Şimşek-Yıldırım, 2014:280) Romanda, askeriye içinde görev alan Ertürk'ün hızlı bir şekilde albaylığa yükselmesi de gerçekte DP'nin orduda yaptığı değişikliklere işaret olarak gösterilebilir. Ertürk'ün değişiminden başka, Aydın'ın kaymakam olan babası Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle valiliğe yükselir. On yıllık DP döneminde vali olarak görev yaptığı hem *Ölmeye Yatmak*'ta hem de *Bir Düşün Gecesi*'nde anlatılır. Ordu gibi bürokraside de kendisine sadık olanların mevkiisini yükseltip CHP taraftarı olduğu düşünülen kişilerin de emekliye ayrılmaları istenmiştir. Her iktidar gibi üst düzey görevlere kendi yönetimine bağlı kişileri getirmek bir nebze de olsa DP için daha rahat hareket edebilmenin ön koşuludur. Böylelikle DP, ardına aldığı halkın desteği ve ordu-bürokrasinin güveni ile siyasi, sosyal ve ekonomik alanda değişimlere gitti.

CHP döneminde Anadolu insanını sarmış tarikatlarla başa çıkabilmek için arka plana atılan din kavramı, Demokrat Parti ile birlikte tekrar gün yüzüne çıktı. Atatürk'ün önerisiyle Türkçe okunmaya başlayan ezan, DP dönemi ile birlikte tekrar Arapça okunmaya başlandı. Bununla beraber okullarda kaldırılan din eğitimi, bu

dönemde tekrar verilmeye başlandı. Anadolu insanının önemli bir tabusu olan dinin, Demokrat Partiyle tekrar yaygınlığına kavuşması, halkın gözünde bu partiye olan ilgiyi arttırmaktaydı. Buna karşın yapılan bu değişimleri eleştiren CHP ise halktan daha da uzaklaşmaktadır. Böylece günümüzde dahi geçerliliğini sürdüren, “şehirli ve okumuş seçmen partisi” CHP’nin bu kimliğine bu dönemlerde kavuştuğunu söylemek yanlış olmaz. DP’nin ise bu dönemde yürüttüğü akılcı politikalar halkın gözünde yerini daha da yüceltmıştır. Bundan dolayıdır ki dört yıllık iktidarları sonunda 1954 seçimlerine gelindiğinde oylarını iktidara ilk geldikleri seçime göre daha da arttırarak birinci parti seçilir.

1950-1954 arası DP’nin iktidar olarak icraatları, gerek iç politikada gerek dış politikada gerçekleştirdikleri bu dönemi birçok açıdan ayrı bir yere koymayı gerektirir. Demokratik bir seçimle halkı temsilen göreve başlayan Celal Bayar ve Adnan Menderes’in ilk dönemleri yirmi yedi yıllık tek partili süre boyunca gerçekleşmeyen yeniliklere ve projelere öncelik vererek geçmiştir. Bu dönemde üretim artmış, ülke çapında büyüme ve gelir artışı halkın daha rahat bir nefes almasını sağlamıştır. Bununla beraber dış politikada atılan önemli adımlar, daha öncesinde “yurtta sulh cihanda sulh” politikasıyla hareket eden ve yabancı devletlere daha mesafeli yaklaşan Türkiye’nin aksine ABD ile ilişkiler artmış ve birçok Batı devletiyle olan ilişkilerde yeniden yapılanmaya gidilmiştir. Bu döneme tekabül eden NATO üyeliği de dış politikanın şekillenmesi için önemli bir adımdır. Bir diğer adı Atlantik Paktı olan NATO, üye devletlerin herhangi birine karşı olan saldırıda birlikte hareket etme sözü veriyordu. Bu duruma göre İkinci Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu dünya düzeninde doğu sınırlarında olası bir SSCB saldırısı korkusu yaşayan Türkiye için, ABD ile yakınlaşmak ve NATO üyeliği ülkeyi güvende tutmak adına önem teşkil etmekteydi. Bu nedenle 1950 yılında henüz CHP iktidarı devam ederken de İsmet İnönü önderliğinde NATO’ya üyelik talebinde de bulunulmuştu (İkiz, 2016:464). Ancak kabul edilmeyen bu talebin ardından Asya’da patlak veren Kore Savaşı, Türkiye’nin bu topluluğa üye oluşunu sağlamıştır. Bu süreçte iktidarı ele geçiren DP ve Başbakan Adnan Menderes Kore Savaşı’na ABD askerlerinin yanına yardım amacıyla gönderdiği Türk askerleri sayesinde ülkeyi NATO’ya bağlı üye devletlerden biri yapmayı başarmıştır. Bu uğurda Türkiye topraklarından çok uzakta Amerika ve Kore halkı için savaşan Türk askeri yaklaşık dört yıl boyunca birçok şehit ve kayıp vermiştir. 1950 yılında Kore’ye ulaşan ilk Türk tugaylarından 1953 yılında imzalanan ateşkes

antlaşmasına kadar devam eden çatışmalarda Türk askeri Kore’de önemli başarılarla imza atmış ve burada ABD, İngiltere, Kanada, Avustralya, Fransa gibi Birleşmiş Milletler üyesi devletler ile birlikte aynı cephede savaşmıştır. Savaş, 1953 yılında sona ermesine rağmen Türk askeri sayısı azaltılmış olsa da 1971 yılına kadar Kore’de bulunmaya devam etmiştir. Bu uzun süre boyunca değişen ülke içi politikalar ve siyasetçilere rağmen Adnan Menderes döneminde kabul edilen bu uygulama devam etmiştir. Bu noktada birçok yönden eleştiriye açık olan Türkiye’nin Kore Savaşı’na müdahil olması ve sonrasında uzunca bir dönem askerlerimizin o topraklarda görev almaya devam etmesi yalnızca DP dönemi ile sınırlandırılmayacak bir durum olduğunu da göstermektedir.

Bu çalışmada incelediğimiz eserlerde, Kore savaşına özellikle *Bir Düşün Gecesi* adlı romanda değinildiğini söylemek gerek. Ağaoğlu, dünyayı ikiye bölen doğu ve batı bloğunun Kore topraklarında tuttuğu savaşı asker Ertürk üzerinden verir. Ertürk, Kore’de görev yapmıştır. Orada bulunduğu süre zarfında içinde bulunduğu şartları sorgulamaz. Ona üstleri tarafından verilen görevi sorgulamadan yerine getirmek henüz askeri okulda öğrenciyken öğretilmiştir. Kendisinden mutlak bağlı olduğu yüce Türk milletinin iyiliği için orada savaşması ve Türk’ün gücünü göstermesi istenmiştir. Ertürk de bu amaçla verilen süre boyunca o topraklarda savaşmış ve hatta esir düşmüş, silah arkadaşlarını da şehit vermiştir. Ona verilen bu kutlu görevi büyük bir başarı ile yerine getirdikten sonra ülkeye döndüğünde asıl çöküşü başlar. Türk ordusunun zaferler yaşadığı Kore’den Ertürk, bir gazi olarak dönmüştür. Bu durum, onun halkın gözünde daha da yücelteceği fikrine sebep olsa da gerçek o şekilde olmaz. Ertürk, hayallerinin aksine ne devlet nezdinde ne de halk nezdinde beklediği ilgiyi görebilir. Ancak, Ertürk sorgulayan biri değildir.

“Böyle bir şeyler diyebilir bana: orkestraya ilk olarak, yani düşün marşından önce, Harp Okulu Marşı’nı ya da Kore Gazileri’ni çalmalarını söylememi isteyebilir emekli albay Ertürk, damadın dayısı. O isterse olmaz. Ben istersem, kimse emekli albayımızın kendisi için bir şey istediğini anlamaz. Çünkü o, kendisi için hiçbir şey istemedi ki bu hayatta, hep vatan için istedi ne istediye. Sen de haddini ve yerini bil Ömer bey kardeşim. Kore’ye sen gitmedin bir kez. Marşını çaldırmak da sana düşer; bu kadarcık bir zahmete de katlan artık. Herkes haddini ve görevini bilsin, işte bu kadar!..” (Ağaoğlu, 2013:14)

Ömer, Ertürk'ün durumunu bu sözlerle anlatır. Ertürk Kore'de bu ülke siyasileri için savaşırken geri döndüğünde de siyasetin çarklarının arasına girip “büyük insan” olmuş kişiler tarafından da hor görülür. Ne müteahhitlikten zengin olan İlhan ne de siyasete girerek zengin olan Remzi kadar değeri vardır. Aksine onların yanında, onların Ertürk'e verdiği ufak şeylerle yetinen biri olmuştur. Bunun sorgulamasını da romanda Ömer yapar. Tezel'den bile yediği azar karşısında “*Kore'den dönüşleri çiçeklerle, marşlarla karşılanan bu albay mı?*” (A.g.e., 288) diye sorgular. Devlet, kendi topraklarından çok uzakta savaşan bu askerler sayesinde istediğine kavuşmuş, NATO'ya üye “büyük devletlerden biri” olmuştur. Ancak bu amaç uğruna yitirdiği canların hesabını yapmadan ve orada yaşadıkları ağır travmalar sonrasında ülkeye dönenleri yalnızca belli bir miktar para ile teşekkür ederek bu kişileri bir köşeye koyuvermesi bu savaşta kim için savaştık sorusunu bir kez daha sormamızı sağlar. Romanda, Ömer Ertürk'ü sevmemesine rağmen onun düştüğü bu durumda ona karşı acır, Ertürk'ün yapmadığı sorgulamayı yapar. Bir başka deyişle Ağaoğlu, o dönem halkın yapamadığı sorgulamayı eserleri aracılığıyla yapmalarını ister.

Türkiye, 1952 yılında resmi olarak NATO'ya üye olan ülkeler arasına katılmasının ardından bir yıl sonra önderliğini yaptığı Balkan Paktı antlaşmasını imzalar. Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanan ve ABD tarafından desteklenen bu pakta göre bu üç devlet karşılıklı ilişkilerini geliştirecek, Balkanlar'da birbirlerine yardımcı politikalar izleyeceklerdir. Ancak bu antlaşma uzun süreli olmaz. Yugoslavya'nın SSCB ile yakınlaşması ve Yunanistan ile Türkiye'nin Kıbrıs nedeniyle arasının açılmasının ardından 1960 yılında önce Yugoslavya ardından Yunanistan tek taraflı olarak bu antlaşmayı feshederler.

Dış politikada atılan önemli bir adım da Türkiye'nin günümüze kadar ilişkilerini etkileyecek olan ABD yakınlaşmasıdır. Kore'de ABD askerleri ile birlikte savaşan Türk askerlerinin sayesinde bir parçası olduğu Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün ardından, Türkiye ABD'den Truman doktrini kapsamında Marshall Yardımları adı altında yüklü miktarlarda para desteği alır. Ülkenin mali yükünü önemli ölçüde hafifleten bu yardımlar askeri teçhizattan, tarım alanındaki araç gereçlere kadar birçok alanda kullanılır. Tarımda makineleşmeye gidilmesi de bu yıllara tekabül eder. ABD'den alınan traktörler ilk kez bu dönem içerisinde ülkeye giriş yapar. Yaklaşık olarak 1950-1954 yılları arasında 2 milyar dolar değerinde alınan bu yardımlar,

Menderes'in ilk iktidarlığını kapsayan dönemde ülkenin yakaladığı gelişim ivmesinin de asıl sebebini oluşturur. (İkiz, 2016:465) Amerika'dan alınan yardımların özellikle traktörlerin, Adalet Ağaoğlu'nun *Fikrimin İnce Gülü*'nde Anadolu köylüsüne ulaşması, romanın baş karakteri Bayram'ın anlatımıyla verilir.

“Derken, hani o ilk taksi var ya, onunla kalmadı bizim köy. Bakmışın tozu dumana savurarak bir cip, bakmışın gır gır edekten bir traktör. Ben böyle şey gördüm desen yalan. Biz, amcamgil gibiler yani, traktörü ne yapsın? Nerde kullansın? Hangi arazide? Menderes buna ne etsin değil mi?” (Ağaoğlu, 2014a:109)

Traktör yardımları gelmiştir ancak, Bayram gibi köylülerin henüz toprağı yoktur. Demokrat Parti'nin kuruluş aşamasında değindiğimiz gibi CHP'nin topraksız köylüyü, topraklandırma kanununa yapılan itirazlar sonucu CHP'den milletvekilleri ayrılmış kendi partilerini kurmuşlar ve en çok oyu da topraksız köylülerden almışlardır.

Dış politikada yukarıda bahsi geçen durumlar gerçekleşirken iç politikada CHP ve DP tartışmalarının yanı sıra tarihe 5-6 Eylül olayları olarak geçmiş olaylar yaşanmaya başlar. Osmanlı döneminden itibaren birlikte yaşamış olan Rumlar ve Türkler, Osmanlı'nın son dönemlerindeki bağımsızlık isyanlarıyla birlikte bir ayrışım yaşasa da günümüz Türkiye topraklarında o dönemde yaşayan birçok Rum vatandaşı bulunmaktaydı. 1955 yılına kadar ufak çaplı olaylar yaşansa da yine de birlik ve beraberlik içinde yaşama devam edilmesi Kıbrıs'ta yaşanan terör olaylarıyla yerini kırılğan bir zemine bırakır. Yunanistan'ın Kıbrıs'ı kendi topraklarına katma emeli ile Kıbrıs'ta ortaya çıkan EOKA adlı terör örgütü bölgede yaşayan Türklere karşı saldırılar gerçekleştirmeye başlar. Bu durumun medya aracılığıyla yayılması ve bunun üzerine Yunanistan topraklarında bulunan Atatürk'ün doğduğu evin bombalandığı haberi halkı galeyana getirir. İlk olarak öğrenci örgütleri aracılığıyla yapılan protestolar yerini Rumların evlerinin ve iş yerlerinin yakıldığı ve yağmalandığı tarihe kara bir leke olarak geçen gösterilere bıraktı. Kıbrıs görüşmeleri için İngiltere'nin arabuluculuğuyla Yunanistan ile görüşmeler devam ettiği sırada ülkede yayılan bu yalan haber üzerine bu olayların patlak vermesi, Kıbrıs üzerinden Yunanistan ile olan politikaların yeniden şekillenmesine neden olur. Ayrıca bu durum, DP iktidara geçtiğinden beri daha sakin bir şekilde süre gelen iç politikanın üzerinde başlayan

çatırdamaların da habercisi olur. 5 Eylül tarihinde gazetelerde yayımlanan Atatürk'ün evinin bombalandığı iddiası üzerine İstanbul'da başlayan saldırılar, ardından İzmir başta olmak üzere ülkenin diğer şehirlerine de yansıdı. Yaşanan bu üzücü olayların ardından Rumlar, bu topraklardan göç etmek durumunda kaldı (Şimşek-Yıldırım, 2014:284-285).

6-7 Eylül olaylarını takip eden süreçte iç politikada huzursuzluklar baş göstermeye başladı. Amerika yardımlarıyla başlayan gelişim süreci ülkede yaşanan kuraklık ile birlikte sekteye uğradı. 1957 seçimlerine uzanan süreçte tarımdan kuraklık yüzünden istenen verimin sağlanamaması tarıma dayalı ülke ekonomisini de kötü etkilemiştir. Bu süreçte halk arasında huzursuzlukların baş göstermesi, basında ve yayında DP karşıtı söylemlerin yer alması, Demokrat Parti cephesinin antidemokratik önlemler almasına yol açmıştır. Basını susturmaya çalışması ve partiye yönelik her türlü muhalif söylemin ağır yaptırımlara dönüşmesi DP'nin sonunu hazırlayan sürecin temellerini oluşturur. Bu dönemde Demokrat Parti içerisinde de muhalif sesler çıkmaya başlar. Önüne geçilemeyen bu kişiler en sonunda partiden ihraç edilir. Böyle bir dönemde erken seçim kararı alınarak sandık başına gidilen 1957 seçimleri en az 1947 seçimleri kadar olaylı geçer. Akademisyenlere, kamu personeline, hakimlere yönelik sindirme politikası ve bunlara ek olarak basını kontrol etmeye çalışma, hiçbir muhalif düşünceye izin vermeme gibi uygulamalar halkın partiye karşı güvenini azaltır. Yine de bu seçim sonucunda oyu azalmış olsa da birinci parti olarak sandıktan çıkmayı başaran DP, halkın tavır almaya başlamasını yanlış yollarla çözmeye çalışır. Seçim sonrasında, baskıyı iyice arttırması, üniversiteleri kontrol altına almak istemesi Ağaoğlu'nun romanında arka planda kendini hissettiren dönem özelliklerindedir. Üniversitede akademisyen oluş süreci DP iktidarına denk gelen Aysel, üniversitelerde uygulanan sindirme politikalarından zarar görenlerden biridir. Herkesin birbirini ihbar etmek için hazır beklediği bu süreçte, fakülteden birinin ihbarı ile görevinden uzaklaştırma alır.

Demokrat Parti'nin kuruluş sürecindeki gergin ekonomik, politik ve sosyal yaşam aradan on yıl gibi bir süre geçtikten sonra, bu kez iktidarda DP var iken benzer koşullarda tekrar ortaya çıkar. Bu süreçte DP'nin kuruluşuna benzer farklı adlarla partiler kurulmaya başlar. Millet Partisi, Köylü Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet partisi bunlar arasındadır. Ancak iktidarın bu partilere karşı tutumu da serttir.

Örneğin, Millet Partisi hiçbir hukuki sürece tabi tutulmadan hükümet tarafından kapatılmıştır (Şimşek-Yıldırım, 2014:282). Bunun yanı sıra DP'ye oy çıkmayan illerin farklı illere bölünmesi ya da DP'nin yeterli oy alamadığı Kırşehir'in il olmaktan düşürülerek ilçe olarak Nevşehir'e bağlanması bu dönemde iktidarın gücünü yanlış yerlerde kullandığına örnektir. Böyle bir dönemde erken seçim sonucuyla tekrar iktidarda olmanın keyfini süren DP, kendisine karşı hazırlanmakta olan darbe girişiminin de farkına varamamıştır.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Demokrat Parti'nin iktidara gelişinden itibaren ilk gerçekleştirdiği düzenlemeler ordu ve bürokrasideydi. Bununla beraber ordu içerisinde muhalif kesimin halen daha çoğunluğu oluşturduğu da bir gerçektir. Özellikle ordunun alaylı kesimi halen daha Milli Şef'e bağlıydı. Bundan dolayıdır ki İnönü'nün 27 Nisan 1960 tarihinde söylemiş olduğu "Şartlar tamam olursa ihtilal uluslar için milli bir hak olur" cümlesi darbenin ilk fitilini oluşturacaktır (Demirel, 2011: 358). Ordu içerisinde darbe yanlısı kesimin İnönü'nün bu sözlerinden sonra ihtilal için hazırlıkları hızlandırması ve nihayetinde de 21 Mayıs'ta başlayan Ankara'daki Harbiyelilerin yürüyüşü bir hafta sonra üst düzey komutanların katılmasıyla devleti yıkmaya götüren darbe süreci başlamış oldu. Türkiye 27 Mayıs 1960 sabahı radyolardan okunan darbe bildirisiyle güne başladı.

"Dikkat...Dikkat...Muhterem vatandaşlar, bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini eline almıştır." (aktaran Şimşek-Yıldırım, 2014:289)

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren gerçek anlamda demokrasinin yaşanmaya başladığı Demokrat Parti dönemi böylece ordu eliyle son bulmuştur.

Türk siyasi tarihi açısından pek çok yeniliğin yaşandığı bu dönemin romanlarda ele alınış şekilleri de oldukça farklılık göstermektedir. Siyasi düşünceye göre çeşitlenen ele alış şekilleri bu çalışmaya konu olan Ağaoğlu'nun romanlarında ise üniversitelerde ve muhalif kesimlerde uygulanan baskılar aracılığıyla kendine yer bulur. Aysel, Aydın Ali Cumhuriyet neslinin çocuklarıdır, buna karşın Aysel'in kardeşi Tezel demokrat parti döneminde yetişmiş ilk gençlik çağları bu döneme

tekabül eder. Özellikle *Bir Düğün Gecesi*'nde bu iki nesil arasındaki farkı görebilmek için Tezel ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Tezel, ablası Aysel'in döneminin aksine herhangi bir ülkeye bağlı yetişmemiştir. Özgürlüğün peşinde koşan Tezel de ablası gibi sol görüşü benimsemiştir, ama bunun için harekete geçecek isteği içinde barındırmamaktadır. Aynı zamanda yaşadığı sorunlar onu alkolik yapmış ve kendi çocuğuna dahi bakamayacak hale getirmiştir. Bunun nedeni olarak Aysel ve neslinin bağlı olduğu ülkü anlayışı, onu gelecekte elinden hiçbir şey gelmeyecek durumda dahi olsa yeni neslin altına yatarak onları besleyebileceği inancını doğururken, Tezel'in inançsızlık ilkesi ise olmuş olan ya da olacak olan hiçbir şeyin kendisinden önemli olmadığı düşüncesini doğurur. Tezel, Demokrat Parti dönemi yetişmiş bir genç kadındır ve ablasının aksine kendi benliğine, varoluşuna verdiği değer herhangi bir ülkeye bağlı değildir. Bu noktada Tezel'in romanda, Ömer ve Aysel tarafından bencil olmakla suçlanması abileri İlhan'dan farklı olmadığı, temelde aynı şeye hizmet ediyor olmaları gibi suçlamalar da getirilmiştir. Ancak Tezel'in hem kendi dönemini hem de ablasının dönemini anlatan şu sözler, aralarındaki bu farkı daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Doğrusu herkes bir şey yapmak peşinde. Herkes tutukevlerine, cezaevlerine, gözaltı yerlerine hiç değil bir tepsi su böreği, iki sandık portakal götürebilme peşinde. Yitirilen inançların yerine, durum zorluyor diye acilen, yarım yırtık yeni inançlar koyuveriyorsan, utanmamak için, salt utanmamak için yeni inançlar edinmişsin gibi dört dönüyorsan ortalıkta, daha çok utançlar yaşarsın. Yaşayan görececek.

Sözümüne benim birkaç yaş büyük abilerim, sözümüne benim yaşlılarım idealistlerin zavallılıklarına bakıp bakıp da, en azından böyle zavallı olmamak için son kez utanabileceğimiz denli utanarak, utanç denen evde kalmış kızı başımızdan atmıştık. Pencere önünde mıy mıy ötmeler de ne oluyormuş için içini yiyerek? Az buz, tokadı yer yemez hiçliği seçmiştik: Makineler senin elinde olmadığına göre, seni senin hiçliğin paklar ancak. Nokta. Bitti. Hadi içelim.

Ne oluyor şimdi bizimkilere? Yeniden neye sıvanıyorlar? Hiçliklerini bile savunamaz oldular. Uzat yüzünü, tükürsünler o yüze. Ne var bunda? Bir kağıt mendile bakar. Öyle ya, bunu somut olarak yaşamamış kimse, uzatmaz yüzünü.

Kendini o yüzün tükürülemez bir yüz olduğuna inandırır. Sanki bizimkisi İstiklâl Caddesi, Üsküdar İskelesi de, sizinkisi Vilayet'in kabul salonu. Bunlar da, yüzlerini temiz tutmak için "Bir şey yapmalı, bir ses duyurma ya da bilmem kimi bilmem ne cezaevinde ziyarete gitmeli" gibi paravanalar kuruyorlar önlerine. Kurun, kurun; iyi kurun. Belki kurtulursunuz. Kendinizden." (Ağaoğlu, 2013:36-37)

Tezel'e göre, kendisinden önceki nesil var oluşlarına bir sebep yüklemek istiyor bunun için devrime sığmıyor. Tezel onların hiçliklerini bile savunamadıklarını söyler. Oysa Tezel, kendi varlığının bir hiç olduğunu biliyordur, bunu görmüştür. Göremeyen kendisinden önceki nesildir. Tezel'in bu düşüncesi Aysel'in *Ölmeye Yatmak*'ta sorguladığı düşünceyle benzerdir. Bu yüzden Aysel, Engin ile birlikte olmuş ve hatta otel odasında ölmeyi dilemiştir. Gerçekleşmeyen ve bir türlü gerçekleşecek gibi durmayan devrim umutları, buna bir çözüm üretemeyen kendisinin varlığına anlam kazandırmak için yapmıştır bunları. Oysa Aysel'in aksine Tezel elinden hiçbir şey gelmediğinin farkındadır ve dünyayı tek başına düzeltemeyeceği için uğraşmaktan da vazgeçmiştir. Tezel de büyük bir umutsuzluk vardır. Aysel ise ölmeye yattığı otel odasında dahi bir umut ışığı bulabilmiştir.

Tezel'in hayatına etki eden ilk gençlik çağları bu döneme denk gelir. Üniversitelerde ve liselerde oluşmaya başlayan gençlik hareketlerine Tezel de katılmış, bunun karşılığında uygulanan baskıcı politikadan nasibini de almıştır. "*Elbet on sekizimde, Akademi'ye kapağı atarken değil. Akademi'ye kapağı atarken sırtımda daha Kızılay'da yediğim copların sancısı vardı. Gözlerimde göz yaşartıcı bombaların kırmızılığı...*" (A.g.e., 52) Aysel ise Tezel'in bunları yaşadığı yaşlarda henüz ülkü hayalinden uyanmamıştır. Ülke o zamanda iyi şartlarda olmasa da sokaklarda hak arayarak değil Atatürk'ün onlara gösterdiği şekilde okuyup kendilerini geliştirerek ülkeye hizmet etme ümidindeydiler. Oysa hem yönetim hem de şartlar değişmiştir. Aysel'in döneminde sağ gurupların sokağa çıkmasının aksine Tezel'in döneminde sol camia sokaklarda hak arıyordu. Her ne kadar iktidarlar değiştikçe sokağa çıkan insan profiline de değişmesi bu ülkenin yadsınamaz bir gerçeği olsa da aynı şekilde bu dönemde baskıcı politikalar sonucunda kendisini bir hiç olarak düşünen Tezel gibi gençlerin yetiştiği de bir gerçektir.

Ağaoğlu'nun bir başka romanı, *Fikrimin İnce Gülü*'nün Bayram'ı da Tezel ile aynı dönemin çocuklarıdır. Farklı şehirlerde ve farklı koşullarda yetişen Tezel ve Bayram'ın birbirinden çok farklı olduğunu söylemek yanlış değildir. Ağaoğlu'nun bu romanın karakteri Bayram, diğer hiçbir romanının kişisiyle uyuşmamaktadır. Yazar bu romanında bambaşka çevre ve kişileri anlatma yoluna gitmiştir. Buna rağmen, Tezel ve Bayram'ın ortak bir özelliklerinin olduğunu kabul etmek gerekir. Hemen hemen aynı dönemde farklı yerlerde yetişen bu karakterlerin kendi varlıklarına olan inançları yoktur. Tezel'in *Bir Düğün Gecesi*'nde sıklıkla bahsettiği hiçlik sorunsalı Bayram içinde geçerlidir. Birbirlerinden çok uzak bir konumda yer alan bu iki karakterin aynı hiçliğin ortasında durması, Ağaoğlu'nun isteyerek ya da istemeden de olsa yarattığı bu kurmaca dünyasında Demokrat Parti döneminin ve daha da önemlisi bu dönemin acı bir tecrübeyle sonlanıp daha da acı olayların yaşanacağı bir başka döneme açılması olmuştur. Bundan dolayıdır ki bu dönemde yetişen ne Tezel'in ne de Bayram'ın asıl problemi devlet ve politikaları değil kendi varlıkları olmuştur. Kendi varlığını anlamlı kılabilmek için Tezel resme sığınırken, Bayram da Almanya'da çalışarak parasını zor topladığı Mercedes marka otomobilinin ardına saklanır. Onun varlığını otomobil ile onaylatma isteğini ise yine Demokrat Parti iktidarlığı dönemine dayandırmak yanlış olmaz.

“Efendim, bu Menderes, Allah rahmet eylesin, kökü olanı, toprağı geniş bulunanı daha büyük etti. Bunlar Eskişehir'de evler mi almadılar, Ankara'da apartmanlar mı kurmadılar... (...) Cipleri, traktörleri göre göre, ben taa o zamandan koydum aklıma ki, beni de kurtarsa kurtarsa bir taksi kurtarır. Bir bu hevesim oldu, başka hiç, Allah seni inandırсын. Kurbanlık koyun muyum? Silkelendim doğruldum.” (Ağaoğlu, 2014a:108)

DP döneminde zenginler daha da zenginleşmiş, zaten fakir olan Bayram gibi köylüler de onların zenginliğine özenmişlerdir. Bundan dolayı da Almanya'ya gidip Mercedes marka bir otomobil alarak kendi ezilmişlik hissinden kurtulacak, kendi varlığına anlam katacaktır.

Ağaoğlu'nun bir başka romanı *Romantik Bir Viyana Yazı*'nda tarih öğretmeni Kamil Kaya'nın göreve başladığı yıllar Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu yıllara denk gelir. Aynı zamanda şair olan Kamil Kaya, 1953 yılında Kastamonu'da bir lisede

görevine başlar. Daha ilk dersinde öğrencileri ile konuşmasında, içinde buldukları yılları “hali pür melâl” olarak açıklar.

“Durun bakalım, hali pür melâl ne demek, içinizde bilen var mı? Aman edebiyat öğretmeniniz işitmesin, aramızda kalsın olur mu? Çünkü neticede sizlere öğretilen çağdaş edebiyat değil yazık ki, hep en eskiler, en eskiler, eh onu da böyle kulak ardı ederseniz... Efendiler, sayın bayanlar, beyefendiler, hali pür melâl, tam da şu anda içinde bulunduğumuz durum demektir. Sıkıntı, usanç dolu bir durum.” (Ağaoğlu, 2000:37)

Romandan alıntılanan bu sözlerden anlaşılacağı üzere, *Romantik Bir Viyana Yazı*'nın baş karakteri de DP dönemini eleştirenler, arasındadır. Ancak bu eleştirisine, yazar diğer romanlarının aksine herhangi bir gerekçe getirmiş değildir. Ancak yine de, Adalet Ağaoğlu'nun romanlarında özellikle ana kişilerin ağzından Demokrat Parti dönemi, genellikle eleştirilmiş ve bu dönemin hem ekonomik hem de sosyal yaşamdaki kısıtlamalarının üzerinde durulduğu söylenebilir. Yalnızca, *Fikrimin İnce Gülü*'nün Bayram'ı bir eleştiri getirmeyenlerdendir. Bilhassa, Adnan Menderes ve DP'lileri sevdiği ve desteklediği de roman içinde belirtilir. Ancak bu durum, Bayram'ın köylü ve cahil olması, aynı zamanda kendi çıkarları için kötülük yapmakta beis görmeyen biri olarak tanıtılması üzerinden verildiğinden, kahramanın Demokrat Parti'yi desteklemesi okuyucuda olumsuz izlenim bırakır.

Adalet Ağaoğlu'nun bu döneme değindiği romanlarının daha sonraki dönemlerde kaleme alındığını ve belirli bir bakış açısıyla yazıldığını belirtmek gerekir. Ancak, yukarıda örneklediğimiz Tezel ve Bayram başta olmak üzere karakterlerin dönüşümlerini Demokrat Parti ve politikaları üzerinden okumak yanlış olur. Her ne kadar DP iktidarı yönetimi boyunca antidemokratik koşullara başvurmuş olsa da asıl büyük travmayı bu dönemin sonunu getiren 27 Mayıs askeri ihtilali doğurur. Yalnızca Tezel ve Bayram üzerinde değil sonrasında yetişen her nesil ve artık inanacak bir ülküsü veya uğruna savaşıacak bir devrimi kalmayan her vatandaş için de bu durum geçerlidir. Ülkenin 1960'dan itibaren yaklaşık olarak otuz yıldan fazla bir süreyi kaplayacak bu zaman dilimi hem siyasi bunalım hem de buna bağlı olarak vatandaşta gelişen içsel bunalım yaratır. Bu çalışmada “Bunalımlı Yıllar” olarak adlandıracağımız bu dönem 27 Mayıs İhtilali ile başlar.

4.2 Bunalımlı Yıllar

Zorlu savaş yıllarının ardından Atatürk önderliğinde kurulan Cumhuriyet, demokrasiyi ilke edinmiştir. Ne var ki istenilen biçimde demokrasi ilkelerini uygulayamayan devlet, ancak yirmi yedi yıllık bir sürecin ardından Demokrat Parti'nin kuruluşu ile demokrasi adına önemli adımların atılacağına işaret ediyordu. Dört yıllık muhalefet konumundan sonra yönetime de seçilen bu yeni parti, hem CHP iktidarını yıkmış hem de uzun bir süredir süre gelen tek parti rejimini de tarihin tozlu sayfalarına gömmüştü. Demokrat Parti'nin iktidarda geçen on yılının ardından toplumun huzur ve refahı için yönetime el koyan ordu mensupları, demokratik Türkiye'nin uzun bir süre altından kalkamayacağı bir sürece girmesine de neden oldu. 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra da ülke, 1971, 1980, 1997 ve 2016 yıllarında darbe ve darbe girişimi ile karşılaşmıştır. En genel tanımıyla darbe, halk tarafından seçilen hükümetin ordu tarafından görevine son verilmesi şeklinde ifade edilebilir. Buna göre, halkın seçtiği vekiller ile yönetilmeye dayanan Cumhuriyetin, bu en temel yasasını çiğneyen darbe ve darbe girişimlerinin, ülkeyi her anlamda sekteye uğrattığı da bir gerçektir. İç ve dış politika başta olmak üzere gerek sosyal yaşam gerek ekonomi açısından bu darbeler ya da diğer bir adıyla ihtilaller ülkenin her bir kesimini etkilemektedir. Türkiye içinde verilen bu tarihler, sancılı bir döneme işaretler. Özellikle 1960 yılından 1980 darbesi ve sonrasındaki etkilerini içeren yaklaşık 80'li yılların sonuna kadar devam eden süreçte ülke her anlamda bir bunalımın içine sürüklenmiştir. Yaklaşık onar yıl arayla hükümete ve meclise olan bu müdahaleler, bunları hazırlayan süreç ve sonrası Türkiye tarihinin aydınlatılması için önem arz etmekle birlikte aynı şekilde bu dönemde kaleme alınmış Türk edebi eserlerinin daha iyi anlaşılması için de ehemmiyetlidir. Bu çalışmaya konu olan Adalet Ağaoğlu da Türkiye'nin bu tarih aralığını bizzat yaşamış ve eserlerinde bu dönemi anlatmış bir yazardır. Çalışmamızın bu bölümünde, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi, 12 Mart 1971 muhtırası ve 12 Eylül 1980 askeri darbesi ve bunlara giden sürecin Ağaoğlu romanlarındaki yansıması incelenecektir. Türkiye için önemli bu üç dönemecin, Adalet Ağaoğlu'nun romanlarında ele alınış biçimi ve var olan tarihin bu kurmaca metinlerde işlenişi üzerinde durulacaktır.

4.2.1 27 Mayıs İhtilali

Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihinde ilk kez gördüğü seçilmiş yönetime askeriye tarafından el konulması 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştiği için bu tarihle anılır. 1950 seçimleri ile hükümet kurma yetkisini eline alan Demokrat Parti ve Adnan Menderes, henüz ilk yıllarında dahi ordunun DP yönetimine karşı olduğunu bilmekteydi. Bundan dolaydır ki başbakanlığı sürecinde ilk icraatlarından olan yüksek rütbeli DP karşıtı subayların tasfiye edilmesi, ileride doğacak herhangi bir askeri müdahaleye karşı bir önlemdi. Ancak ordunun üst düzeyleri arasında yapılan bu ayrıştırma tabana inememiş ve özellikle ileride ihtilali gerçekleştirecek Harbiyelileri kapsayamamıştır. Bunun nedeni, belki de Menderes'in bu kişileri tehdit olarak görmemesi olabilir. Nitekim, DP'nin ilk yıllarında ardına aldığı halkın büyük desteği, askeri müdahale ihtimalini de seçenekler arasından çıkarmıştır. Demokrasinin bir getirisi olarak devam eden süreçte Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu zamanı ilk dönem ve ikinci dönem olarak ayırmak yanlış olmaz. Her şeyin anlaşılabilir düzeyde yolunda gittiği, Amerikan yardımlarıyla ekonominin rahatladığı, halkın desteğinin devam ettiği bu ilk dönem, Demokrat parti için rüya gibidir. Ne var ki bu rüyadan uyanmak uzun sürmez. Ekonomik sorunların baş göstermeye başladığı, dış politikadaki huzursuzluklar, 6-7 Eylül olayları Demokrat Parti için ayrı bir döneme geçildiğinin habercisidir. Adım adım darbeye giden bu kısa süreçte ülke her anlamda bir çıkmaza sürüklenmektedir. Ekonomik sorunlarla halkın desteğinin azalması, gittikçe yükselen muhalif sesler, DP'nin baskıları arttırmasına neden olmuştur. Yükselen enflasyon, tarıma dayalı ülke ekonomisini sekteye uğratar.

Ekonomide bunlar olurken, DP kendisine karşı fikirlerin sesini kısmak için basını bir araç olarak kullanmaya başlamıştır. Basını kendi yetkisi altına almaya çalışırken muhalif gazetecilere de ağır yaptırımlar uygulamakta ya da hapse atmaktadır. Bu noktada basının iktidara geliş sürecinden itibaren bir türlü uyuşmadığı DP ile uzlaşma sağlayamadığı gerçeğini de belirtmek gerekir. Öyle ki Demokrat Parti ilk seçimleri kazandığı andan itibaren muhalif kesim önderliğinde hareket eden matbuatın olduğu bir gerçektir. Buna sebep olarak da uzun yıllar CHP'de milletvekilliği yapmış bazı kişilerin Demokrat Parti'nin sandıktan çıkması sonucu vekil seçilemeyip basına yönelmesi ve muhalefet söylemlerine bu yol aracılığıyla etkin bir şekilde kullanmaları gösterilebilir. DP ilk yıllarında sürtüşmeler yaşadığı basının,

ülkenin kötüleşmeye başladığı ikinci dönemi ile birlikte şiddetin dozunu arttırdığı bir ilişkiye girer. Darbeye giden süreçte basınında etkin bir rol oynadığını söylemek yanlış olmaz. Ülkenin kötü gidişatını fırsat bilen bazı kötü niyetli kişilerin basın aracılığıyla duyurduğu gerçek dışı haberler, halkı daha da fazla galeyana getirmektedir. Bu eksende basında “yüzlerce öğrencinin öldürüldüğü, cesetlerin ortadan kaybedildiği, bir kısmının Et ve Balık kurumunun makinelerinde öğütülerek hayvan yemine dönüştürüldüğü; bir kısmının ise bilinmeyen yerlere gömüldüğü haberleri” çıkmaktadır. (Erdem, Duman, Pehlivan, 2014:72) Darbeden yıllar sonra ortaya çıkacak bu gerçekler, o dönem itibarıyla gerek basının darbe hazırlığında bilerek ya da bilmeyerek etkin rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Darbeye giden bu süreçte, üniversitelerin aldığı tutum da önemlidir. Hükümet karşıtı tavır alan dönemin üniversite yönetimleri ve öğrencileri, bu bağlamda çeşitli bildirimler yayımlamak, gösteriler düzenlemek şeklinde çeşitli yollara başvurduğu görülür. Üniversite öğrencilerinin düzenlediği gösterilerde polisin müdahaleleriyle karşılaşmaları, öğrencilerin tutumunu daha da sertleştirir. Bu noktada asıl değinilmesi gereken üniversite yönetimi ve hocalarının Demokrat Parti karşıtı aldığı tavidir. Bu dönemde başbakan Menderes ile bir görüşme dahi yapan ülkenin önemli profesörlerinden Ali Fuad Başgil’in hükümete verdiği uyarı yaklaşmakta olan darbenin de habercisidir. Ord. Prof. Başgil’in Menderes’e verdiği tavsiye şu şekildedir:

“Her şeyden önce Menderes kabinesi derhal istifa etmelidir. Bundan sonra mümkün olduğu nispette, muhalefete de birkaç bakanlık vererek, meclisteki mutedil şahsiyetlerden yeni bir kabine kurmalıdır. Böylece, bir nevi koalisyon kabinesi, daha doğrusu milli birlik kurulmuş olacaktır. Bu yeni hükümet, kendisinden öncekinin takip ettiği politikayı bir yana bırakarak tam bir serbesti içinde kararlarını alacak ve Meclise, Anayasaya aykırı olduğu iddia edilen kanunların bilhassa Salahiyetler Kanununun tadilini teklif edebilecektir. Bu şekilde hareket edilince, artık muhalefetin, hükümeti itham etmek için bahane bulamayacak ve siyasi tansiyon düşecektir.” (aktaran Emiroğlu, 2011:15-16)

Ali Fuad Başgil’in dönemin başbakanına önerdiği yöntem kabul görmez. Ancak bu öneriden, dönemin ana muhalefet partisi CHP’nin bu huzursuzlukların merkezinde olduğu gerçeği de çıkmaktadır. Muhalefetin mecliste yaptığı ağır

eleştirilerin basın aracılığıyla sokağa yansması ülkenin daha da gerilmesine yol açmaktadır. Başgil'in darbe sonrasında yaptığı şu açıklama da bunu doğrular niteliktedir:

“Kanaatimizce, Demokrat Parti'nin iktidardan düşmesinin ana sebebi ve Türkiye'nin şuan acısını çektiği sıkıntıların kaynağı muhalefetin sinsî manevralarıdır. Gerçekten de, Menderes hükümetinin haksızlıklarının, suiistimallerinin Türkiye'de yeni bir şey olduğunu kimse iddia edemez. Sadece İnönü devrine baktığımızda bile, bunların çok daha beterlerini görürüz. Ne var ki, Menderes'in karşısına dikilen sistemli ve acımasız muhalefet, onu çileden çıkarmaya yeni yanırlara itmeye çalışmaktan başka bir şey yapmadı.” (aktaran Emiroğlu, 2011:16)

1960 yılına gelindiğinde üniversitelerin eylemleri hız kazanmıştı. 28 Nisan 1960'ta İstanbul'daki gösterilerde iki öğrenci ölmüştür. Takip eden süreçte Ankara'da tarihe 555K olayı olarak geçecek eylem planı için hazırlıklar başlamıştır. Buna göre 5'inci ayın 5'inci günü saat 5'te Kızılay'da toplanan üniversiteli gençler Menderes ve hükümet aleyhine sloganlar atmışlardır. Bunu, 21 Mayıs'ta darbenin başlangıcı olarak kabul edilen Harbiyelilerin yürüyüşü takip etmiştir. Ülke böyle bir çıkmaza sürüklenmiş durumdayken Adnan Menderes'in Ege bölgesine yaptığı gezide erken seçimi gündeme getirmesi, deyim yerindeyse bardağı taşıran son damla olmuş ve nihayetinde 27 Mayıs günü askeri birlikler darbe operasyonunu gerçekleştirmişleridir.

Türkiye tarihindeki ilk darbe olma özelliği taşıyan 27 Mayıs İhtilali'nin bir başka özelliği ise emir komuta zincirine uygun gerçekleşmemiş olmasıdır. Albay ve daha alt kademedeki subayların önderliğinde gerçekleşen ihtilal sonrasında bazı üst düzey komutanlar dahi gözaltına alınır. Alt düzey sayılabilecek subayların başlattığı ihtilal neticesinde kurulmuş olan Milli Birlik Komitesi'nin başına emekli komutan Cemal Gürsel getirilerek daha güçlü bir etki yaratılmaya çalışılmıştır. Darbeyi yöneten subaylardan olan Albay Alparslan Türkeş darbenin amacını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Yürürlükteki Anayasa idare tarafından çiğnenirse o idarenin meşruiyeti şüpheye düşer. Onun için biz birkaç seneden beri memlekette Anayasa'nın ihlal edildiğine şahit olduk. Fakat sabırla bekledik ve içten temenni ettik ki bu yol

parlamentar nizam içinde mecliste halledilsin. Son bir aylık hadiseler memlekette büyük üzüntüye sebep oldu ve demokrasi hayatımız bir çıkmaza girdi. Fakat bütün ümit ve beklememize rağmen parlamentoda bunun düzelmesine gidilmedi. Diktatörlüğe gidileceğinden bütün memleket endişeye düştü ve bu hal ayrı partilere mensup vatandaşların münasebetlerini de güç hale soktu. Bu durum karşısında memleketin ve milletin iç ve dış tehlikelerden korunması sorumluluğunu üzerinde taşıyan Türk Silahlı Kuvvetleri, kötü şekilde yürütülen bu iç mücadelenin memleketin dış emniyetini de tehlikeye soktuğunu gördü. Bunun hem Ortadoğu bölgesinde sulh ve sükunu temin, hem de anayasanın her türlü tesirden azade bir hale gelmesi maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri kendi sorumluluğu dahilinde düzeltmeye karar verdi.” (aktaran Erdem-Duman-Pehlivan, 2014:71)

Henüz genç bir albay iken gerçekleştirdiği bu darbenin ardından siyasete girerek Türkiye'nin önemli siyasi figürlerinden birine dönüşen Alpaslan Türkeş'in yukarıda alıntıladığımız bu sözleri ortaya koymaktadır ki darbenin gerekçeleri ülkedeki karışık siyasi ortam ve bunun sokağa yansımalarıdır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime bu ilk müdahalesi daha sonraki süreçte, sık sık gözlerin orduya yönelmesine neden olacak, ülkede herhangi bir karışıklık çıktığında gerek halk içinde gerekse politikacılar arasında ordunun müdahale etme gerekliliği dile getirilecektir. Sonuç itibarıyla de bir askeri muhtıra, bir darbe, bir darbe girişimi ve post-modern darbe olarak adlandırılan müdahale ile birlikte dört kez daha Türkiye bu darbe sürecini yaşayacaktır.

On yıllık Demokrat Parti yönetimi nihayetinde 27 Mayıs sabahı son bulur. Artık Türkiye için yeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönemin tahliline geçmeden önce darbeye giden bu sürecin ve darbenin Ağaoğlu'nun romanlarındaki yansımalarına bakmak gereklidir. Demokrat Parti iktidarını içeren dönemin bu romanlarda dolaylı yollarla anlatıldığını daha önce ifade etmiştik. Özellikle, *Ölmeye Yatmak*'ta DP dönemi, kişilerin değişimi üzerinden verilir. Daha öncesinin sefil, köylü kesimi bu dönemde zenginleşmiş ve sözü geçer konumlara gelmiştir. Darbeye giden süreçte de üniversite ve gençliğin tutumu diğer bir roman olan *Bir Düğün Gecesi*'nde Tezel'in ağzından ifade edilir. Tezel, Ankara'da öğrenciyken yaşanan bu süreçte düzenlenen eylemlere katılır. Orada yediği dayaklar ve sonrasında gelen darbe ve yeni anayasa ile

artık geldiğine inanılan daha güzel günlerin sevinciyle İstanbul'a Akademi'ye okumaya gider.

“Ah sevgili Aysel nasıl destekledi beni! İlhan'ın sırt dönmelerine, bir kuruş koklatmamalarına -Akademi de neymiş, kaç para getirir kağıt boyamak adama, senin derdin İstanbul'da fink atmak, ben buna aracı olamam- anamın iki arada bir derede ve iki eli böğründe kalakalmalarına karşın. Derken efendim pırıl pırıl bir Anayasaya'da kavuşmuşuz yediğim copların ardından, neden desteklemesin Aysel beni? Akademi'de mekan tutmamı? Ben çok bunaldım, çok bastırıldım, bari bu kız yaşını yaşasın, dilediğini yapsın, dilediği olsun” (Ağaoğlu, 2013:38)

Yukarıda romandan alıntılanan bu paragrafta Aysel'in Demokrat Parti sonrası gelen askeri rejimin ülkeyi daha iyi bir yere götüreceği inancını taşıdığı ortadadır. Aysel'in bu iktidar döneminde ve öncesinde zor şartlar yaşadığını ancak, darbe ile birlikte gelen bu yeni dönemde bekledikleri devrim ve huzura kavuştuğu inancı hâkimdir. Tıpkı o dönemdeki pek çok insan gibi Aysel de darbenin destekçilerinden olmuştur. Öyle ki *Ölmeye Yatmak*'ta Aysel'in ağzından anlatılan kısımlarda askeri darbe, devrim olarak adlandırılır.

“60 Devrimi'nde yüksek memur çekmecelerinde gizli aşk mektupları, banka borç senetleri, çıplak kadın fotoğrafları, ve biraz da prezervatif bulundu.

Devrim Sabahı Aysel, Atatürk Bulvarı'na fırlayıp subaylara gülücükler ve üç kilo pasta dağıttı. Sabah kahvaltılarını etsinler diye...Ziya Gökalp Caddesi üstünde, bir cipin içinde Kemal Bey'i, daha önceki gün daireye ziyarete gelen bir DP milletvekiline, “Sayenizde Beyefendi” demiş olan ve beyefendiye eliyle bir bardak su taşımış olan Hukuk Müşavirliği elemanını, genç bir subayın boynuna sarılıp onu şapur şapur öperken gördü.” (, 2012:388)

Aysel ve Aysel gibi düşünen binlerce insan için bu darbe yıllarca bekledikleri devrimdir. Bundan dolayı artık günlerin daha güzel geçeceğini, Tezel'in kendisi gibi baskılar yaşamadan rahatça okuyabileceğini düşünür. Ancak onu bir otel odasında

ölüme götüren süreç de tam olarak devrim adını verdiği askeri müdahaleden sonra başlar.

Beklenen olmuş ve Demokrat Parti yönetimi tasfiye edilmiştir. Ardından TBBM dağıtılır, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve bakanlar tutuklanır. Ülkeyi gerekli anayasal düzenlemeler yapılana kadar askeri yönetim adına belirlenmiş bir heyetin yönetmesi kararı alındı. Milli Birlik Komitesi adı verilen bu heyetin başına da Cemal Gürsel getirildi. Milli Birlik Komitesi adına hükümeti kuran Gürsel, bir yıllık olağanüstü süreçte başbakanlık görevini de yerine getirir. Ardından 15 Ekim 1961’de yapılan genel seçimde CHP ve siyasi arenaya yeni katılmış olan Adalet Partisi’nin koalisyon hükümeti kurmasıyla yeni düzene geçilir. 1961 seçiminde ilk kez sandıktan tek bir partinin hükümeti kuracak yeterli oya sahip olmadığı bir sonuç çıkar. Sonraki süreçte uzun yıllar devam edecek koalisyon hükümetlerinin ilki de böylece kurulmuş olur. Bu dönemde Cemal Gürsel 4. Cumhurbaşkanı seçilir. Aynı yıl hazırlanmış olan yeni anayasa halka sunulur ve halkın oylarıyla kabul edilir. Bu anayasaya göre halen daha varlığını sürdüren Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Anayasa Mahkemesi, Milli Güvenlik Kurulu gibi kurumlar görev yapmaya başlar. Her şeyin demokratik bir düzlemde gidiyor oluşu, darbe öncesi karışıklıkların kesilmesi ve yeni kabul edilen anayasanın kişilerin hak ve hürriyetlerine bugüne kadar olanlardan çok daha fazla değer vermesi Aysel gibi aydınların bu değişimi devrim olarak adlandırmalarına yetmektedir. Ancak ülkenin ilerleyen sürecinde yapılan değişikliklerin istenilen sonuçları vermemesi, gittikçe yine aynı karanlığa gömülmeleri Aysel’in var olan bütün ümitlerinin son bulmasına neden olur. Böylece 1968 yılı nisan sabahı kendi ölümünü beklemeye başlar. Tezel için de büyük umutlarla “devrim” sonrasında başladığı Akademi’nin hüsrarla sonuçlanması yine bu döneme tekabül eder. İhtilal sonrası süreç, bambaşka sorunlara gebe dir. *Ölmeye Yatmak*’ta bu durum, Aysel’in devrim sonrasındaki mutluluğu ve otel odasında ölmeye karar verdiği 1968 yılı arasındaki süreçte hissettirilir. Romanda geriye dönmeler şeklinde anlatılan kısımda ihtilal sonrası süreç yalnızca Aysel’in Engin ile olan ilişkisi ekseninde verilir. Bu noktada Aysel’in kendisine ve kendi dönemine olan güveninin kaybolduğuna şahit oluruz. Artık Engin ve niceleri vardır ve devrim için onlara hizmet etmek gereklidir. Ama Aysel, Engin ve onun neslinin inandığı devrimin hiçbir zaman gelmeyeceğini de biliyordur artık. Çünkü 27 Mayıs sürecini yaşamış ve devrim diyerek kandırılan, sonrasında isteklerine kavuşamayan yüzlerce kişiden biridir o da. Aysel’in yaşadığı bu

döngüde aydınlandığı en önemli konu siyasilerin avucunda devrim ümitleriyle avutulan gençlerin varlığı ve kendisinin de geçmişte onlardan biri olduğudur. Bu gerçek, onu otel odasındaki umutsuzluğuna sürükleyen ana sebeplerden biridir.

İhtilal sonrası, Yassıada'da Demokrat Partililerin davaları görülmeye başlanmıştır. 14 Ekim 1960'ta başlayan bu davalar yaklaşık bir yıl sonra 15 Eylül 1961'de sona erer. Yargılamalar sonucu alınan kararda 12 kişi ölüm cezasına çarptırılır. Bunlardan Hasan Polatkan, DP döneminin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Başbakanı Adnan Menderes idam edilir. Aralarında Celal Bayar'ın da bulunduğu diğer ölüm cezasına çarptırılan kişiler müebbet hapis cezasına tabii tutulur. (Emiroğlu, 2011:24) İhtilal sonrası fikir ayrılıklarının oluşmaya başlaması da Yassıada davalarına dayanır. Hukuki açıdan pek çok skandal karar ile halen daha tartışılan bu davalar, Türk Silahlı Kuvvetleri adı altında toplanan askeri cuntanın etkisi altında görülür. Milli Birlik Komitesi'nin dava sonuçlarına etki eden tutumu ileride doğacak huzursuzlukların da başlangıcı olur. Siyasi arenada adaleti sağlamak için yönetime el koymuş silahlı kuvvetlerin, adaleti yok sayarak yaptığı haksız yargılamalar, kendi otoritesini güçlendirmekten çok karşıt görüşlerin oluşumuna yol açar. Nitekim 27 Mayıs Darbesi'nden sonra Demokrat Parti'nin ardından siyasi arenaya birçok sağ görüşlü parti katılmıştır.

27 Mayıs İhtilalinden sonra oluşan Yeni Türkiye'yi *Bir Düşün Gecesi*'nin İlhan'ı ve Remzi'si üzerinden okumak dönemi daha iyi kavrayabilmek için iyi olacaktır. Aysel'in aksine abisi, sağ görüşe yakın bir politik anlayış gütmekteydi. İlk gençlik çağlarında ülkücü arkadaşlarıyla birtakım örgütlere de katılmıştı. Ancak pek çok ülkücü arkadaşının polise yakalanmasının ardından korkup bu camiadan uzaklaşan İlhan, yalnızca kendini düşünme kararı almıştı. Bunun için de kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek, kısa sürede hem iyi bir avukat hem de iş adamı olmayı başardı. Demokrat Parti iktidardayken yükselmeye başlayan İlhan, darbenin ardından da yükselişini sürdürdü. 1972'de *Bir Düşün Gecesi*'nde Ankara'nın en lüks yerinde kızını evlendirmesi ve bu düğüne birçok siyasinin katılması onun gücünü de göstermektedir. İlhan, salt bir demokrat partili olmamıştır. Yalnızca nabza göre şerbet vermeyi bilmiştir. *Ölmeye Yatmak*'ta İlhan'ın aksine DP ilçe başkanı olarak karşımıza çıkan Remzi, darbeden sonra da zenginleşmeye devam etmiştir. *Bir Düşün Gecesi*'nde Remzi artık milletvekili olmuştur. Remzi'nin kızı, ailesi için şunları söyler:

“İktidardaki partinin milletvekillerinden Remzi Tarakçı'nın ikinci karısından olma kızıyım. Ailemde daha neler yok neler... Tüccarlıktan taşra belediye başkanlığına, ordan milletvekilliğine, milletvekilliği ile Başkent'e gelmiş babamın yanı sıra, onun ağzının içine bakan general bir enişte, sonra Amerika'ya yerleşmiş bir başka enişte (...)” (Ağaoğlu, 2013:202)

Demokrat Partili Remzi'nin darbenin ardından da yükselişini sürdürmesi ve milletvekili olması, yazar Adalet Ağaoğlu'nun darbe üzerine olan sorgulatması olarak dikkate alınması gereklidir. Yalnızca Remzi'nin uyanık bir kişi olarak kişilere ve döneme göre tavır alması olarak görülebileceği gibi aynı zamanda darbeyi gerçekleştirip Demokrat Partilileri ağır bir şekilde yargılayan cunta rejiminin sonrasında yine bu kişilere hizmet etmeye devam etmesi şeklinde de görülebilir.

Demokrat Partili Remzi gibi hızlı bir yükseliş yaşayan diğer kişiler de yine onun ailesinde subay eniştelere aittir. Bir zamanların fakir subayları ihtilal sonrası zenginleşip, lüks içinde yaşamaktadırlar. Romanda bu durum, Aysel'in annesi Fitnat Hanım'ın gözünden kaçmaz.

“Yok canım, Remzi işini bilirdi...Remzi bir yandan, bu Ertürk bir yandan, evde kalmış kız kardeşlerini çiçeği burnunda birer zabite verince bunlar...Gine de aklımın ucundan geçmezdi Salim Bey, şu kadarcık düşünmezdim, bir seferinde bunlar zabıt kocalarıyla Ankara'ya gelince elimi öpmeye uğramışlardı da, şu kadarcık aklıma getiremezdim o zamanlar, düşünemezdim ki, avurtları göçmüş bu subaylar bugün koskoca paşalar olacaklar, müdürler olacaklar, uçsuz bucaksız bir Amerika'da zengin olacaklar. Nuriye böyle, paşa karısı, bu Ayten böyle, ecnebiler gibi serbest, kürkler, elmaslar içinde; hiç düşünemezdim...” (A.g.e., 179)

27 Mayıs İhtilalinden sonra Fitnat Hanım'ın bahsettiği gibi subaylar, artık ya komutan olmuşlar ya da üst düzey görevlere getirilmişlerdir. Kimisi devletin üst düzey kademelerinde bürokraside kendine yer bulurken kimisi siyasete atılmış kimisi de askerlikten ayrılmayarak rütbesini daha da yükseltmiştir. Darbeyi gerçekleştiren bu genç subayların, değişimlerine de yazar bu şekilde değinir. Romanda görülmektedir ki bu darbe, beklenildiği gibi demokrat kesimin tabanı için kötü şartlar doğurmamıştır.

Aksine Remzi gibi, Demokrat Parti kökenli birçok kişi eskisinden daha da iyi bir konumda yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Ancak darbeyi büyük bir sevinç ile karşılayan Aysel gibiler için ise asıl yıkıcı sonuçlar doğuracaktır. 12 Mart 1971 yılındaki bir başka askeri müdahaleye giden süreçte büyük bir yıkım ile karşılaşan Aysel olurken, Remzi, darbeci enişterileriyle yaşamını kol kola sürdürür.

Darbeden etkilenen yalnızca Aysel değildir. Aydın da darbenin kurbanlarından olmuş görünür. Aydın'ın babası tek parti döneminde kaymakamdır. Demokrat Parti iktidara gelince valiliğe yükselir. Aydın ise Aysel'in anlatımıyla sosyalist modasına kapılanlardandır. Aysel, onun sosyalist düşüncelerini yayınevinde kadınlarla kurduğu ilişkiler üzerinden görür. Aydın aslında, ne sosyalist ne demokrat ne sağ görüşlü ne sol görüşlü bir kişidir. Anlaşılacağı üzere kendi keyfi ideolojisine dayanan, arkadaş ortamlarında sol düşünceleriyle kendine yer bulan biridir. Aydın bu durumda iken darbe sonrası görevinden çıkarılır. Üstelik gerekçesi babasının DP döneminde uzun süre vali olarak görev yapması da değildir.

“Aydın DP’li olmadığını bir türlü kanutlayamazdı. Peşte’deki katipliğinden geri çekildi. Başkentte beklemekten usandı. Ayrıca da, DP zamanında uzun süre valilik etmiş olan babasıyla iyice arası açıldı. Nedeni: Peşte’deki metresi...”
(Ağaoğlu, 2012:473)

Aydın gibi bir kişinin dahi işten çıkarılıyor olması elbette Aysel'in bu darbenin hangi tarafa hizmet ettiğini sorgulamasına neden olur. Ancak 27 Mayıs'ın ardından Aysel'in yaşadığı asıl sorgulamaya başladığı ve sonunda onun inançlarıyla ters düşen kısım *Ölmeye Yatmak*'ta şu şekilde anlatılır:

“Aysel, sosyalizme inanıyordu, ama DPT’deki işinden atıldı. Bir yaz tatili kampında garsonun, müsteşarın karısından önce Aysel’e çay vermesi, üstelik de Aysel’in garsonlarla, kamp bekçileriyle durmadan yeni kurulan partiden konuşması hiç doğru bulunmamıştı. Müsteşarın karısı, Aysel’in ‘aile terbiyesinden mahrum’ ve dolayısıyla ‘komünist’ olduğuna karar vermişti. Bu karar resmi makamlarca onaylandı.” (A.g.e., 472)

Aysel'in devrim diye söz ettiği darbenin hemen ardından yaşadığı bu durum, ona anlatılan ne devrim ile uyuşmaktadır ne ülkü ile. Aysel'i otel odasına götüren süreç de bu şekilde sorgulamalarıyla başlar. Aysel'in değişen iktidara rağmen haksızlıklara uğrayıp özgürlüğünün daha da kısıtlanması ilerleyen süreçte çeşitli sol örgütlerin ve öğrenci guruplarının yaşayacaklarının da ön hazırlığıdır.

Sonuç itibariyle 27 Mayıs Askeri Darbesini en çok CHP seçmeni ve çeşitli sol örgütler sevinmiş ve desteklemiş olsa da ilerleyen süreç bunun neticeleriyle yüzleşmelerine neden olacaktır. Ülkede artan örgütsel faaliyetlerinin önünün açılması ve yeni anayasayla birlikte sendikalaşma hareketlerinin başlaması bu döneme tekabül eder. 1960 anayasasının her anlamda özgürlükleri arttırdığı bir gerçektir. Ne var ki ülkenin bir türlü düzelemeyen karışık siyasi ortamında, özgürlüklerin yalnızca yasalarda var olması, fiile geçince çeşitli yaptırımlarla karşılaşılması 12 Mart'a giden süreçte bir kez daha ispatlanacaktır.

4.2.2 12 Mart Muhtırası

12 Mart 1971 tarihinde Türkiye siyaseti, bir kez daha askeri bir müdahale ile karşı karşıya kalır. Bu tarihte gerçekleşen, önceki 27 Mayıs 1960 tarihli Cumhuriyet'in gördüğü ilk darbeden farklıdır. Bu kez asker, yönetimi fiilen ele geçirmemiştir. 12 Mart tarihinde, hükümete bir muhtıra yani uyarı göndererek, halk tarafından seçilmiş kişilerin görevlerini bırakmalarını ister. Türk Dil Kurumu'na göre "herhangi bir şeyi hatırlatmak, uyarmak amacıyla yazılan yazı" anlamına gelen muhtıra, Türk siyasi tarihinde, darbeden ayrı bir amaca hizmet etmemektedir. Bu nedenle, 27 Mayıs Darbesi ile 12 Mart Muhtırasının özünde aynı amacı taşıdığını söylemek mümkün. Bu noktada, 12 Mart tarihine giden süreci incelemeye başlamadan önce, Türk ordusunun siyaset ile ilişkisine değinmekte yarar var.

Tarihte yaşamış bütün Türk devletlerine baktığımızda savaşçı bir toplum ile karşılaşırız. Savaşçı bir toplumun mutlak surette güçlü bir orduya ihtiyacı vardır. Geçmişten günümüze Türk devletlerinin orduya verdiği önem de fazla olmuştur. Aynı zamanda devletlerin hükümdarları ordunun da başı olmuştur. Saltanatla yönetilen son Türk devleti olan Osmanlı'da da durum bu şekildeydi. Ayrıca Osmanlı tarihine baktığımızda ordunun sık sık yönetime etkisini de görürüz. Osmanlının en görkemli

zamanlarından olan yükseliş döneminde dahi Yavuz Sultan Selim'in ardına aldığı yeniçerilerin desteği ile babasını tahtan indirip padişah olması bunun örneklerindedir. Osmanlı'nın duraklama ve gerileme döneminde daha da artan bu durum, özellikle meşrutiyete geçildiğinde asker kökenli İttihatçıların etkisi ile de örneklendirilebilir. Yeni kurulan Türkiye'de de durum farklı değildir. Cumhuriyet'in ilanı asker kökenli olan Atatürk'ün çabası ve silah arkadaşlarının desteği ile gerçekleşmiştir. Kuruluşun ardından meclisin çoğu asker kökenli kişilerden oluşmaktaydı. Sonrasında askerlik görevini bırakıp siyasi hayatlarına devam eden bu kişiler, devlet-asker ilişkisinin de temelini oluşturuyordu. Bu şekilde bakıldığında askerin siyasetle sürekli içli dışlı olduğunu söylemek mümkün. Ülkenin kurucularının asker olması ve geçmişten gelen ordunun, Türk toplumu için önemli bir yerde oluşu 27 Mayıs'la başlayan 12 Mart ile devam eden ordunun hükümetleri devirmesinin ardında yatan önemli nedenlerdendir. Türk Silahlı Kuvvetleri, Cumhuriyet'in savunucusu görülmüş ve bu nedenle ülkede yaşanan karışıklıklarda toplum tarafından onlara atfedilen bu özelliği kullanmaktan geri durmamışlardır. Bundan dolayıdır ki, Türkiye tarihinde adları farklı olsa da askerin yaptığı her müdahaleye karşı toplum tarafından sessiz kalınması ve hatta müdahalenin onaylanması, ordunun rejimin koruyucusu olduğu inancındandır. Belirtmek gerekir ki 15 Temmuz 2016 tarihli son darbe girişiminin halk tarafından bastırılması, toplumdaki bu algının giderek yok olduğuna işarettir. Ancak çalışmamızın bu bölümünde bahsi geçen dönemde daha bu bilinç oluşmamıştır. Bundan dolayı da 27 Mayıs'ın ardından toplum, askerleri kucaklamış ve halk oylarıyla hazırlanan yeni anayasal düzene geçilmiştir.

1961 tarihli darbenin ardından gerçekleşen ilk seçimlerden 1965'e kadar, siyasete koalisyon hükümetler damga vurur. Bu kısa aralıkta güçlü bir birleşme sağlanamadığından koalisyonlar hep kısa ömürlü olur. 1965'e gelindiğinde ise Demokrat Parti'nin devamı gibi görülen Adalet Partisi tek başına iktidar olabilecek yeterli oyu almıştır. Adalet Partisinin başkanlığında Türk siyasetinin önemli isimlerinden Süleyman Demirel vardır. Bu seçimlerde, CHP ana muhalefette kalmış ve ayrıca meclise yeni bir sol parti katılmıştır; Türkiye İşçi Partisi (TİP). TİP'in meclise girmesi bu dönemde yükselişte olan sol düşünce anlayışının en büyük örneğidir. Yalnızca Türkiye'de değil, bütün dünyada 60'ların ortalarından itibaren sol görüş yükselişe geçer. Bu yıllarda Avrupa, sol görüşlü öğrencilerin eylemleriyle çalkalanmaktadır. Türkiye'de ise üniversitelerden başlayarak sol görüşlü örgütler

toplumun farklı kesimlerine yayılır. Türkiye'deki bu durumu 1961'de kabul edilen yeni anayasanın getirdiği özgürlüklerin kolaylaştırdığını söylemek mümkündür.

1969 tarihinde gerçekleşen genel seçimlerde ise bu dönemde kurulan birçok sol görüşlü örgütün aksine, sağ görüşlü AP yine birinci parti seçilir. Bu durumun yanı sıra bir önceki seçimlerle meclise giren TİP, oylarını düşürmüştür. Üniversitelerde ve sokakta aktif olan bu örgütler, seçim sonucunun ardından faaliyetlerine hız kazandırır. Parlamentoda sağ görüşün çoğunlukta olması, solun daha çok sokakta kendine yer bulmasına neden olur. Bu dönemde aralarında Dev-Genç'in de olduğu çeşitli sol örgütler pek çok eylem yaparlar. Sağ tarafından ele geçirilen siyasi arenanın devrim yoluyla temizlenebileceği fikri bu dönemin sol örgütleri tarafından tekrarlanmaya başlar. Bazı sol örgütler, devrimi silah yoluyla getirebileceği inancı taşırlar. O dönemde dünyanın bir başka ucunda devrim için savaşmış olan Che Guevara, bu örgütler için ilham kaynağıdır.

Her görüş kendi karşıt görüşünü de beraberinde getirdiği gibi, gittikçe artan sol örgütlerin karşısına, sağ görüşlü öğrencilerin oluşturduğu oluşumlar çıkmaya başlar. Henüz genç bir subay iken 27 Mayıs Darbesini gerçekleştirenlerden bir olan Alpaslan Türkeş, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) adı altında yeni bir parti kurmuştur. Sağ görüşü bölen bu parti, asıl gücünü üniversite ve sokaklarda kurduğu ülkü ocakları adı verilen örgütler üzerinden alır. Özellikle gençlerin ilgi gösterdiği ülkü ocakları, devrimi getirmeyi planlayan sol örgütler ile çatışmaya başlar. 12 Mart 1971'de hükümete verilen muhtıranın oluşumu bu iki görüşün başlattığı gösteriler ve daha da ileri giderek oluşan çatışmalara dayanır.

1969 yılında başlayan sol örgütlerin silahlı mücadeleleri, bazı sendika kuruluşları tarafından da destekleniyor. Bunun yanı sıra bazı sendikalar Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) gibi kendi eylemlerini de gerçekleştirmektedir. Bu süreçte sendikaların gerçekleştirdiği eylemler ülkede uzun süre devam eder. Hem üniversitelerden sokağa taşan olaylar, hem sendikaların eylemleriyle ülke, 27 Mayıs öncesi Türkiye'sinden çok daha karmaşık bir hale gelmiştir.

Bu noktada olayların başlangıcı olarak kabul edilebilecek Türkiye – Amerika ilişkilerine değinmekte de yarar var. İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu

dünyanın bir ucunda Amerika diğer ucunda ise SSCB vardır. Türkiye'nin Amerika tarafında yer almaya başlamasının Demokrat Parti dönemine dayandığını çalışmamızın daha önceki bölümlerinde gördük. 60'lı yılların dış politikasında da bu yakınlık devam eder. Sol düşünce için faşizmin sembolü olan Amerika ile ilişkiler, “faşizmin ülke topraklarında yayılması demektir ve bu durum karşısında mücadele edilmelidir” anlamı taşır. Bundan dolayı Haziran 1967'de Türkiye'ye gelmiş olan Amerika'ya ait 6. Filo'ya yönelik saldırılar başlar. 1967'den 1969'a kadar devam edecek olan bu saldırılar, Amerika'nın lehine taraf olan ülkücü gençlerin de araya girmesiyle içinden çıkılmaz bir hal alır. Özellikle 16 Şubat 1969 tarihinde 6. Filoyu protesto etmek isteyen sol örgütler, sağ görüşlü kişiler tarafından saldırıya uğramış ve dönemin polisi de bu saldırıları yalnızca izlemekle yetinmiştir. İki kişinin ölümü ile sonuçlanan bu olaylar tarihe “Kanlı Pazar” olarak geçer (Erdoğan, 2017:109)

Sol örgütlerin karşısında yalnızca sağ tarafın gençleri ve toplulukları değil aynı zamanda hükümetin elinde bulunan emniyet mensupları da vardır. O dönemin hükümeti ise Demokrat Parti'nin devamı olan Adalet Partisi'dir. Kanlı Pazar, sonrasında silahlanmaya başlayan sol örgütler, onlara karşı çatışmalarını sürdüren Milli Türk Talebe Birliği başta olmak üzere sağ görüşlü topluluklar, 12 Mart sürecini hızlandırır. İki grubun birbirine karşı gittikçe artan şiddeti, sokaklara yansır. O dönemde karşılıklı çatışmalar sokak aralarında gerçekleştiğinden halkın güvenliği de tehlikeye girmiştir.

Ülkenin içinde bulunduğu bu şiddet ortamında, 6. Filoya ait askerlerin başında Deniz Gezmiş'in bulunduğu sol örgüt tarafından 4 Mart 1971'de kaçırılması, Amerika'nın ülke siyasetine daha da girmesine yol açar. Bu tarih itibariyle Ankara'da başlayan asker ve ODTÜ merkezli öğrenci grupları çatışmaları, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının Amerikan askerini serbest bırakmasına rağmen devam eder. Çatışmalar sırasında 3 kişi öldürülmüş ve pek çok kişi de askerler tarafından tutuklanmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu bu durum, artan anarşinin hükümet tarafından engel olunamadığı gerekçesiyle 12 Mart 1971'de askerlerin hükümete çektiği muhtıra ile sonuçlanır (Erdoğan, 2017:110).

Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç önderliğinde, Türk Silahlı Kuvvetleri, yeni bir darbe operasyonu gerçekleştirmiş ve halk tarafından seçilmiş

kişileri bir kez daha yıkmıştır. Türkiye'nin yeni bir ihtilale sürüklendiği bu karışık ortamda özellikle 1967'den itibaren, ordu içerisinde sık sık hissedilen darbe için görüş bildirmeler de ordunun siyasete karışma isteğini güçlendirir. Ancak Türk Silahlı Kuvvetleri, 27 Mayıs'ın aksine bu kez kışkırtıcılarından çıkmamış ve fiilen yönetimi ele geçirmemiştir. Asker, Hükümet'e gönderdiği muhtıra ile bastırılmayan ülkedeki anarşist faaliyetlerin sorumluluğunu kabul edip istifa etmelerini ister. Sonuç olarak AP yönetiminde bulunan hükümet istifa etmek zorunda kalır. TRT Radyosu'ndan okunan darbe metni, geçici olarak yeni bir hükümetin kurulacağına da işaret etmektedir. Metin üç madde üzerinde durmaktadır:

“1. Parlamento ve Hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içerisine düşürülmüştür.

2. Türk milletinin ve sinesinden çıkan silahlı kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak ve inandırıcı bir Hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde, Türk silahlı kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya almaya kararlıdır.” (aktaran Önal, 2016:91-92)

12 Mart Muhtırası ile ilgili tarihçilerin ve araştırmacıların farklı düşünce ve görüşleri vardır. Bunlardan en ilgi çekici olanı Hikmet Özdemir'in *Rejim ve Asker* kitabında belirttiği 12 Mart'ın ordu içinde gerçekleşen bir darbe olduğudur. Buna göre ordu kendi içerisindeki sol görüşlü kişileri tespit edip uzaklaştırma yoluna gitmiştir (Özdemir, 1989:154). Türkiye tarihinin daha sonraki sürecine ve ordunun aldığı

değişimlere bakıldığında bu görüşün doğruluk payı bulunmaktadır. Bu tarihteki kayıtlarda ordunun sol örgütleri kışkırtması, onların yaptığı eylemleri cesaretlendirmesi gibi olaylara da rastlanmaktadır. *Cumhuriyet Gazetesi*'nin 12 Mart sonrası idam edilen Mahir Çayan ile ilgili hazırladığı yazı dizisinde örnekleriyle verilen bu durum,⁴ ordunun ülkenin karışmasına yönelik bir hareket içinde olduğunu da kanıtlar niteliktedir.

Bu noktada 12 Mart'a hem ordu içindeki bir hesaplaşma hem de ordu-devlet arasında süre gelen bir hesaplaşma olarak bakmak mümkün. Aynı zamanda 12 Mart'ı doğuran sebepler arasında sayılabilecek dış politikanın ve Amerika ile ilişkiler düzleminde Amerikan politikasının Türk siyaseti ile olan hesaplaşması bağlamında da ele almak mümkün. O dönemin başbakanı Süleyman Demirel ile ABD hükümetinin Ortadoğu sorunu ve ülkede haşhaş ekimi gibi konularda anlaşmazlığa düşmesi, 12 Mart üzerindeki Amerika etkisini güçlendiren sebeplerdendir. Bununla ilgili olarak muhtıra ile görevine son verilen dönemin Dışişleri Bakan İhsan Sabri Çağlayangil durumu şu şekilde gazeteci İsmail Cem'e özetlemiştir: "*CIA, gelmiş altımı oymuş.*" (Göker, 1 Aralık 2005) 12 Mart sonrasında asker gözetiminde kurulan hükümetin, Amerika ile ilişkileri geliştirmesi ve haşhaş ekimini yasaklaması bu iddiaları daha da güçlendirmektedir. Bu nedenle CIA'in, 12 Mart'a giden süreçte Türkiye'nin karışık ortamını daha da karıştırarak desteklediği yeni bir hükümetin başa gelmesi için uğraştığı şeklinde bir sonuca varmak mümkündür.

CIA'in 12 Mart darbesine olan etkisini Ağaolu'nun romanlarına yansımıştır. *Bir Düşün Gecesi*'nde 12 Mart Tezel'in aklına gelince şu sözler ağzından dökülür:

"Ben bir general vurabilirdim vurmasına da, bunların kahraman kesilmesinden daha kahraman oluveririm diye korktum. Üstelik, bir generali vuracaktysam da; onlar istedi diye vurmazdım. Ben aslında bütün generalleri, CIA'nın oyununa gelmiş masum generalleri temizlemek isterdim, çünkü Amerikan Pazarı'ndan sürme aşırırken yakalanıp da, kurtuluşu 'Pis kapitalistler!' diye bağırırken bulan Sevil hanım gibileri de devrimci kadromuzun içine ithal etmelerini önlemenin tek yolu bu. Ayrıca da Satılık General diye bir şarkı var bu

⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 21 Nisan 1996, s.12

yeryüzünde. Yalnız sürme satılmıyor ya Amerikan Pazarları'nda.” (Ağaoğlu, 2013:47)

Tezel'in, generaller ile ilgili bu söyledikleri darbenin, birçok kişi tarafından düşünülen CIA tarafından Amerika lehine planlandığı fikrine de işaretidir. Halkın, Türk Silahlı Kuvvetlerine olan bağlılığı da tam olarak bu sebeplerden ötürü gittikçe kopacak ve 2016 yılına geldiğimizde ise bazı askerler tarafından başlatılan darbe girişimi halk tarafından durdurulacaktır.

12 Mart'ın oluşum süreci bu şekilde gerçekleşirken, Türkiye'nin ikinci askeri müdahalesi Ağaoğlu'nun *Bir düğün Gecesi* adlı romanında fazlaca yer bulur. İlk kez 1979 yılında yayımlanan bu romandaki olaylar, 27 Kasım 1972 tarihinde Ankara'da İlhan Dereli'nin kızı Ayşen'in düğününde geçmektedir. Özellikle kişilerin, geriye dönüş tekniğiyle 12 Mart öncesi sokaklarda yaşanan çatışmaları ve üniversite olaylarını hatırlaması ile bu roman, 12 Mart sürecini baştan sona ele alır.

Düğünün gerçekleştiği tarih, darbeden bir yıl sonradır. Asker tarafından kurulan yönetimin ülkeyi yönettiği zamanlardır. Cunta rejimi altında gerçekleşen düğüne Aysel, İlhan ile olan sorunları gerekçesiyle katılmaz. Düğünde siyasetin üst düzeyleri ve askerler hazır bulunmaktadır. İlhan Dereli ünlü bir iş adamıdır. Onun üzerinden ülkenin iş dünyası da anlatılmıştır. Çalışmanın daha önceki bölümlerinde İlhan'ın kişiliği hakkında inceleme yapmıştık. İlhan iş adamı kimliğini de çıkarlarına hizmet eden siyasi partileri destekleyerek kazanmıştır. Bu noktada Ağaoğlu, dönemin birçok iş dünyası insanını da İlhan bünyesinde ele almış ve siyaset-ordu ilişkisine iş dünyasını da eklemiştir. İş, siyaset ve ordunun deyim yerindeyse bir sacın üç ayağı misali bir araya gelerek 12 Mart'ı oluşturduğu izlenimi doğurur. Bu darbenin kaybedeni ne siyaset ne iş dünyasıdır. Kaybeden sokakta direnen gençler ve halktır. Romanın ana temasını bu şekilde özetlemek mümkün. Sonuç olarak da üst düzey siyasilerin, iş dünyasının ve darbeyi gerçekleştiren askerlerin düğünde gayet mutlu bir tablo çizmesi, buna karşın üniversitede direnen Ayşen ve arkadaşlarının düştüğü durum bu temayı destekler. Özellikle Ayşen'in üniversitede içinde bulunduğu sol örgütlerle katıldığı eylemler sırasında tutuklanması ve ardından kendisinin hapisten çıkmasına yardım eden Hayrettin'in oğlu Ercan ile evliliğe zorlanması, 12 Mart'ın asıl

kaybedenlerinden birinin gençler olduğuna güzel bir örnektir. Bu durum Ayşen'in iç sesinde şu şekilde verilir:

“Defolsun 6. Filo!.. Halklara özgürlük!.. Emperyalizmin uşakları!.. Bütün bunlardan sonra, kolay mı dilin değişmesi? Ercan'ın dili, papyon kravatlı. Güneş dili, uzun kravatlıymış. Aysel halam, ben daha küçükken, böyle bir şey söylemişti. Ne olduğunu anlamamıştım. Şimdi, Ercan'ın kullandığı papyon kravatlı dili öğrendikçe anlıyorum. Daha doğrusu öğrenmeye çaba gösteriyorum. Buna sevinmeli Ercan. Kulübe gidelim mi? Briç oynardık. Babam yine yönetim kuruluna seçilmiş. Kokteyle gitmemizi istiyor. Ne giyeceğim? Bu iyi mi Ercan? Geçerken berberime uğra da postişimi alıver kocacığım.” (A.g.e., 308)

Ayşen, istemeden içinde bulunduğu ortamdan çıkarılıp bambaşka bir ortama sokulur, tıpkı o dönemdeki binlerce genç gibi. Kim olmaları, nasıl hayat yaşamaları büyükler tarafından karar verilen, onlara verilen hiçbir şeye itiraz etmeden yaşamaları beklenen gençler. Darbe sonrası Yeni Türkiye'nin gençlerden beklediği durum bu. Romanda bu durum yalnızca Ayşen üzerinden değil, Milletvekili Remzi Bey'in kızı Yıldız ve onun sevdiği kişi Tuncer üzerinden de gösterilir. Yıldız, Ayşen gibi devrim yanlısı biri değildir, ancak aşık olduğu kişi sol örgütlerin içinde yer aldığından ona yaklaşabilmek amacıyla bu örgütlerin içinde yer almaya başlar. 12 Mart arifesinde tutuklanan yüzlerce gençler gibi Tuncer ve Yıldız da gözaltına alınır. Bu durumdan onları Yıldız'ın babası Remzi kurtarır ve onların evlenmesine izin verir ancak bir şartı vardır, artık örgüt işlerine karışmayacaklardır.

Tuncer, üniversitedeki sol örgütün önde gelen isimlerindedir. Aynı zamanda, Ömer'in üniversiteden öğrencisidir. İşçi bir aileden gelen Tuncer'in koca milletvekili Remzi Bey'e damat olması en başta Ömer'i şaşırtır. Çünkü üniversite yıllarında Ömer'i sessiz kalmakla, devrime yeterince destek çıkmamakla suçlamıştır. Ardından devrimin en ateşli savunucusu Tuncer'in sürüklendiği, bu durum Ömer'i şaşırtır. Ayşen'in düğününde karşılaştıklarında bu yüzden Ömer şaşkın, karşısındaki Tuncer de utanç içindedir.

“Şimdi, hiç beklemediğim bir yerde, hiç beklemediğim bir zamanda, sizinle karşılaşınca kekeledim hocam. Ansızın, dersini tek satır iyi öğrenmemiş ve bundan utanan bir öğrenci oldum. ‘Biz Yıldız’la birbirimizi... Birbirimizi çok sevdiğim hocam’, diye salakça açıklamalara giriştim.

Karşımda duruyorsunuz. Kaim çerçeveli gözlüklerinizin ardından bana bakıyorsunuz. ‘Şimdi nerdesin Tuncer?’ diye soruyorsunuz. Size ne diyeceğimi bilemiyorum. Karımı ne çok sevdiğimi söylüyorum. Bana inanmıyorsunuz. Belki ben kendime inanmıyorum. Öyle şeyler yaşandı, beni o denli ayrı çizgiler için de gördünüz ki, şu anda ilk aklınızdan geçen olsa olsa, yoksulluğumdan, eylemciliğimden ve sıkıştığım yerden kendimi Remzi Bey’e damat olarak kurtardığım. Kaçamak bakıyorum yüzünüze. Orda suçlama mı – belki değil, belki acı-, acı mı, buna benzer bir anlam yakalıyorum. Keşke bu anlamı yakalamasaydım, ‘karımı seviyorum’ demekle biterdi iş. Başka hiçbir açıklama gerekmezdi. İşte yeniden kaçamak bakıyorum yüzünüze. Tıpatıp ne düşündüğünüzü anlamak istiyorum. Şu anda ne düşünmekte olduğunuza bütün arkadaşlarımdan çok önem veriyorum. Vermek zorundayım. Çünkü bizimle sokaklarda, caddelerde, alanlarda, koşturmamanızı kınayan grubumuzun en ateşli üyesiydim ben. Sizinle en çok be uğraşırđım. Sizin beni anladığınızı, anlayarak sevdiğinizi bilir, bunu kötüye kullanırdım.” (A.g.e., 205-206)

Tuncer düğünde Ömer hocası ile karşılaşınca içinden bunları geçirir. Kendine kızar. Ancak hocası ile bir türlü konuşamaz. Tuncer’in konuşmaya cesareti yoktur, ama Ömer’in de dinleyecek ve ona hak verecek gücü yoktur. Tuncer’in yaşadıklarını Ömer anlıyor ve ona kızmıyor, o da kendine kıızıyordu. Tuncer de Ömer de değiştiremedikleri düzen için kendilerine kıızıyordu. Ancak bu düğün, bir nevi, Tuncer gibi birçok solcunun artık içlerinde yaşadıkları yeni topluluğa katıldıklarının ilanıdır. Geçmişin devrimci gençleri, büyüklerinin onlara çizdiği yolda diretmeden yürümeye başlamışlardır. Bu o kadar kısa süre de olmuştur ki, kimsenin kimseyi ne eleştirmeye ne durdurmaya vakti olmuştur.

“Kimsenin kimseye söyleyecek sözü yok işte. Ben burdaysam, o da burda. Üstelik benim burda olmamın nedeni sevgim, karım. Onun burda olmasının nedeni ne

peki? Demek eleştirilerimde ta o zamandan haklıymışım. Onun gerçek yüzü burasıymış işte!

Hocam, bocalamamı yüzüzlükle altetmeye çalışmak bu. Şu topluluk için de siz, yağa karışmayan bir damla su gibisiniz. Bense... Size rastlayana dek burasıyla uyumluydum. Siz, dikildiğiniz yerde efendice dikiliyorsunuz. Benim gibi diliniz dolanmıyor. Bulduğunuz yere bir özür aramıyorsunuz. Bense, karımı bu denli sevdiğimi hemen belirtmek de yetmezmiş sanıp, beni uzun boylu dinlemeniz için bir fırsat arıyorum. Aradığımı hiç bulamayacağım bu gece. Kendimi sizin gözünüz de aklatamayacağım” (A.g.e., 206)

Tuncer, geçmişte eleştirdiği, devrime yeterince inanmayan Ömer’i, içinde buldukları topluluğun en masumu olarak görür. Ancak Ömer kendini o şekilde görememektedir. Ömer de 27 Mayıs sonrası 12 Mart’a giden süreçte, tutuklanmıştır. Tutuklu kaldığı iki haftalık süreden sonra kimsenin yardımı olmadan salıverilmiştir. Bu durumun ardından, Aysel de dahil pek çok kişi Ömer’in birilerini ihbar etmesiyle salıverildiğini düşünmektedir. Bu durum Ömer ile Aysel’in aralarının açılmasına neden olur.

“ ‘Aysen’i kurtaranlar, Ömer’i de kurtarmışlardır, deniyormuş...’

Bu iğrenç söylentiye değil de , her zamankinden çok bana inanıyormuş gibi altını çize çize konuşan Aysel. Altını çizdikçe gerçekte kime inandığını daha iyi eleveren bir Aysel:

‘Böyle deniyor senin için, biliyor musun? Gülünçlüğe bak sen!’

Evet. Gülünçlüğe bak sen! Böyle denildiğini bile bile, onların kurdukları bir düğüne gidiyorsun...

Böyle demek isteyen de Aysel. Mademki gidiyorsun... Söylenenler doğru. Söylenenler haklı. Allah bilir sen orda, içerde korkmuş ve kim bilir nasıl davranmışsındır sorgunda.?

Nasıl davranmışım sorgumda? Benim bildiğimden de ötesini bile bilen bir Aysel! Sözümona aleste duracak. Gözünü dört açacak da, yitirilmiş gençlik çağları gibi budalaca geçirmeyecek olgunluk çağını.” (A.g.e., 395-396)

Ömer’in salıverilmesinin ardından Aysel’in ona içten içe aldığı tavır, Ömer’in kendini suçlu hissetmesinde etkilidir. Ama asıl etki, Aysel’in Engin ile olan ilişkisini öğrendikten sonra bunu büyük bir medeniyetle karşılarken içten içe kıskançlık duymasıdır. Bu süreçte ne Aysel’e ne de sonradan tanışıkları ve 12 Mart darbesinin ardından hapse atılan Engin’e kızmıştır. Ömer’in öfkesi kendi değişimine ve Aysel’in bütün bu söylentilere inanmasınadır.

“Lavabonun üstündeki kirli su damlaları. Kirli su damlaları arasında ellisine merdiven dayamış, o merdiveni dayarken temiz kalmaya fazla özen göstermiş yorgun yüzüm. Bu yüze bulaşmış bir şarkı. Oxfordlu Ömer’in şu ana dek çok iğrenç bulacağı o şarkı, aynadan yarı dökük saçlarıyla duran başın yanına Aysel’i de getirip konduruyor. Dost bir şarkı. Bu şarkının nerdeyse bizim ikimizin şarkısı olduğuna inanmaya hazır, dağınık bir Ömer. Madem ki gidiyorsun bırakıp burda beni, ben de öyleyse düğüne giderim... Gelini şuramda duyar, kızkardeşinle de hiçliği paylaşıyorum. Belki az sonra onu bir otele götürürüm. İçmeyi sürdürürüz. Çok mu içtim? İçerim. Artık senatonun hiç mırın kırın etmeden, ilk kez Danıştaya falan başvurma zorunda bırakmadan onu, eski işine iade eylediği, herkesin de fis fis fis, bunun nasıl böyle olduğunu sorup durduğu bir profesörüm ben. Orada, o odalarda ya tepeden tırnağa kahramanlar, ya tepeden tırnağa satılmışlar var. Bana ise, ne oralarda, ne evimde b,r metrekairelik yer yok. Gerilimin yolunu şaşırmasına izin vermemeliymiş. Sen, yirmi küsur yıllık bir tanışıklığın yolunu şaşırıyorsun ya, kime ne demeye hakkın var Aysel?” (A.g.e., 394)

Roman boyunca Ömer ile Aysel arasındaki gerilimin varlığı, Ömer’in geçmişe dönüşleriyle verilir. Her şeye rağmen Ömer’in medenî kalıbını bozmadan olayları değerlendirmeye çalışması, Aysel’in Engin ile olan ilişkisini itirafı ardından da devam eder. Ancak içine attığı duyguları, bir gün hapisteki Engin’in Aysel ve Ömer’e gönderdiği mektubu aldıklarında dışa vurur. Ömer’in hissettiği kıskançlıktır.

Ömer'in düğünde hissettiği bir başka duygu da kendisine karşı duygular besleyen Ayşen'e karşı acıma hissidir. Ayşen düğünden birkaç gün önce, Ömer karşı olan duygularını itiraf etmiş ve zorla sevmediği bir adamla olan evliliğine Ömer'i ve Aysel halasını davet etmiştir. Ayşen'in aslında bu düğün daveti sessiz bir yardım çağlığıdır. Belki de Aysel'in düğüne katılmak istememesinin nedeni bu yardıma ele uzatamamaktır. Ömer ise düğüne kendisine karşı hisler besleyen Ayşen'in yanında olabilmek amacıyla gider. Ömer'in düşüncesiyle, Ayşen'in düğün günü değil cenaze günüdür ve o da Anadolu Kulübündeki düğüne gelerek ona karşı son vazifesini yapmaktadır. Bu düğün yalnız Ayşen'in değil 12 Mart'a kadar bir umutla taşıdıkları devrimin de cenazesidir. Bir zamanların devrimci gençleri de üzerlerine giydirilen yeni kostümleriyle, generaller, milletvekilleri ve iş adamlarıyla birlikte bunun cenazesini kaldırmaktadırlar

Romanda değinilmesi gereken bir başka önemli isim ise Ali Usta'dır. *Ölmeye Yatmak*'ın Ali'si burada Ali Usta olarak karşımıza çıkar. Dönemin siyasal olayları içerisinde sendika hareketlerine katılmış Ali Usta'ya birçok devrimci örgütler tarafından da saygı duyulur. Sık sık gençlerle konuşup onlara yol gösterir. Bunlardan biri de Tuncer'dir. Tuncer aşkı ve devrim arasında sıkışıp kaldığı zamanda Ali Usta'ya sığınmıştır. Onun verdiği öğütleri dinlemiş ve sevdiği kızın elinden tutarak devrime sahip çıkabileceğini düşünmüş; ancak sonuçlar istediği gibi gitmemiştir. En sonunda devrimden el çektirilmek zorunda kalır.

"Bu sevdanın, geçilmez aşılmaz bir sevda olduğunu hemen şimdiden nasıl bilebilirsin be Tuncer? Seni böyle sıkışıkta koyan, bir ilişkiyi insanca yaşamayı engelleyen Yıldız'ın Yıldız oluşu, onun Remzi Tarakçı'nın kızı oluşu değil, bana kalırsa. Bu gündeme gelirse, sonradan gelecek. Bana kalırsa, sen şimdi daha çok içine sevda kurdu düştü diye kıvranmadasın. Bak sana bir şey söyleyeyim mi? Sen ne bu fakülteyi bitirmeyi bir yana koy, ne haklarınızı istemeyi, ne başkalarının da haklarını istemeleri için kendin kadar bir ses olmayı, ne de sevdalanmayı. Adamsan hepsini, adını haysiyet denilen kanaldan pırıl pırıl akıtırsın." (A.g.e., 239)

Ali'nin yukarıda alıntıladığımız cümlelerinde Tuncer'e verdiği öğütler çok kıymetlidir. Ne yazık ki Tuncer bu öğütleri dinlediyse de uygulamada başarısız olmuş

ve elinde kalan son şey olan sevdasına sahip çıkmıştır. Ancak özellikle Ali'nin okuduğu fakülteyi bitirmesi yönündeki öğüdünün, o dönemin sol örgütlerinin devrimi üniversite ve eğitimin üzerinde görmeleri karşısında söylenmiş olması muhtemeldir. Zira aynı Tuncer, Ömer'in dersinde, dışarıda arkadaşları devrim için savaşırken Ömer'in ders anlatma isteğini küçük görmüş ve onu sokağa çıkmamakla suçlamıştır. Tuncer'in bu tutumu o dönemki birçok gencin tutumuyla benzerdir. Bunun sonucu olarak da eğitimi ve bilgiyi küçümsemişlerdir. Ancak "Eğitimdir ki bir milleti ya özgür, bağımsız, şanlı, yüce bir sosyal toplum halinde yaşatır veya bir milleti esaret ve sefaletle terk eder." diyen Atatürk'ün sözlerini doğrular nitelikte eğitimi bir kenara atarak silahı ellerine alıp getirmeye çalıştıkları devrim, acı sonuçlar doğurmuştur. Bu süreçte devrimci hareketin önderleri Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan ve beraberinde on yedi kişi idam edilmiş, pek çok genç öldürülmüş, birçoğu hapiste işkencelere maruz bırakılmış ve binlercesi de yaralanmıştır. 12 Mart'ın ardından kurtulabilen Tuncer gibi gençler de belki Anadolu Kulübünde generaller ve milletvekilleri ile birlikte oturup eğlenemese de, artık devrim umutlarını yitirmiş olarak devletin onlardan istediği şekillere bürünmüşlerdir.

Romanda anlatılan sol örgütlerin yaptıkları bir başka hata ise, sanatı ve sanatçıyı küçümsemek olmuştur. Tezel'in anlatıları üzerinden verilen örnekler, devrimcilerin, sanatı kendi amaçlarına hizmet ettiği sürece değerli görmesi Adalet Ağaoğlu'nun romanda eleştirdiği bir durumdur. Tezel'in yaptığı resimlere bakan devrimci bir kadının söyledikleri şunlar olur: "*Hani emekçi sınıf? Emekçi sınıfı yapmayacaksanız hiçbir şey yapmayın daha iyi. Alanlara koşun, alanları onların direnmeleriyle, başkaldırılarıyla boyayın*" (A.g.e., 57) Resimlerini en çok beğenmelerini istediği devrimcilerin hor görmesi, Tezer'i sanki devrimin dışına atar. Oysaki Akademi'de geçirdiği yıllarda, evlendiğinde ve hatta anne olduğunda dahi devrimci örgütler peşinde koşmuş ve onların istedikleri şeyleri söyleyip onlarla birlikte "*Kahrolsun Faşizm*" sloganları atmıştır.

"Üç yıl zıp zıp zıpladım ortalıkta. Bir kez daha inançlıydım. Hem de yarım yırtık inançların öcünü almak istercesine. Deli gibi, mecnun gibi takılıp Ömer'in, Aysel'in ve burda karınca sürüsü gibi çok olan onların kopyeleri peşine, sanki ben de gittiğim, oturup kalktığım her yerde 'Efendim bu iktidar çok kötü bir iktidar. Bu adamlar çok rezil adamlar. Çok yanlış işler yapıyorlar ve bile bile

yapıyorlar köpekler! Memleketi hiç düşünmüyor, hep kendi çıkarlarını düşünüyorlar. Çoğunluğa yararı olmayacak bir köprüyü, bilmem kaç paralar yedirip elin adamlarına, getirip İstanbul'un tuzu kuruları için, kendi adamları için kuruyorlar!..' demesem olmazdı. Üstelik be iyi ressamın ya, o günler el üstünde tutuluyorum ya, göz zevkime güven pek yaygın ya, İstanbul'un estetik sorumluluğunu yüklenmek de bana düşer. Sanat ve kültür kolonimiz öyle istediği için estetik konusunda uzmanım ya, konuş artık: Efendim deli bunlar! Köylü bunlar, deli olsalar hadi neyse. Köylü akıyla getirip güzel İstanbulumuzu çeliğe, halata, betona bulayacaklar karşıdan karşıya... Şu tablomun üstüne bir uçtan bir uca kara kalemle sert iki çizgi çizseniz, aynı kalemle bu çizgilerin arasını da cart cart tarasanız neye dönecek bu resim, işte İstanbul da ona dönecek..."
(A.g.e., 41)

Tezel, tüm yaptıklarından sonra sanatına aldığı tepki karşısında kendini elinden hiçbir şey gelmeyen, devrim için savaşmayan biri olarak görmeye başlar. Bunun ardından ise kendi varlığının hiçliğine inanır ve kendini alkole verir. Tezel'in böyle düşünmesine neden olan devrim hareketinin sanatı küçümsemesidir; sonuç olarak da bu tutum sanatçıyı bu hareketin dışında tutmalarına neden olur.

Sanatı ve bilimi bir kenara atarak yalnızca silah zoruyla kendilerinden alınan özgürlükleri geri alma isteği o dönemki devrimcilerin en büyük hataları olmuştur. Bu noktada da çoğu zaman yaklaşılan romantik tutum düştükleri bir başka hatadır. Yapılmış olan hatalara rağmen, bu uğurda giden canların ardından, 12 Mart sürecinin en büyük kaybedeninin sol düşünce anlayışı olduğu bir gerçektir. Dünyada başlayan 68 kuşağı hareketi ülkemizde de etkili olmuş ve sonuç olarak da hükümete yapılan askeri darbenin ardından bu durumun asıl etkisi bu kuşak üzerinde kendini göstermiştir. Ancak yine de darbenin hemen ardından olayların yatıştığını söylemek yanlış olur. 27 Mayıs'ın aksine bu kez askerin "huzur" ortamını getirmesi zordur. Sokaklarda halen daha direnişte olan, ya da askerden polisten kaçan devrimciler vardır. Örneğin romanda General Hayrettin'in küçük oğlu Hakan bunlardan biridir. Hakan, damat Ercan'ın küçüğüdür ve ağabeyinin aksine sol örgütlere katılmıştır. İki kardeş de birbirinin düşüncelerine karşı acımasızdır. Bu dönem için en çok kullanılan kardeşin kardeşe düşman olmasını yazar Ağaoglu, bu iki kardeş özelinde vermek istemiştir.

“Nikah memurunun gelmesiyle bir felaket kopacak. Hakan görünmeden bir yerlerden öz kardeşinin, abisinin şurasına ateş ediverecek sanıyorum. Hayrettin nasıl güler? Nasıl unuttur Hakanımın o halini? O lafını nasıl çıkarabilir aklından? Yoksa bir bildiği mi var? Bir haber mi aldı bunlar Hakan’dan? Asla bana söylemez mi? Anayım, söylemez olur mu? Kaç gündür gözümü kırpmadım. Bugün hiç iğneli fiçinin içinden çıkmadım ben, bilmiyor mu? Bilip duruyor. Yoksa yakalattılar mı oğlum? Yakalatıp bir yere tıktılsa... Yarabbim, buna bile şükredekcek hallere düştüm.” (A.g.e., 274)

Hakan’ın annesi düğün günü, oğlunun ağabeyini vurma ihtimalinden korkuyordur. Kardeşin kardeşe düşman olup silah doğrulttuğu bu düzeni ise kocasının da içinde olduğu generaller ve siyasetçiler getirmiştir ve şimdi kocası onlarla birlikte gülüp eğlenirken, anne olan kadın bunun acısını en derininde yaşamaktadır. Romanın sonunda Ömer ve Tezel düğünü bırakıp giderken arakalarından bir el silah sesi duyulur.

“Hakan mı birini vurdu, Hakan’ı mı vurdular? Tuncer mi birini vurdu, Tuncer’i mi vurdular? Ahmet mi birini vurdu, Ahmet’i mi vurdular? Yoksa vurulan gelin mi? Az önce düğün pastasının dokuzuncu katından, Tanzimat bıyıklı damadın kolundan sıyrılıp kaçarak aşağıda, o kurşun renkli kapının önünde, dokunsan dağılacak incelikteki porselenden sütbeyaz minik bir leke gibi duruyor sandığım? Vurulan bir imge mi yoksa?” (A.g.e., 447)

Ömer’in silah sesinden sonra aklından geçirdikleri, romanın özeti gibidir. Silahı kimin ateşlediği ya da kurşunun kime gittiği artık önemsizdir. “Vurulan bir imge mi yoksa?” diye sorgularken aslında cevabı da verir. Bir neslin ümitleri, hayalleri vurulmuştur. Ardında siren sesleri ve bağışmalar bırakarak düğün yerinden uzaklaşan Tezel ve Ömer’in arasında şu diyalog geçer:

“ ‘Rezil bir geceydi’, diyor Tezel.

‘Pek değil...’

Çünkü bunu derken sesim, yüzüm her yanım hiç olmadığı kadar sıcaktır. Kendimi bile şaşırtan bir sıcaklık. Demek yaram kanıyor? Beni o ısıtıyor. Bir düğün gecesinde en azından bir Tuncer, ilk kez kendi kendisiyle kavgaya girdiyse, bir Ahmet, ilk kez kendi içinde bocaladıysa, Tezel, o silah patladığı an vurulduğunu duyumsadıysa ve artık ölüm lafı edemeyecekse, bir kurşun kendisine ilk kez bu kadar yakın geldiyse ve şuramda açılan en sahici yaram beni ısıtıyorsa, usul usul kanayarak ısıtıyorsa, içine kayıplar karışsa da, bu düğün eksiltmeyen bir düğündür.” (A.g.e., 450)

Ömer, düğünün başlangıcında artık her şeye kanıksamış biri olarak görünür. Düğün boyunca her şeyi ve herkesi öylece uzaktan izlemekle yetinir. Ancak düğünün sonuna geldiğinde, Tezel’in düğünü rezil bir gece olarak adlandırmasına karşı çıkar. Çünkü bu düğünde, unutmuş olduğu bütün yaraları tekrar kanamaya başlamıştır. Bir yaranın kanaması henüz yaşamın olduğuna delalet ettiği gibi Ömer için de kanayan yarası onun için yeni bir umuttur.

Ömer’in yukarıda alıntıladığımız sözlerinde Tezel’in romandaki değişimini de görürüz. Roman “intihar etmeyeceksek içelim bari” cümlesiyle başlar ve romanın birçok yerinde bu söz Tezel tarafından tekrarlanır. Ümitsizliğin ifadesi olan bu söz, içkiye sığınmadan dolayı aslında bir kaçışın da ifadesidir. Tezel hep bu kaçışını yaşamış bunun için de sık sık alkole başvurmuştur. İntihar da bir kaçıştır. Ancak Tezel, intiharı sık sık dile getirirse de intihar edecek kadar bile varlığına bir değer vermemektedir. Ancak romanın sonunda silah sesini duyduğunda vurulmuş olma korkusu, onun varlığının önemini farkına vardırır. Tezel, Ömer’in de söylediği gibi, ölümü ilk kez bu kadar yakın hissetmiştir. Bunun ardından Ömer, Tezel’in ölüm isteğini bir daha kolay bir şekilde ağzına alamayacağını düşünür.

Romanın asıl anlatıcısı ve yazarın fikirlerini aktaran kişi Ömer’dir. Bu yüzden 12 Mart sonrası gelişmekte olan dönemi de Ağaoğlu ona yorumlatır. Özellikle muhtıranın ardından partiler üstü kurulan hükümetin bir türlü düzen oturtamaması ve siyasette askeri müdahale öncesi olduğu gibi huzursuzlukların devam etmesi gibi durumları eleştirir. 12 Mart askeri müdahalesi hükümeti istifa ettirmiş; ancak yerine getirilen yeni hükümet yine meclis içinden olmuştur. Aynı zamanda, 27 Mayıs darbesi sonrası meclis ve partilere yaptırımlar uygulanırken bu kez partiler olağan işleyişlerine

devam etmiş ve meclise de herhangi bir müdahale yapılmamıştır. Bundan dolayı, muhtıra öncesi durumun devam ettiği, tam bir anlaşmanın sağlanamadığı söylenebilir. Siyaset bu şekilde iken ekonomik ve sosyal yaşam da pek parlak değildir. 12 Mart sonrası olayların tamamıyla yatıştırılmadığını daha önce belirtmiştik. Partiler üstü kurulan hükümetin başbakanlığını yürüten Nihat Erim'in başlattığı Balyoz Harekâtı da buna örnektir. Bir türlü yatıştırılmayan solcu örgütleri yakalamaya yönelik bu harekât, 12 Mart sonrası da birçok çatışmanın çıkmasına ve gençlerin öldürülmesine neden olmuştur. Ekonomide ise yeni bir kalkınma planı üzerinde durulmaktadır. Ülkenin ekonomik olarak kötü gidişatını durdurmak, beş yıl içinde planlanan düzeyde kalkınmayı gerçekleştirmek amaçtır. Ömer, bu kalkınma özelinde yeni hükümeti ve icraatlarını eleştirir.

“Tezel’in sorusu. Bekleyen garson. Bu sıkışıklıkta Ali Usta da var. O sıkışıklıkta Üçüncü Beş Yıllık Plan için aldığım notlar, o notlar, plan taslaklarının peşinde geçirdiğim nice didinmeli, yorgun gün var: Sermayecilere karşın kaliteli çelik üretimi Makine Kimya tarafından gerçekleştirilebilir. Özel şirketlerin Cola üretiminin durdurulması. Üç milyarlık yatırımın Urfa bölgesine aktarılması. Kreisler’in gelişiyile ilgili olarak, yabancı sermaye baskısıyla verilmesi istenen rapora, sayısal veriler, ülke çıkarları adına olumsuz rapor...”

Planlamadan bir kez daha kapı dışarı edilmem için gerekli fermanı ellerimle hazırlamaktayım. Bu notlar gelişecek. Üsttekilerin desteğini göremeyeceğim nasıl olsa, ama arkadaşlarımın desteğini göreceğim. Yarın Maliye’ye yazılacak raporun paraf edilmesi konusunda da yalnız kalacağım. Olabilir. Benim görüşüm bu raporun böyle hazırlanması gerektiğini söylüyor. Devletin kapitalistleşmesini bir günde ters yüz edip önleyecek ve dönüştürecek değiliz elbet. Daha işin başındayız. Taş daha yerinden, ancak şöyle belli belirsiz kımıldıyor. Daha çok sancılar olacak. Bu belli belirsiz kımıldamanın bile güürültüsü ayyuka çıkıyor. Bitlis’e yapılacak yatırım...” (A.g.e., 322)

Ömer, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)’da çalışmaktadır. Burada hükümetin hazırladığı kalkınma planının iç yüzünü daha iyi görebilmekte ve yanlışları eleştirmektedir. Aslında Ömer, romantik bir heves uğruna sokağa çıkıp eylemlere katılmaktansa, bu tarz devlet aracılığıyla hazırlanan projelere katılıp fikirlerini

belirtmenin daha kıymetli olduğunu düşünür. Bu düşüncesini de üniversitede öğrencilere de geçirmek istemesine rağmen Tuncer gibi gözü devrim ateşi ile yanan gençler, Ömer'in söylediklerine kulak asmamış, devletin masa maşında kurmaya çalıştığı düzen altında ezilmişlerdir. Bir savaş kazanılacaksa her konuda bilgin ve yetkin olunmalıdır. Ömer'in de Ali'nin de romanda gençlere öğüdü budur. Aslında yazar Ağaoğlu'nun düşüncesi olarak okuyabileceğimiz bu durum, hem yüksek eğitim görememiş, bilgisi yalnızca deneyimlerinden gelen Ali ile hem de Oxford'da eğitim görmüş profesör olarak eğitim vermekte olan Ömer aracılığıyla tekrarlanır.

Sonuç olarak *Bir Düğün Gecesi*, 12 Mart'a giden süreç ve 12 Mart sonrası kurulan yeni düzeni geniş çaplı bir romandır. Bütün bunları da düğünün gerçekleştiği 27 Kasım 1972 günü saat 19.00'dan başlayarak iki saatlik zaman dilimine sığdırır. Dönemin politik, askeri ve iş dünyasını bunların yanına da artık pes etmiş görünen bir zamanların ateşli muhaliflerini de alarak ve dışarıdan gelen silah, siren ve insan seslerine kulaklarını tıkayarak Ankara'nın ünlü Anadolu Kulübünde deyim yerindeyse yeni kurulan ülke düzenini kutlamaktadırlar.

Ağaoğlu'nun bir başka romanı, *Fikrimin İnce Gülü* de bahsedilen bu dönemin öncesini ve sonrasındaki süreci ele alan eserlerdendir. *Bir Düğün Gecesi* kadar, dönemi ayrıntılı anlatmasa da romanın baş karakteri Bayram'ın yaşadıkları üzerinden, dönemin öne çıkan olayları eserde kendine yer bulur. Bayram, 1960'lı yıllardan itibaren başlayarak uzun bir süre devam edecek olan, Türkiye'nin ekonomik şartlarından dolayı para kazanmak için Almanya'ya çalışmaya giden işçilerden biridir. Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası kalkınma planlarında sanayiye verdiği öneme rağmen, nüfusun yeterli olmaması, Türkiye gibi ülkelerden işçi göçüne ihtiyaç duymasına neden oldu. Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar içerisinde Almanya'ya gidip çalışmak çoğu kişi için bir umuttu. Bayram da köyünden kalkarak Almanya'ya gidip üç yıl çalışmıştır. Gece gündüz çalışıp aldığı Mercedes marka bal rengi otomobili ile tatil izninde ülkeye gelir. Roman, Bayram'ın Balkız adını verdiği otomobili ile ülkeye giriş yaptığı gümrük kapısından köyüne kadar süreci ve bu süreçte geriye dönük hatıralarına yer verir. Bayram, Ağaoğlu'nun daha önce incelediğimiz roman kahramanlarından oldukça farklıdır. Cahil, ama aynı zamanda kurnaz biridir. Köylü ve insanlar tarafından itilip kakılmış olmasını Almanya'da çalışarak aldığı Mercedes'i ile örtmek ve statü atlamak istemektedir. Bu nedenden dolayı Balkız onun için yalnızca

bir otomobil değil onun kendi varlığından daha kıymetli tuttuğu bir nesnedir. Bu noktada, Bayram ve otomobil arasında fetiş bir ilişki olduğu da söylenebilir. Bu ilişkiyi doğuran ana sebepler incelendiğinde ise değişen toplum yapısı ile karşılaşırız.

Bayram, otomobili ilk kez köylerine oy istemek için gelen DP'li vekil adayında görmüştür. Vekil adayına gösterilen saygı karşısında, küçük Bayram'ın bunu otomobil ile ilişkilendirmesi gelecekte bir otomobil alarak kendisinin de bu saygıya layık olacağı inancı taşımasına neden olur. Ardından Demokrat Parti iktidara geçince köye cip ve traktör de gelmiştir. Ancak gelen bu araçlar köyün ağasındır. Bayram gibi köylü ve topraksız kesim bunlara yalnızca uzaktan bakmakla yetinmişlerdir. Bayram'ın daha ilk o günlerde otomobil ile varlıklı ve güçlü olmayı birleştirdiğini söylemek mümkün. Bunun yanı sıra, Bayram büyüdükçe ülkede siyasi durumlar ile birlikte sosyal düzen de değişmiştir. Küçük yaşlarda otomobil almayı hayal etmesi üzerine büyüdükçe bunun için de uğraşmaya başlar. Köyden, Ankara'ya çalışmak için gelir. Gittiği bu yerde artık köydeki ağa ve gücü yoktur ancak orta sınıf ve memur kesimi vardır. Yani Bayram gibi köylüler için ise değişen bir durum yoktur. Eskiden ağalar tarafından küçük görülürken şimdi şehirliler tarafından küçümsenmektedir. Bunun için Bayram, başkaları tarafından ona atfedilen değersizliği otomobil sahibi olarak yıkmak ister. Ancak bu noktada asıl Bayram'ın kendi benliğini küçümsediği sonucu çıkmaktadır. Bayram bir otomobil almayı kafasına o kadar koymuştur ki, gözü başka hiçbir şeyi görmemektedir. Bu uğurda her türlü ahlaki davranışı da göz ardı ederek arkadaşı Ramazan'ın yerini rüşvet ile çalar ve Almanya'ya gider. Almanya'da çalıştığı süre boyunca da durum değişmez. Oradaki Türk arkadaşlarını yüzüstü bırakıp kendisi hayalini kurduğu otomobilin peşinden gider. Sonuç olarak satın aldığı Mercedes ile ülkeye geri döner. Bu süreç boyunca Bayram, otomobil sahibi olmayı her şeyin önüne koyar. Bunun için de sonunda satın aldığı Balkız'ı bu uğurda yitirdiklerinin, hatta kendi varlığının yerine koyar.

“Yüzüne bakmaya, ordaki çizgilerde yılları kurcalamaya zamanı olmadı. Ama, kamyonetin sürücüsü Bayram'la oynamayı sürdürdükçe, sık sık aynada kendi yüzüne bakarken yakalıyor kendini. Orda, bu Mercedes'in içine daha çok yaraşacağını sandığı, bir zaman öncesinin tutkulu bakışlı, kıvılcımlı, esmer delikanlısını görmeyi umuyor. Nerde? Aşağı doğru damar damar sarkan yanakları, sağ gözünün altındaki bir yanık izi, derine kaçmış gözleri, sarı-kara

yüzünde cansız, mat, sigara isisi bir kırıcılıkla uzayıvermiş sakallarıyla; ağzını açtıkça sol üstten ikisinin eksikliği hemen görünen dişleriyle karşılaştıkça içini biber yutmuş gibi bir acılık çabucak dalayıp geçiyor. Bu Mercedes'in direksiyonu başına arta kalan Bayram'ı, aynada artık salt kendisinin seçebildiği, gözlerinin kuytularına çöreklenmiş bir ışığı, bir de, gürlüğünü, sertliğini hala saklayan, sadece rengi güneşsizlikten birazcık paslanmış izlenimi veren kaşlarıyla ulaşacağı yere ulaşmaya değer buluyor.” (Ağaoğlu, 2014a:7)

Bayram'ın küçüklüğünden itibaren hayal ettiği otomobil aslında onun gerçeklerden kaçarak sığındığı bir nesnedir. Bu yüzden bunca yıl aynaya bakmamış ve şimdi o nesneye kavuşunca baktığı aynada da beklediği kişiyi bulamamıştır.

“Hep kaçmak. İnanmak ve görmek istemediği her şeyden kaçmak. Buna alışkın Bayram. En çok buna alışkın. Bu alışmaya taa, köyün içinde ilk Ford'u gördüğü zaman başlamadı mı? Gözünü tek o noktaya dikip bastığı yeri şaşırmadı mı? Bütün köylü, Ford'un içinden çıkan adamın eline sarılmıştı. Önünde kurbanlar kesmişti. O Ford'u, o Ford'un adamını baş tacı etmişti. Onunla birlik, ellerini havaya kaldırıp 'Yeter!' demişti. Bayram beş yaşında. Her zamandan daha ufalanmış, parçalanmış bir toz. Her zamandan daha unutulmuş çitin yanında. Ta o yaşından bu yana kulağına değen her söz, her köşede, her adım başında altı arabalı bir adamı muştulayıp durmadı mı? Bunun kolaylıklarını sayıp dökmedi mi? Heveslendirildiği denli kolay olmadı evet. Güç oldu, evet. Geç oldu, evet. Herkese de kısmet olmadı; evet. Bize de kısmet olduysa gözümüzü diktiğimiz noktadan ayırmadığımızdan. Sevdamız uğruna nice dağlar devirdik. İyi ya işte, değerimiz bilinmeli! Bilinsin!..” (A.g.e., 306)

Bayram'ın, Balkız'a sahip olarak kendi değerinin bilineceğine olan inancı, onunla ülke topraklarına girdiği ilk andan itibaren yavaş yavaş yıkılmaya başlar. Asıl yıkım ise köyünün girişinde karşılaştığı çoban çocuk ile konuşmalarından sonra yaşanır. Balkız'a sahip olabilmek için yaptıklarının bu kez ona engel olacağını istediği değeri hiçbir zaman göremeyeceğini anlar. Bütün ümitleri bu noktada biter.

Bayram, köyüne vardığında aslında başkalarının gözündeki değerinden çok kendi içindeki değerini yüceltecektir. Bu yüzden her ne olursa olsun, Balkız'ı ile köy

mevdanından geçmek istemiştir. Bu şekilde hiçliği son bulacaktır. Ancak, yolda Bayram'ın başına gelenler hem pırıl pırıl parlayan Mercedes'in yavaş yavaş dağılmasına hem de geçmişini ve benliğini sorgulamasına neden olur. Sonuçta köye kadar gitmesine rağmen, köye girmekten vazgeçip gerisin geri Almanya'nın yolunu tutar.

“Bayram Mercedes'ini keltepenin üstünden usul usul döndürüyor. Burnunu geriye, geldiği yöne viriyor. Ama şimdi sanki bu araba onu taşımıyor. Bayram, bu arabayı omuzlarında taşıyor. Bir fikrin ince gl olmaktan kımış, güzelliğini ve anlamını yitirmiş, nerdeyse bir buçuk ton ağırlığında elik, demir kromaj, lastik, yay, tel, civata karması ağır bir yük. Bu yükle, aşınmamış, karşılıklı, güzel sıcak bir ilgi nasıl kurulabilir? Özellikle o ilgiye en çok gereksinme duyulan bu tür akşamlarda?” (A.g.e., 307)

Bayram'ın, bütün bir ömrünü vererek aldığı Balkız'ı sonunda bir hurda yığını olarak görmeye başlaması onun için bir aydınlanmanın olduğuna da bir işarettir. Artık yceleştirdiği nesnenin anlamsızlığının farkına varmış, kendi varlığının bu nesne ile yceleşmesi umudundan da vazgeçmiştir. O hep Bayram olarak kalacaktır, bunu ne satın aldığı otomobil ne de üzerine giydiği pahalı gömlekler değiştirebilecektir. Bayram bu gerçekle yüzleşip kaçmaktan vazgeçer. Bu yüzden artık ait olmadığını hissettiği kendisini, Münih'ten daha yabancı gelen köyden uzaklaşarak Almanya'ya döner.

Bayram'ın kaçtığı bütün korkular ve gerçekler ile yüzleştiği bu yolculukta onun geçmişinde hatırladığı askerlik ve Ankara'da çalışırken yaşadıkları üzerinden ülke gerçeklerine olan kayıtsızlığı da dikkat çekicidir. Roman, Bayram'ın ülkeye gelişinden köyüne giden bir iki günlük süreyi anlatmaktadır; ancak yazar Ağaoğlu'nun sık sık başvurduğu geriye dönüş tekniği ile 12 Mart süreci ve sonrası da romanda kendine yer bulur. Bayram 12 Mart Muhtırasının verildiği ve askeri yönetim altında kurulan yeni hükümetin görev yaptığı yıllarda askerliğini yapmaktadır. Bu yüzden bu süreçte askerler arasındaki tutumu ve devrimci örgütler ile asker arasında olan çatışmaları yakından takip edebilmiştir.

“Askerliğin son ayları, hep bu huyundan ötürü Diyarbakır-Siirt Sıkı Yönetim Komutanlığı emrinde geçti. Bu kez de, Diyarbakır Cezaevi yönetiminde görevli üsteğmenin cip sürücüsü olarak. Cezaevinin kapısına yaklaşırken, içerdeki bütün tutukluların birer delikten kendi sürücülüğünü, yalnız bunu seyrettiklerini sanırdı. Cipi hoplatıp zıplatıp iyice barbarlaştırarak koy verirdi taa karşıdan. Taş, tümsek tanımaz, onu sihirli bir Hint seccadesine benzetmek isterdi. Tek düşüncesi bütün tutuklulara, bütün cezaevi personeline, kendisinin bir direksiyon başında olduğunu göstermek...” (A.g.e., 9)

Bayram'ın askerliğinin son aylarını geçirdiği 1971 yılı ağustos ayında Diyarbakır Cezaevi'nde pek çok genç bulunmaktaydı. Ancak Bayram, bunları ve niye orada olduklarını önemsemez. Onun için yalnızca kullandığı askeri cip önemlidir. Hatta, cipi kötü kullandığı gerekçesiyle görevinden alınca, Diyarbakır'da köylerde saklanan “anarşistleri” bulup vurmak sonra da komutanın gözüne girip tekrar görevine geri dönmek bile istemektedir. Bayram ne radyoların anarşist diye geçtiği haberleri sorgular ne de komutanların ona verdiği emirleri. Onun aklında yalnızca otomobil vardır. Buna rağmen, askerdeyken karşılaştığı Havsalı Subay da aklından çıkmaz. Nedenini ve öncesinde neler olduğunu Bayram yine sorgulamamıştır; ancak bu subay 12 Mart sürecinde tutuklananlardan biridir. Muhtemel, ordu içinde sosyalistleri temizleme operasyonu ile tutuklanmıştır. Yıllar sonra dahi Bayram'ın aklına gelir bu olay.

“ – Ben aslen Havsalıyım, demişti yedek subay.

Cipin içinde elleri kelepçeli ve üst teğmenle iki erin gözetiminde. Diyarbakır Cezaevine götürülüyordu. Hâlâ orduda askerliğini yapmakta olan bir yedek subay sanki. Üstündekileri henüz çıkarttırmamışlar. Az sonra, orda, ceketini alırlar önce. İş uzun sürmez bunun. Saçları zaten tıraşlı. Kepini alırlar. Ceketini alırlar. Sonra ne yaparlar, kimlerin arasına katarlar, kim bilir.” (A.g.e., 74)

Bayram'ın dönüş yolunda hatırladığı bir başka kişi de Almanya treninde karşılaştığı üniversite öğrencisidir. Öğrenci olaylarına karışmış olması muhtemel bu kişi, artık savaşmaktan yorulduğundan mı yoksa baskıdan kurtulmak için mi bilinmez Bayram ile aynı trende Almanya'ya gitmektedir. Bayram'ın Selimiye Cami'sini

görünce verdiği tepki sonrası oranın Selimiye olduğunu söyler ve ardından söylediği şu sözler, Bayram ve o dönem gençlerin öldürülmesine kayıtsız kalan birçok kişi içindir:

“Alın başınıza çalın’ Camiden başka şey görmez gözünüz. Cami, evet. Mimar Sinan’ın dehası desem ne anlayacaksınız? Bir kubbe, bir minare; işinizi görür. Onun bile iyisini kötüsünden ayırt etmesini bilmezsiniz. Yatın, kalkın, Allah’a yalvarın. Yalvarmaktan cayacağınız yok. Onca genç kalktı, bir de sizler için deliklere girdi. Tıktılar hepsini. Onları bilmem ama artık benden paso. Kendiniz ayarsanız ayarsınız. Aymazsanız işte cami, işte siz. Arzunuz bilir.” (A.g.e., 56)

Bayram ilk defa bu öğrencinin yol boyu konuşmalarından emperyalizm sözcüğünü duymuştur. Bunca zaman Ankara’da tamir atölyesinde çalışırken işçilerin yaptığı eylemler olduğunu duymuş; ancak kafasını kaldırıp eylemlerde ne söyleniyor diye merak bile etmemiştir. Bu yüzden de öğrencinin anlattıkları ona çok uzaktır. Aynı şekilde ülke siyasetinden de uzak kalmıştır Bayram. Bir otomobili olmasını o kadar çok istemiş ve yalnızca onun için uğraşmıştır ki ülkede olan darbe, istifa ettirilen kabine üyeleri, kurulan koalisyon hükümetleri onun hiç ilgi alanına girmemiştir. Yalnızca 1974 yılında, Bayram Almanya’dayken gerçekleştirilen Kıbrıs harekâtından haberdardır.

Kıbrıs harekâtından, önce Ecevit’in 12 Mart sonrası düzenlenen 1973 seçimlerinde başbakan seçilmesine giden sürece değinmekte yarar var. Türk siyasetinin önemli isimlerinden olan Bülent Ecevit, 1957 seçimlerinden itibaren CHP milletvekili olarak mecliste yer aldı. 12 Mart 1971 gerçekleştirilen askeri müdahalenin ardından parti içinde İnönü ile anlaşmazlığa düştü. Buna göre, Parti Genel Başkanı İsmet İnönü askeri rejimi desteklerken, Ecevit, askeri yönetim karşıtıydı. Sonuç olarak da CHP kurultayında Ecevit destekçilerinin oylarıyla, İnönü parti genel başkanlığını Ecevit’e teslim ederek görevini bıraktı. CHP’nin başında katıldığı ilk seçimde oylarını artıran partinin, Milli Selamet Partisi ile koalisyon kurarak hükümet kurma yetkisi Bülent Ecevit’e verildi. Türkiye’nin yeni başbakanı seçilen Ecevit’in ilk icraatlarından biri ABD’nin karşı çıktığı, askeri rejim tarafından yasaklanan haşhaş ekiminin tekrar yasallaştırılması oldu. Bunun ardından 1974 yılında Kıbrıs’ta Yunanistan’da gerçekleşen darbenin ardından askeri cunta tarafından desteklenen Kıbrıs’ı Rum adası

yapma gayesi taşıyan EOKA taraftarları ada içerisinde darbe yaparak yönetimi ele geçirdi. Bunun ardından Kıbrıs'ta yaşayan Türklere karşı başlatılan saldırılarla Türklerin bölgeyi terk etmesine zorladılar. Pek çok Türkün bu saldırılarda öldürülmesi ve göçe zorlanması Başbakan Ecevit yönetiminde Türkiye'yi çözüm arayışına yöneltti. İngiltere'de yapılan görüşmelerin yapıcı sonuçlar doğurmamasının ardından 20 Temmuz'da Kıbrıs Barış harekâtı başlatıldı. Kıbrıs'ta yaşayan Türklere yardım eli uzatılmış ve bugünkü sınırların çizildiği Kuzey Kıbrıs Türk Devleti kurulmuştur. Bu olayın ardından Başbakan Ecevit Kıbrıs fatihi olarak anılmaya başlanmıştır. Ülkedeki pek çok insan gibi siyasete uzak olan Bayram dahi, Ecevit'i bu olay sonrasında övmüştür.

“Bu Karaoğlan almış yürümüş buralarda yahu! Diyorlardı ya, pek inanasım yoktu Balkız. Hoş, inansam ne, inanmasam ne? Gerçi evet, bizim Almanyalara gidebilmemizin, birer işle birer taksilerimizin olmasının müsebbibi bu. Sağ olsun, var olsun. Hem Kıbrıs işi için de öyle mıy mıy edip durmadı. Bastı girdi. (...) Öyle olmalı zaten. Basıp geçeceksin Yunan'ın üstünden. İyi oldu. Bu Karaoğlan iyi başlamasına iyi başladı ya, sonunu getiremedi. Bi götü boklu Yunanı hala susturamadık.” (A.g.e., 106)

Kıbrıs Harekâtı sonrası, Birleşmiş Milletler'in araya girmesi ile Türk askerinin operasyonlarının durdurulması ve adanın bugünkü sınırlarının çizilmesi, Bayram'ın bahsettiği şekilde Ecevit'in eleştirisi almasına de neden olmuştur. Birlikte koalisyon kurduğu Milli Selamet Partisi ve genel başkanı Necmettin Erbakan ile oluşan anlaşmazlık Ecevit'in istifasıyla sonuçlanmış, sonrasında Süleyman Demirel önderliğinde yeni bir koalisyon hükümeti kurulmuştur.

Bayram siyasete uzak olmasına rağmen, geçmişte köylerine gelmiş olan demokrat Partiyi desteklemiş, darbenin ardından Adalet Partisi ve Süleyman Demirel tarafında olmuş ve şimdi de Necmettin Erbakan önderliğinde Milli Selamet Partisi'ni desteklemektedir. Bayram, sağ görüşlü biridir ve bütün desteklediği sağ görüşlü partileri niye desteklediğini Erbakan özelinde şu şekilde açıklar:

“O da bir yiğit adama benziyor ya, Hıdır'a kalsa, ihh... Vatana zararı dokanır biri o. Nesi varmış? Namazında niyazında. Millet ahlaklı olsun istiyor. Senle de

yan yana, kol kola gelmeye tamam demiş, pekâlâ. O razı geldikten sonra, sen hiç bozmayacaktın. Bu ortaklığı Bay Ecevit. Hiç. Bak, o ortaya çıktığından bu yana bizim Münih camiamızın tadı tuzu geldi. Sen gittiğinle kaldın. Eh, ne yapalım?”
(A.g.e., 107)

Bayram, dönemin siyasi olaylarını da kendi siyasi görüşü çerçevesinde değerlendirir. Geçmişte askerin müdahalesine nasıl kayıtsız kaldıysa, kurulup dağılan koalisyon hükümetlerine de kayıtsızdır. Yalnızca dini siyasete alet eden sağ kesim partilerine kendini daha yakın bulmaktadır. Bu yüzden de romanın dönemi ele alış şekli sağ cenahın gözündendir. Bunun karşıtı olarak romanda, trendeki üniversite öğrencisi, Havsalı Subay gibi karşıt görüşte kişilere de yer verilmiş; ancak bunların hikâyesi de Bayram'ın gözünden anlatılmıştır. Bu noktada Adalet Ağaoğlu'nun Bayram'ı ele alış şekli ve karakterleri karikatürleştirilmesi bu dönemde yaşanan olayların yalnızca üstü kapalı bir şekilde bahsedilip geçmesine de yol açmıştır.

Bu olaylardan biri de, Bayram'ın köy girişinde karşılaştığı Çoban'ın babasının askerler tarafından öldürülmesidir. 1971 Muhtırası'ndan 1980 darbesine giden süreçte olayların devam ettiğini çobanın içinden geçirdiği bu sözlerinden anlarız:

“Askerlerin, jandarmaların vızır vızır dolandığı günlerde babamı niye vurduklarını öldür Allah söylemem buna. Elin herifi. Huylu mu, huysuz mu, nerden bilirsin? Ben buna ‘babamı siyasi diye vurdular’ diyecem, ‘ondan böyle’ diyecem, bu da kalkacak, gidip benim Ankara’daki işimi bozacak. Bozar mı bozar.” (A.g.e., 292)

12 Mart'tan 12 Eylül 1980'e uzanan süreç çobanın bu sözlerinden çıkmaktadır. Asker olayları yatıştırılmamıştır ve aynı yoğunluğunda çatışmalar devam etmektedir. Bu süreçte sağ ve sol örgütler arası çatışmalarda ve askerlerin operasyonlarında sonrasında pek çok genç öldürülmüştür. Adalet Ağaoğlu'nun 1980 yılında yayımladığı *Yazsonu* romanı da bu cinayetleri merkezine taşır. Romanın baş kişisi yazar ve onun karakteri Nevin, oğlu Güney'i bu çatışmalarda kaybetmiştir. Bu olay ve Güney'in arkadaş çevresi üzerinden 12 Eylül 1980 öncesi olaylar bu romanda verilir.

Netice itibariyle, Türkiye tarihinin gerçekleştirilmiş ikinci askeri müdahalesi, ne toplum düzeninde 27 Mayıs gibi köklü değişiklikler getirebilmiş ne de olayları yatıştırabilmiştir. Amerika destekli yapıldığı varsayılan bu darbenin, siyasi düzende de getirmiş olduğu önemli bir değişiklik yoktur. Ancak bu sürecin adım adım Türkiye'nin görmüş olduğu en kanlı darbe olan 12 Eylül'e hazırladığı bir gerçektir.

4.2.3 12 Eylül Askeri Darbesi

Türkiye tarihinin gerçekleştirilmiş olan son darbesi 12 Eylül 1980 tarihlidir. Çalışmamızın bu bölümünün başlığını oluşturan “Bunalımlı Yıllar”ın son ayağı olarak aldığımız bu darbe, hem sosyal hem ekonomik hem de siyasal alanda köklü değişiklikler getirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin etkisini uzun bir dönem hissettiği darbenin Adalet Ağaoğlu romanlarındaki anlatımını incelemeden önce, darbenin oluşum sürecini ele almak önemlidir.

12 Mart 1971 günü Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından, hükümete verilmiş olan muhtıranın sorunları çözemediğini, ayrıca ülkede var olan sorunların daha da artarak devam ettiğini daha önce belirtmiştik. Bu tarihteki müdahalenin başarılı bir sonuç vermemesi, başka bir darbeyi de zorunlu kılmıştır. Bu nedenle 12 Eylül İhtilali'ni doğuran ana sebepler arasında 12 Mart Muhtırası gelmektedir. Emir-komuta zinciri içerisinde gerçekleştirilen bu ilk darbe, amacına ulaşmış olmasına rağmen, yalnızca kısa süreli bir çözüm getirebilmiştir. Başbakan Demirel ve bakanlarının istifası sonrasında cuntanın desteklediği Nihat Erim önderliğinde kurulan hükümet ise ne mecliste yeterli yetkinliğe sahip olabilmemiş ne de halkın güvenini kazanabilmiştir. Ancak bu döneme damgasını vuracak olan siyasi istikrarsızlık, Nihat Erim'in ardından sırasıyla başbakanlık koltuğuna oturmuş olan Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel dönemleri için de geçerlidir. Bu dönem sandıktan hiçbir partiye tek başına hükümeti kurabilecek yetkinlikte oy çıkmamıştır. Kurulan koalisyon hükümetlerinin hiçbiri ise kendi dönemini dolduramamıştır. Sık sık değişen başbakan ve mecliste süre gelen tartışmalar, askerin yönetime müdahale etmesi ile sonuçlanmıştır. Darbenin asıl habercisi ise 1980 yılının başlarında son Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresini tamamlamasının ardından meclisin Cumhurbaşkanlığı için bir isim üzerinde uzlaşamaması ve oylamaların uzadıkça uzamasıdır.

Siyasi uzlaşmanın sağlanamadığı bu yıllarda Milli Selamet Parti'sinin genel başkanı Necmettin Erbakan'a ayrıca değinmek gerekir. Merkez sağ partisi AP ve Türkeş'in lideri olduğu Milliyetçi Hareket Partisi ile birlikte sağın güçlü partilerinden olan MSP Erbakan'ın önderliğinde oylarını arttırmıştır. Ancak Erbakan'ın şeriat isteği olarak yorumlanan açıklamaları Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) içerisinde huzursuzluğa yol açar. 23 Temmuz 1980 tarihinde İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesinin ardından 6 Eylül'de Konya'da düzenlenen mitingde MSP taraftarlarının İstiklal Marşı'nı yuhalaması ve şeriat lehine sloganların atılması askeri cephede huzursuzluklara neden olur.

Bu dönemde ülkedeki siyasi istikrarsızlık sürerken, ekonomik alanda da durum hiç iyi değildir. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren, ekonomik buhranlarla uğraşmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kabul edilmiş olan devletçilik ilkesine göre; tarıma dayalı ülke ekonomisi, devlet eliyle kurulan fabrikalar ile desteklenmeye çalışılmıştır. Yine de o dönem hem dünyanın hem de ülkenin içinde bulunduğu koşullar, planlanan ekonomik kalkınmayı gerçekleştirememiştir. Ardından iktidar olan Demokrat Parti ise liberal ekonomiyi benimsemiştir. DP'nin bu tutumu o dönem ABD'nin önderliğinde olmak üzere birçok dünya ülkesinin kabullendiği bir ekonomi biçimidir. Amerika gibi öncü devletleri, tekele dayanan kapitalist ekonomi anlayışı hızlı bir büyüme gerçekleştirmiş; ancak oluşan hızlı verimliliğe rağmen tüketilemeyen ekonomik artıklık, 1970'li yıllara gelindiğinde büyük bir durgunluğa sebebiyet vermiştir (Durmuş, 2011: 96). Bu ortamda Türkiye gibi ekonomisi daha kısıtlı ülkelerin, dışa bağımlı olması ithalat üzerinden kapitalist devletlerin durgunluğundan etkilenmesine ve kendi içerisinde ithal bir krizin oluşmasına neden olur. Türkiye'nin sanayileşme süreci 1960'lara dayanmaktadır. Henüz yavaş bir şekilde devletçilikten liberal ekonomiye geçilmeye başlanan ve ülkede yerleşmiş olan sanayinin de kısıtlı olduğu bu dönemde, dünyada baş gösteren kriz ülkenin ilgilenmesi gereken önemli bir probleme dönüşür. Bu dönemde artan işsizlik, kıtlık ve ekonomik geçim sıkıntıları hükümetlerin ilgilenmesi gereken problemlerin başında yer alırken aynı yıllarda artan anarşizm ve terör olayları, bahsettiğimiz düzenli bir hükümetin eksikliği ile birleşince darbeye giden süreç ortaya çıkar. Bu noktada ayrıca değinmemiz gereken, 24 Ocak 1980'de kabul edilen kararnamelerdir. Ekonomik durumu iyileştirmeyi ve kalkınmayı hedefleyen bu kararnameler, darbe öncesi son başbakan Süleyman Demirel'in isteği ile Turgut Özal önderliğinde hazırlanmıştır. Bu kararların Türkiye ekonomisine

etkisine kısaca değinecek olursak: Yaklaşık olarak 1950’li yıllarda başlamaya çalışılan serbest ekonomi politikasının her yönüyle uygulanmaya geçilmesidir (Cizrelioğulları, 2013: 62). Buna göre yüksek enflasyon ve petrol krizi gibi ülkenin içinde bulunduğu krizi, yabancı sermaye açılıp ülkeyi açık bir pazar haline getirerek kurtulmayı amaçlarlar. Günümüzde dahi tartışılmakta olan bu kararnamelerin, bir başka önemli boyutu ise darbenin gerekçelerinden biri olarak ele alınışdır. 1960 İhtilali’nin ardından sendikalar üzerinden işçilere verilen haklar ve sendikaların sert tutumu, alınan bu kararları uygulamaya geçişi sırasında sıkıntıya sokacaktır. Kimi araştırmacılara göre bu kararlar 12 Eylül darbesinin asıl gerekçesidir. Bu kişilere göre, alınan bu kararlar ancak sıkı bir rejim sürecinde rahat bir şekilde uygulamaya geçirilebilir. Gerçekten de darbenin ardından oluşan sıkı yönetim sürecinde alınan 24 Ocak Kararları rahat bir şekilde uygulamaya geçilmiştir. Ancak bu durumun darbenin, tek gerekçesi olarak ele alınması da bir hata olur.

Ekonomik problemlerin yanı sıra 1970’li yıllar, ülkemizin tarihine pek çok acı olayın sığıdığı yıllardır. 12 Mart cuntası, o dönem için belirli sol örgütlerin önde gelenlerini tutuklamış ve çeşitli sendikaları kapattırılmış; ancak, olayların önüne geçememiştir. Üniversiteler başta olmak üzere gençlerin sağ ve sol şeklinde bölünmeleri artan çatışmaları doğurur. Bu dönemde ayrıca siyasetçiler, önemli bürokratlar, akademisyenler ve yazarlara karşı suikastlar gerçekleşmiştir. Bu dönemde gerçekleşen pek çok cinayetin bugün bile kim ve kimler tarafından işlendiği bilinmemektedir. Bu cinayetlerin yanı sıra, sağ ve sol grupların kendi aralarındaki ve güvenlik güçleriyle olan çatışmalarında da birçok kişinin öldürüldüğü bilinmektedir. 1977 yılında ise tarihe kanlı 1 Mayıs olarak geçecek olan katliam yaşanır. 1 Mayıs günü işçi bayramını kutlamak üzere Taksim’de toplanan sendikalılar ve işçiler henüz kimler tarafından gerçekleştirildiği bilinmeyen silahlı saldırıya uğrarlar. Bayramı kutlamak için toplanmış binlerce kişiyi hedef alan bu saldırılar bu dönemki katliamlardan yalnızca biridir. 1978 yılında Kahramanmaraş’ta ve 1980’de Çorum’da meydana gelen Alevilere karşı düzenlenen katliamlar, bu dönemin bir başka acı boyutudur. Bu olaylarda sağcı grupların saldırdığı pek çok alevi ailesi hayatını kaybetmiştir. Yaşanan bütün bu olaylar karşısında TSK vermiş olduğu uyarı mektuplarının ardından suskunluğunu bozarak 12 Eylül 1980’de darbe operasyonunu gerçekleştirir.

Darbenin gelişiminde tek bir nedenden ziyade pek çok nedenin olduğunu yukarıda belirtmeye çalıştık. Bunlar arasında dış politikayı da saymak gereklidir. Özellikle, Türkiye'nin sınır komşusu İran'da gerçekleşen İslam Devrimi ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali, bu dönemde ülkemizi etkileyen önemli olaylardır. SSCB'nin Amerika ile süre gelen soğuk savaşında Türkiye, ABD tarafında yer almıştır. Ancak Ecevit'in başbakan olduğu dönemde gerçekleştirilmiş olan Kıbrıs Harekâtı sonrasında, ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargo neticesinde ilişkiler, durma noktasına gelir. Amerika'nın SSCB'ye karşı desteklediği İran'da da devrim sonrası yapılan dönüşüm ABD aleyhine olur. Bölgedeki gücünü kaybeden Amerika'nın yeni arayışlara girdiği bilinmektedir. Eski müttefiklerinden Türkiye'nin içinde bulunduğu karışıklık darbe ile neticelendirildiğinde ve sonrasındaki süreçte Amerika ile olan ilişkilerin tekrar rayına girmesi, darbenin dış güç destekli olabileceği görüşünü de akıllara getiriyor. Çalışmamızın daha önceki bölümlerinde 12 Mart Muhtırası için bahsi geçen Amerika kaynaklı darbe söylemi, 12 Eylül için de pek çok araştırmacı tarafından ifade edilmektedir.

1980 İhtilali öncesi ülke koşullarını kısaca incelemeye çalıştık. Vermiş olduğumuz tarihsel bilginin ardından bu dönemin Ağaoğlu'nun romanlarında ele alınmış şekline bakabiliriz. 12 Eylül günü darbe ile sonlanacak bu dönem, Adalet Ağaoğlu'nun romanlarından *Yazsonu*, *Üç Beş Kişi* ve *Hayır* kitaplarında ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Özellikle *Yazsonu*, 12 Eylül öncesi dönemde kaleme alındığından bu eser, karakterlerinin ruhsal bunalımları üzerinden toplumun bunalımını başarılı bir şekilde vermektedir. Henüz yaşanmakta olan süreç kitaba konu olmuştur. *Üç Beş Kişi* ve *Hayır* kitapları ise darbenin ardından yayımlanan eserlerdir. *Üç Beş Kişi*, *Yazsonu* gibi darbe öncesi dönemi ele almaktadır. Ancak belirttiğimiz gibi kaleme alınmış tarihleri itibarıyla farklılaşan eserler bu nedenle kendi içerisinde de dönemi yorumlayış farklılığına da giderler. *Yazsonu*'nda dönemin kötü koşullarını ele alma ihtiyacı duyan yazar, sonucunu bilmediği bir dönemin içerisinde ve karakterleri üzerinden de bu belirsizliği verir. Ancak, *Üç Beş Kişi*'de darbeyi ve sonrasında yaşananları gören yazar, tekrar darbe öncesine dönerek sonucunu bildiği bir dönemin kişiler üzerinde oluşturduğu bunalımı anlatır. *Hayır* romanına ise darbe öncesi süreç eserde geçse de asıl odak noktayı darbenin ardından gelişen süreç oluşturur. Çalışmamızın bu bölümünde ilk olarak *Yazsonu* ardından *Üç Beş Kişi* romanı ve 12 Eylül ve

sonrasındaki dönem hakkında verilen kısa tarihsel bilgilendirmenin ardından *Hayır* romanı ayrıntılı incelenmiştir.

İlk kez 1980 yılında yayımlanan *Yazsonu*, Adalet Ağaoğlu'nun *Ölmeye Yatmak*, *Fikrimin İnce Gülü* ve *Bir Düğün Gecesi* romanlarından sonra gelen dördüncü romanıdır. Anlatı kısaca; yazın son demlerinde Antalya'nın önemli tatil merkezlerinden Alanya'ya yakın küçük bir motelde tatil yapmakta olan bir kadın yazarın, kaldığı yere yakın eski bir evin sakinlerini kendi düşsel dünyasında yaratması ve bu gerçek olmayan kişiler ile motelde var olan kişiler arasındaki çatışmayı anlatır. Olayları kurgulayan ve anlatan ismi verilmeyen kadın, üst katmanda yer alan odak noktadaki yazarı oluştururken, kendisinin kurguladığı, Nevin adını verdiği kurgunun içinde bir başka kurguyu anlatan kişi de bir yazardır ve alt katmandaki asıl noktayı oluşturur. Yazınsal kurgu, Nevin anlatıcı figürü tarafından anlatılırken bu yapıtın nasıl kurgulandığı da daha önce belirtilen üst katmandaki anlatıcı tarafından verilmeye çalışılmıştır. Burada kurgulanan iki farklı anlatıcı ile hem “dış gerçek” hem “kurgu gerçekliği” aynı anda verilmeye çalışılmıştır. Adalet Ağaoğlu, gerçek dünyanın yansımalarını vermek için kurguladığı anlatıcıyla, yapıtın akışını yer yer keserek yine bu “dış gerçekliği” ile “kurgu gerçekliği” arasındaki bağı netleştirmek istemektedir. Yapıttaki bu “anlatıcı” ve “anlatıcı figür Nevin” ayrışmasında, yazınsal yapıtların oluşum sürecinde kurgunun nasıl gerçekleştiği, kurgu gerçekleştirilirken gerçek dünyadan ve yazarın hayal dünyasından nasıl etkilenildiği gösterilmiştir.

Romanın içerisindeki yazar, Nevin adında, yıllar sonra, yazarın kaldığı otelin yanındaki eski püskü eve geldiğini kurgular. Buradaki yazlık evin yanına büyük bir otel yapılmaktadır. İnşaata bekçiliğini de Kadir adından bir adam üstlenmiştir. Birlikte yaşadığı Hatice ve çocukları Nevin'in komşusu olurlar. Özellikle küçük çocukları Yusuf, Nevin'in yanında getirdiği yazı makinesine büyük ilgi gösterir. Ancak, Nevin ne yalnız kalmaktan sıkılmış olan Hatice'nin istediği gibi bir komşu olabilecek ne de Yusuf'un bitmek bilmeyen meraklı sorularına cevap verebilecek durumdadır. O, oğlunun ölümünün ardından son kez bütün arkadaşlarını toplayıp yazı bitirmek için buraya gelmiştir. Yazar, bütün bunları kaldığı otelin yanında gördüğü yıkık ev ve otelde çalışan Hatice ve Kadir adındaki aileyi gördükten sonra kurgular. Nevin'in hikâyesi anlatılırken yazarın otelde geçirdiği zaman da aynı anda verilir.

Yazsonu'nun yukarıda kısaca bahsettiğimiz anlatım yapısı belki bir başka çalışmanın konusu olabilir. Ama biz bu çalışmamızda, romanda yer alan 12 Eylül 1980 darbesine giden süreci inceleyeceğiz. Anlatıcı yazarın kurguladığı Nevin karakterinin oğlu, 12 Eylül öncesindeki süreçte üniversite öğrencisidir ve bu dönemde birçok üniversite öğrencisi genç gibi öldürülmüştür. Nevin, oğlunun ölümünün ardından hem uzaklaşmak hem de oğlunun hatıralarına sahip çıkmak için, oğlu Güney'in küçüklüğünde sık sık geldikleri Antalya, Alanya'daki yazlıklarına gelir. Ancak bu sefer geldiği vakit, yazın sonudur. Kış kendini hissettirmeye başlamıştır. Burada ayrı bir parantez açmakta yarar vardır. Yazarın yaz sonunu özellikle seçtiğinin söylemek gerek. Tıpkı romanda Güney'in küçüklüğünden mutlu günleri hatırlatılması gibi mutlu günleri içeren yaz bitmiştir. Kapıda da yaklaşmakta olan kış vardır. 12 Eylül Askeri darbe öncesi yayımlanmış olan bu romanın, kış olarak addettiği iyice sesi duyulmaya başlayan askeri bir müdahaledir.

“Ülkedeki yılanmış kan ve çürümüş et kokusu gittikçe baskınlaşıyordu. Mutlu olmak bir yana, mutluluklardan söz etmek bile güçleşmişti. Aşk yoktu. Tümünden unutulmuştu. Ölümler henüz kanıksanmamıştı, ama eli kulağında. Kapılar iyice örtülü. İnsanların yürekleri daha da kötü kitlenmiş... Kimse, hiçbirimiz o kan ve çürümüşlük kokusunun yatak odalarımıza dek daldığının, sevişmelerimizin içine dek sızdığının, o sevişmeleri doğrayıp pörsüttüğünün bilincinde değildik ama.”
(Ağaoğlu, 2014b:188)

12 Eylül'e giden süreci en iyi anlatan cümleler bunlar olsa gerek. Ülkenin her kesiminin etkilendiği olaylar ve sürekli bir yerlerde gençlerin öldürülmesi, buna rağmen gözlerini bütün bunlara kapatmış siyasetçiler bu dönemin gerçeğidir. Yazar Ağaoğlu, romanda bunun eleştirisini de getirir. *“Koridorlara ‘Çalınan eşyalardan otelimiz sorumlu değildir’ levhaları asıyorlar. (Sokaklarda da benzerini gördüm: ‘Kaybolan canlardan devletimiz sorumlu değildir!’)”* (A.g.e., 17)

12 Mart 1971'de hükümete verilen muhtıra ile ülke içinde anarşinin son bulması gerekirken 70'lerin ortasından itibaren daha da artmış ve önüne geçilmez bir boyuta ulaşmıştır. Bu dönemde insanlar birçok yönden birbirlerinden ayrıştırılmışlardır. Sağcı, solcu, demokrat, cumhuriyetçi, dinci, ülkücü gibi ayrışmalar ülkeyi daha da fazla bölmüştür. Devletin düzeni sağlayamadığı şehirlerde gençler

kendi düzenini kurmaya çalışmış ve her bir bireyi kendilerinden olan ve olmayan şeklinde ayırtmışlardır. Böyle bir ortamda kişilerin birbirlerine tahammülü de yoktur. *Yazsonu*'nda "Savaş var" diyenlere Nevin'in sorusu ve buna aldığı cevap da bunun bir örneğidir.

"Beş yıl öncesi karanlık bir dönemin sonuydu. Ardından daha karanlık bir dönemin geleceğinin hiçbirimiz bilmiyorduk. Birtakım umutlar besleniyordu. Kısımlar duracaktı. Bense, dinlencemin bir sabahında, kumsalda TİT yazısı gördüm. Yazı kumlara derince kazılmış. Büyük bir dalganın bile hemen silemeyeceği derinlikte. Şimdi böyle çeşit çeşit tugaylar vardı. İNTİKAM, deniyordu. SAVAŞ VAR! SAVAŞA HAZIR OL! Hepsi, TİT imzasıyla kumlarda yazılı. Akşam yürüyüşümde nedense, -sanki bir oyun- ben de 'Savaş var!'ın altına incecik bir çöple küçük bir 'Kiminle?' yazdım. Geniş kumsalda in cin top oynuyordu. Bir bendim. Hiçbir yanda tek canlı görünmüyordu. (...) İçimde, hatta dudaklarımda aynı şarkı, kumsala yürürken, gözlerim ansızın bir akşam önce yazdığım kendi ince yazıma ilişiyor. Benim minik sorumun yanında kocaman bir yanıt görüyorum: SENİN GİBİLERLE." (A.g.e., 25-26)

Gerçekten de sokaklarda savaş vardır ve bu savaşta gençler öldürülmektedir. Yalnızca sol örgütler için değil sağ düşünceli gençler de bu dönem sokaklarda ölmektedir. Nevin'in oğlu Güney, o gençlerden biridir. Nevin kendi oğlunun ve diğer gençlerin öldürülmesinin ardından artık çocukların ölmemesi gerektiğini söyler. Bunlar yalnızca acılı bir annenin sözleri değildir. Öldürülenler hepimizin çocuklarıdır. Amaçları ne olursa olsun, hangi siyasi görüşü benimsemiş ya da hangi parti peşinde koşarsa koşsun Nevin'in bu sözleri öldürülen bütün çocuklardır.

"Ben Güney'i kimden doğurduğumu bir türlü bilmezdim. Çamurdan mı, nurdan mı? İşte o yitirilmiş çocuk, benim oğlum; bizim, hepimizin oğlu, bir konaklama sırasında bizi hep düşündürmüştür ve hep, sırçadan, kırılmamasına çok özen gösterilmesi büyümlü bir gösterge örneği, her saniyemizin içinde dolanıp durmuştur ve onun adı acıdır ve altı Atlas kızı buyurmuştur ki, acılar çocuk yüzlerine hiç yakışmasın ve Güney'e yakışmış olan ne varsa, o büyümlü, sırçadan dolanışları, çok uzaklardan gelen ağlamalı gülüşleri, hepsi başka çocuklara

yakışmasın ve çocuklar, diye yankılanmıştır kayalıklarda altı Atlas kızının sesleri, geceleri dalgaların karanlıklarına karışıp gitmesin.” (A.g.e., 111)

Yazsonu romanının genel yapısı itibarıyla sembollere dayalı bir anlatımı vardır. Romanın içerisindeki anlatıcının ve Nevin’in yazar olması anlatılan her ögenin imgelere dayanması, bu eseri dönem incelemelerimiz arasında ayrı bir yere koyuyor. Buna rağmen, metnin imgesel dilinin işaret ettiği dönemin öğrenci olaylarını vermeye çalıştık. Buna ek olarak romanın baş kişisi Nevin’in yazlığa çağırdığı kardeşi Fuat üzerinden dönemin gazetecileri de verilmeye çalışılır. Fuat gazetecidir ve 12 Mart sonrasında da görevini sürdürmüştür. Ancak, 12 Eylül öncesinde görevinden ayrılmıştır. Baskı altındaki gazeteden ayrılıp daha fazla sessiz kalarak suç ortağı olmak istememiştir. O dönem basınının birçok şeye kayıtsız kalmasını eleştirir. Ancak ne var ki basın uzun bir süredir siyasetin baskısı altındadır, seslerini çıkarmak öyle kolay değildir. İşten ayrılmasının nedenini soranlara da “*Kimse kimseyi sevmiyor. Kimse kimseyi anlamıyor. Bunu bilin işte!*” (A.g.e., 189) şeklinde cevap vermekle yetinmiştir. Verdiği bu cevap yalnızca basın dünyası için değil bu dönem Türkiye’sinin her kesimi için söylenebilir.

Romandaki karakterlerin, her birinin bir belirsizliğin içinde olduğu söylenebilir. Nevin, yaz bitmeden oğlunu anmak için yazlık evine gelmiştir. Ardından eski kocası, kardeşi, arkadaşları ve oğlunun arkadaşı da gelecektir. Karakterlerin evde toplandığı bölümler parça parça verilir; sanki bu kısım Nevin’in zihninde olup bitmiştir. Nevin yine yalnızdır, sanki kimse gelmemiş gibidir. Bu durum komşuları Hatice için de geçerlidir. Onların varlığı da belirsizdir. Bütün bu belirsizliği doğuran ana sebep ise yazarın kurduğu hayaldir. Bütün bu olanlar yazarın zihninde olmuştur. Yazar dinlence sırasında kurduğu hayallerden belki de yeni bir roman yazmıştır. Romanın sonunu ise bilinmezde bırakır. Bu durumun toplumun o an içinde bulunduğu durum ile özleştğini söylemek gerek. Toplumun her bir bireyinin yaşanılan süreçte neler olacağını bilmeden büyük bir bunalıma sürüklenmesi romanda da olabildiğince verilir. Romanın sonu ise bir bekleyiş ile biter. Eser boyunca geçmiş güzel günlere olan özlem, sonunda yerini gelecek güzel günleri beklemeye bırakır. Ancak beklenen güzel günler gelmez.

Yazsonu, kışın habercisidir. Yaklaşmakta olan kış da hiç şüphesiz 12 Eylül Darbesidir. Zaten oldukça sıkıntılı geçen bir dönemin ardından daha da sıkıntılı günlerin geleceğinin haberini verir. Nitekim 12 Eylül 1980 günü askeri cuntanın yönetime el koymasıyla ülke için daha da sıkıntılı günler başlar. Sokaklardaki öğrenci olaylarının sonunu getirir bu darbe; ancak öğrencilerin yarına olan inançlarını alıp götürür.

Üç Beş Kişi romanı, yukarıda bahsettiğimiz *Yazsonu* romanından tutum olarak farklıdır. Hemen hemen aynı dönemi anlatan ve yayımlandığı yıl itibarıyla da birbirine yakın olan Ağaoğlu'nun bu iki romanı farklı bakış açılarına sahiptir. *Yazsonu*'nun bekleyişi bir ümit taşırken, *Üç Beş Kişi*'yi darbe sonrasında kaleme alan yazar, sanki o bekleyişin boşuna bir bekleme olduğunu söylemek ister. Bu noktada *Üç Beş Kişi*'nin daha karamsar ve gerçekçi olduğu söylenebilir. Aradaki bu farkı ise Adalet Ağaoğlu'nun *Yazsonu*'nu 1979 yılında, *Üç Beş Kişi*'yi ise 1983 yılında kaleme alması oluşturmaktadır. Arada geçen dört yıllık kısa bir sürede yaşanan 12 Eylül darbesi ve sonrasında toplumun yaşadığı büyük dönüşümün, yazar Ağaoğlu'nun bakışını önemli ölçüde değiştirmiş olabileceği göz önünde tutulmalıdır. Ancak yine de *Üç Beş Kişi*'nin tamamen karamsar bir roman olduğu söylenemez. Özellikle romanın sonunda sahici bir yaşama yöneliş, bu eserin de belli bir ümit taşıyarak bitirildiğini kanıtlar.

Üç Beş Kişi'de Eskişehir'in köklü bir ailesi anlatılır. Murat bu ailenin oğludur. Naif, müziğe meraklı bir kişidir. İstanbul'da üniversite okurken öğrenci hareketlerinin de içine girmiş; ancak kendi naif kişili ile örtüştüremediğinden devrimci örgütler içerisinde yer almamıştır. İstanbul'da Selmin adında gazinolarda şarkı söyleyen bir kadından hoşlanmaktadır. Selmin ise ailesi Osmanlı paşazadelerine dayanan, ancak geçimini şarkı söyleyerek kazanan bir kadındır.

Murat'ın bir de Kısmet adında bir ablası vardır. İstemediği bir adamla evlendirilmiş olan Kısmet, Ufuk adında devrimci bir gence âşıktır. Kocasıyla yaşadığı sıkıntılar sonrasında boşanmaya karar verir; ancak bu durumu ailesine kabul ettirmesi zordur. İstanbul'daki kardeşinin yanına kimselere haber vermeden gitmektedir. Murat, ablası Kısmet'i otogarda bekler. Romanın asıl zamanı, Kısmet'in Eskişehir'den İstanbul'a vardığı ve kardeşinin onu otogarda beklediği zaman dilimidir. Bu kısa zaman diliminde hem Kısmet'in hem Murat'ın geriye dönük geçmişi anlatılmalarıyla

ailenin geçmişini ve olayları öğreniriz. Romanın anlatıcıları yalnızca Kısmet ve Murat değildir. Romanda yer alan hemen her karakter ağzından olaylar anlatılır.

Romanın bir başka önemli kişisi Ferit Sakarya'dır. Murat ve Kısmet'in dayısı ve şimdilerde yatalak hasta olan ve Murat'ın annesi Türkan Hanım'ın baktığı eski milletvekili Emin Efendi'nin oğludur. Serbest ekonomiyi destekleyen Ferit Sakarya, babası ile bu konuda ters düşmüştür. Aynı zamanda müziğe ve sanata önem veren Ferit Sakarya Murat'ın İstanbul'da örgütlere katılmayıp yalnızca iyi bir şekilde okumasını ister ve sonrasında öğrendiği Murat'ın Selmin'e olan ilgisini bitirmesi için ona baskı yapar. Ancak ne var ki, Şermin ile kendisi bir ilişki yaşar. Bu durumu ablası Kısmet'i almaya gitmeden önce öğrenen Murat artık Selmin'e olan ilgisini yitirmiştir.

Kısmet'in arkadaşı Kardelen, onun kardeşi ülkücü Özgür, devrimci Ufuk, Selmin, Ferit Sakarya, Selmin'in annesi Neval Hanım ile Kısmet ve Murat'ın annesi Türkan Hanım gibi karakterlerin teker teker kendi yaşamlarını kendi anlatımlarıyla veren roman çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Kalabalık kişiler, toplumun farklı kesimlerini temsil etmektedir. Anlatıcıların farklı bakış açılarıyla aynı olayların anlatımı hem dönemin olaylarını daha iyi kavramamıza hem de karakterleri daha iyi tanımamıza olanak sağlar.

Bahsettiğimiz şekilde olayın geçtiği zaman, bir gece evden çıkıp giden Kısmet'in trenle İstanbul'a vardığı andan Murat'ın yanına gitmek için otobüse bindiği ve bu yolda geçen süre ile sınırlıdır. Bu kısa zaman diliminde farklı yerlerde yaşayan, birbirinden uzak karakterlerin aynı zaman diliminde içinde buldukları durum kendi anlatımlarıyla verilir. Yazarın diğer romanlarında da yapmaya çalıştığı kısa zaman dilimlerine sığdırılan geçmiş ve bugün, bu romanda da başarıyla uygulanmıştır. Bu zaman dilimi 1980 yılının haziran ayında bir gecenin üç dört saatini kapsar. Bu noktada vaktin gece olması önemlidir. 12 Eylül öncesi süreçte yurt genelinde gece sokağa çıkma yasağı uygulanmaktadır. Bu dönemde sokakların özellikle akşamları çatışma yerlerine dönüşmesini önlemek için alınan bu karar gecenin ürkütücülüğünü daha da arttırmaktadır. Kişiler, geceleri kendilerini daha fazla yalnız hissederler. Buna bir de gece uygulanan yasaklar eklenince kişinin kendi içinin yalnızlığına sokakların ıssızlığı da eşlik eder.

“Camı kirli kapının altındaki, ucu halka edilmiş yağlı ipe asılıyor, çekiyor. Giriş kapısı açılmıyor. Buralarda bir zil yok mudur? Kapıcı zili falan? Yeniden bir kibrit çakıyor. İşte, yandaki duvarda, telleri dışarı fıskırmış, düğmesi aşağı sarkmış bir zil. Teller de kopuk. Duvar da bir oyuk. Murat, camı tıkladığı bu kez. Sessizlik. Her yanından bir şeyler sarkan, sallanan bu kocaman yapıda, ürkütücü bir içine kapanıklık. Salt konutlar mı? Sokaklar, caddeler artık büsbütün öyle. Evli evine/ Köylü köyüne/ Evi olmayan / Sıçan deliğine...”
(Ağaoğlu, 2002:103)

Murat, sokağa çıkma yaşağının başladığı saatte sokakların sessizliğine değinmiştir. Ürkütücü bulduğu bu sessizlikte sığınacak bir yeri yoktur. Arada kalmıştır. Sevdiği kadın Selmin ile hayatta büyük değer verdiği dayısı Ferit Sakarya'nın ilişkisini öğrenmiştir. İçinde bulunduğu arada kalmışlık hissi ile kendini sokaklara atar. Oysa sokaklar da Murat gibi arada sıkışıp kalmış bir yaşamdadır. Gündüzleri normal seyrinde başlayan hayat ile geceleri ölümü çağrıştıran hayat arasında sıkışmışlardır. Bu sıkışıklığı ve sessizliği arada tek tük duyulan silah sesleri bozar. Bu da bir yerlerde hayatların bittiğini işaret eder.

Romanın anlatıcısı olan bütün karakterlerde arada sıkışıp kalmış olma durumunu hissederiz. Kısmet de ona atfedilen yaşam ile kendi hayalleri arasında kalmıştır. Ferit Sakarya, iş adamı kimliği ile sanatçı bakış açısını aynı düzlemde eritemediği için sıkışmıştır. Anne Türkan Hanım, gizlemeye çalıştığı cinsel isteği arasında sıkışmıştır. Karakterlerde var olan ve onları bir çıkmaza sürükleyen bu hisler en çok da geceleri ortaya çıkar. Bu nedenle ölüm sessizliğindeki gece de karakterler uyuyamaz ve sürekli geçmişi düşünürler. Ferit Sakarya'nın, sokağa çıkma yaşağı başlayacak olmasına rağmen halen dışarıda olmasını da buna bağlayabiliriz.

“Bir araba, savaşta sığınağa koşarcasına, mavi berelilerin önünden fırlayıp Güven tarafına geçmek istiyor: Kırmızı ışık. Polisler düdük çalıyor. Arama yapılıyor. Bir başka polis Ferit'e sesleniyor;

'Yolunuz uzunsa kalırsınız beyim on beş dakkanız var!'

Ferit, daha geniş bir gülüşle gülüyor:

'On beş dakika çok uzun bir zamandır!'

Aynı geniş, canlı adımlarla ana cadde boyunca iniyor: Yeni gecelerimizin yeni bir dili var. Kalmak. Gecikmek. Yetişememek. Geceleme. Iskalamak. Yakarmak. Saat durmuş da... araba bozulmuş da... otobüs gecikmiş de... Böyle yepyeni, koşmakla kovalamak, kalmakla gitmek arası bir dil. Korku filmi.” (A.g.e., 244)

Ferit Sakarya'nın gece dışarıda polis kontrolünden geçen kişilerin kullandığı sözcükleri yeni bir dil olarak düşünür. Bu yeni dil de arada kalmış bir dildir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi karakterlerin kendileri de içlerinde buldukları bu arada kalmış durumun farkındadırlar. Yazar Ağaoğlu'nun bunu özellikle her karakter üzerinden vurguladığını söyleyebiliriz. Ayrıca dönem itibarıyla olarak da, arada kalmışlık vardır. Haziran 1980'de geçen bütün bu olaylar darbenin eşliğindeki bir durumda gerçekleşmiştir. Toplumun kendisi eşikte durmaktadır: ne içeriye girebilmekte ne dışarıya çıkabilmektedir.

Karakterlerin içinde bulunduğu ruh halini dönemin genel durumu olarak değerlendirmek gerektiğini belirttik. Roman bu açıdan dönemin kadına bakış açısını vermek için de uygun bir şekilde kurgulanmıştır. Romanın kadın karakterleri Kısmet, Selmin, Türkan Hanım, Neval Hanım ve Kardelen üzerinden kadın olma sorunsalı da işlenir. 1980 sonrası edebiyatta ve sinemada artan kadın söylemleri ve kadın sorunlarına yönelim görülmektedir. Adalet Ağaoğlu da önceki romanlarından hareketle kadını ön planda tutmuş, toplumun kadına bakışını eserlerinde eleştirmiş bir yazardır. Ancak 1984'te yayınlanan *Üç Beş Kişi*'de kadın olma sorunsalına daha fazla yer verilmiştir. Roman karakterlerinin arada kalmışlık hissinden bahsetmiştik. Kadın karakterlerde de var olan bu his, kadınlıkları üzerinden oluşturulmaktadır. Toplumun kadına dayattığı roller ile kendi kimlikleri arasında sıkışmış kadınlar, bu eşikte kalma durumunu oluşturur.

Kardelen, devrimci hareketlere katılmış, sonrasında polis tarafından tutuklanmış ve tecavüze uğrayıp işkence görmüş biridir. Kardelen'in yaşadıkları toplumun kadına bakışını ortaya koyar. Polis sorgusunda tecavüze uğramasına rağmen, bu durumdan yine kendisi suçlanmıştır. Aynı şekilde Kardelen'in kardeşi ülkücü Özgür'ün ablasını artık “kirlenmiş” olarak görmesi ve yakında evlenip giyecek

olduğu gelinliği de kirli olarak görmesi bu bakış açısını daha da vurgular. Kadın toplumda yalnızca cinsel kimliğiyle var olabilmektedir; ancak bu cinselliğinin de evlenmeden önce isteyerek ya da zorla ele geçirilmesi toplumun onu artık kirli görmesi için yeterlidir. Kardelen ona karşı yöneltilen bütün bu düşüncelerden kurtulmak için ona uzatılan ilk eli tutar. Bu el elbet bir erkeğin elidir ve evlenerek onun namusunu temizleyecektir. Bu noktada Kardelen'in sindirilip, bir erkeğin gücü altına girerek kendi yaşamını devam etmesi istenir. *“Kardelen o ân, bütün kentin bir mezar gibi kendi üstüne kapandığı duygusuna yakalanmıştı”* (A.g.e., 92) ve bundan dolayı da evliliği itiraz etmeden kabul eder ve ona çizilen bu rolü üstlenir.

Kısmet ise Kardelen'den farklı olarak ona biçilen rollere itiraz eder. Kısmet evlidir. Ancak mutsuz evliliğini bitirmek istemektedir. Annesi Türkan Hanım'ın bu konudaki sert tutumu ve dayısı Ferit Sakarya'nın onu desteklemesi nedeniyle mutsuz evliliğini devam ettirmekte; ancak bu durumdan rahatsız olmaktadır. Kendisinin bir birey olarak var olmadığını düşünmektedir.

“Yokmuşum, yani düşümde ben... Böyle, kolumla, bacağımla... bir gövde olarak yani... Yokmuşum... Kaybetmişim de...”

(...) Öyle biri işte. Bizi alıp başka bir yere götürecekmiş, çünkü onun konuğuyuz biz. Gideceğimiz o yere gitmekte hep benim yüzümden gecikiyormuşuz. Bir türlü hazır olamıyorum da... Üstümde eski püskü, kirli giysiler varmış. Annem üstümü değiştirmemi, süslenmemi, yeni diktirdiğimiz ipeklimi giymemi istiyormuş. Ben de istiyorum, ama bir türlü yapamıyorum. Odalara girip çıkıyorum. Bütün o aynalar, bütün o aynalar arasında kaç tane ben varmışım... Giyiniyorum, artık hazırım sanıyorum, bir de bakıyorum; eski etekliğimi değiştirmiştım bu sefer bluzum yırtık. Gidiyorum, geliyorum; bluzumu değiştiriyorum, şimdi de eteğim kirli ve yırtık. Bir türlü olmuyor; bir türlü hepsi bir araya gelmiyor. Hazırlanamıyorum. Çok bunalıyorum. Annem de, tabii haklı olarak, bana öfkeleniyor, hep beceriksizsin zaten, beceriksizsin gibilerinden bakıyor. O ev sahibi konumundaki adama da, özür dilerim efendim, kızım biraz beceriksizdir, diyor. Sarılıp, sarılıp Murat'ı öpüyor. Annemi üzmem istemiyorum, kimseyi üzmem istemiyorum, bütün çabamı harcıyorum, aynalı duvarlar, kapılar arasında sürekli giyinip soyunuyorum. Olmuyor. Üstüm başım tamamsa, ayakkabılarım

yok. Ayakkabılarım ayağымda ise, şey, kombinezonla, özür dilerim, öyle, yarı çıplak dolaşıyorum ortalıkta... Neredeyse çıplak. -Yanakları kızarak önüne bakmıştı. – Sonunda annem bağırdı tabii: Çabuk olsana Kısmet! Murat'ın sünneti gecikecek. Sünnetsiz kalsın da gör! Murat, benim yüzümden sünnetsiz kalırsa diye çok korkuyorum; çılıgına dönüyoruz. Ağlıyorum, ağlıyorum... Ahh, demişim sonra, burada o kadar çok ayna var ki, gövde mi bir türlü bulamıyorum anne!..” (A.g.e., 276-277)

Kısmet'in dayısı Ferit Sakarya'ya anlattığı bu rüya onun ruh halini de iyi bir şekilde ortaya koymaktadır. Ona tutulan aynalar arasında gövdesini bulamayan Kısmet, durmakta olduğu eşiğı reddederek kendi hayallerinin ve isteklerinin peşinden gitmeyi seçer. Bu yüzden de gece yarısı kaçarak kardeşi Murat'ın yanına gider. Ancak Kısmet, bu dönüşümü doğrudan yaşamamıştır. Arada kalmış ve uzun süre gelgitler yaşamıştır. Yine de verdiği kararı uygulayabilmiştir. Onun bu cesaretini okuduğu kitaplara dayandırabiliriz. Kocasını Orhan, okuduğu kitapların etkisinde kaldığı için Kısmet'i eleştirir. Ancak Kısmet'in yalnızca kitap okurken kendisi olabilmekte ve kendi düşünceleri olduğunun farkına varabilmektedir

“Okumalıymışım, ama okuduklarımı unutup gitmeliymişim! Üstümde hiç izi kalmamalıymış. O zamanlar da haykırmak isterdim: Dolmayı doldur, tatlıyı yap, salatayı hazırla, fakat yenmesin, öyle mi? Yemesene!

Hep böyle bağırmak istedim, bağıramadım. Onun söylevlerini dinleyip durdum. Hele o yorumları!... ‘Allah bilir, bu romanı yine Kardelen vermiştir. İyi valla, hem yoksuluz derler, hem de...’ Hiç değilse o zaman bağırabilirdim. Orhan'a, bu da bir tiryakilik! Sen arabayı gündüz gündüz yarı yollarda durdurup su kıyılarında rakı içerek, sonra da o arabayı devirecek kadar tiryakisin ya!.. diyebilirdim. Kitap bebek öldürmez, araba devirmez, bunlara engel olur.”
(A.g.e., 334)

Orhan, Kısmet'in üzerine düşünmeyeceği kitaplar okumasını ister. Kadınların yalnızca eğlencesine kitaplar okumaları onların bilinçlenmesine karşı alınan bir önlemdir. Kadın okuduğu kitaplardan bilinçlenirse, toplumun erkek egemen düzenini yıkabilir. Bundan dolayı Orhan'ın masum görünen bu isteğı, özünde kadınların erkek

egemenliğinde boyun eğmesinin dileğidir. Kısmet o an söyleyemediklerini ise gidişiyle ardında kalanlara iletmiş olur.

Romanın asıl merkezini Kısmet'in oluşturduğunu söylesek yanlış olmaz. Kısmet, roman içerisinde içine düştüğü karanlıklarından kendi başına kurtulabilen tek karakterdir. Diğer karakterler, ya aynı durumunu korumuş ya da yardım alarak kurtulmayı seçmişlerdir. Kardelen'e yardımı evlenecek olduğu Tahir vermiştir. Türkan Hanım, Selmin, Neval Hanım ise kendilerine uzanacak bir yardımı beklemektedirler. Erkek karakterler için de durum bu şekildedir. Ferit Sakarya ve Murat kendi çıkmazlarından çıkmayı başaramamışlardır. Oysa Kısmet, içine kapatıldığı kuyudan çıkabilen tek kişidir. Kısmet'in bu durumu okuduğu kitaplar üzerinden, kendi ağzından özetlenir:

“En çok romanları sevmiştim. Hepsinde, hemen hepsinde kuyuya düşmüş orada çırpınan birileri olurdu. Kimisi uğraşa, didine kuyu taşlarına tutunmuşken, tam da çıkacakken, ölürdü. Kimisine birileri el uzatırdı. Kimi, kuyudan çıkmayı, çıkıp kurtulmayı yeniden, yeniden denerken roman biterdi. Kimini de yazarı tutup elinden tutup çıkarırdı kuyusundan. Galiba tek başına kurtulanlar da yazarı tarafından kurtarılanlardı. Onlara fazla inanmadım. Ben en çok yeni hayatına ölümle başlayan roman kahramanlarını sevdim. İnsanın kendi kendine yeni bir hayatın içine doğru yürümesini, ölüme yürümekle eşdeğerde, onun kadar gözüpeklik isteyen bir iş olarak gördüm. En fazla da bunları inandırıcı buldum.”
(A.g.e., 357)

Kısmet, okuduğu kitaplardaki kendi çabalarıyla kurtulmaya çalışan karakterdir; ancak onun sonu ölümle değil “sahici bir başlangıçla” nihayetlenmiştir. Kısmet için yeni bir hayat başlamıştır ve bu hayatına giderken ardında üç beş kişi bırakmıştır; bundan sonra yanına olmasını istediği yine üç beş kişi vardır.

Adalet Ağaoğlu'nun romanları en umutsuz olunulan anlarda bile bir umut ışığı ile sonuçlanır. Bu romanda içinde yaşanan dönemin bütün kötülüklerine ve olumsuzluklarına rağmen içerisinde umudu barındıran bir eserdir. Bu umudu “güçsüz” kadın bir karakterin doğurması ise onu daha da kıymetli yapar.

Üç Beş Kişi'de son olarak değinilmesi gereken Ferit Sakarya ve onun üzerinden verilen ülkenin ekonomik durumudur. Ferit Sakarya'nın babası Emin Efendi, Eskişehir'in önde gelen ailelerinden ve toprak zenginlerindedir. Emin Efendi'nin dönemindeki toprağa dayalı olan zenginlik artık sanayileşme ile şehirlere kaymıştır. Köylerde yaşayan topraksız köylüler de yeni kurulan fabrikalarda çalışmak için şehirlere göç etmişlerdir. Köyden kente göçün şehirleri değiştirdiği, şehirlerde artan nüfusla kent sorunlarının ortaya çıktığı söylenebilir. Ayrıca, köylerden giden bu kişilerin şehre ayak uyduramaması gibi sorunlar da görülür. Bu nedenle şehirler de güvenlik sorunları ortaya çıkar. Bütün bu sebepler ve toplumun içinde bulunduğu kaos ortamı ile kişiler toplumsal değerlerden uzaklaşarak bireysel çıkarlar ön plana çıkmıştır. Kısaca anlatmış olduğumuz böyle bir dönemde babasından gelen zenginlikle kendi işini kurarak zenginliğini artıran Ferit Sakarya, ülkenin bu durumunu iyi bir şekilde gözlemeyen biridir. Var olan ekonomik sıkıntıların ve şehirlerdeki işsizliğin yeni serbest ekonomi modeliyle giderileceğini düşünür. Bu açıdan, devletin 24 Ocak'ta aldığı ekonomi kararları ile düşünceleri genel anlamda örtüşmektedir. Ancak, uygulanan metot ve piyasadaki sonradan zengin olarak sermayeyi elinde bulunduran kişileri eleştirir. Yalnızca bireysel çıkarlara dayalı ekonomik bir düzenin yaratılmak istendiğini söyler ve buna engel olmaya çalışır.

“Belki bana güleceksiniz dostlarım, ama yıllar sonra, Eskişehir Sanayi Odası'nda yaptığım konuşmalardan birinde şöyle bir şey söylediğimi de çok iyi anımsıyorum: ‘Baylar, ülkemizin ekonomisi, o kadar çok ayna ortasında, o kadar çok gövdenin yansıması haline gelmiş ki, toplumumuzu kalkındıracak ekonominin asıl gövdesini göremez olmuşuz. Oysa, o gövde burada duruyor. Aynalardan yansıyanın tam ortasında. Bizim kendimiz, kendi kaynaklarımız.’”
(A.g.e., 250)

Ferit Sakarya, toplumumuzu kalkındıracak olanın kendi kaynaklarımız olduğunu düşünmektedir. Ancak bunu, uygulamaya geçirecek bir hükümet yoktur. Ferit Sakarya'nın değer verdiği arkadaşı Asaf da aynı fikirdedir. Ekonomi alanında alınan yeni kararların düzgün bir şekilde uygulanması için yapılan toplantılarda insanları aydınlatmaya çalışır. Hammaddesi kendi topraklarımızda olan ürünlerin sanayileşmesine öncelik verilmelidir. Bu sayede üretimden tüketime verimlilik artacak aynı zamanda yeni iş imkânları da doğacaktır. İthalata dayalı üretimin bir yere

geldiğinde tıkanacağını, yeni olumsuzluklar doğuracağını ancak kendi kaynaklarımızdan yararlanılarak yapılan sanayileşmenin ülkemizi geliştireceğini düşünür. Ne yazık ki Asaf'ın bu düşünceleri sermayeciler üzerinde gerekli etkiyi gösterememiştir.

“Değerli üyeler, diyelim ki elimizde herhangi bir yatırım için para var. Yani sermayemiz var. Hatta, küçük sermayeleri birleştirip büyük yaptık, diyelim. Bu parayı da sanayiye yatıracağız. Bunda mutabıkız. Ama ne sanayisine? Demir-çelik üreten bir fabrika mı kuracağız, bir gazoz fabrikası mı, yoksa tarıma dayalı bir sanayi mi? Makarna fabrikası mesela? Bu bir hesap meselesi, diyeceksiniz. Zaten bugün, ülkede üç buçuk kuruş sermayesi olan bunu diyor: Bu bir hesap meselesidir! Söylenmek istenen, rantabilite hesabı, baylar. Oysa, bu hesap meselesinin de bir tek yüzü yok. Tek bir ufku yok. Çok geniş ufukları, pek çok yüzü var şu hesap denen şeyin... (...) Doğrudur, yalnız para kazanmayı düşünen bir yatırımcı hemen rantabilite hesabı yapar. En büyük risturn'ü hangi yatırım alanı veriyor, hangisi anaparayı büyük oranda arttırarak geri getiriyor; adam bunu hesaplar. Böyle bir alanı bulunca da hemen yatırımını yapar. Fakat bizler işleri artık böyle, köşe başındaki tefeci gibi düşünmemeliyiz. Yeni bir kuşağız, çoğumuz artık dünyayı gördük, ekonominin kuramını öğrendik. Bu eğitimi görmeyenlerimiz de pek çok deneyim geçirdi. Demek, bizim yapacağımız yatırım, en büyük risturn'ü verecek yatırım değil, ülkeye en çok yararı dokunacak yatırım olmalıdır. Hiç kuşum yok, bugün bir gazoz fabrikası, ünü yüksek, yabancı etiketli bir kozmetik veya şampuan fabrikası, mali rantabilitesi en yüksek yatırım olur. Ancak, sayın üyeler, bizler gazoz, krem fabrikatörleri olamayız. Olmamalıyız. Buna hakkımız yok. Bu hainlik anlamına gelir. (...) Diyelim, istihdam meselesine çözüm getirecek bir yatırım. Bir kiremit tuğla fabrikası. Harman değil, fabrikası. Bunun gibi, bir beton direk, beton travers fabrikası. Bunlar, hammaddesi dışardan satın alınmayı gerektirmeyen, aynı zamanda da uzman işçilik gerektirmeyen yatırımlar. Ülkemiz, vasıfsız işçinin, tarım işçisinin bol olduğu bir ülke. Bizler, bu vasıfsız işçiyi, yani yılda üç beş ay çalışan, geri kalan zamanını köy kahvesinde burnunu karıştırarak, evinde karısını, çocuklarını döverek – Kadınların ‘düzerek, düzerek...’ diye gülüşmeleri – döverek geçiren bu insan gücünü, yılda on iki ay çalışan fabrika işçisi

konumuna getirebiliriz. Hem de, o vasıfsız işçinin vasıflı işçiye dönüşümünü sağlayarak...” (A.g.e., 231-233)

Asaf'ın yaptığı bu uzun konuşma aslında Ferit Sakarya'nın düşünceleridir. Asaf, uzun yıllar sosyalist ideoloji ile devletçilik ilkesini savunmuş; ancak Ferit Sakarya ile tanıştıktan sonra onun düşünceleriyle ülkenin değişen fizyolojisine en uygun ekonomi modelinin yukarıda bahsettiği şekilde olabileceğine kanaat getirmiştir. Romanda Ferit Sakarya'nın taşıdığı bu düşünceler, *Bir Düşün Gecesi*'nde Ömer'in de öğrencilerine vermeye çalıştığı düşüncelerdir. *Bir Düşün Gecesi*'nde ayrıntıya girmeden, Ömer'in darbe sonrası kabul edilen beş yıllık kalkınma politikası üzerinden verilirken, bu romanda daha da ayrıntılandırılmıştır. Yazar Ağaoğlu'nun ülkenin ekonomik politikasını yakından takip ettiğini söyleyebiliriz. Karakterlerini de bu doğrultuda yaratıp, düşüncelerini onlara söyletmektedir. Ancak bu noktada yazar için bir yenilik vardır. Daha önceki romanlarında, bu düşünceyi taşıyan Ömer'in akademisyen olmasına rağmen, Ferit Sakarya bir iş insanıdır. *Ölmeye Yatmak* ve özellikle *Bir Düşün Gecesi*'nde siyasetçiler, askerler ve iş insanları kötü bir imaja sahiptir. Ağaoğlu'na göre bu kişiler yalnızca kendi çıkarlarının peşindedirler. Ancak bu romanında yarattığı Ferit Sakarya karakteri ile kendisinde oluşan bu algıyı yıkar. Bunun yanı sıra eski bir sosyalist olan Asaf'ı da alarak Ferit Sakarya'nın düşüncelerini ona da onaylatır.

Üç Beş Kişi, burjuva kökenli orta sınıf bir ailenin hikâyesidir. Yıllardır var olan bu ailenin her bir yana savrulmuş bireyleri, romanın konusunu oluşturur. Kısmet üzerinden, yeni bir başlangıç yapılırsa da diğer bireyler de bir bekleyiş hâkimdir. Dönem itibarıyla, bu bekleyiş yaklaşmakta olan 12 Eylül İhtilalidir. Roman kişileri sessiz, fazla konuşmayan kişilerdir. Onları yalnızca kendilerini anlattığı bölümlerde tanıyabiliriz. Roman kişilerinin bu özelliği giderek yalnızlığına hapsolan yeni dünya insanına da işarettir. Ayrıca, romanda üzerinde durulan bir başka konu sokakların daha da güvensiz hale gelmesidir. Akşamları gece sokağa çıkma yasağı uygulanmaktadır. Bu yasaklar 12 Eylül Darbesi'nin ardından bir süre daha devam eder. Sonuç olarak, roman 12 Eylül sürecinin son dönemcisi kişiler üzerinden anlatır. Romanda bahsedilen tarihten üç ay sonra da darbe gerçekleşir.

12 Eylül 1980 tarihinde Bayrak Harekâtı adı verilen müdahale ile ordu yönetime el koydu. 12 Mart Muhtırası'nın ardından gerçekleşen emir komuta zinciri içindeki ikinci ve Türkiye tarihinin fiilen gerçekleşmiş son darbesi olarak kayıtlara geçer. Bugünkü Türkiye'nin yapısını oluşturan birçok öge bu darbenin ardından atılmıştır. 12 Eylül günü TRT televizyonundan Orgeneral Kenan Evren, halka darbenin bildirisini sunmuştur.

“- Devletin varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik saldırılar yoğunluk kazanmıştır.

- *Buna karşılık Devlet organları ve anayasal kuruluşlar işlemez hale getirilmişlerdir.*
- *İrticai ve sapık ideolojiler devlet kuruluşlarını, işçi örgütlerini ve siyasal partileri etkileri altına alarak ülkeyi iç savaş eşiğine getirmişlerdir.*
- *TSK İç Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyet'ini kollama ve koruma görevini Türk milleti adına yerine getirmek için emir ve komuta zinciri içinde ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur.*
- *Harekâtın amacı, ülkenin bütünlüğünü, devletin otoritesini yeniden sağlamak, demokratik düzenin işlemezliğini engel olan nedenleri ortadan kaldırmaktadır.*
- *Parlamento ve hükümet feshedilmiş, milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış, bütün yurtta sıkı yönetim ilan edilmiş, yurt dışına çıkışlar yasaklanmış, ikinci bir emre kadar saat 5'ten itibaren sokağa çıkma yasağı konmuştur.” (aktaran Akşin, 1995:27)*

Okunan darbe bildiri ile başlayan süreç, ülkede yeni bir askeri cuntanın kurulduğunu duyuruyordu. Buna göre, hükümet ve TBMM lağvedilmiş; ancak partiler kapatılmamıştır. Bildiriyi okuyan ve darbenin başındaki isimlerden olan Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren, darbenin sonrasında ise 1983 yılında yapılan seçime kadar Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve devlet başkanlığı görevlerini üstlenmiştir,

ardından yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle de Türkiye Cumhuriyeti'nin yedinci Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Darbenin ardından ülke Milli Güvenlik Kurulu tarafından yönetilmeye başlandı. MGK'nın üyeleri ise generaller ve subaylardır. Ülke üç yıllık sürede sıkı yönetim altında yönetildi. Bu süreçte öğrenci ve işçi hareketleri, terör olayları askeri müdahalelerle yatıştırıldı. Pek çok genç hapse atıldı ve kimisi hapislerde işkence altında can verdi kimisi ise kurulan Sıkıyönetim Askeri Mahkemeleri'nde yargılanarak idam edildi. Türkiye'nin 12 Eylül bilançosu oldukça acıdır. Bu dönemde pek çok kişinin yaşadığı işkenceler, tacizler, yaralanmalar, cinayetler ve haksız yere idam edilen kişilerin hesabı 2010 yılında yapılan referandum ardından yargılanmaya başlanacaktır.

Tarihimize kara bir leke olarak geçmiş olan 12 Eylül'ün aynı zamanda bugünkü Türkiye'nin temelini oluşturması ayrı bir ironidir. MGK önderliğinde sıkıyönetim kişilerin hak ve özgürlüklerini kesintiye uğratmıştır. Bu dönemde alınan pek çok karar halen uygulanmaya devam etmektedir. Bunlardan biri genel seçimler için uygulanan geçilmesi gereken %10'luk baraj sistemidir. İlk olarak 1983 seçimlerinde uygulanmaya başlanmıştır. 1960 anayasasının getirdiği özgürlük ortamı 12 Eylül ardından kaybolmuş ve 1982'de yeni anayasa kabul edilmiştir. Bu yeni anayasaya göre, önceki 1960 anayasasında var olan yargı özgürlüğü kısıtlanmıştır. Buna göre yargı, Cumhurbaşkanı denetimine girmiştir. (Akşin, 1995:43) Bu yeni anayasa 2010 yılına kadar geçerliliğini sürdürdü.

Yaklaşık olarak üç yıl süren sıkıyönetim ardından MGK'nın onayından geçen parti ve yöneticiler seçime girmeye hak kazanmıştır. Seçim sonucunda o dönem Turgut Özal önderliğinde kurulmuş olan Anavatan Partisi (ANAP) oyların %45'ini alarak iktidara gelmiştir. Turgut Özal önderliğinde ANAP, 1983'ten 1991'e kadarki süreçte tek başına iktidar olmayı başarmıştır. Turgut Özal ise 1989'da Cumhurbaşkanlığı görevi sona eren Kenan Evren'in ardından sekizinci cumhurbaşkanı seçilmiştir.

İhtilal sonrası siyasi yaşam bu şekilde devam ederken sosyal yaşamda ise büyük değişimler olmuştur. 24 Ocak 1980'de alınan ekonomik kararlar bu dönemde başarılı bir şekilde hayata geçirilmiştir. Alınan ekonomik kararların uygulanmaya

başlaması ile dünyanın herhangi bir yerinde üretilen giyimden kozmetiğe ve yiyeceklere kadar uzanan geniş skalada ürünlerin Türkiye pazarına girmesi, kapitalist tüketim kültürüne geçişi başlatmıştır. Artık ülkemizde ürünlere olan ulaşılabilirlik artmış ve bunun sonucu olarak da kitle kültürü oluşmaya başlamıştır. 12 Eylül ardından değişen bir başka özellik ise toplumun ve özellikle gençlerin siyasi faaliyetlere katılımının azalmasıdır. Artık üniversitelerdeki öğrenci hareketleri ve işçi sendikalarının faaliyetleri yasaklanmıştır. Bunun neticesinde toplumda yetişen yeni nesil, siyasetten uzak yalnızca kapitalist tüketim sistemine yakın bir profil oluşturacaktır.

12 Eylül Darbesi'nin ardından oluşmaya başlayan bireyin yalnızlaştırılmasına dayalı toplumsal düzen, Adalet Ağaoğlu'nun *Hayır* adlı altıncı romanının konusunu oluşturur. *Hayır*, 1987 yılında yayınlanmıştır. *Dar Zamanlar* adlı üçlemenin üçüncü kitabıdır. İlk iki kitap *Ölmeye Yatmak* ve *Bir Düğün Gecesi*'nin kurgu evreninde devamıdır. Üçlemeyi oluşturan diğer kitaplar gibi bu romanda kısa bir zaman aralığında geçer. İlk iki kitabın kahramanı Aysel, bu kitapta profesör olarak karşımıza çıkar. Aysel'in sabah uyanıp akşamki ödül törenine hazırlanmak için gittiği kuaförde geçen kısa zaman dilimi anlatılır. Kapsadığı kısa zaman dilimi ile diğer *Dar Zaman* romanlarıyla benzerlik gösterse de anlatı ve teknik açısından ayrılır. Daha önceki iki romanda belirli anlatıcılar vardır. Roman karakterleri anlatıcı olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Ağaoğlu bu romanında kapsamlı bir arayışa girmiştir. Anlatıya okuyucuyu da dahil eder ve okuyucunun da anlatıcı ile yeni bir dünya kurgulamasını ister. Romanın bazı bölümlerinde Aysel gibi roman kahramanları anlatıcı rolünü üstlense de roman anlatan üst bir anlatıcının varlığı mevcuttur ve bu anlatıcı sık sık okuruyla da diyaloga girer. Adalet Ağaoğlu, bu tekniği *Yazsonu* ve *Romantik Bir Viyana Yazı*'nda da kullanmıştır ve bu üç kitabın ortak noktası, içerisinde olayları yazan ya da yazmayı isteyen bir yazarı barındırmasıdır.

Roman farklı üst başlıklar içeren bölümlerden oluşmaktadır. Bu bölümler Sabah, Akşamüstü, Gece, Gündoğumu ve Ân'dır. Bu başlıklar yirmi dört saati kapsayan bir günü çağrıştırmaktadır. Bu başlıklar da kendi içinde ayrı bölümlere ayrılmaktadır. Romanda ilk bölümü Aysel'in sabah uyanıp akşam kendisine verilecek ödül için düzenlenen ödül törenine hazırlanmasını anlatır. Bu bölümde Aysel sık sık geçmişe dönerek, geçmişte olanları anımsamakta ve *Bir Düğün Gecesi* romanı

sonrasında gerçekleşen olaylar bu kısımda anlatılmaktadır. Buna göre, *Bir Düğün Gecesi*'nin sonunda Aysel gözaltına alınmış ve sonrasında da salıverilmiştir. Önceki romanda tutukevlerinde yatanlara özenen ve devrim için kendisinin de bunu göze aldığını söyleyen Aysel'in, Sevil yüzünden tutuklanması ağrına gider. Sevil, yalnızca kendi çıkarlarını düşünen ve devrim ideolojisi ile ilgili olmayan biri olarak tanıtılmıştı *Ölmeye Yatmak*'ta. Aysel'in bu yüzden gözaltına alınmış olması onu incitir. Bu süreçte ise Ömer'i daha iyi anlamıştır. Onun, hapisten kolay bir şekilde çıkmasına şüpheyle yaklaşırken bu olay sonrası düşünceleri değişmiştir. Ne var ki, Ömer ile Ayşen'in düğün sonrası ilişkileri başlamış ve Ayşen eşinden ayrılarak Ömer ile birlikte olmaya başlamıştır. Ayşen Ömer'den bir çocuk beklemektedir. Aysel, zaten uzun bir zamandır birbirlerinden koştukları Ömer'den ayrılır ve yalnız yaşamaya başlar. *Bir Düğün Gecesi*'nde hapiste olarak anlatılan Engin ise hapisten çıkmış ancak 12 Eylül darbesinin ardından tekrar hapse atılacakken yurtdışına siyasi sığınmacı olarak gitmiştir. Artık Danimarka'da yaşamaktadır. Daha önceki romanlarda solcu bir yayınevi kurmuş olarak gösterilen Aydın'ın 12 Eylül döneminde öldüğünü bu romanda öğreniriz. Tezer ise ülkeyi terk etmiş ve Madrid'de yaşamaktadır. Bütün bu olanları Aysel'in geriye dönük hatıralarına yaptığı yolculuktan öğreniriz. Aysel'in bu hatırlatmaları onun nasıl yalnızlaştığı üzerinedir. Daha önce onun yanında olan herkes ayrı bir hayat kurarak uzaklaşmıştır. Aysel tarafından anlatılan bu ilk bölümde, dikkat çekilmesi gereken iki hayali karakter vardır: Yenins ve Layana. Bu iki karakter, Aysel tarafından yaratılmıştır. Aysel'in anlattığı bölümlerde gerçekmiş gibi karşımıza çıkan bu kişilerin, Aysel'in yalnızlığının bir ürünü olduğunu söyleyebiliriz.

“Sabah” bölümünde görmekteyiz ki Aysel, 12 Eylül dönemi hükümete hakaret ve halkı isyana yönlendirmekten yargılanmıştır. Aysel'in yargılanma süreci üzerinden ise dönemin değişen yargı sistemini görmemiz mümkündür. Daha önce de değindiğimiz gibi 12 Eylül'ün ardından sıkıyönetim boyunca ülkedeki yargı sistemi, askeri cuntanın ve MGK'nın denetimine girmiştir. Romanda bu durum Aysel'in ağzından eleştirilir:

“Bir varmış bir yokmuş, zamanın birinde bir ülke varmış...”

Evet, herhalde artık böyle, bir masal gibi başlamak gerekiyor. Hukukun içindeki mantığın dışına çıkıldığı bir yer ve dönem başka nasıl anlatılır? Fakat, bugün

bize masal gibi gelse de, gelecekteki insanlara büsbütün masal gibi görünecek olsa da, bu çağda, bugün, burada yaşananlar masal değil. Bir masal akıldışılığında olup biten her şey gerçek. Bir Ortaçağ zorbalığında yaşanan her şey gerçek.

Bu ülkede, yine bir asker darbesinin olduğu, sıkıyönetimce binlerce insanın tutukevlerine tıkıldığı, henüz dava bile açılmadan haklarında yasaların biçebileceğinden öte cezalar biçildiği, onların çeşitli işkencelere uğratıldıkları, bazılarının ortadan kaybolduğu, bazılarının sakat kaldığı, hatta üstlerine yüklenen görevlerin çokluğu ve ağırlığı altında ezilen birçok emir kulunun, yeterince robotlaşmamış bir yığın işkencecinin de ya delirdiği, ya intihar ettiği bir gerçek.

Bütün bunlar, Anayasa'yı tağyir, tadil ve tebdil suçlamalarıyla oluyor. Ama bütün bunlar da, siler Anayasa'yı tağyir, tadil ve tebdil eylediğiniz için olabiliyor. Çünkü Anayasa'nın suç saymadığı şeyleri bugün sizler, kendi kesip biçtiğiniz yasalara göre suçlu kılıyorsunuz. Olmayan bir yasaya dayanarak hem suç, hem ceza biçiyorsunuz.” (Ağaoğlu, 2014c:55)

Aysel'in yargılanma süreci sıkıyönetim altındayken yaşandığı için o dönem MGK tarafından alınan yeni kararnameye göre yargılanır; tıpkı o dönem yargılanıp ve hatta idamına karar verilen yüzlercesi gibi. Cunta rejimi altında henüz yürürlükte olan Anayasa yerine yargılamalar, MGK'nın aldığı yeni yasalara göre yapılmıştır. Sonuç olarak da 1982'de yeni bir Anayasa hazırlanarak, halkın oyları ile kabul edilmiştir.

Aysel'in yargılama süreci 12 Eylül sonrasındaki bir döneme denk gelmektedir. Yukarıdaki sözlerinden de anlaşılmaktadır ki henüz yeni Anayasa kabul edilmemiştir. Buna göre Aysel'in hazırlanmakta olduğu ödül töreninin gerçekleşeceği zaman da bu yargılamanın yalnızca iki yıl sonrasıdır. Romanda içinde bulunulan yıl tam olarak verilmemiştir. Ancak Aysel'in bu yargılama sürecinden 1984 gibi bir çıkarım yapabiliriz. Roman zaman olarak yalnızca 22 Aralık tarihini işaret eder. 1982'nin Aralık ayı olarak alabileceğimiz bu tarih ülkede yaşanan dönüşümü incelemek için yeterlidir. Romanda iki yıl önce Haziran günü olarak bahsedilen yargılama sonucu, Aysel suçsuz bulunmuştur ve iki yıl sonra dönemin ünlü siyasetçilerinin ve

bürokratlarının katılacağı bir törende ödül alacaktır. Yazar, hızlı bir şekilde değişen bu düzene dikkat çekmek ister. Aysel suçsuz bulunmuştur ancak; düşünceleri değişmemiş olmasına rağmen şimdi de ödüllendirilmektedir. 1984 yılının başbakanı ise Turgut Özal'dır. Ayrıca bu değişimi daha da vurgulamak için ona ödülü veren kurulun başkanı olarak Prof. Dr. İhsan Türközü'nü koyulmuştur. Türközü, Aysel'in henüz bir Doçent iken üniversitedeki görevinden atılmasına neden olan kişidir ve ona bu ödülü gecikmiş bir saygı olarak vermektedir. Bunun yanı sıra törende ödülü Aysel'e takdim edecek kişi de Aysel'in eski eşi Ercan'dır. Ercan, 12 Mart döneminin askeri cunta taraftarı ve Aysel gibi sol düşünceli kişilerin karşıtıdır. Ancak değişen düzenle birlikte ödülünü ona takdim edecek kişi olmuştur. Henüz aradan çok kısa bir zaman geçmesine rağmen ülke bir değişime girmiştir ve bu değişim, günümüzdeki modern Türkiye'nin de temelidir.

Aysel'in anlatıldığı ilk bölümde değinilmesi gereken bir başka unsur da, Aysel'in hazırlamakta olduğu inceleme konusudur: Aydın intiharları. Sosyoloji profesörü olan Aysel, *Ölmeye Yatmak*'ta kendi intiharını istemiş ancak bunun bir çözüm olmadığını düşünerek intiharından vazgeçmiştir. Şimdi ise kendisini de içine atan intihara sebep olan gerekçeleri incelemektedir. Gerçekte yaşayan aydınların ve roman kahramanlarının içine hapsediği çıkmazdan intiharı tek seçenek olarak görmesine eğilmesi kendi intihar girişiminin de gerekçesini ortaya koyacaktır. Aysel'in yaptığı bu inceleme, romanın olay örgüsü içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Romanı okuyan okuyucular arasında, Aysel'in yaptığı bu incelemeden dolayı, romanın sonundaki kayboluşunun da onun intiharına işaret ettiğini düşünenler vardır. Özellikle incelemenin romana koyulduğu aşağıdaki ilk kısım, aydınların intihara sürüklenme gerekçesini ortaya koyarken okuyucu için de Aysel'in *Hayır* romanı sonundaki intiharının nedenini ortaya koymaktadır.

“Bilindiği gibi bu inceleme, düşünsel faaliyet sonucu gerçekleştirilen intihar olgusuna eğilmekle sınırlıdır. Çağımız insanı, geleceğin gerçeğini artık salt umut ya da tek başına umutsuzluk, ‘hiçlik’ olarak algılamamaktadır. Canetti büyük bir açıklıkla belirtiyordu: Geleceğin gerçeği, hem aydınlık, hem karanlık, yani parçalanmış bir gerçekliktir. Teknoloji, yaptığı kadar yıkmakta, yıktığı kadar da yapmaktadır. (-) Varlıkları ancak düşünsel faaliyetleriyle kanıtlayan aydınlar, parçalanmış bir gelecek gerçeği karşısında belki de tarihlerinin en

trajik dönemini yaşamaktalar. Aydınlatma işlevleri, kendileri dahil bütün insanlığı programlayan bir yok ediş de gelip dayanmıştır. Bu noktada çağımız aydınının iç hesaplaşması çok daha karmaşıklaşmakta; hesaplaşma, onur ve övünç denli, utanç ve reddedilişi de barındırmaktadır. İşte, bu incelemeden amacım, özellikle söz ettiğim iç çatışmanın sonuçlarını görmeye çalışmak. Bu amaçla, geçmişin aydın, sanatçı intiharlarına eğilirken, yukarda değindiğim nedenlerle araştırmada, insan dünyasını gerçek hayattakinden çok daha özgürce ve derinlemesine kurcalayan, hesaplaşma sürecini aydınlatmada önümüze geniş olanaklar seran romanların kahramanına özel önem yüklenmiştir...” (A.g.e., 50)

Yazarın, Aysel’in çalışmasının giriş kısmını romana alarak, Aysel’in intiharına da zemin hazırladığı söylenebilir. Ancak Aysel’in romanın sonundaki ortadan kaybolması, okuyucuda intihar izlenimi bıraksa da bu, yazar tarafından bilinçli şekilde yapılmış bir oyun gibidir. Öncelikle şu belirtilmelidir ki, *Hayır* romanı, *Ölmeye Yatmak* gibi kesin bir sonla bitmemiştir. Modern romanın bir unsuru olarak okuyucuda farklı çağrışımları uyandıracak şekilde romanın sonlandırıldığını söylememiz gerekli. Bu noktada Adalet Ağaoğlu, okuyucunun da romanının yazımına eşlik etmesini ister gibidir. *Dar Zamanlar* üçlemesinin ana karakteri Aysel’in -şimdilik- hikâyesinin sonu olarak kabul edilebilecek bu roman, yazarın intiharı ön plana çıkarmasına rağmen gerçekleşmiş bir intihar ile bitmemiştir. Bu nedenle, ölümün çağrıştırdığı her şeye rağmen, üst anlatıcının sözü aldığı şu kısımdan, intiharın gerçekleştiğini değil yaşamın devam ettiğini anlıyoruz:

“Aydın İntiharları ve Geleceğin Başkaldırısı incelemesi, incelemecinin bıraktığı nokta da durmaktadır. Bir an, farklı bir ışık çakımı; gelinen nokta değişebilir.

Varlığı – sonsuz özgürlüğün – tekliğini seçenler: Sanatçılar, yazarlar, düşünürler, dolayısıyla bazı roman kahramanları; bütün seçilmiş ölümler, istençli silinişler ve reddedişler, yinelenişe ve uzlaşmaya, ‘Hayır...’ diyenler... Yarını şimdide, şimdiiyi yanında yaşayanlar; şimdiiyi şimdiden seçilebilir kalan bilinçler... Bilincin bu aşamasında bir nüfus artışı beklenmektedir. Fakat aynı nedenle de, bilinçlerdeki fazlalıklar hemen budanmakta, yaşanan güne uyum sağlamaktadır: Plaket töreninde buluşalım. Birer konyak daha içelim. Bekleyelim, neredeyse gelir...” (A.g.e., 302-303)

Üst anlatıcının sesinden yazar Ağaoğlu'nu duyabildiğimiz bu kısımda, yazar sanki Aysel'in ölümünü bekleyenlere karşın daha yaşaması gerektiği inancını benimsemiştir. Bunun için romanda Aysel, kendi intiharını içeren bir oyun oynamış ve öğrencisi Doç. Dr. Üner ve ismi verilmeyen yazar arkadaşını da bu oyuna ortak etmiştir. Özellikle romanın Gece adını taşıyan ve Aysel'in yazar arkadaşı tarafından anlatılan üçüncü kısımda bu oyun gerçekleştirilir. Bu bölümün öncesindeki Engin'in anlatıcı olduğu Akşamüstü bölümünün de bir kadının intiharı ile bitmesi, bu oyunu daha da ön plana çıkarır. Gece bölümünde Aysel, katılacak olduğu ödül törenine katılmamış ve asistanı Doç. Üner ve yazar arkadaşı onu bulmak için evine gelmişlerdir. Ancak evde Aysel'den iz yoktur. İnceleme konusu hakkında almış olduğu notlar masada durmaktadır. Kişilerin Aysel'in nerede olabileceğine dair düşünceleri yoktur; ancak her biri dile getirmeseler de intihar etmiş olabileceğini düşünürler. Romanın sonunda kısaca yer alan Gündoğdu ve Ân bölümlerinde Aysel tekrar karşımıza çıkmaktadır. Gündoğdu'da hayali karakteri Yenins ile konuşurken romanın sonunu oluşturan Ân'da ise kuaförde olduğunu çağrıştıran şu sözler geçer: “*ÖĞLEN (Nısfınnehar): Hayır, hiçbir şey hatırlamıyorum sayın konuklar, hiç! Siz boyayı iyi sürün Bahattin Beyciğim.*” (A.g.e., 303) Bu cümleler aynı zamanda romanın da son cümleleridir. Buradan yapılacak bir çıkarımla, roman içerisinde yer alan Engin'in anlatıcı olduğu Akşamüstü ve Aysel'in kaybolduğu Gece bölümlerinin Aysel, kuaförde iken geleceğe dönük hayali olarak düşünülebilir. Bu iki bölümde Aysel yoktur ve o kendi muhtemel kayboluşunun ardından olabilecekleri hayal etmiştir. Bu noktada Aysel'in intiharı yalnızca düşündüğü, eyleme geçirmediği sonucu doğmaktadır. Gelecekte eyleme geçirerek intihar etmiş olabileceği mümkün olsa da sonuç olarak bu romanın bitiminde Aysel intiharı fiilen gerçekleştirilmemiştir.

Aysel'in Aydın İntiharları ve Geleceğin Başkaldırısı adını taşıyan incelemesi, romanın başlığını belirleyen unsurdur. Aysel incelemesinde, aydınların intiharını, değişen ve dönüşen toplumun onları da dönüştürmesine karşı çıkan bir hareket olarak değerlendiriyor. Bu nedenle, aydınların intiharını araştırmak isterken aslında hayır diyebilenlerin hayatını araştırmak ister. Çünkü Aysel, bu dönüşümle birlikte değişenlerden olmuştur. Geçmişin inançları sağlam ülküsü peşinde koşan küçük Aysel, daha sora devrimi getirebileceği inancı taşıyan ateşli öğretim görevlisi Aysel'den şimdi dönüştüğü kişi; kendisini okuldan attıran Prof. Türközü ve binlerce gencin ölümünü sessizce izleyen Ercan'ın elinden ödül alacak Aysel'dir. Aysel,

dönüştüğü bu kişiden utanç duymaktadır. Bundan dolayı da kendi yapamadığını yapabilenleri, hayır diyerek intihar edenleri incelemeyi seçmiştir. Yazar ve öğrencisinin bulduğu çalışma kağıdına da bu yüzden büyük harflerle şunları yazmıştır:

“HER DURUMDA ÖZGÜR KİMLİĞİMİZİ KORUYABİLMEK ANCAK EDİMLE SÖYLENEBİLECEK ŞU İKİ SÖZCÜĞE BAĞLI: YİNELEMeye HAYIR.

AYNILAŞMAYA HAYIR.

Biraz ara verip daha alta da şunu yazmış Aysel;

HER DURUMDA ÖZGÜR KİMLİĞİMİZİ KORUYABİLMEK ANCAK EDİMLE SÖYLENEBİLECEK ŞU TEK VE SON SÖZE BAĞLI: HAYIR.” (A.g.e., 273)

Aysel, yukarıda alıntıladığımız bu cümleleri yazarak kendisinin de “hayır” diyebilmesini istemektedir. Ancak, Prof. Dr. İhsan Türközü onu arayıp ödül törenine davet ettiğinde hayır diyememiştir. Aysel’in roman boyunca yaşadığı pişmanlığın en son hali budur.

Romanda Akşamüstü bölümünde anlatıcı olarak yer alan Engin’e de ayrıca değinmemiz gerekir. Engin, siyasi sığınmacı olarak Danimarka’da yaşamaktadır. Bu dönemde Engin gibi pek çok kişi yurtdışına sığınmacı olarak gitmiştir. Askeri rejimin hakkında yargılama kararı çıkardığı kişilerden kaçabilenler başka ülkelere giderek sığınma talebinde bulunmuşlardır. Ülkeler arası anlaşmalar gereği, geriye ülkelerine gönderilmeyen bu kişiler gittikleri yerlerde yaşamını devam ettirmişlerdir. Bu kişiler arasında o dönemin yazarları, sanatçıları, politikacıları da bulunmaktadır. Adalet Ağaoğlu’nun karakteri Engin de onlardan biridir. Engin orada yaşadığı süre boyunca kendi hayatını kurmuştur. Ancak eski ateşli halinden daha mülayim birine dönüşmüştür.

“Biliyor musunuz üstadım üç be yıl önce Engin’le Kopenhag’da buluşmuştuk. Engin ne kadar yakışıklı, kıvılcımlı bir delikanlıydı öğrenciliğinde, bilemezsiniz. Dışa açıktı. Ataktı. Baktım, içine kapalı biri olmuş. Ya da yıllar sonra o ilk

karşılaşmada bana öyle geldi. Kolay değil tabi yaşadıkları. Yine de yılların insanları durultması...” (A.g.e., 288)

Engin'in bu değişimini, Doç. Üner aktarır. Ancak, romanda dönüşen tek kişi Engin değildir. Daha öncesinde Aysel'in de değiştiğini belirtmiştik. Sonrasında, Aysel'in görevden atılmasına sebep olan Türközü'nün değişimi ve Ercan'ın değişimi de bunlardan sayılabilir. Ayrıca eskiden Aysel'in çalıştığı üniversitenin dekanlığında sekreter olan, Üner'in deyimiyle “Ajan Cemal” de büyük değişim yaşayanlardandır. Eskiden üniversitede öğrencilerinin ve öğretim görevlilerinin yönetim karşıtı hareketlerini üstlere bildiren bu kişi, artık Kopenhag'da bir ruh ve sinir hastalıkları hastanesinde kalmaktadır. Akli dengesi yerinde değildir ve geçmişte olan hiçbir şeyi hatırlamamaktadır. Engin, bütün yaptıklarına rağmen onunla ilgilenir. Yazar Ağaoğlu, Cemal üzerinden askeri rejim ve hükümetler tarafından kullanılıp daha sonra bir köşede unutulmuş kişileri göstermektedir.

Engin anlatıcı olarak geçmişi hatırladığı bölümlerde, Aysel kadar derine gitmez. Yalnızca yüzeysel bir anlatı yoluna seçer. Bu, Engin'in romanda yüzeysel bir düzlemde hareket ettiğinin göstergesidir. Yazar, onun için önemli değişiklikler getirmemiştir. Yalnızca eski ateşli günlerinde olmadığını söylettirir. Bu durum yaş almasından ya da ülkeden uzakta yaşayıp bambaşka bir hayata savrulmasından olabilir. Burada dikkat çekilmesi gereken konu ise, Engin'in bu durumdan şikâyetçi olmadığıdır. Aysel, yaşadığı bütün değişimlerden ve yalnızlaşmadan şikâyetçi ve isyankârken Engin de bu duruma rastlamayız.

Romanla ilgili son olarak değineceğimiz nokta ise, tarihsel olarak dönemin romanda yer alış biçimidir. Daha önce romanın geçtiği tarihin 1984 olabileceği çıkarımını yapmıştık. Bu bağlamda özellikle Aysel üzerinden geçmişe dönük anılar, *Bir Düğün Gecesi*'nin bittiği 1972 yılından itibaren başlar. Bu tarihten 1984'e gelene kadarki zaman dilimi ise 12 Eylül 1980 darbesinin her yönüyle bu romanda yer almasına imkân verir. Bahsedilen tarihten 12 Eylül'e giden süreç Aysel'in hatıralarında yer bulur. Bunlar üniversite çevresi ve bu çevrede başlayan öğrenci hareketliliği üzerinedir. Aysel, hiçbir zaman bu örgütlenmenin içine girmemiş; ancak düşünce yapısıyla ve yazdığı yazılarla desteklemiştir. Daha sonrasında 12 Eylül günü

asker yönetime el koyup askeri rejim kurulunca ise yazdığı yazılar yüzünden de yargılanmıştır. Aysel'in geçirdiği bu süreç, o dönem Türk aydınının yaşadıklarıdır.

12 Eylül İhtilali ise Türk aydını için dönüm noktasıdır. Bu tarihten itibaren, Türk aydını hızla değişen sosyal ve politik yaşamın dışında kalmış ve daha çok kendi içine dönmüştür. Bu durum halk ile aydınların arasının daha da açılmasına neden olur. Aydın ve halkın birbirinden kopuşu ise ihtilali düzenleyenlerin istediği bir Şeydir. Darbenin mensupları nceki 12 Mart müdahalesinden almaları gereken dersi almış ve bu müdahalenin her anlamda daha yetkin olması için en sert önlemlere başvurmuşlardır Artık darbe sonrasında yaşanılan olaylar eskisinden daha küçük boyutlardadır.

“Dn burada yine elli beş ğrenci coplandı. Bildiğin çevreler, küçük küçük kmildanışlara karşı bile Şimdi çok daha öfkeli, ama daha az telaşlılar. Bence için için ‘O kadar sert gittik, yine olmadı’ diyorlar, ancak kendilerine göre ‘oldurmaktan’ dne oranla biraz daha eminler. Sermaye kendini, biraz daha yerleşmiş duyuyor. Yıllardır televizyonların, gazetelerin, dergilerin baş köşelerini işgal edip durmalarının başka bir anlamı var mı?” (A.g.e., 25)

Aysel, ülkenin son durumu hakkında Tezel'i yazdığı mektupla bilgilendirir. Buna göre, askeri rejim anarşizmin önüne geçmiştir. Ülkede herhangi bir etkinlik ve toplu hareketlerin önüne geçilmiştir. Ancak küçük gruplar halinde eylemler olsa da onları yatıştırmak çok sürmemektedir. Bu durum Modern Türkiye'de bireyin yalnızlaşmasının nedenlerinden de biridir. Her türlü topluluk ve faaliyetlerin sakıncalı bulunması dolayısıyla kişiler sonraki süreçte önceleri küçük gruplara ayrılacak en sonunda ise yalnız kalacaklardır.

Sonuç itibarıyla *Hayır*, 1980'li yıllarda eşikte bulunan Türkiye'nin romanıdır. Artık yeni bir dönem başlamak üzeredir ve bunun için de Türkiye'de büyük bir değişim başlamıştır. Geçen yaklaşık otuz yıl boyunca üç darbe gören Türkiye, dünyaya açılmıştır; ama bu süreçte Türk insanı daha da yalnızlaştırılmıştır. Bu roman ise yalnızlaşmayı ve dönüşümü Cumhuriyet'in yarattığı ilk gençlerden Aysel üzerinden verir. Romanın asıl merkezini de bu nedenle aydın kesim oluşturur. Aydınların zgrleşememesi romanın asıl sorunudur. Ancak bu dönem için hiçbir insan ve

topluluk özelinde özgürleşmeden söz edilemeyecektir. Bireyler artık daha çok imkâna sahip olmasına rağmen özgürlükleri bakımından daha kısıtlıdır. Bu durum da Modern Türkiye'nin bir gerçekliğidir.

Modern Türkiye bölümüne geçmeden önce bu bölümde inceleyeceğimiz son roman, *Ruh Üşümesi*'nin 12 Eylül İhtilali'nden sonraki süreç ile Modern Türkiye arasındaki köprüde yer aldığını söyleyebiliriz. Adalet Ağaoğlu'nun bu kısa romanı, bir geçiş eseri olarak ele alınabilir. Roman, değişmekte olan toplumun anlatısıdır. Diğer romanlarının aksine romanda herhangi bir zaman dilimi verilmemiştir. Bu bağlamda, *Yazsonu*'na benzemektedir. Eserde kahraman anlatıcı ve bilinmeyen anlatıcı olmak üzere iki anlatıcı vardır ve bunların anlatımı sık sık birbirine karışmaktadır. Sadece, anlatım tekniği olarak değil, içerdiği karakterlerin var olan bunalımları açısından da *Yazsonu* ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca bu romanın Ağaoğlu yazınında diğerlerinden ayrı bir konumda bulunduğunu da söylemek gerek. Adalet Ağaoğlu bu romanında Türk edebiyatı için yeni bir tür deniyor ve bunu da kendisi "Oda Romanı" olarak adlandırıyor. Yazar'ın kendi eserinin türünü eleştirmenlere ve okuyucuya izin vermeden belirlemesi alışık olmadığımız bir durum olsa da burada okuyucunun işini kolaylaştırdığını söyleyebiliriz. Romanının türünü bu şekilde adlandırmasını verdiği bir röportaj da şu şekilde açıklıyor:

"(...) Belirttiğim gibi, Ruh Üşümesi'nin daha derinde ve derinlere doğru uçuşlayan bir yapı, bir ses düzeni istediğini hissediyordum. Mesela romanı tasarlarırken Hayır'daki zaman zaman elektronik tınlamaları, atonal sesleri burada hiç işitemedim. Bir Düşün Gecesi'nin çok çalgılı melodi örgülerini de... Ayrıca, özellikle söyleyeyim, romanın adı altındaki 'Oda Romanı' belirlemesi, kısa romanımın öykü yakıştırmasıyla anılan 'novella'yla ilişkili, ona karşılık olsun diye koyduğum bir belirleme değildir. Ama tabii izlek, bu ana izleği besleyen vari çıkmalar, ayrıntılar, sözcükler, cümleler, cümle öbekleri ile bunlar arasındaki leitmotifler, uzun-kısa sessizlikler düşünülünce (Şimdi beni bir müzik bilir sanacaksınız; nereden, nota okumayı bile bilmiyorum, salt içsesimi izliyorum) 'Oda Romanı'nın, perdeleri çekilmiş yatak odasına bir çağrışımı olursa, onun da hiçbir sakıncası yok. Hatta buna sevinirim. Çünkü romanım zaten baştan sona çağrışımlarla (da) yüklü değil mi? (Göç Temizliği için de, daha ironik bir yaklaşımla 'anı-roman' demiştim. O zaten içiyle dışıyla çağrışım

yüklü bir kitaptı: 'Hayatım roman" gibi ya da 'anıları roman yapmak' gibi...)
'Oda Romanı' ayrıca şuna bir çağrı olursa, geri çevirmem, tabii ki geri çevirmem: İnsanın bir odada, tek başına, kendisiyle kendi kaçamaksız içsesiyle baş başa kalarak okuyacağı bir roman." (Cumhuriyet Gazetesi, 1991:6)

Adalet Ağaoğlu, oda romanı kavramını, romanın cinsellik üzerine kurulu olması ve bunun çağrışımlarına dayandırıyor. Ancak romanın bu tür adlandırmasının kişinin kendisiyle baş başa kalarak yapacağı yolculuğa da çağrışımında bulunmasının yanlış olmadığını söylüyor. Aslında Ağaoğlu'nun romanı hakkında yaptığı bu açıklama, romanın çok katmanlı yapısını da ortaya koymaktadır.

Ruh Üşümesi, genel olarak cinselliği konu edinmiş bir romandır. Bu adım, kitabın yayımlandığı 1991 yılında Türk edebiyatı için henüz yeni ve cesurca sayılabilir. Günümüzde daha yeni yeni tabu olmaktan çıkan ve buna rağmen yalnızca kapalı kapıların ardında rahatça konuşulabilen seks ve cinselliğin 1990'ların başında rahat bir şekilde kaleme alınıp yazılması, Ağaoğlu'nun öncülüğünü de ortaya koymaktadır. Romanın konusu, bir restoranda karşılaşan bir kadın ve erkeğin yoğunluk nedeniyle aynı masayı paylaşmaları ve yemeklerini yerken birbirleri hakkında cinsel haz duyarak, uslarından geçenleri anlatmaktadır. Yalnızca yemek yenilen vakti kapsayan zaman aralığında, birbirlerini, karı – koca, iki genç 'âşık, nişanlı çift gibi yakıştırmalar yaparak hayal kurarlar. Bu hayallerde ya bir otel odasında ya küçük bir evin odasında ya da bir köy kahvehanesinin üst katında sevişmektedirler. Birbirleriyle hiç konuşmadan aynı düşü kuran bu kişilerin restorandan ayrılışıyla roman biter.

Romanın erotizm yönünün ağır basmasına rağmen, kadın ve erkeğin zihinlerinde yapılan yolculukta dönemin değişkenliğini de görme mümkündür. Romanda herhangi bir tarih verilmemesine rağmen, zihinlerde yapılan yolculuklarda dönemlere ait verilen ipuçları ile 1980'lerin ortalarına işaret edilmektedir. Çalışmamızın daha önceki bölümünde, 12 Eylül sonrası, toplumun değişmeye başladığını ve daha çok kendi içine çekildiğini belirtmiştik. Bu roman, tam olarak bu dönüşümü ortaya koyar. Artık bireyler sokakta değillerdir, kendi evlerine hapsolmuşlardır. Kapalı kapılar ardındaki bu evlerde kendi cinselliklerini üst noktaya taşımakta ve bastırılmış duygularını bu şekilde ortaya koymaktadırlar.

Ruh Üşümesi'nin çıkış noktasını yazar, *Yazsonu*'nda geçen şu cümleye bağlar ve romanın ilk girişine de bu cümleyi koyar. "... hiçbirimiz bu kan ve çürümüşlük kokusunun yatak odalarımıza kadar daldığının, sevişmelerimizin içine sızdığının, o sevişmeleri doğrayıp porsuttuğunun bilincinde değildik..." (Ağaoğlu, 2014d:4) Bu cümle, *Yazsonu*'nu incelediğimiz bölümde de söylediğimiz gibi, her an yeni bir olayın yaşandığı ve ölüm haberlerinin ardı arkasının kesilmediği dönemde bütün bu olanların yaşamın her anına sızdığını işaret eder. *Ruh Üşümesi* de kendisine bu cümleyi merkeze alarak tasarlanmış gibidir. Ülkede yaşanmakta olan acılar halen devam etmektedir, ama bireyler odalarına hapsolmuş ve bu olaylara kulaklarını tıkamaya zorlanmaktadırlar. Hayatın artık daha hızlı akması ve yaşanan koşuşturmacalar, acıları daha arka plana atmaya neden olur. Romanda kadın ve erkeğin zihinlerinde gezinirken, bu durum verilir: "*Başka ne yapabilir ki? Bir ân önce bir şeyler tıknılıp, bir ân önce bir yerlere yetişilecektir. Okula, ofise, mezarlığa.*" (A.g.e., 9) Bu durum, modern Türkiye'nin hazırlığıdır. Artık yiyebilecek gıda ve ısınabilecek odun ve kömür bulunduğu için bedenler tok ve sıcaktır, yalnızca ruhlar üşümektedir. Yazar Ağaoğlu da eserinde bunu vurgular. Yaşanılan bu ruh üşümesi de seks ile bastırılmaya çalışılır.

"Artık oyunlara sığınmak, onların içine kaçmak da yok; çok ciddileştik. Siyah ve beyaz olduk; renkler tekler ve çiftlerden ibaret. Tekler ve çiftler; yorumlama ve çözümlemeyle, bir sonuca, varma çabalarıyla geçip giden geceler; hiç yaşamadan ölmeler, hiç sevişmeden yorulmalar; ne hakkımız var, diye sora sora, nasıl olur da o kadar duyarsız kalabiliriz ki, diye diye duyarlıklarımızı törpüleyerek; acı çekiyorlar, acı çekiyorlar, acı çekiyoruz, onları unutabilecek edepsizlerden olsak neyse; değiliz işte, o anlamda cesurda değiliz zaten, diye diye... Fakat biliyor musun ağzım beni dinlemiyor, karnım zil çalıyor, dilim rahat durmuyor, uzun süredir uyuşup kalmış hücrelerime kan hücum ediyor, nasıl farkında olmazsın? Bizi nasıl unutursun? Yoksa farkında mısın? Farkındasın da, onları unutacak mıyız peki, diye işkence çekenleri işkenceden kurtaramadan ikimize de işkence mi ediyorsun? İşkence ediyorsun, evet! Unuttun mu bizi unutanları, bizi yok sayanları, bugünü yok sayanları, hayatı unutturanları ve unutanları unuttun mu? Herkes herkesi unuttu sevgilim, anımsamıyor musun? En çok şimdi üşüyorum bir tanem, ısıt beni. Bu kaçınıcı sonbahar, kimsenin kimseyi ısıtmadığı?" (A.g.e., 29)

Ruh Üşümesi, yaşadıkları onca siyasal, sosyal ve ekonomik sarsıntının ardından kendi yaşamlarına dönmeleri istenilen neslin romanıdır. Ruhları fiziksel istekleri ile düşünceleri arasında sıkışmıştır. Üryan bir şekilde kadın ve erkeğin birbirine sığınmasını ise anne karnına dönüş şeklinde okuyabiliriz. Yaşadıkları ruhsal çöküş onları en korunaklı hissettikleri anne karnına döndürmek ister, bu sebeple kadın ve erkek birbirlerini soyup bedenlerinde küçük dokunuşlar gerçekleştirir. Ancak anlatılan her şey hem kadının hem erkeğin zihninde gerçekleşmiştir. Gerçekte birbirleriyle konuşmadan yemeklerini yemişlerdir.

Sonuç olarak, *Ruh Üşümesi* 12 Eylül sonrası toplumun birbirinden kopuşunu, kilitli odalara hapsoluşunu anlatır. Roman bu özellikleriyle modern insanın anlatımı sayılabilir. Ancak bu romanı Modern Türkiye başlığı altında değil, 12 Eylül dönemi alt başlığında incelememizin nedeni, romanın işaret ettiği dönemin 1980'ler olmasıdır. 12 Eylül darbesi ile başlayan 1980'li yıllar, siyasi çalkantıların yaşandığı, bunun yanı sıra ülkenin dış dünyaya açıldığı yıllardır. Yaşanan ekonomik ve buna bağlı olarak değişen sosyal hayat bu bölümde incelediğimiz romanlarda görülebilen özelliklerdir. Özellikle darbe sonrası Adalet Ağaoğlu tarafından kaleme alınan eserlerde, toplumun dönüşümünü görmek ve darbenin kişilerde bıraktığı izleri bulmak mümkün. Toplumsal dönüşümün ivme kazandığı 80'lerin sonundan itibaren günümüze uzanan süreç ise çalışmamızın son kısmını olan Modern Türkiye'yi oluşturacaktır.

4.3 Modern Türkiye

Çalışmamızın tarihi kısmının sonunu oluşturan bu bölüm, 1980'lerin sonundan, Adalet Ağaoğlu'nun yayımlanmış son romanı *Dert Dinleme Uzmanı*'nin yayınlandığı 2014 yılına uzanacaktır. Bu geniş zaman dilimi Türkiye ve dünya için birçok değişimi içerisinde barındırır. Bu döneme teknolojik gelişmeler damgasını vurur. 1973'te icat edilen bilgisayar, insanların evlerine girmeye başlar ve yıllar önce Graham Bell'in icat ettiği telefon ise küçük bir boyut olarak kişilerin cebinde taşınmaya başlanır. İletişimin kolaylaştığı aynı yıllarda otomobil ve ulaşım sektöründe de gelişmeler hız kazanmış ve günümüzün teknoloji merkezli dünyası yaratılmıştır. Artık, Türkiye'yi dünyadan ayrı bir yere koymak ya da herhangi bir ülkeyi, dünyanın dışında tutmak imkânsızdır. 1980'lerin başında alınan kararlar, ile başka dünya ülkeleri ile ticaret vasıtasıyla ilişkilerin arttığı toplumumuzda, çoğunluğu ABD

patentli teknolojik aletlerin ÷lkemize girmesi de kolay olur. 1990'lı yıllar Türkiye'nin teknoloji ile tanışmaya başladığı yıllardır. Yaklaşık on yıl önce yaşanmış toplumsal sıkıntılar, yerini teknolojinin büyülu dünyasına bırakır. Bu dönemde de toplumsal ve siyasal sıkıntılar devam etse de, önceki yıllara oranla halkın bu olaylara tepkisi ve katılımı azdır.

Yeni yüzyılın başlangıcından itibaren ise karşımıza yeni bir dünya çıkar; sosyal medya. İnternetin insanların evine ve sonrasında telefonlarına girmesinin ardından, sokaktaki komşumuzla, bakkalımızla yaşanan ilişki yerini sosyal medyaya bırakmıştır. Artık var olan çevremizdeki ilişkilerimiz yok olurken, yeni dünya sosyal mecra da yapay ilişkiler kurmaya başlanır. Dünyadaki pek çok kişinin bu ilişkilere hapsolması, bireylerin daha da yalnızlaşmasına neden olmuştur. Bu durumdan Türkiye de payını oldukça fazla almıştır.

Bu süreçte, ÷lkemiz ekonomik anlamda çeşitli krizler geçirmiştir. Özellikle ithalata dayalı ekonomimizin dünyayı kasıp kavuran büyük krizlerden etkilenmemesi imkânsızdır. 24 Ocak Kararlarından 1980'li yıllar boyunca devletin elinde bulunan kurumlar özelleştirilir. Artık özel şirketlerin himayesi altına geçen sanayi ve yabancı yatırımcılara sağlanan kolaylıklar, başlangıç olarak ÷lkemizi rahatlatırsa da ekonomide çeşitli devalüasyonlara da neden olmuştur.

İlk olarak 1990'ların başında hissedilmeye başlayan ve 1994'te etkisini arttıran krizi sayabiliriz. Buna neden olarak gösterilen sınırlarımıza yakın devam eden Körfez Savaşları'dır. Türkiye'nin savaşa dahil olan devletlerden Irak ile olan petrol ticaretinin sekteye uğraması hem yurtdışı hem yurtiçindeki ekonomi politikalarına yansımıştır. Bu dönemde devlet kamu personelinin dahi maaşlarını verememiştir. IMF'den alınan borç ile bu krizin yatıştırılmasının ardından 2000 ve 2001 yılları arası yükselen enflasyona bağlı bir başka kriz, ÷lkemizde kendini hissettirir. 2007 yılına gelindiğinde bir başka ekonomik kriz ile karşılaşırız. ABD merkezli bu krizden, globalleşen ekonomik hayat neticesinde etkilenmemek yine imkânsızdır. Sonuç olarak, Türkiye daha önceki yıllarda var olan ekonomi sorunlarını özelleştirme ile gidermeye çalışırsa da, bu dönemde dahi istediğı ekonomik refahı yakalayamaz.

Bu döneme damgasını vuran bir başka önemli olay ise Amerika'nın tek güç olmasıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki kutuplu devam eden dünya düzeni 1980'lerin sonunda dağılan SSCB ile birlikte yalnızca Amerika'nın tek güç olarak varlığını sürdürmesini sağlamıştır. Bu nedenle yaşanan pek çok teknolojik gelişmeler de Amerika merkezlidir. Türkiye bu durum karşısında yalnızca, teknolojiyi ithal etmekle yetinmiştir. Amerika'nın tek güç olmasının ardından, Ortadoğu'ya hâkim olma isteği artmış netice olarak da, Amerika'nın Irak'ı işgal etmesi ile sonuçlanmıştır. Bu dönemde sınır komşumuz Irak'ın ve daha sonraları Suriye'de yaşanan iç karışıklıkların Türkiye'ye yansımaları da olmuştur. Türkiye bu süreçte Amerika'nın yanında yer almış ve sınırlarımızın ötesinde yaşanan bu durumun terör olaylarını tetiklemesinin ardından, TSK ara ara bu topraklara girmiştir.

Bu dönemi etkisi altına alan bir başka önemli olay ise terördür. İlk olarak 12 Eylül ardından yapılaşmaya başlayan büyük Kürdistan devleti kurma emeli taşıyan PKK örgütü bu dönemde karşımıza çıkar. 1990'lı yıllarda silahlanmaya giderek, Güney Doğu Anadolu'da çeşitli köy, okul, devlet kurumlarına baskınlar düzenleyerek pek çok kişinin ölümüne neden olmuşlardır. Günümüzde dahi etkinliğini sürdüren bu terör örgütü etkin gücünü, Amerika'nın iç karışıklığa sebep olarak var olan düzeni yıktığı Suriye ve Irak'tan almaktadır. Bunun yanı sıra, son dönemlerde adını Avrupa'da yaptığı eylemlerle sık sık duyuran IŞİD terör örgütü de vardır. PKK gibi karışıklığın olduğu Suriye'de kendine yer edinen bu terör örgütü de Türkiye'ye karşı bir başka tehdit unsurudur.

Yukarıda 1990'lardan günümüze Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yaşamını etkileyen unsurları inceledik. Bu döneme siyasal açıdan da ayrıca bakmamız gereklidir. Çalışmamızın daha önceki bölümünde darbe sonrasında Turgut Özal'ın başbakan olduğunu ve 1989 yılında ise Cumhurbaşkanı seçildiğini belirtmiştik. Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı olmasının ardından partisi Anavatan etkin bir lider çıkaramamıştır. İlk olarak Yıldırım Akbulut ve ardından Mesut Yılmaz parti başına geçmiş; ancak 1991 seçimlerinde iki dönemdir iktidarda olmalarının devamını getirememişlerdir.

Bu dönemde, 12 Eylül askeri darbesinin ardından kapatılan siyasi partilerin yerine yeni kurulan partiler dikkat çeker. Farklı zamanlarda iktidara gelmiş ve bu

sürede de iki darbe görmüş olan Süleyman Demirel'in partisi bunlardan biridir. 12 Eylül öncesi Adalet Partisi çatısı altında siyasi yaşamını sürdürüyordu. Ancak darbe sonrası partisi kapatılmış kendisine siyaset yasağı getirilmiştir. Kapatılan AP yerine Doğru Yol Partisi (DYP) kurulmuş ve siyasi yasağının kaldırılmasının ardından 1991 seçimlerine Demirel katılmıştır. Seçimler sonunda, AP gibi kapatılmış olan CHP'nin yerine kurulmuş Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ile DYP koalisyon hükümetini kurarlar. Başbakan Demirel olurken SHP'nin başındaki Erdal İnönü başbakan yardımcısı olur. 1993 yılına gelindiğinde ise Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölümü ile boşalan cumhurbaşkanlığı koltuğuna dönemin Başbakanı Süleyman Demirel oturur. DYP'den milletvekili olan ve dönemin hükümetinin ekonomi bakanı Tansu Çiller ise başbakanlığa yükselir.

12 Eylül sonrası bir başka siyasi yasaklı Bülent Ecevit ise partisi CHP'nin kapatılmasının ardından eşi Rahşan Ecevit Demokratik Sol Partisi (DSP)'ni kurar. Siyasi yasağının kaldırılması ile bu parti altında siyasi yaşamını sürdüren Ecevit, CHP'nin yasağının bitmesinin ardından SHP'nin CHP ile birleşmesi gibi kendi partisinin birleşimine karşı çıkar. Bu dönemde Ecevit, partisi ile 90'lardaki seçimlerde meclise girmeyi başarmış ve 1999'daki seçimde ise oyların çoğunluğunu alan birinci isim olmuştur. MHP ve ANAP ile koalisyon hükümetini kurarak Ecevit başbakan olur. Ancak 2002 seçimlerinde ise büyük bir oy kaybı yaşayarak meclise dahi giremez.

Bu dönemde bir başka siyasi yasaklı Alpaslan Türkeş ve partisi MHP ise oylarını belli bir oranda arttırmıştır. 12 Eylül ardından kapatılan parti farklı adla kurularak siyasi arenaya yeniden dönmüştür. Genel başkan Alpaslan Türkeş'in 1997'deki ölümü üzerine partinin başına günümüzde halen daha başkanlığını sürdüren Devlet Bahçeli getirilmiştir. Bu dönemde MHP, en yüksek oyunu 1999 seçimlerinde almış; ancak onun dışındaki günümüze kadar olan bütün seçimlerde meclise girmeyi başarsa da büyük bir etkinlik gösterememiştir.

2002 yılındaki seçimlere gelindiğinde ise, yeni bir parti dikkat çekmektedir. 12 Eylül öncesi siyasette, Necmettin Erbakan ile adını duyuran siyasal İslam, 1990'lı yıllarda yükselişe geçmiştir. Bu dönemde Erbakan, 1996 seçimlerinde partisi Refah ve DYP ile koalisyon kurarak başbakan dahi olmuştur. Ancak 1998 yılında Refah Partisi kapatılmış, yerine Fazilet Partisi adında yeni parti kurulmuştur. Bu partinin de

2000'lerde kapatılmasının ardından günümüzde var olan Saadet Partisi kurulmuştur. Siyasal İslam'ın ülkemizde yükselişe geçmesiyle, Erbakan'ın öğrencilerinden Recep Tayyip Erdoğan Ak Parti (AKP) adında parti kurarak, 2002 seçimlerine katılmıştır. İlk kez katıldığı bu seçimlerden oyların %34'ünü alarak uzun yıllardır devam eden koalisyon hükümetlerine de son vermiştir. Bu seçimlerde CHP, ana muhalefet olarak meclise girebilmiştir. AKP'nin, Türkiye'nin içinde bulunduğu kriz yıllarında başa geçmesi ve ardından ekonomik anlamda atılan önemli adımlarla, ülkenin biraz olsun rahatlaması daha sonraki seçimleri de kazanmasını sağlamıştır. AKP, günümüzde halen iktidarlığını sürdürmektedir. Türkiye'nin bu son döneminde, 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği ile başbakanlık sistemi kaldırılmış ve Recep Tayyip Erdoğan, 2018 yılında halk oylaması ile Türkiye Cumhuriyeti Başkanı seçilmiştir.

Türkiye'nin yaklaşık otuz yıllık siyasi atmosferine bakıldığında, ilk dikkat çeken durum 1970 ve 80'li yıllara oranla solun etkisinin azaldığıdır. Özellikle 1990'lı yıllarda hız kazanan siyasal İslam ile siyasetin yönü bu tarafa kaymıştır ve günümüzde dahi bu çoğunlukta devam etmektedir. Ancak, bu durumun ana gerekçeleri arasında da asker ve siyasetin aldığı tutumu göstermek mümkündür. 1990'lı yılların sonunda Erbakan önderliğinde, ivme kazanmış muhafazakâr kesimin daha da güçlenmesini önlemek amacıyla 28 Şubat 1997'de dönemin hükümeti ve başbakan Erbakan'a post-modern darbe yapılmıştır. Milli Güvenlik Kurulu tarafından alınan kararlar sonrasında Erbakan, istifa etmiş, bu dönemde askerlerin katı bir şekilde muhafazakâr kesime uyguladığı baskılar, ileride bu kesimin daha da güçlenmesine yol açmıştır. Diğer darbelerden farklı bir şekilde gerçekleşen ve birçok kişiye göre darbe olarak bile adlandırılmayan bu süreç, askerlerin devlet kurumlarına ve hükümete yaptığı bir müdahaledir. Bu dönemde Necmettin Erbakan'ın partisi de kapatılmıştır. 1990'lı yılların sonundan 2000'lerin başına devam eden din ve muhafazakâr kesim karşıtlığı 2002 seçimlerinde sandıktan çıkan oylarla halkın tepkisini ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte değinilmesi gereken son siyasi olay ise, 2016 yılında ordu içindeki örgütlenme ile başlatılan darbe operasyonudur. Bu darbe de halkın ve polisin müdahalesi ile yatıştırılmıştır.

Görüldüğü üzere, tarihin hangi döneminde olursa olsun Türkiye'nin siyasi yaşamı büyük çalkantılarla doludur. Günümüzde dahi bunun örneklerini yaşamaktayız. Her ne olursa olsun, 1990'lardan günümüze kadar ki süreç pek çok

kırılma noktalarına sahip olsa da globalleşen dünyada modern Türkiye'yi yaratmıştır. Bu dönemde hayatın her alanında yaşanan değişimler edebiyata da yansımıştır. Teknolojik gelişmeler edebi eserlerin okunmasına olumsuz yansırken, bu dönemde kişilerin hızlı yaşamlarına uyum sağlayabilecek short short story (küçürek öykü, kısa hikâye) gibi yeni türler de ortaya çıkmıştır.

1970'li yıllarda yazın hayatına başlayan adalet Ağaoğlu, modern Türkiye olarak adlandırdığımız bu dönem içerisinde daha çok hikâyeye yönelmiştir. 1993 yılında yayınlanmış *Romantik Bir Viyana Yazı* ve 2014 yılında yayınlanmış *Dert Dinleme Uzmanı* ise bu dönemde çıkardığı ve içerisinde modern Türkiye'yi bulabileceğimiz romanlarıdır. Çalışmamızın bu bölümünde sırasıyla içerisinde modern Türk insanının başlangıcını bulabileceğimiz *Romantik Bir Viyana Yazı* ve dönüşümünü tamamlamış modern insanın yer aldığı *Dert Dinleme Uzmanı* incelenmiştir.

Romantik Bir Viyana Yazı, daha önce incelediğimiz *Yazsonu* gibi katmanlı bir yapıya sahiptir. Bireyin tarih merkezli içsel yaşamını ele alan bu romanda da *Yazsonu* gibi bir yazar ve o yazarın romanına konu olan kişi vardır. Ancak burada, *Yazsonu*'ndan farklı olarak, yazarın roman karakterinin yazarın dünyasında da var olduğuna işaret eden öğeler mevcuttur. Roman, adı verilmeyen yazarın İngiltere Londrası'nda yeğeni ile yaptığı gezi ile başlar. Daha önceleri gitmiş olduğu Viyana'yı ve oranın tarihsel barok yapılarını özlemektedir. Daha sonraki bölüme geçildiğinde ise 1950'li yılların ortası, Kamil Kaya adlı bir tarih öğretmenin ilk dersi anlatılmaya başlanır. Devamında Kamil Kaya'nın, farklı şehirlerde geçen öğretmenlik yılları ve onun tarihe olan aşkı anlatılır. Öğretmenin 50'lerden başlayarak 80'lerin sonuna kadar devam eden öğretmenlik kariyerinde, Türkiye'nin değişen atmosferi de aralara sıkıştırılır. Öğrencileri tarafından romantik tarih öğretmeni lakabı alan Kamil Kaya, emekli olduktan sonra hep hayranlık duyduğu, Venedik ve Viyana'yı görmek ister. Bunun için ilk olarak Venedik'e Türkiye'den düzenlenen bir tur ile gider. Ancak orada tura katılmış diğer kişiler ile anlaşamaması ve gelmişken Viyana'yı da görmek istemesi nedeni ile turu bırakarak Viyana'ya geçer. Hiç bilmediği bu memlekette ise öğretmenlik yıllarının ilk öğrencilerinden Asaf ile karşılaşır. Asaf, Almanya'ya taşınmasına rağmen, Viyana'daki evi durmaktadır ve bu evde Öğretmeni Kamil Kaya'nın tatili boyunca kalabileceğini söyler. Asaf'ın evinde kalmaya başlayan Kamil

Kaya'nın yanına bir başka öğrencisi Yunus da gelir. Romanın daha sonraki bölümünde ise tekrar karşımıza yazar çıkar. Yazar Viyana'da bir kafede oturmaktadır ve burada onu tanıyan Asaf ile karşılaşır. Evinde kalan öğretmeninden haber alamayan Asaf, bu durumu yazara anlatır. Romantik tarih öğretmeni Kamil Kaya'nın hiçbir iz bırakmadan ortadan kaybolması yazarın da dikkatini çeker ve Kamil Kaya'ya ait not defterini alarak onunla ilgili bilgi topladıktan sonra tekrar Asaf ile görüşmek üzere sözleşip ayrılırlar. Yazar ve Asaf'ın bu karşılaşmasından sonra ise tekrar Kamil Kaya'nın anlatıldığı bölüm başlar. Bu kısımda romantik tarih öğretmenin, okuduğu kitaptan Alma Ahler'e tutulduğu, Viyana'ya o nedenle geldiği ve burada Yunus ile yaşadıkları, tanıştığı Clea ile olan macerası anlatılır. Tekrar yazar ile Asaf'ın buluşmasına dönüldüğünde ise, sözleştikleri yere yazar gelmemiştir, onun yerine Asaf'a bir mektup ve içerisinde tarih öğretmeni ile ilgili yazdığı hikâyeyi bırakır. Roman, bu noktada cevapsız bırakılan pek çok soru ile biter.

Romanda okuyucunun rolünü, romantik tarih öğretmenin öğrencisi Asaf üstlenmektedir. Elinde yazardan gelen mektup vardır ve ona öğretmenin notlarından yeni bir hikâye çıkardığını söylemektedir. Yazdığı bu eser de Asaf'ın elindedir. Bu yüzden de kafası karışan okuyucuya yazar, Asaf'a yazdığı eserin ilk sayfasında ya da romanın son sayfasında bu duruma dikkat çeker:

“Emekli tarih öğretmeni kadar yazarı da çok merak etmeye başlayan ruh doktoru bu okur, damağına iksir hafifliğiyle değen bir yudum soğuk şaraptan sonra, dosyanın kapağını kaldırmış; ilk sayfada şü başlıkla karşılaşmış:

ROMAN-TİK

Bir Viyana Yazı

Peki ama, diyeceksiniz, sen kim oluyorsun da bize bu masalı anlatıyorsun?

Söylemedin mi? Ben de anlatılanların yalancısıyım demedim mi?” (Ağaoğlu, 2000:199)

Eser, Asaf'ın eline geçen yazarın romanının başlangıcında yer alan bu cümleler ile sona erer. Adalet Ağaoğlu'nun *Yazsonu*'nda deneyimlediği üst kurmacanın burada

daha da geliştirdiğini gormekteyiz. Diğer romanlarında da bilinç akışı tekniğine başvursa da bu eserde daha fazla ön plana çıkmış, hem Kamil Kaya'nın hem yazarın zihninin bütün kıvrımları ortaya serilmiştir. Bu anlatımda Kamil Kaya ve yazarın ortak bir çıkış noktası da mevcuttur. Her ikisinin de tarihe olan düşkünlüğü ve yazar kimlikleri onları birbirine yaklaştırırken, tarih öğretmeninin romantik yanının ağır basması aralarındaki farkı ortaya koymaktadır. Yazar, tarih öğretmenine göre daha gerçekçi perspektiften olaylara bakabilmektedir. Kamil Kaya'da ise çok sevdiği barok ve orta çağ romantizmi vardır. Yazar, Londra'dayken aklına düşen bir figürün peşinden Viyana'ya gelmiştir. Londra'dayken zihninden geçen parça parça cümleler ile bir yazın arayışında olduğu ortaya çıkmaktadır. Viyana'ya geldiğinde ise tarihi atmosfer içinde arayışlarını sürdürmüştür; ancak kendisi de ne aradığını bilmemektedir.

“Artık umutsuzdum. Oturduğum kahvelerde durmadan yazıyordum, ama ne yazdığımı da bilmiyordum. Kastamonu, Kütahya, Konya hızla geride kalıyor. Tarih bozuk para gibi eriyip gidiyor defter sayfalarımnda...”

Artık dönmeliydim. şu son tümceyi de yazayım hele: Viyana'ya yağmur yaraşır.

Günler geçiyor, aylar. Bütün bir kiş boyu Ba-rok... diye başlayan tümceye uydurulmuş adımlarım eşliğinde odadan odaya geçiyor, oradan buraya gidip geliyordum. Hep, oltamın ucuna vurup vurup kaçan balığı düşleyerek. Yalnız onu. Hayatım buna bağlı.” (A.g.e., 25)

Romanın daha ilk kısmında yazarın arayış içinde olduğunu görürüz. Aklına vurup vurup kaçan balık, tarih öğretmeni Kamil Kaya'dır. Ayrıca, Kamil Kaya'nın anlatımına başlanmadan önce yazarın, yukarıda alıntıladiğımız zihninden geçen cümlelerde Kastamonu, Kütahya ve Konya'nın yer alması; Kamil Kaya'yı Asaf ile karşılaşmadan çok önce kurgulamaya başladığını anlarız, çünkü Kamil Kaya anlatılmaya başlandığında da ilk olarak Kastamonu'da öğretmenliğe başlayışı, ardından Kütahya'daki yılları ve onun peşinden Konya'daki öğretmenlik yılları gelir. Yazar bu şehir isimlerini ise romanın başında dile getirmektedir.

Yazar, romanın başında tarihi yerleri gezerek tarihin ruhunu yani anlamını aramaktadır. Kamil Kaya'nın anlatımına geçildiğinde ise, öğretmenin sık sık öğrencilerine şunu söylediğini görürüz: “*Tarihin kokusu yoktur*”. Kokusu olmayan tarihi anlatmaya kendini adanmış romantik ve hayalci öğretmenin, Tarih Dersleri adı altında anlatılmaya başlandığı bölümde onun derslerine konuk oluruz. Dersler de Kamil Kaya'nın zihin yolculuğu gibidir:

“Günaydın sevgili çocuklar. Oturun. Oturun. Ooo, sıralarınız da ne kadar gıcırdayormuş canım! Hep böyle midir bunlar? Neyse, oturunuz bakalım. Fakat, sizler durmadan öyle kıpırdanırsanız ben, diş etlerim sızlaya sızlaya nasıl ders anlatırım?”

Pekâlâââ, işte karşınızda bu seneki tarih öğretmeniniz. Tahta gıcirtısından tüyleri diken diken olan mızımız bir herif. Yaş yirmi beş. Yolun başı. Tarihi anlatmayı sever, şiiri yazmayı. En birinci dostu edebiyattır. Yani, bazılarına göre ‘hayali şeyler’.” (A.g.e., 36)

Derslerde geçen diyaloglar karşılıklı konuşma şeklinde değil, Kamil Kaya'nın verdiği cevaplardan ibarettir. Ayrıca, öğretmenin aklından geçenleri okuyucular okuyabilse de bunların hepsini sözlü olarak dile getirmediğini de bilmekteyiz. Kamil Kaya'nın öğretmenliğinin ilk yıllarından, 1990'lara uzanan öğretmenlik süreci Türkiye'nin önemli kırılma noktalarını içeren dönemi kapsar. Üç darbenin gerçekleştiği yıllarda öğretmen olan Kamil Kaya, ülkenin içinde bulunduğu durumlara da derslerde değinmeden geçmez. Ülke siyasetinin çetrefilli dönemlerinde birkaç kez öğretmenlikten dahi uzaklaştırılmıştır. 12 Eylül sürecinde ise hastalanması ve bu hastalığının nedeni olarak ülkenin içinde bulunduğu duruma olan üzüntü gösterilmesi bir başka ülke tarihine olan atıftır. Ayıca Kamil Kaya'nın, öğretmenliğin ilk yıllarından itibaren okullarda bulunan eksikliklere dikkat çekmesi ve okul kitaplarının işlevselliğini dile getirmesi, ülkedeki uzun yıllar devam eden eğitim sistemi sorunlarını da ortaya çıkarmaktadır. Ancak belirtilen bütün bu dönem ve sorunları Kaya'nın zihninde yer alan düzlemde parça parça kendine yer bulabilmiştir. Olayların bu şekilde anlatılması bir masal havası da içermektedir. Bundan dolayı da romanın gerçekliği ile tarihsel gerçekliğin birbirine karıştığı söylenebilir.

Romanın geçmiş zaman anlatımından sonra Viyana'daki zamana geçilir. Bu zaman ise iki düzlemde geçmektedir. Kamil Kaya'nın zamanı ile Asaf ve yazarın karşılaştığı zaman. Kamil Kaya Viyana'ya hayali karakteri Alma Mahler'in ardından gelmiş olsa da burada ona benzeyen Clea ile karşılaşır. Ancak onunla olan ilişkisini öğrencisi Yunus'un yanına gelmesinden dolayı bitirmek durumunda kalır. Bundan dolayı da büyük pişmanlık duymaktadır. Yunus ise modern insan tipinde ele alınmıştır. Hiçbir inceliğe önem vermeyen, kendi çıkarının peşinde koşan biridir. Viyana'dayken de hocasının üzerinden geçinmeye çalışır. İnce düşünceye önem veren hayalci hoca için Yunus'un ona karşı tavrı, hayal kırıklığı ile sonuçlanır. Ancak, hocanın tek hayal kırıklığı bu değildir, Viyana gezisindeki tura katılmış diğer kişiler de onun yıllarca beklediği bu geziyi de hayal kırıklığına taşımışlardır. Emekli tarih öğretmeni Kamil Kaya, sürekli giydiği ütülü kruvaze ceketi, tıraş olduğu usturası, çamaşırlarını astığı eski ipiyle, modern dünyadan değil gibidir. Bu dünyaya ayak uydurmuş kişiler onun ince düşüncelerini anlayamamaktadırlar. Kamil Kaya, onlar için tıpkı Viyana sokaklarında yer alan barok yapılar gibi tarihsel bir figürdür.

Bu noktada yazarın tarihi ele alış biçimiyle Kamil Kaya'yı ele alış şekli örtüşmektedir. Romanda tarih, genel itibarıyla değil, bireysel acılar üzerinden incelenmiştir. Özellikle tarih öğretmenin derslerdeki tarih anlatımı olayların oluşundan çok tarihin ardındaki bireysel trajedilere yöneliktir.

“Birinci Leopold'ün Margarit-Terez'le, ki İspanyol prensesiydi kendileri, Viyana'daki görkemli düğünlerinin neredeyse baş konukları bizler olduk. Aman efendim, o ne debdebeydi öyle, değil mi? Bir yanda veba insanları kırıp geçirmekte, bir yanda düğün, dernek, karnaval! Bu Austurya- Macaristan İmparatorluğu bir âlem imiş.” (A.g.e., 44)

Yazar, tarihin görkemi ardında ezilmiş, unutturulmuş bireysel acıları ön plana çıkarmak ister. Tarih bu acıların üstünü kapatmıştır. Kamil Kaya'nın ve romandaki yazarın asıl amacı da bu unutturulan tarihi yeniden yazmaktır. Çünkü milletlerin kaderini asıl bu bireysel acılar belirlemektedir. Yazar Ağaoğlu, Kamil Kaya ve yazar karakterinin Ortaçağ için yapmaya çalıştığı bu durumu, verilen karakterler üzerinden Türkiye'nin yakın tarihi için yapmak ister. Türkiye tarihine damga vuran olaylar yaşanırken, bireysel trajedisini yaşayan Kamil Kaya'dır. Türkiye bütün kaos

ortamlarından çıkmayı başarsa da emekli tarih öğretmenini yıkan durum ayak uyduramadığı değişim olmuştur.

“Kütahya’da ilk dersimi verdiğim yıllarda gençlerin dünyası ne idi? Bugün sizler neredesiniz? Ben eski ben miyim? Yazık ki bizim toplumsal hayatımız doğal akışı ile gelişmedi. Bunu biz hep kesintili yaşadık. Onun için, bugün karşımda beni böyle kapalı yüzlerle dinleyen sizleri anlamamın kolay olacağını sanmıyorum. Sizler de beni yadırgayacaksınız. Doğum gününü kutlama inceliğini gösterdiğiniz öğretmeniniz sizlere çok aykırı gelebilir. Sandığım gibi bu bir gerçekse, bizler bu uzaklığı, bu kopuşu birlikte aşmaya çalışalım.”
(A.g.e.,70)

Kamil Kaya, yıllar geçtikçe öğrencilerinden kopmuştur. Aradan geçen yıllar nesiller arası farkları ortaya koysa da bu durumun en bariz ortaya çıktığı zamanlar ise 1990’lardır. Yaşanan teknolojik gelişmeler yeni nesli, geçmiş nesillerden bambaşka bir yere götürmektedir. Nesiller arası kopukluk, bu gelişmelere ayak uyduramayanlar tarafından göze daha da batmaktadır. Elbette, Kamil Kaya bu değişime ayak uyduramamıştır. Her şeyin giderek yapaylaşmasına alışmak veya ayak uydurmak, duygulara önem veren hayalci hoca için zordur. Burada yazar Ağaoğlu, bize edebiyatın da bu yapaylaşmaya girdiğini ve insandan uzaklaştığını söylemektedir. Bundan dolayı da eserde roman öldü açıklamasını da yazara yaptırmaktadır.

“Bir de, Roman öldü, diyorlar. Ölmek kolay mı? Roman, arkasında kocaman ayısı, küçücük merkebi, elinde defîyle ortalıkta dolanıp durmakta, çalıp oynamaktadır. Üstelik, sevilsin sevilmesin, kendini asfaltta, alanlarda, dağda bayırdakinden daha özgür duymakta, atını alan da çoktan Üsküdar’ı geçmiş bulunmaktadır.

Olsa olsa ne olmuş olabilir? Eskilerin enine boyuna, ağır sıklet ‘tik’ romanları, bir yanda zurna-def, öte yanda çeşit çeşit cinayet girişimciliğinin yol açtığı yırtıcı çığlıklar, bela ve şeytan kovucu tam tam, zom zom’lar nedeniyle stres olup ‘tike yakalanmış’ roman-tik bir hal almıştır.” (A.g.e., 169)

Yazarın yaptığı bu ironi, onun Kamil Kaya ile ilgili yazdığı romana “Roman - tik Bir Viyana Yazı” başlığını koymasını da anlamlandırmaktadır. Adalet Ağaoğlu’nun yine bu ismi eserin başlığına taşıması da aynı sebeptendir.

Sonuç olarak *Romantik Bir Viyana Yazı*, yazarın yazınsal sorunlarını da içine alan, Türkiye’nin yakın tarihinde yaşananların arasında yaşamını zor da olsa sürdüren hayalci tarih öğretmenine odaklanır. Onun yaşanan bu hızlı süreçte toplumun dışında kaldığı söylenebilir. Oysa asıl büyük değişim daha yeni başlamış ve 90’ların sonu ve 2000’lerden itibaren ivme kazanmaya devam etmiştir. Bu nedenle Adalet Ağaoğlu’nun yayınlanmış son romanı *Dert Dinleme Uzmanı*, değişen modern dünyayı ve bu değişime ayak uyduramayan aydın kişiyi daha iyi ortaya koymaktadır.

Dert Dinleme Uzmanı, Adalet Ağaoğlu’nun on sekiz yıl aradan sonra yazdığı eserdir. Uzun bir süre yaz(a)mama sorununu aşarak kaleme aldığı bu roman, *Dar Zamanlar* üçlemesinin bir son üyesi olarak tanıtılır. *Dar Zamanlar*’ı oluşturan *Ölmeye Yatmak*, *Bir Düşün Gecesi* ve *Hayır*’ın ardından üçlemeye katılan roman, diğer kitaplardan da ayrı bir konumda durmaktadır. Bilindiği gibi, *Dar Zamanlar*’ın bu üç kitabı, merkezine Aysel Dereli’yi alarak 1930’lardan 1980’lere uzanan bir Türkiye panoraması çizer. Ancak üçlemeye sonradan katılan bu romanın kahramanı Aysel değildir ve diğer romanlarda yer alan hiçbir karakter burada yer almaz. Ayrıca, diğer romanlarda var olan ve üçlemenin adını da oluşturan dar zaman vurgusu bu kitapta yoktur. Zamandan, mekândan ve spesifik kişilerden yoksun olan bu kitabın, *Dar Zamanlar* üçlemesinin içine alınarak satışa sunulması belki de yayınevinin satış stratejisi olarak yorumlanabilir. *Dert Dinleme Uzmanı*’nın, *Dar Zamanlar* ve hatta Adalet Ağaoğlu’nun diğer kitapları ile benzerlik gösterdiği tek şey aydın sorunudur. Artık zaman değişmiştir ve yaşanan çağ milenyum çağı olarak adlandırılmaktadır. *Dar Zamanlar*’ın aydın intiharlarını inceleyen Aysel Dereli’nin anlatıldığı son kitabın üzerinden de çok zaman geçmiştir; ama aydınlar bu süreçte daha da yalnızlaşmıştır.

Dert Dinleme Uzmanı’nın olay örgüsü, Ağaoğlu’nun bahsettiğimiz son kitaplarına benzer bir yapı taşımaktadır. *Dert Dinleme Uzmanı* adı verilmiş ismi geçmeyen editör ve bu editörün intiharı öncesi onunla tanışan yazar kitabın ana kişileridir. Başkalarının dertlerini dinlemeyi meslek edinmiş editör, bu durumu garipseyen yazar ile tanıştıktan sonra ona uzun yıllardır notlarını tuttuğu defteri verir.

Yazar başta bu defter ile ne yapacağını bilemese de birkaç gün sonra editörün intihar etmiş olması yazarın defteri yayınlatma isteği duymasına neden olur. Roman, yazarın takdimci olarak başından geçen bu durumu anlattığı bölüm ile başlar. Sonrasında dert dinleme uzmanı adı verilen editörün defterinin içinde yazanları okumaya başlarız. Ülkenin ünlü bir yayınevinde çalışmakta olan editörün nasıl dert dinleme uzmanına dönüştüğü, dertlerini dinlediği kişiler ve bunlardan onda oluşan çağrışımlar bu bölümü oluşturmaktadır. İsmi verilmeyen editör defterine, kendisine anlatılanların onun zihninde uyandırdığı çağrışımlardan kendi geçmişini yazmıştır. Bu nedenle roman, aynı zaman çizgisi üzerinde süregelmektedir. Çağrışımlardan yola çıkıldığından geçmiş ve anlatılanlar birbirine karışır. *Dar Zamanlar*'ın ilk iki kitabında da bu çağrışımlara dayalı geçmiş hatırlama tekniği mevcuttur ancak; belli bir sıralama şeklinde verilen bu geçmiş bu romanda yoktur. Bu nedenle *Hayır* romanına benzemektedir. *Hayır*'da geçmişin anlatımı belli bir çizgiyi takip etmemektedir. Ancak bu romanda *Hayır*'dan farklı olarak çağrışımlar daha katmanlı verilmiştir. Defter, editörün zihnine yapılan bir yolculuk gibidir. Bu yolculuğun başlangıcını ise dertlerini anlatan insanlar oluşturur. Editörün başlangıçta, ona zorla anlatılan dertleri istemeyerek dinlemesi sonrasında bunu sürdürmesi ise onun geçmişine yaptığı zihinsel yolculukla açıklanabilir. Önceleri üstünü kapattığı, geçmişine ait ne varsa, kendisine anlatılan sıkıntılarla gün yüzüne çıkar ve bu durumda editörün intiharıyla sonuçlanır.

İntihar, *Dar Zamanlar*'ın üç kitabı boyunca etrafında gezinilen ama bir türlü girilmeye cesaret edilmeyen göl gibidir. Ancak, bu üçlemenin -belki dörtleme-nin son kitabında intihar, eyleme dönüşmüş ve o göle bu kez atlanılmıştır. Daha önceki eserler aydının her şeye rağmen yaşamını sürdürmesi, bir umudun da barındığına işaret etmekteyken, bu kez intihar başlangıçta verilerek artık bir umudun da kalmadığı vurgulanır. *Hayır* romanında Aysel'in üzerinde çalışma yaptığı aydın intiharlarını kanıtlar nitelikte editör intihar eder. Bir türlü topluma uyum sağlayamayan aydınlar, toplum tarafında da sürekli dışlanmışlardır. Bu ayrışık olma durumu, *Dar Zamanlar*'ın diğer kitaplarında da ele alınmıştır. Ancak, milenyum çağında yaşayan editörün toplumdan kopukluğu Aysel'den farklıdır. Aysel, toplum tarafından halen daha saygı duyulmasına rağmen, artık 2000'li yıllarda aydın olan editöre saygı duyulmamaktadır. Bunun yanı sıra editörün, toplumun farklı kesimleri tarafından küçümsendiği de görülmektedir. Bunun nedenini de yine editör açıklamaktadır:

“Sana gelince sen kendi kendine şunu akıl etmiş bulundun: İletişimcimizin kızı belki de seninle bir aşağılanma duygusu yaşamaktaydı, bunu hissediyordun da, fakat dilinin bozukluğu, yazarlık hevesini kırıp geçirdiği için ona ‘doğru yol’u öğretmeye kalkıyordun. Yazarken de içinin kıvırtmalarına esir düşmekte sin, ‘değilmiş’lere getirip durmaktasın; bana yutturamazsın; ‘doğrusu şu, şu da şu...’ demelere getirip durmuşsun. Doğruydu da, ilk romanında sadece baş kahraman olan kız iyi ve doğruydu, başkaları da hep kötü ve aptal; asıl düzeltilmesi gereken taraf ise buydu. Öyle de oldu; ancak ona sürekli cahilin teki muamelesi kesmen, hep öyle tepeden bakman var ya, kızcağız kikirdeye kikirdeye: ‘Yani işte, doğru yol budur diii miii? Doğrunun doğrusu yol bu işte, budur diii miii?..’ der dururdu ya; sen bunu da minicik minicik cahilâne başkaldırılar diye görüp geçmiş değil misin?” (Ağaoğlu, 2014e:59)

Yıllarca halka doğru yolu göstermeye çalışan ve onların doğrularını kabullenmeyen Türk aydını, teknolojik gelişmelerin bilgiyi herkesin erişebileceğini sağladığı çağda var olan saygınlığını da yitirmiştir. Geçmiş yıllarda halka tepeden bakan bu aydınların yalnız kendi doğrularını kabul etmesi ile toplumun değişimlerine ayak uyduramaması, gelişen süreçte toplumun onlara bu kez yukarıdan bakmasına sebep olmuştur. Yukarıda alıntılıdığımız editörün zihninden geçen bu sözler çok açıktır ki Adalet Ağaoğlu’nun özeleştirisidir. Burada ilk romanının kadın karakteri olarak üzerinden yapılan atıf doğrudan *Ölmeye Yatmak*’a yapılmaktadır. Yazar Ağaoğlu’nun, seneler sonra gelen bu kabullenışı ise romanın başkışisi olan toplumun aydınlarından editörün intiharını daha iyi anlamlandırır. Artık toplumun zorla dayatılan, topluma ‘doğru yol’u göstermek için yetiştirilen bir aydına ihtiyacı yoktur. Değişen zaman göstermektedir ki tek bir doğrunun varlığından söz edilemez. Kişilerin kendi doğrularının olması ve buna uygun yaşamak istemeleri kaçınılmaz bir gerçektir.

Romanda aydınların durumu yalnızca editör üzerinden de verilmez. Arızalı Aydınlarımız konulu tezini yazmış olan editöre dertlerini anlatan bir üniversite profesörü de vardır. Onun KİAD dergisinde yayımlanmış olan bu tezi “*Kırk yıl öncesinden bu yana modern romanımızda aydınların durumu*” (A.g.e., 213) konusunu ele almaktadır. Romandaki bu tezin varlığı da yazın hayatına yaklaşık kırk yıl önce başlamış Ağaoğlu’nun kendi eserlerinin eleştirisi sayılabilir. Ayrıca tezi yazan

Profesörün akademik camiadaki “esinlenme ve besinlenme” diye söz ettikleri intihaller, aydın kişilerin son durumlarını da ortaya koymaktadır.

“Yazdın ya, günlerden bir günün gece yarısı. İkide bir acısını senin acılarında avutmaya gelen yaşlı akademisyen böylece senin ilk hedeflerinden biri olsun da, anlasın bakalım kendi kulesinde ‘özgürce’, ‘demokratça’ bir şeyler yaptığını sanmasının hikmetini! İşte ekliyorum şuraya; pişmanlıklarla dolu ilim/bilim adamımız öz oğlunun, kendisi başta olmak üzere, memleketini de unutup gitmişliğinden, arayıp sormazlığından ötürü şu katarcık derdi yokmuş gibi çalınlanıp durmalarının öcünü, ödesin bakalım. Yok efendim, herkes kendi derdini kendisi bilirmiş de, kişilikli bir insan olmak bu demeye gelmekteymiş de, hoş zaten eşi, yani kişiliklerin baş kişisi biricik yoldaşı da sırf bunun için evrensel birey haklarına kafa yorup durmuş da?.. Her şey bir yana, evrensel birey hakları bir yana...vb

Yaa öyle mi, kendi iç çamaşırlarını sağ salim birey hakkınıza güvenerek kendi başına hallettiğini san pişmanlıklarla dolu herif! Haftanın hemen hemen her sabahı gelip de donlarının kirliliğini ovalaya ovalaya yıkayan, tuvaletini, banyonu temizleyen, çarşıdan pazardan ısmarladığın tarzda alışverişini taşıyıp gelen, birikmiş bulaşıklarını yıkayıp ütülerini falan da yaptıktan sonra yarım günlük ücretini alarak seni ‘birey özgürlüğü’ne, akademik dünyayla, ders ve konferanslarıyla başbaşa bırakıp giden yardımcının birey özgürlüğünden ne haber, söyle bakalım zamane dervişisi moruk?” (A.g.e., 232)

Editörün profesör hakkında edindiği izlenim, dönemin aydınının ikiye bölünmüşlüğü de ortaya koymaktadır. Daha önceki *Dar Zamanlar* serisinde de işlenen bu durum, değişen zamanla birlikte daha da belirginleşmiştir. *Dar Zamanlar*’ın kişisi Aysel Cumhuriyet’in yetiştirdiği aydınların kulaklarını ve gözlerini kendilerinden olmayanlara karşı kapatmalarına sık sık eleştiri getirmiştir. Burada da üniversitede profesör olarak ders veren ve ülkedeki aydın sorunları hakkında çalışan bir kişinin kendisinin de tezine konu olan kişilerden farklı olmadığı gerçeği ironik bir döngüdür.

Yukarıda bahsi geçen durum, *Dert Dinleme Uzmanı*'nda yazarın diğer kitaplarını kapsayacak şekilde yapılan eleştiri, belirtildiği gibi intiharla neticelenir. Burada toplumun değişimini ve hatta aydın kesimin bu değişime ayak uydurmasını gözlemleyen editörün romanın başındaki intiharı, bu değişimin tamamıyla gerçekleştiğini gösterir. Türk aydını içinde bulunan koşullar içerisinde yaşamaya mahkûm edilmiş ve kötülüğe zorlanmıştır. Bu bağlamda *Dar Zamanlar*'a toplu bir okuma gerçekleştirirsek *Hayır*'ın işaret ettiği intihar bu dönüşümdür ve bu dönüşüm sonucunda aydınlar, iyi niyetlerini yitirerek, Profesörün dünyasında yaşamlarını sürdürürler. Bu kişiler yazarın da söylediği gibi artık suskundurlar. Başkaldırı bir hayaldir. Yalnızca kendilerine söylenenleri onaylamakla yükümlü ve itiraz haklarının olmadığı bir evrende yaşıyor olmaları var olan ümitleri tamamıyla yok etmiştir:

“Sus. Sakla. Yazma. Senin sırrın da bu olsun; eczane sahibi onkolog doktorun kızıyla ilişkisinin sır dolu masalı gibi... (Kırmızı kalem? Nerde şu? İşte burda)

Büyük incelik ve iyilik hassasiyeti, kötülüğün kötüsünden daha mı beterdir acaba?

Ömrüm bunun yanıtını aramakla geçecekti ve öyle oldu galiba.

Kırmızı yazan kaleme paydos.

Hayattan ânlık sıçrayışlar.

Defter kağıtlarının tersine geç bakalım: Bilmiyorsunuz ama sizin de sonunuz yaklaşıyor önlü arkalı sayfalar.” (A.g.e., 243)

Dert dinleme uzmanı, kırmızı kalemle altını çizebilecek bir şey kalmadığını söylemektedir. Editörün bu sözlerinden yorgunluğu ve umutsuzluğu da ortaya çıkar. Editörün ince kişiliği ve iyiliğe karşı olan hassasiyeti suiistimal edilmiştir. Bunu İnsan Hakları Komite Üyesi yabancı kadının kızı ile yaptığı ilk evlilikte, arkadaşı ile gittiği yurtdışı seyahatinde ve “kontoğlu kont” dedesinden kalma evinin geldiği son durumda da görmek mümkündür.

Dert Dinleme Uzmanı yalnızca aydınların eleştirisini yapmakla kalmaz topluma da eleştiri getirir. Kapitalist düzene ayak uydurarak yaşamını sürdüren toplum, çevresine karşı duyarsızlaşmıştır. Editör çevresinde bunu gözlemler. Siyasilerin ve askerinin güç gösterilerinde ezilen insanların başka insanlar tarafından tepkisiz karşılanması bu dönemin gerçekliğidir. Özellikle 12 Eylül sonrası, toplumun susturulması bu dönemin şekillenmesinin asıl nedenidir.

“Susturulmak, susup kalmak, toplumun tepesine mavzerler bine bine ‘kabul’ oylarına sahip kılınmış tanklı tüfekli bir ‘millet yasası’ınca enselememe harekâtıyla sessiz mes(t)siz durup kılınmış hallerine düşülmüşlüğüne karşı başkaldırma ruhuna yakalanmış bulunmaktayım. Barışı çağırmakmış, hani yahu yurtta sulh cihanda sulh güzellemesi şu sivilde değil de, bu sivilde olmalıymış’LAR var ya, bunlar bile bana vız gelmekte... Alın kalem kağıdı, yazın şuraya bunu aynen:

Geleceğin başkaldırısı = Yeni Dünya’nın İnşaatı + Para + Para = Nükleer Silah + Büyük Güç; alta geç bunu mecburen ve alta geçip yaz:

Toplam:

TOPLU KIYIM. Buyrunuz silâhlılara karşı silâhsızların BARIŞ HAREKÂTINA...” (A.g.e., 79)

Dert dinleme uzmanı, dünya kapitalist düzeninin formülünü çıkarır. Paranın ve nükleer silahların gücü oluşturduğu bu düzenin sonucunda da masum insanların öldürüldüğü toplu kıyımlar ortaya çıkar; son dönem Filistin’de örneklerini gördüğümüz şekilde. Ülkemiz ise bu yeni kapitalist düzenin -şimdilik -yıkıma uğrattığı yerde durmasa da sessizliği ile buna ortak olmaktadır. Toplumun bu sessizliği 1980 sonrası uygulanan baskı politikasının başarısından gelmektedir. Romanda bu durum birçok roman kişisi üzerinden dikkat çekilmektedir:

“‘Şaşırдың değil mi, bu hal, ne hal diye ha? Tam bilemem ama, yukardaki şu bizim üniversitede, yani üniversitelerde mi ne, ya sınavlar başlamış ya da topluca bir yürüyüşe katılmış gençlerimiz; işte onun gibi bir şeymiş de, ondan

burası böyle... Miting mi varmış neyse, ' diye açıklamalarda bulunuyor. Aslında neyin ne olduğunu, ne olmadığını bal gibi bilmektedir, ama bilmezlenmek, onu o yapan hasletlerden biridir.” (A.g.e., 175)

Türk toplumunun her bir bireyi, buradaki ne olup bittiğini bilmediğini iddia eden tostçu ile aynı kaderi paylaşmaktadır. Bildiği halde susmaya devam etmek, modern Türk insanının geçmişte yaşanan olaylardan çıkardığı belki de tek derstir. Editör de buna dahildir.

Editörün babası avukattır ve trafik kazası süsü verilmiş cinayetle eşi ve kızı ile birlikte öldürülmüştür. Dert dinleme uzmanı editör, dinlediği başkalarının hikâyelerinden kendi geçmişine oluşan çağrışımla kısa kısa bu olaya değinir. Genel Kurmay Başkanlığı'nın hükümete karşı yapmış olduğu darbeye editörün babası tarafından mutlak suretle karşı çıkılmış ve bunun neticesinde kullandığı araç askeri bir aracın altında kalarak eşi ve kızıyla birlikte olay yerinde can vermiştir. Editörün bu duruma yıllarca sessiz kalmış olması, mahkemedен çıkan askeri araca verilen ceza faturasını dahi kabullenmesi onun da bastırılmışlığını ortaya koyar. Romanda hiçbir tarih verilmese de yaşananların 1980'lı yıllara işaret ettiği söylenebilir. Gerçekten de o yıllar, ülkemizde faili meçhul cinayetlerin yaşandığı yıllardır. Böyle bir karmaşanın ortasında editör ailesini kaybetmiştir; ancak bu duruma yeterli tepkiyi vermemiş olduğunu yıllar sonra defteri kaleme alırken fark edecek ve bunun pişmanlığını da yaşayacaktır. Aslında yıllarca hiçbir olaya karşı gerekli tepkiyi göstermemiştir. Onu aldatıp başkası ile birlikte olan eşine, kendisine yalanlar söyleyen arkadaşına, yalnızca parasını alabilmek için kendisine yalan söyleyen esnafa da gereken davranışları sergileyememiştir. Defterin sonuna geldiğinde ise; yıllarca süregelen bu tepkisizliğine karşı bir “*nefret bulantısı*” (A.g.e., 231) yaşar. Düzeltmekte olduğu elindeki şiir kitabını bile yerlere çarparak herkesten intikam almak ister. “*Nefret bulantısına bir ilâç, yalvarırım, bir ilâç şu bulantıya!*” dediği durum, öç alma durumuna dönüşmüştür. Yıllarca bastırıldığı öfkesinin patlamasını ise kirlenmek olarak adlandırır:

“Şöyle bir dönüp kendi ruh halimi dinlemeye özeniyorum. Bakıyorum temizken kirlenmişim. İyi ve güzelliklerden çok çirkinlikler koşuyor hemen bütün çağrışımlarda. Şair, kirlenmekte birinciliği beyaza vermiş olsa da, kirleneni

temizlemek, çamaşırları yıkamak da gerekir. Ne de olsa kirlisi gibi temizini de bile bile sadece bunları giyip çıkaranlar bilir. Eşittir, aydınlıklardan Nefret. Şu da sabrın meçhul cinayeti olsun. Nihil. Nihilizm, sırtarıktan sallamakta Dünya Milleti'nin Bayrağını..." (A.g.e., 251)

Editör, alıntıladığımız bu sözleri ile intiharının gerekçesi olarak, kirlenmişliğini temizleme isteğini göstermektedir. Oysaki yazarın işaret ettiği, toplum içindeki halen daha saf ve temiz kalmış üç beş kişiden biridir. Bunu da Ağaoğlu romandaki yazara söylettirir.

Romanda toplumu ve aydınları kendine anlatılanlarla çözümleyen kişi dert dinleme uzmanı, bu süreçte aslında kendisini aramaktadır. Tıpkı toplum gibi o da kendisine yabancılaşmıştır; ancak o, bunun farkına varmış ve kim olduğuna dair sorular sormaktadır. Kendisinin aslında kim olduğunu da çağrışımlar sonucu sorgulamaya başlar. Editörün saf bir aynadan kendini izlemesine dönen bu eylemler, sonuç olarak da onun intiharını doğurur.

"Ey benim sabır dolu defterim, şimdi söyle bana: Ben iyi biri miyim, kötü adamın teki mi? Kabir kimin, kimin Kabil? Kibir kimin, kimin takdim?"

Pazuları dayanıklı kılmaya mı bakmalı, yoksa yarımın üstüne tentürdiyot mu basıp yara bandıyla sımsıkı kapatarak boynu bükük sayıklayıp durmalı mıyım?"
(A.g.e., 252)

Romanın modern dünyada dikkat çektiği son durum ise, günümüz yaşamında ki kimliksizliktir. Başta da belirttiğimiz gibi romanda hiçbir karakterin adına yer verilmediği gibi olayların geçtiği mekân ve spesifik bir zamandan da söz edilmemektedir. Kişi adları, verilen mekân ve zamanlar yazar tarafından bir hikâyenin dünyasını daha iyi kurgulamak için kullanılır. Bu şekilde okuyucunun bu dünyaya olan inandırıcılığı artar. *Dert Dinleme Uzmanı*'nda ise özellikle bu durumdan kaçınıldığı söylenebilir. Bu şekilde romanın baştan sona odaklandığı çağrışımların okuyucuda da kendi yaşamları izinde oluşması amacı güdülmüş olabilir. Ancak bizce asıl amaç günümüz dünyasının ön plana çıkardığı görselliktir. Artık kişilerin, isimlerinden çok mesleğine, dış görünüşüne daha büyük önem atfedilmekte. Romanda da kişilerin

yalnızca meslekleri üzerinden kendilerine yer bulabilmesi, onların toplum içinde de bu şekilde yaşamlarını sürdürebildikleri gerçeğini de ortaya çıkarmaktadır. Bu durum ise kişilerin kendilerine yabancılaşmalarını sağlar.

Toplumsal yabancılaşmanın gerçekleştiği bu sürecin ana problemlerinden biri de iletişimsizliktir. Teknolojinin hızlı bir şekilde ilerlediği, dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan durumun dünyanın bir başka ucuna saniyeler içinde haber edildiği bu çağın probleminin iletişimsizlik olması hayatın ironisi olsa gerek. Ancak teknolojik aletler iletişimi kolaylaştırır da gerçekte insanları birbirinden uzaklaştırmıştır. Toplumun en küçük birimi aile içinde dahi başlayan iletişimsizlik, bireylerin yalnızlığını arttırmaktadır. Bundan dolayı da kimse kimse ile dertleşememekte ve herkes sıkıntısını içine atmaktadır. *Dert Dinleme Uzmanı*'nda da bu duruma dikkat çekilir. Bir gün otobüs beklerken durakta karşılaştığı kadının editöre bütün sıkıntılarını anlatmasının nedeni de yaşadığı iletişimsizliktir. Kadının çocukları uzakta yaşamakta ve evine de yalnızca temizliğini yapmak için haftalık birisi gelip gitmektedir. Kadın ise yaşadığı sıkıntıların patlamasını durakta ona el uzatan iyi görünümlü editöre anlatarak gidermek istemiştir. Dert dinleme uzmanına giden süreç bu şekilde başlar. Yalnızca yaşlı kadın değil, toplumun farklı kesiminden birçok kişi karşılarında hiçbir şey söylemeden onları dinleyebilecek editöre dertlerini anlatmak için sıraya girerler. Kendilerine yabancı ve hiç tanımadıkları editöre bütün yaşadıklarını, dertlerini anlatırlar. Toplumdaki iletişimsizlik onlara bunu yapmak zorunda bırakır.

Sonuç olarak *Dert Dinleme Uzmanı*, artık globalleşmenin bir parçası olan Türkiye'nin sorunlarını iki merkezde inceler: Toplum ve aydınlar. Türk toplumu 1980'lerden itibaren büyük bir değişikliğe uğramış ve hemen bütün değerlerini geride bırakarak kapitalist düzenin çarklarına hapsedilmiştir. Bu yaşam şekline göre toplum yalnızca kendini düşünen, haksızlıklar karşısında ses çıkaramayan, iletişimsiz ve başkalarına tahammülü olmayan bireyler yetiştirmiştir. Bu durum ise romanda dert dinleme uzmanının karşısına geçip dertlerini anlatan farklı kesimden bireyler üzerinden ortaya konur. Türk toplumunun aydın problemi ise romanın ele aldığı bir başka konudur. Adalet Ağaoğlu ilk romanlarından itibaren ele aldığı Türk aydınının sorunlarını bu eserde de ele almaktadır. Ancak bu romanda diğer eserlere oranla aydın kesim artık topluma yaklaşmıştır. Daha önceki dönemlerde sık sık değinilen Türk aydınının toplumdan uzak oluşu bu dönemde artık aşılmış bir sorundur. Aydın kesim

topluma yaklaşmıştır; ancak bu durum yıllardır beklenen düzeyde değildir. Aydınlar da toplumun modern dünya yaşantısına ayak uydurmuş ve kabul ettikleri değerler ile çelişen hayatlar yaşamaktadırlar. Netice itibarıyla toplumun aydın kesiminden en alt tabakasına kadar farklı yaş gruplarından insanlar kendilerine yabancılaşmış bir hayat sürdürmektedirler. Ancak ne yazık ki bu durumun farkına varıp sorgulayan dert dinleme uzmanı editör ve üst katmandaki anlatıcı dışında kimse yoktur. Bu nedenle Adalet Ağaoğlu'nun çoğu yerde doğrudan kendi düşüncelerini içeren kimi yerde ise geriye dönük hesaplaşmalarına yer verdiği bu roman modern yaşama ağıttır.

SONUÇ

Adalet Ağaoğlu'nun romanlarını Türkiye'nin kuruluşundan günümüze uzanan tarihsel sürecinde incelememizin sonuna geldik. Bu incelemenin çıkış noktasını, Alman edebiyatında 18.yy'da *zeitroman* adıyla ortaya çıkmış olan roman türü oluşturmaktadır. Türkçeye çağ romanı olarak çevirdiğimiz bu türün iki temel özelliği bulunmaktadır. Birincisi zamanın bir kavram olarak ele alınışı ikincisi ise toplumsal değişim ve dönüşümlerin yaşandığı dönemlerin eserlerde yer alışıdır. Türün birinci özelliğini Adalet Ağaoğlu'nun bazı eserlerinde görmek mümkün olsa da çalışmamızın ana konusunu türün ikinci özelliği oluşturmuştur. Buna göre Adalet Ağaoğlu'nun eserleri, Türk toplumunun yaşadığı önemli değişimler ve bunlara neden olarak ele aldığımız tarihsel olaylar çerçevesinde incelenmiştir.

Çağ romanının özelliklerini belirtirken toplumun yaşadığı dönüşümleri baz almamız gerektiğini söylemiştik. Çalışmamızı oluştururken elbette Türk toplumu için de kırılma noktası diyebileceğimiz tarihsel süreçleri ele aldık. Ancak dikkat çekilmesi gereken ilk nokta, toplumsal değişimin başladığı bu süreçlerin siyasi bir nedenden kaynaklanmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılıp yerine yeni kurulan Cumhuriyet ile birlikte incelemeye başladığımız aralıktan günümüze kadar Türk toplumunun siyasi otoritelere karşı pasif konumda yer aldığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu durum, Atatürk önderliğinde İmparatorluktan Cumhuriyet'e geçişte de yaşanmıştır. Toplum bu büyük değişim karşısında yalnızca vatani düşmanlardan kurtardığı için bağlılık duyduğu Atatürk'ün izinden gitmeyi seçmiş, bunun için sorgulama gerçekleştirmemiştir. Daha sonraki süreçte ise yaşanan siyasi olaylar karşısında da halk pasif kalmaya devam etmiştir. Özellikle 1960'ların sonundan 1980'e uzanan süreçte üniversite merkezli yaşanan sorgulamaya dayalı sosyalist düşünce biçimi ülkede etkinliğini arttırsa da toplumun geneline yayılamamış ve çeşitli askeri müdahaleler ile bu durumun da önüne geçilmiştir. Günümüzde ise ordu ve siyasinin sınırlarını çizdiği bir toplum anlayışı hüküm sürmektedir. Toplumun çoğunluğunu oluşturan alt tabaka, yaşanan dönüşümlerin zararını en fazla gören taraf olsa da bu durumun başlangıcına herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmamızın ortaya koyduğu toplumun bütün değişkenlikleri, kendi istekleri dışında gelişen bir süreci işaret etmektedir.

Çalışmamızda ele aldığımız dönüşümlerin ilki Cumhuriyet'in kuruluşudur. 20.yy.'ın başlarında dünyayı etkileyen I. Dünya Savaşı, yaklaşık altı yüz yıl hüküm süren Osmanlı Devleti'nin sonunu getirmiştir. Savaşta Osmanlı'nın yer aldığı İttifak devletleri kaybedince Osmanlı'nın elinde kalmış olan toprakları da işgal edilir. Asker kökenli Mustafa Kemal önderliğinde ise işgal altındaki Anadolu düşman askerlerinden temizlenir ve Cumhuriyet ilan edilir. Toplumun uzun zaman sonra yaşadığı ilk köklü değişimdir bu durum. Çalışmamızda incelediğimiz etkileri günümüze dahi taşınmış olan bir değişimdir. Ayrıca çalışmada yer alan diğer toplumsal değişimlerden daha kapsamlı olması açısından da ayrı bir konumda yer almaktadır. Bu dönemde Atatürk'ün önderliğinde yalnız yeni bir devlet kurulmamıştır, onunla birlikte yeni bir toplum da yaratılmak istenmiştir. Bu uğurda harf inkılâbı, kılık kıyafet kanunu, kadınlara seçme ve seçilme hakkı gibi toplumu her yönüyle etkileyecek yenilikler getirilmiştir. Ayrıca yapılan bu inkılâpların kalıcı olmasını sağlayacak ve aynı zamanda Cumhuriyet'in koruyucusu olacak yeni bir gençlik yaratılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet gençliği adını alacak bu gençler Atatürk'ün gösterdiği muasır medeniyetler seviyesine ülkemizi taşımak için çalışacaklar ve ardından gelen yeni nesle öncülük edeceklerdir. Adalet Ağaoglu'nun ilk romanı *Ölmeye Yatmak*'ın da kurgusu bu Cumhuriyet nesli üzerinedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1968 yılına kadar uzanan bu roman, Cumhuriyet neslinin yaşanan siyasi süreçte onlara öğretilen değerlerin kayboluşunu anlatır. Geniş bir tarih aralığını kapsayan bu ilk roman, belli bir ülkü ile yetiştirilen gençlerin siyasilerin elinde dönüştürüldüğü fikrini de ortaya koyar. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra, medenileşmek adına kontrollü bir şekilde başlayan değişim süreci, böylece siyasi merkezli dönüşümlere yerini bırakır.

Siyasi merkezli değişimlerin ilki ise, Demokrat Parti dönemine denk gelmektedir. Bu dönemin Türk demokrasisi için ayrı bir önemi de mevcuttur. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren tek bir parti ile temsil edilen halk başka bir parti ile de temsil edilmeye başlanır. Mecliste çoksesliliğin yer almasıyla, halk arasında da farklı düşünceler oluşmaya başlar. Daha sonraki süreçte çok partili demokrasinin de önünü açacak bu süreçte, halk ilk defa muhalefet kavramı ile tanışır. Sonrasında iktidarı Halk Partisinden de alan DP, toplumda yeni bir yapılanmaya gider. Halk Partisinin iktidarda olduğu süreç boyunca arka plana atılmış olan din kavramı Türk siyasi tarihinde bir daha geri plana atılmamak üzere ön plana çıkar. Türk toplumu muhafazakâr bir toplumdur ve din konusu siyasette, DP'den itibaren sürekli yer

almıştır. Bu dönem hızlı bir şekilde zenginleşen toplumun bazı kesimleri, dönüşümün merkezinde yer almaktadır. Ayrıca bu dönem toplumda orta sınıf oluşmuştur. Tarımda iş gücünün azalması ve kentlerdeki sanayileşme köylerden kentlere olan göçleri de başlatır. Siyasi arenadaki sürtüşmelerin olması, toplumun bir türlü ekonomik olarak rahatlayamaması, dış politikadaki huzursuzluklar gibi sebeplerden 27 Mayıs 1960 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin subayları tarafından yönetime el konulur. Türkiye tarihinin bu ilk darbesinin ardından asker eline geçen yönetim tarafından Türk toplumu şekillendirilmeye başlanır.

27 Mayıs sonrası kabul edilen anayasa, toplumun değişiminin ana müsebbibidir. Pek çok açıdan hak ve özgürlüklerin genişletildiği bu anayasaya göre yeniden şekillenen Türk toplumu sendikalaşma ile tanışır. Dünyada etkinliğini arttıran sosyalizmin gençler arasında benimsenmesi ile de üniversitelerde yeni oluşumlara gidilir. Buna rağmen devlet yönetiminin Demokrat Parti'nin devamı sayılabilecek Adalet Parti'sinde olması, uluslararası arenada Türkiye'nin Amerika ile süre gelen iş birliği gibi sebepler, üniversitelerde başlayan bu oluşumların sokaklara yansımaya neden olur. 1960'ların sonundan 1980'lere kadar devam edecek olan anarşizm böylece başlar. Bu yıllar arasında Türkiye; iki büyük askeri darbe daha görmüştür. 12 Mart 1971'de emir komuta zinciri içindeki ilk darbenin istenilen etkiyi gösterememesi, 12 Eylül 1980'de Türkiye'nin en kanlı askeri müdahalesini de hazırlar. Bu süreç boyunca Türkiye ve Türk toplumu, işsizlik, enflasyon başta olmak üzere ekonomik problemlerle de uğraşmaktadır.

Türk toplumunun ikinci büyük değişimi ise 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ardından başlar. Sağ ve sol çatışmalarının asker tarafından olaylı bir şekilde bastırılması ve darbe öncesi kabul edilen ekonomiyi etkileyen önemli kararlar yeni toplumun şekillenmesinde etkili olan faktörlerdendir. Artık her türlü siyasi örgütlenmeden kaçınmaya başlayan Türk toplumu, Türk pazarına girmiş olan dünyanın farklı yerlerinden ürünler ile tüketmeye dayalı bir toplum haline gelir. Sorgulamadan, yalnızca onlara verilenleri tüketmeye dayanan bu toplum modeli günümüz toplumunun da temelidir.

Günümüzde ise teknolojik gelişmelerle toplumdaki bireylerin birbirinden kopuşu, bir başka dönüşüme sebep olur. Bu kez merkezinde iletişimsizliğin yer aldığı

bu dönüşüm günümüz toplumumuzun problemidir. Çalışma boyunca görülmektedir ki günümüzdeki toplumun oluşumu geçmişten günümüze bir süreç halinde hazırlanmıştır. Bu değişimde hem siyasi otoriteler hem ordu hem de ekonomik faktörler önemli rol oynamıştır.

İlk romanı *Ölmeye Yatmak*'ı 1973'te yayımlayan Adalet Ağaoğlu, kırk yılı aşkın bir zamandır sürdürdüğü yazın hayatında Türk toplumunun yaşadığı önemli siyasi süreçlere bu ülkenin vatandaşı ve aydın bir kişi olarak şahit olmuştur. Yukarıda kısaca bahsettiğimiz dönüşümleri ise onun romanlarında görmek mümkündür. İlk romanı *Ölmeye Yatmak*, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki devlet eliyle yapılmaya çalışılan değişime ve bunun ardından, Demokrat Parti'nin halkta neden olduğu değişime odaklanır. Bu romanın çıkış noktasını ise devlet eliyle yaratılmaya çalışılan Cumhuriyet neslinin yani aydınlarının içine düştüğü karmaşa oluşturur. Siyasi ortamın gerginliğinden, bu aydınlar halka öncülük etmeleri gerekirken tam tersine halktan kopmuşlardır. Bu kopuşun ardından halk ve aydınlar arasındaki uçurum giderek artmıştır.

Bir Düşün Gecesi ise toplumun yaşadığı dönüşümün görülebildiği bir başka romandır. *Ölmeye Yatmak* ile hemen hemen aynı karakterlerin yer aldığı bu romanda değişen zamanda karakterlerin çoğu politikacı, asker ve iş adamı olmuştur. Bu kişiler kendi maddi ve manevi güçlerini arttırırken toplumda büyük bir karmaşaya neden olmuşlardır. Toplumun aydın kesiminin temsili olan Aysel, Ömer gibi kişiler, halk içinde saygınlığını sürdürse de toplumun içine düştüğü duruma karşı çözümsüzdürler.

Aydın sorunları kapsamında okunabilecek bir başka roman *Hayır* ise, bu kez 1980 dönemini işaret eder. Yine merkezinde *Ölmeye Yatmak*'ın Aysel'inin yer aldığı bu romanda bu kez, yaşanan olaylar karşısında sesini çıkaramayan aydın kesime bir eleştiri vardır. Toplumun değişmekte olan değer yargıları da bu romanda kendine yer bulur. Aydın sorununun işlendiği, serinin son romanı *Dert Dinleme Uzmanı*'nda ise bu kez aydınların dönüştüğünü görmekteyiz. Yıllarca halka “doğru yol”u göstermeye çalışan aydınlar bu kez kendileri “doğru yol”dan sapmışlardır. Buna neden de toplumun hızlı değişimi ve siyasi figürlerin etkisidir.

Fikrimin İnce Güllü romanı, Ağaoğlu'nun toplumsal değişimi farklı bir pencereden gözlemlediği romandır. Daha önce değindiğimiz romanlar aydın kesimin değişimine merkeze alırken bu kez merkezi, köylü cahil bir kişi oluşturur. Bu nedenle toplumun dönüşümünü ortaya koyması açısından bu roman diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu romanın merkezinde işçi ve işçi sorunları yer almaktadır. Türkiye'den Almanya'ya yaşanan işçi göçü toplumun daha sonraki dönemdeki değişiminin de kapılarını açar. Romanın başkışisi Bayram üzerinden verilen yabancılaşma, o dönem köyden işçi olarak büyükşehirlere yerleşen ya da Almanya'ya giden işçilerin yaşadığı en büyük sorundur. Türk toplumunun toplumsal yabancılaşmasının temelleri de bu dönemde atılır.

Bir başka roman *Üç Beş Kişi* ise Eskişehir merkezli orta sınıf bir ailenin değişimine odaklanır. Bu roman, Türk toplumundaki orta sınıfın değişimini göstermesi açısından önemlidir. Ana konusu 1980 yılında geçen romanın kendi dönemi içerisinde aile bireylerinin farklı yerlere savrulduğunu görmekteyiz. Bu ise Türk toplumunda aile içerisindeki kopuşun başlangıcına işaret etmektedir.

Romantik Bir Viyana Yazı ise Adalet Ağaoğlu'nun modern toplumdaki dönüşümün başlangıcına işaret eden romanıdır. Roman kişisi toplumdaki değişime ayak uyduramamıştır. Bu yüzden de toplumun dışında kalmış ve bir şekilde de unutulmuştur. Roman sonundaki kayboluşu da bu unutulmuşluğa hizmet etmektedir.

Ağaoğlu'nun diğer romanları *Yazsonu* ve *Ruh Üşümesi* ise bireyin ruhsal durumuna odaklanan eserlerdir. Toplum içerisinde yaşanan acılar sonucu kişiler kendi içlerine dönmüşler ve dış dünya ile iletişimlerini koparmışlardır. *Yazsonu*'nda bunun için kahraman kimsenin olmadığı bir zamanda ıssız bir otele tatile gider ve orada kendisi gibi yalnız Nevin karakterini kurgular. *Ruh Üşümesi*'nde ise aynı restoranda karşılıklı yemek yemelerine rağmen birbiriyle konuşmayan kadın ve erkek, yalnızca düşlerinde iletişim kurabilmektedirler. Dış dünya ile bağlarını koparmışlık ise toplumun kendi içine çekilmeye başladığı 1980'li yılların sonuna işaret etmektedir.

Sonuç olarak Adalet Ağaoğlu'nun romanları, içerisinde Türk toplumunun 1930'lardan günümüze yaşadığı değişim ve dönüşümleri bulabileceğimiz eserlerdir. Ancak bu durum onun eserlerinde birey üzerinden işlenir. Ağaoğlu, romanlarının

merkezine bireyleri koymuştur. Bireyin yaşantısından yola çıkarak toplumu ortaya koymaktadır. Bu durum onun yalnızca toplumu anlatmak ve topluma öncülük etmek için yola çıkmadığının da kanıtıdır. Ağaoğlu, 1950’li yıllarda Türk edebiyatında var olan toplumsal gerçekçilerden de bu çizgide ayrılır. Romanlarının merkezine aldığı bireylerin katmanlı bir şekilde işlenişi onun edebi başarısını da ortaya koymaktadır. Ancak bu noktada romanlarının ana kişisi dışında kalan figürlerin, özellikle ilk romanlarında, belirli kalıplarda olması, yalnızca merkezdeki kişinin iyi, diğerlerinin kötü olarak işlenişi onun eserlerinin inandırıcılığını sorgulatmaktadır. Kendisi de bu durumun yıllar sonra farkına varmış olacak ki *Dert Dinleme Uzmanı*’nda ilk romanlarında yer alan bu duruma eleştiri getirmekten kaçınmaz.

Bu noktada *Dert Dinleme Uzmanı*’nı Ağaoğlu yazınında ayrı bir yere koymakta yarar vardır. Seneler sonra yayımladığı bu roman, çoğu noktada Ağaoğlu’nun yazar olarak içerisinde de yer aldığı bizzat kendi düşüncelerini aralara girerek verdiği bir eserdir. Bundan önce *Yazsonu* ile başlayan ve *Romantik Bir Viyana Yazı* ve *Ruh Üşümesi* ile devam eden romanlarda da bu durum gözlemlenebilmekte olsa da *Dert Dinleme Uzmanı* bu açıdan daha belirgin bir örnektir.

Son olarak, Ağaoğlu’nun kırk yılı aşkın zamandır sürdürdüğü yazın hayatına sığdırdığı dokuz romanı, onun edebi kişiliğinin dönüşümünü de göstermektedir. Çalışmamıza konu olan ve farklı dönemlerde kaleme alınan bu romanlar, birey özelinden toplumu ele almıştır. Bireylerin yaşantısı ise süreç içinde değişmiş ve gittikçe kendi içine hapsolan, iletişimsiz kişiler ortaya çıkmıştır. Bu romanlarda değişen Türkiye tarihinin ve toplumunun izdüşümünü bulmak mümkündür. Bu süreçte tıpkı toplumun değişmesi gibi bu toplumun bir bireyi olan Adalet Ağaoğlu da değişmiş ve dönüşmüştür. Bu değişim mutlak surette onun kalemine de yansımıştır. Özellikle son dönem romanlarında post-modern anlatıya kayan yazım dili, onun romanları üzerinde farklı okumaların da yapılabileceğini göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Ağaoğlu, A. (1973). *Ölmeye Yatmak*. (2012). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (1979). *Bir Düşün Gecesi*. (2013). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (1976). *Fikrimin İnce Gülü*. (2014a). İstanbul: Everest Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (1980). *Yazsonu*. (2014b). İstanbul: Everest Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (1987). *Hayır*. (2014c). İstanbul: Everest Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (1991). *Ruh Üşümesi*. (2014d). İstanbul: Everest Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (2014). *Dert Dinleme Uzmanı*. (Birinci Basım- 2014e). İstanbul: Everest Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (1984). *Üç Beş Kişi*. (2002). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (1993). *Romantik Bir Viyana Yazı*. (2000). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (2004). *Damla Damla Günler*. (Birinci Baskı). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Ağaoğlu, A. (1996). *Başka Karşılaşmalar*. (2008). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (1985). *Göç Temizliği* (2002). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Ağaoğlu, A. (1993). *Karşılaşmalar 1984-1992* (Birinci Basım). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Ağaoğlu, H. (Ed.), (2003). *Herkes Kendi Kitabının İçini Tanır: Adalet Ağaoğlu'nun Yazarlığının 55. Yılı Onuruna...* (Birinci Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Adalet Ağaoğlu ile Röportaj. *Cumhuriyet Gazetesi*. 28.02.1991. Kitap Eki, 6-8
- Altıok, F. (1973, Temmuz). Sessizlikten Ses Geliyor. *Türk Dili*, 322.
- Akşin, S. (1997). *Çağdaş Türkiye Tarihi 1908 – 1980* (2000). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akşin, S. (1995). *Bugünkü Türkiye 1980 – 1995* (Birinci Basım). İstanbul: Cem Yayınevi.

- Andaç, F. (Ed.), (2000). *Adalet Ağaoğlu Kitabı: "Sen Türkiye'nin En Güzel Kazasıdır"*. (Birinci Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aydın, C. (2008, Mart). Atatürk ve Türk Gençliği. Ç. Ü. Türkoloji- Makale Bilgi Sistemi. 1-8, 16.11.2018
http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/aydin_can_ataturk_ve_turk_gencligi.pdf
- Aytaç, G. (1990). *Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler* (1999). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Aytaç, G. (1990). *Edebiyat Yazıları I-II-III* (1995). Ankara: Gündoğan Yayınları
- Aytaç, G. (1997). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi* (2009). İstanbul: Say Yayınları
- Atatürk, M. K. (1927). *Nutuk: 1919 - 1927* (1997). Ankara: Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Buttanrı, M. (2005). *Adalet Ağaoğlu'nun Eskişehir'i Konu Edinen Üç Beş Kişi Adlı Romanı: İnceleme*. (Birinci Basım). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Cizrelioğulları, M. N. (2013). Türkiye'de Liberalizm (1980-1999): Neo- Liberal Politikaların Türk Politik Ekonomisine Etkileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cuddon, J. A. (1988). *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. (2013). Chichester: A John Wiley and Sons, Ltd, Publication.
- Çıkla, S. (2017). Romanda Kurmaca ve Gerçeklik. *Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı* (2002). Ankara
- Demirel, T. (2011). *Türkiye'nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*. (Birinci Basım). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Durmuş, M. (2011). 12 Eylül Askeri Darbesinin Ekonomi Politikası. *Memleket, Siyaset, Yönetim*, 6 (15), 95-118.
- Eco, U. (1995). *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti* (Çev. Atakay K.). (2015). İstanbul: Can Yayınları.
- Emiroğlu, A. (2011). 27 Mayıs 1960 İhtilali ve Demokrat Parti'nin Tasfiyesi. Selçuk Üniversitesi, *Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksek Okulu Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), 13-27.
- Erdem, B., Duman, S., Pehlivan, P. (2014, Eylül). 27 Mayıs 1960 Darbesi Raporu. *Academia*. 1-191, 14.12.2018

- Eroğlu, C. (1990). *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*. (Birinci Basım). Ankara: İmge Yayınevi.
- Eroğlu, Z. (2013). Tarihe Alternatif Romanlar: İkinci Dünya Savaşı'nın Türkçe Çağ Romanlarında Temsili. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Galatasaray Lisesi Tarihçesi, <http://www.gsl.gsu.edu.tr/tr/tarihce/genel>)
- Göker, E. (2005). CIA Gelmiş Altımı Oymuş. *BirGün Gazetesi*, 1 Aralık 2005.
- Haklı, S. Z. (2008). Türk Romanında Tek Parti Dönemi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (51-52), 181-196.
- Hillman, R. (1975). *Zeitroman: The Novel and Society in German 1830-1900*. (Birinci Basım) New York: Peter Lang Publishing.
- İkiz, A. S. (2016). Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (37), 461-468.
- Kabacalı, A. (Ed.), (2009). "*An*"ların Uzun Soluklu Yazarı. (Birinci Basım). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kara, H. (2017). Tek Parti Dönemi Din Politikası (192-1946). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (19), 111-136.
- Karpat, K. (1967). *Türk Demokrasi Tarihi* (2011). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Köroğlu, E. (2003). Sahici Bir Başlangıçta Bitmek: Adalet Ağaoğlu'nun Üç Beş Kişi'sinde Kimlikler Arasında Kalmışlık. *Hayata Bakan Edebiyat: Adalet Ağaoğlu'nun Kitaplarına Eleştirel Yaklaşımlar*. (Birinci Basım). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 70-82.
- Mann, T. (1995). *On Myself and Other Princeton Lectures* (1997) (Ed. Bade, J. N.) Frankfurt/Main: Peter Lang Publishing.
- Matijevich, E. (1995). *The Zeitroman of the Late Weimar Republic*. (Birinci Basım). New York: Peter Lang Publishing.
- Önal, T. (2016). 12 Mart Muhtırası: Vesayetın Pekışmesi ve Ara Rejim Süreci (12 Mart 1971 – 14 Ekim 1973). *International Journal of History*, 8 (1), 89-109
- Özdemir, H. (1989). *Rejim ve Asker*. (Birinci Basım). İstanbul: Alfa Yayınları

- Parla, J. (2001). *Don Kişot'tan Bugüne Roman*. (2013). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, J. (1979). Adalet Ağaoğlu'nun Romanlarında Değişim, Bunalım, Direniş. *Somut Dergisi*, 1 (5), 54-59.
- Sağlık, Ş. (2010). *Popüler Roman, Estetik Roman*. (Birinci Basım). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Saraçoğlu, F. (2009). 1930-1939 Döneminde Vergi Politikası. *Maliye Dergisi*, 1 (137), 131-149.
- Scheingold, S. A. (2010). *The Political Novel: Re-Imagining the Twentieth Century*. (Birinci Basım) New York: The Continuum International Publishing.
- Şahin, E., Tunç, B. (2015). Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadelesi (1945-1947). *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, I (2), 31-69.
- Şener, S. (2009). Adalet Ağaoğlu'nun Oyun Yazarlığı. *Adalet Ağaoğlu Toplu Oyunlar I* (1982). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şimşek, A., Yıldırım, T. (2014). Demokrat Parti Dönemi (1950-1960). *Modern Türkiye Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınevi, 279-293.
- Tekin, M. (1989). *Roman Sanatı I* (2004). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tunçay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması* (1999). İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ünaydın, R. E. (1998). *Atatürk'ü Özleyiş I* (Haz. N. Uğurlu), (Birinci Basım). İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Yalçın, A. (2002). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı Cilt 2*. (2017). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yetim, F. (2006). *Ulus ve Zafer Gazetelerinin Karşılaştırmalı İncelemesi (1957-1960)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yücel, Y. (1988). Atatürk İlkeleri. *Türk Tarih Kurumu: Belleten Dergisi*, LII (204), 810-824.
- Zürcher, E. J. (1993). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (Çev. Gönen Y.). (2017). İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Hamide YAZER

Doğum Yeri ve Tarihi: Aydın / 13.06.1993

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi /
Fen Edebiyat Fakültesi / Türk Dili ve
Edebiyatı

Lisansüstü Öğrenimi: Adnan Menderes Üniversitesi / Sosyal
Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı
ABD / Yüksek Lisans

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

Almanca

İletişim

e-posta Adresi : yazerhamide@gmail.com

Tarih 22.07.2019